DAVA PSİKOLOJİSİ

Hâkim nasıl karar verir?
Dilekçe nasıl yazılır?

TARIK İSMET ALKAN

AÇIK ERİŞİM

Dava Psikolojisi

Hâkim nasıl karar verir? Dilekçe nasıl yazılır?

TARIK İSMET ALKAN

Ankara · 2026

Dava Psikolojisi
Hâkim nasıl karar verir? Dilekçe nasıl yazılır?

Tarık İsmet ALKAN

Birinci elektronik basım: Ankara, Kasım 2026
Yayımlayan: Yazarın kendi yayını (açık erişim)

ISBN (PDF): 978-625-30198-0-8
ISBN (EPUB): 978-625-30198-1-5
DOI: 10.5281/zenodo.24484262

© 2026 Tarık İsmet ALKAN

Bu kitap Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) ile yayımlanmaktadır. Yazar ve eser adı belirtilmek, ticari amaç güdülmemek ve metin değiştirilmemek koşuluyla her ortamda ücretsiz olarak çoğaltılabilir ve paylaşılabilir. Lisans metni: https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.tr

Kitap ücretsizdir; satılamaz.

Yazı karakteri: Source Serif 4 ve Source Sans 3 (SIL Open Font License).
Görseller ve kapak: yazarın yönlendirmesiyle üretken görsel araçlarıyla hazırlandı.

Hiçbir karar, kararı veren zihinden bağımsız değildir.

İçindekiler

Önsöz 1
Giriş: Nerede Kaybettim? 5

Birinci Kısım: Kararın Doğduğu Yer 11
1. Dosya Gece Okunuyor 13
2. Tutarlılık Tuzağı 27
3. Sezgi ve Gerekçe 43
4. Çıpalar 53
5. Türkiye'nin Asıl Çıpası 63
6. Geriye Dönük Bakışın Yanılgısı 73
7. Dinlenilmiş Olmak 83

İkinci Kısım: Dosyanın Psikolojisi 93
8. İlk Sayfa Kararı Belirler 95
9. Dilekçe Bir Anlatıdır 105
10. Bilişsel Yük Mimarisi 115
11. Zayıflığı Kendin Söyle 125
12. Sayı, Görsel, Kronoloji 135
13. Cevabın Psikolojisi 145

Üçüncü Kısım: Salondaki İnsanlar 155
14. Bellek Yanılır, Yalan Söylemez 157
15. Yalan Tespitinin Yalanı 167

16. Soru Sormanın Psikolojisi 177
17. Bilirkişiyi Yönetmek 189
18. Duruşmanın Altı Dakikası 199
19. Karşı Tarafla Müzakere 207

Dördüncü Kısım: Avukatın Kendi Zihni 217
20. Kendi Yanlılığın 219
21. Müvekkil Zihni ve Kaybın Psikolojisi 229

Beşinci Kısım: Karşılaştırma ve Sınır 239
22. Başka Sistemler Ne Öğretiyor 241
23. İkna mı Manipülasyon mu 251
24. Dosya, Algoritma ve 2026 259

Altıncı Kısım: Referans Aparatı 269
Ek A. Uygulama Formları 271
Ek B. Kavram Sözlüğü 287
Ek C. Karar Dizini: Yöntem 297
Ek D. Denetim Promptları 303
Kaynakça 329
Yazar Hakkında 341

Önsöz

Bir dava neden kaybedilir? Dosyayı okuyan kişinin zihninde, kimsenin tanık olmadığı o anda ne olur? Bu kitabın sorusu yıllardır aklımdaydı.

Deneysel hukuk psikolojisinin bulgularını Türk yargılamasıyla buluşturan bir kitap istiyordum. Ama yüzlerce makaleyi taramak, her bulgunun kaynağını ve sağlamlığını kontrol etmek, bulguları bizim sistemimize dürüstçe taşımak tek bir insanın yıllarını alacak bir işti. Çalışıp ders verirken bir yandan da hukuk okuyordum ve o yılları bulamayacağımı biliyordum.

2023 baharında New York'ta görülen bir davada, karşı tarafın avukatları bir dilekçede atıf yapılan kararları aradı. Bulamadılar. Mahkeme de bulamadı. Dilekçedeki altı karar uydurmaydı. Ne esas numaraları bir yere çıkıyordu ne tarafları ne de içlerinden alıntılanan cümleler.

Dilekçeyi hazırlayan avukat, emsal araştırmasını o günlerde yeni yaygınlaşan bir sohbet robotuna yaptırmış, gelen cevabı kontrol etmeden mahkemeye sunmuştu. Avukat kararların gerçek olup olmadığını sorduğunda robot, uydurduğu kararların gerçek olduğunu da söylemişti. Haziran 2023'te

mahkeme, dilekçeden sorumlu tuttuğu iki avukata ve çalıştıkları büroya beş bin dolar para cezası verdi.[1]

O dava dünya basınında uzun süre konuşuldu. Hukukçuların çoğu ondan aynı sonucu çıkardı: Bu araçlar güvenilmez, uzak durmak gerekir.

Ben o sırada iki dünyanın arasında duruyordum. Bilgisayar mühendisliği okumuş, yıllarımı yazılıma vermiş, sonra hukuka gelmiştim. Hukukçu gözüyle baktığımda o dilekçe bir mesleki özen skandalıydı. Mühendis gözüyle baktığımda başka bir şey gördüm. İlk yaygın sürümüyle bu kadar akıcı yazabilen bir sistemin, doğruluk sorununu da zamanla büyük ölçüde aşacağını düşündüm. Benim aklımdaki soru başkaydı: Araç olgunlaştığında hukukçular nerede duracaktı?

Üç yıl geçti.

Bugün bu sistemler bir hukuk metnini okuyabiliyor, başka metinlerle karşılaştırabiliyor, özetleyebiliyor, bir dosyanın eksiklerini sayabiliyor. Hangi kavramı kullanırsak kullanalım, dosyayla çalışan bir mesleğin bu değişimin dışında kalması mümkün değil.

Sorunun ortadan kalktığını da söylemiyorum. Mahkemelere sunulan ve yapay zekânın uydurduğu atıfları içeren dilekçeleri izleyen bir veri tabanı var. Bu satırları yazdığım günlerde kayıtlı dosya sayısı iki bini aşmıştı ve artış sürüyordu.[2]

Bu iki gerçek aynı anda doğru. Araçlar çok güçlendi. Aracı denetlemeyen hukukçu ise eskisinden büyük bir risk taşıyor, çünkü artık yanlış da çok daha ikna edici yazılıyor.

---

[1] *Mata v. Avianca, Inc.*, No. 1:22-cv-01461-PKC (S.D.N.Y. 22 Haziran 2023), yaptırım kararı.

[2] Damien Charlotin, *AI Hallucination Cases* (çevrim içi veri tabanı), https://www.damiencharlotin.com/hallucinations/. 10 Ekim 2026'da veri tabanında 2.184 kayıt görünüyordu.

Bu kitap da o yeni çalışma biçiminin içinde yazıldı. Kaynakları tararken, künyeleri doğrularken, bölüm taslaklarını yazarken, metni defalarca okuyup düzeltirken ve sayfaya dökerken yapay zekâ ile birlikte çalıştım. Kısım görselleri ve kapağın zemini bir görüntü üretim modeliyle, kapaktaki başlık yazısı da bir vektör çizim modeliyle, benim tarif ettiğim ve seçtiğim biçimde üretildi.

Bunu açıkça yazmamın bir sebebi var. Kitapta bir test öneriyorum: Yaptığınız şeyi hâkime açıkça anlatabilir misiniz ve anlattığınızda hâlâ işe yarar mı? Aynı testi bu kitaba uyguladım. Bu kitabı yapay zekâ ile birlikte yazdığımı okura açıkça anlatabiliyorum ve burada anlatıyorum.

Akıcılık ve tutarlılık ikna eder. Yapay zekâ ise ikisini de doğruluktan bağımsız olarak üretebilir. Bu cümleyi yazarken kendi çalışma masamı da düşünüyordum. Bu yüzden kaynakların künyelerini tek tek kontrol ettim, sayıları ulaşabildiğim ölçüde birincil kaynaklarıyla karşılaştırdım, ölçülmemiş olanı "ölçülmedi", bilinmeyeni "bilmiyoruz" diye yazdım. Bunları bu araçlarla çalışmanın asgari şartı sayıyorum.

Kitabı okurken, bir yapay zekânın elinin nerede değdiğini merak edebilirsiniz. Kaynak taramasından dizgiye kadar pek çok aşamada kullandım. Metnin ve doğrulamanın sorumluluğu bana ait.

Dosyayı okuyan o yorgun insanın masasına yakında bir makine daha oturacak. Ona özet hazırlayacak, emsal önerecek, belki de o farkına varmadan dosyayı hangi çerçeveden okuyacağını belirleyecek. Dosyanızı artık ikisi birlikte okuyacak.

Bu kitabı ikisini birden düşünerek yazdım. Umarım siz de ikisini birden düşünerek okursunuz.

Tarık İsmet ALKAN
Ankara, Ekim 2026

Giriş: Nerede Kaybettim?

Bir davayı kaybettiğinizde aklınıza gelen ilk soru şudur: Nerede kaybettim?

Cevabı ararken tutanağa dönersiniz. Dilekçelerinizi yeniden okur, celsede söylediğiniz bir cümleyi hatırlarsınız. Keşke şöyle söyleseydim. Bilirkişi raporunu bir daha tarar, itiraz dilekçenizde bir eksik bulursunuz. Belki tanığın o cevabı, belki dosyaya geç sunduğunuz belge.

Ama dosyayı baştan sona okuduğunuzda bile davanın hangi noktada aleyhinize döndüğünü bulamayabilirsiniz.

Dosyayı okuyan kişi, daha işin başında olayın nasıl geliştiğine dair bir fikir edinmiş olabilir. Sonraki dilekçeleri, belgeleri ve tanık beyanlarını da bu ilk izlenimle okur. Sizin belirleyici sandığınız bir delil onun gözünde, karşı tarafın sunduğu sıradan bir yazışmadan daha az şey açıklayabilir.

Dağınık belgelerden olayın nasıl geliştiğini çıkarmaya çalışan herkes bunu yapar. Hâkim de avukat da dosyayı ilk okuduğunda bir açıklama arar.

Bu kitap, o açıklamanın nasıl kurulduğunu ve yeni deliller geldiğinde neden kolay kolay değişmediğini anlatıyor.

Dosyayı Kim Okuyor?

Thomas Mauet'nin ders kitabından Francis Wellman'ın çapraz sorgu klasiğine, Gerry Spence'ten David Ball ve Don Keenan'a kadar dava taktikleri üzerine çok okunan eserlerin önemli bir bölümü Amerikan pratiğinden geliyor.

Bu kitapların ortak varsayımı jüri. Kararı, hukuk eğitimi almamış, davayı yalnızca duruşma salonunda gördüğü kadarıyla bilen ve birbirini etkileyen bir grup verecektir. Teknik dağarcık da bu varsayımın üzerine kurulmuş: jüri seçimi, açılış konuşmasının kurgusu, tanığı jürinin gözü önünde çökertme sanatı, kapanışta herkesin aklında kalacak bir cümle bırakma.

Bizim hukuk sistemimizde jüri yok. Kararı veren kişi hukukçu ve davayı duruşmadan çok dosyadan öğreniyor. Duruşmalar kısa, yönetimi de hâkimde. Amerikan filmlerinde gördüğümüz türden bir çapraz sorgu pratikte yok denecek kadar az. Delil toplama mahkemenin denetiminde yürüyor. En önemlisi de kararı verecek kişi o dosyayla baş başa kalıyor.

Kararı verecek kişinin davayı nerede ve nasıl öğrendiği, avukatın hazırlığını da değiştiriyor.

Kıta Avrupası'nda tanık ifadesinin güvenilirliği ve hâkimin karar verme davranışı üzerine geniş bir akademik birikim var. Araştırmaların bir bölümü meslekten hâkimlerle yapılmış. Bir avukatın o sonuçları kendi dosyasına nasıl uygulayacağı ise makalelerde çoğu zaman açık kalıyor.

Bu kitabı o sorudan yola çıkarak yazdım.

Kitabın iddiası

Türkiye'de yazılı dosya davanın ağırlık merkezidir. O dosyayı, önünde aynı gün başka dosyalar da olan bir hâkim okur.

Dilekçenin hukuki dayanağı kadar, dosyayı ilk kez açan birinin bu dayanağı ne kadar kolay izleyebildiği de önem taşır.

2025 sonunda adli yargının ilk derece mahkemelerinde 11.314 hâkim görev yapıyordu. Bu mahkemelerde hâkim başına yıl içinde açılan dosya sayısı 454'tü. Önceki yıllardan devreden dosyalar bu sayıya dâhil değil. Yılda 220 iş günü varsayarsak yalnızca yeni dosyalar günde ortalama iki dosyayı aşıyor.

Hukuk mahkemelerinde bir dosyanın ortalama görülme süresi yaklaşık sekiz ay.

Sizin aylarca üzerinde çalıştığınız dosya, hâkimin önündeki yüzlerce dosyadan biri. Dilekçeyi kurarken o farkı akılda tutun.

Savunuculuğun Sınırı

Davaya, birden çok kaynaktan gelen bilgilerin sınandığı bir süreç olarak bakıyorum. Dilekçe de bu bilgiyi mahkemenin inceleyebileceği bir sıraya koymanın yollarından biri.

Her mekanizmanın dayandığı araştırmayı ve bulgunun uygulamaya ne ölçüde taşınabileceğini ayrıca ele alıyorum.

Karar veren kişinin bilgiyi nasıl işlediğini bilmek avukata bir imkân verir. Bu imkânı nasıl kullandığınız da ayrı bir sorudur.

Benim kullandığım ölçüt şu: **Bir teknik, karar vericinin gerçeğe ulaşma ihtimalini artırıyorsa savunuculuktur. Azaltıyorsa manipülasyondur.**

Dilekçenizi okunabilir yazdığınızda, olayı anlaşılır bir sırayla anlattığınızda, zayıf noktanızı kendiniz söyleyip delili bağlamıyla birlikte sunduğunuzda hâkimin doğru karara ulaşma ihtimali yükselir. Bunlar meşrudur ve bu kitapta anlattıklarımın çoğu bunlardan ibarettir.

Hukuki ya da olgusal temeli olmayan bir rakamı çıpa olarak ortaya atan, tanığı istediği cevaba doğru sürükleyen ya da bir belgeyi anlamını değiştirecek biçimde bağlamından koparan avukat ise karar vericinin gerçeğe ulaşma ihtimalini düşürür. Bunlar bu kitapta ikna teknikleri gibi yer almayacak. Bazılarına yine de değineceğim, çünkü karşı taraf bu yöntemleri size uyguladığında onları tanımanız gerekiyor. Tanımadığınız bir hamleye karşı koymak güçtür.

Nasıl okumalı

Birinci kısım çıpalama, geriye dönük bakış yanılgısı ve tutarlılık eğilimi üzerine. Orada hâkimlerle yapılan deneylerden söz edeceğim. Aynı eğilimlerin avukatın kendi dosyasını okurken nasıl işe karıştığını yirminci bölümde ele alıyorum.

İkinci kısım dilekçeye ayrıldı. Stajda gördüğümüz dilekçelerin dili yıllar sonra kendi yazımızda da karşımıza çıkar. Hangi alışkanlıkların okuru yorduğuna ve bunların nasıl değiştirilebileceğine bakıyorum.

Üçüncü kısımda tanığı, bilirkişiyi ve karşı vekili ele alıyorum. Sözgelimi yalanı beden dilinden anlayabileceğimize ne kadar güvenebiliriz? Bu alandaki geniş bir meta-analizde doğruluk oranı yüzde elli dört.

Dördüncü kısım, avukatın kendi dosyasını nasıl okuduğu ve sonucu müvekkiline nasıl anlattığı üzerine.

Beşinci kısımda başka yargılama sistemlerinden alınabilecek yöntemlere, iknanın etik sınırlarına ve yapay zekânın dosyaya girişine geçiyorum. Altıncı kısımda uygulama formları, kavram sözlüğü, karar dizini, denetim komutları ve kaynakça var.

Bölümler ayrı ayrı okunabilir. Kitabın ana izleği için ikinci bölüm iyi bir başlangıç.

Hâkimler İçin

Bu kitabı hâkimler de okuyabilir. Bir hâkimin ilk izleniminin elindeki delilleri nasıl etkilediğini fark etmesi, dosyaya yeniden bakmasını sağlayabilir. Avukat da o bakışı kolaylaştıracak bir metin yazabilir.

BİRİNCİ KISIM

Kararın Doğduğu Yer

BÖLÜM 1

Dosya Gece Okunuyor

Meslektaşlar arasında sorulan ama duruşma salonunda asla sorulmayan bir soru var:

Hâkim benim dilekçemi gerçekten okudu mu?

Bu soruyu yüksek sesle sormak ayıp sayılır. Sormamak da bir işe yaramıyor, herkes içinden soruyor zaten. Yirmi sayfa yazdınız, on dört emsal karar taradınız, üç gece uykusuz kaldınız. Duruşmada iki dakikalık bir beyanla geçiştirildi, bir sonraki celse de başka bir konudan devam edildi. İçinizde bir his kaldı.

Bir dosyanın ne kadar dikkatle okunduğunu bu yolla öğrenemezsiniz. Ama hâkimin gün içinde o dosyaya ne kadar zaman ayırabileceğini kabaca hesaplayabilirsiniz.

Aritmetik

Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü her yıl Adalet İstatistikleri adında bir kitap yayımlıyor.[3] Bu kitap-

[3] Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, *Adalet İstatistikleri 2025* (Ankara: Adalet Bakanlığı, 2026).

ta, dava stratejisi üzerine yazılmış pek çok eserden daha fazla pratik bilgi var.

2025'te ceza mahkemelerinde temizleme oranı yüzde 99,3'tü. Bu oran, yıl içinde sonuçlanan dosya sayısını aynı yıl gelen dosya sayısına böler. Ceza mahkemelerinde yıl içinde gelen her yüz dosyaya karşılık yaklaşık doksan dokuz dosya sonuçlanmış demektir. Rakam, Türkiye genelindeki ceza mahkemelerinin toplamına ilişkin.

İlk derece adli yargı için hâkim başına 454 yeni dosya sayısını esas alalım. Bu ortalama, mahkeme türleri arasındaki farkı ve önceki yıllardan devreden dosyaları hesaba katmıyor.

Resmî tatilleri ve izinleri düşerek yılda 220 iş günü, günde de 7 saat çalışma varsayalım. Bu, yılda 1.540 saat eder. 1.540 saati 454 yeni dosyaya böldüğümüzde dosya başına yaklaşık üç saat yirmi üç dakika düşüyor.

Bu kaba hesap, tek bir dosyanın kaç saatte sonuçlandığını göstermez. O süreye dilekçeler, celseler, bilirkişi raporu, tanık beyanları ve gerekçeli karar gibi birbirinden çok farklı işler sığmak zorunda. Hesap ayrıca bütün mesaiyi bu yıl açılan dosyalara ayırıyor. Oysa nöbet, keşif, idari işler, UYAP onayları ve önceki yıldan devreden dosyalar da aynı mesainin içinde.

Yirmi sayfalık bir dilekçe ilk taramada beş dakika alırsa sayfa başına yaklaşık on beş saniye düşer. Beş dakika burada yalnızca bir varsayım.

Dosya Yükü

Bu yük altında iyi karar çıkarmaya çalışmak dışarıdan göründüğünden çok daha zor. Bir hâkimin verdiği yanlış karar bir insanın hayatını değiştirir ve bunu o da biliyor. Bu bilgiyle

dört yüz elli dört dosya taşımak, mesleğin en az konuşulan yükü.

Avukatın doğrudan etkileyebildiği şey, hâkimin ilk okumada hangi bilgiye ne kadar kolay ulaşacağıdır. Dilekçe uzadıkça hâkimin bazı bölümleri tarayarak geçmesi daha olası hâle gelir. En güçlü delil on yedinci sayfadaysa, okurun onu aramaya başlaması için ilk sayfada bir neden verin.

İki dilekçe

Bu örnek, kimlikleri gizlenmiş gerçek dosyalardan derlendi.

Bir iş kazası tazminat davası. İşçi şantiyede iskeleden düşüyor, kalıcı sakatlık oluşuyor. İşçi vekili tazminat davası açıyor, işveren vekili cevap veriyor.

İşçi vekilinin dava dilekçesi otuz iki sayfa. Şöyle başlıyor:

> "Müvekkilim 12.03.2021 tarihinde davalı şirket bünyesinde çalışmaya başlamış olup, aşağıda ayrıntılı olarak izah edileceği üzere, davalının 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'ndan doğan yükümlülüklerini yerine getirmemesi, gerekli tedbirleri almaması, işçi sağlığı ve güvenliği mevzuatına aykırı davranması, denetim yükümlülüğünü ihlal etmesi ve bu suretle müvekkilimin uğradığı zararda tam kusurlu bulunması nedeniyle işbu davanın açılması zorunluluğu hasıl olmuştur."

Aynı dosya şöyle de açılabilir:

> "Bu dava, bir iskeleden düşen işçinin tazminat talebine ilişkindir.
>
> **Tartışmasız olgular:** Kaza 14.09.2023 günü, davalıya ait şantiyede olmuştur. Müvekkil o gün orada çalışmaktadır. Düşme yüksekliği 6,20 metredir. Müvekkilde kalıcı sakatlık oluşmuştur.
>
> **Tartışmalı tek mesele:** İskelede korkuluk var mıydı?
>
> Kaza sonrası düzenlenen İş Müfettişi Raporu'nda korkuluğun bulunmadığı tespit edilmiştir (EK-3, s. 4). Davalı bu tespite itiraz etmemiştir.

Talebimiz: 1.850.000 TL maddi, 400.000 TL manevi tazminat."

İkinci metinde de ayrıntılar sonraki sayfalarda duruyor. Fark, hâkimin ilk okumada tazminatın dayanağını, tartışmalı olguyu ve o olguya ilişkin belgeyi bir arada görmesinde.

Okur sonraki belgeleri incelerken iskelede korkuluk bulunup bulunmadığını sınayabilir. Karşı vekil, dosyada asıl tartışılması gerekenin başka bir olgu olduğunu düşünüyorsa onu aynı açıklıkta göstermeli.

Türk dilekçe geleneğinde ilk paragrafın uzun ve dolambaçlı olması bir tür nezaket sayılıyor, sanki kısa yazmak işi hafife almakmış gibi. Oysa kısa yazmak daha zordur ve daha çok emek ister. Blaise Pascal'ın o meşhur cümlesini burada anmadan geçemem: "*Kusura bakmayın, uzun yazdım, kısa yazacak vaktim yoktu.*"

Dikkat, tükenen bir kaynaktır

Zamanın yanı sıra o zaman içinde ne kadar dikkatin kullanılabildiğini de hesaba katmak gerekiyor. Bir dosyaya iki saat ayrılması, bütün bölümlerinin aynı dikkatle okunacağı anlamına gelmez. Peş peşe kararlar vermek ve sık sık görev değiştirmek dikkati dağıtabilir.

Burada bir kayıt düşmem gerekiyor, çünkü bu kitabın kuralı bunu gerektiriyor. Zihinsel yorgunluğun ardındaki en bilinen kuram, iradenin tükenen bir kaynak olduğunu öne süren tükenme kuramıydı. O kuram son on yılda epey sarsıldı. Birden çok laboratuvarda yürütülen yineleme çalışmaları, kuramın öngördüğü etkiyi bulamadı.

Kitabın dayanağı, işleyen belleğin kapasitesi ve görevler arasında geçişin maliyeti üzerine yapılan araştırmalardır. Bu bulgular iradenin gün içinde tükendiği varsayımına bağlı değildir. Bu kitapta "karar yorgunluğu" dediğimde, sınırlı

bir dikkat bütçesinin gün boyunca harcandığını kastediyorum. İradenin tükendiği fikrine dayanan bir öneri çürük zemine kurulmuş olurdu, ayrımı bu yüzden önemsiyorum.

1956'da George Miller ünlü bir makale yazdı ve insan zihninin aynı anda yaklaşık yedi birim bilgi tutabildiğini öne sürdü.[4] "Sihirli sayı yedi" diye bilinir ve popüler kitaplarda hâlâ böyle anlatılır. Sonraki araştırmalar bu sayıyı aşağı çekti. Nelson Cowan'ın 2001 tarihli kapsamlı incelemesi, gerçek kapasitenin dörde yakın olduğunu gösterdi.[5] Zihniniz, birbiriyle ilişkilendirmeden aynı anda ortalama dört şeyi tutabiliyor.

Bir iş kazası dosyasında hâkimin aynı anda zihninde tutması gerekenleri düşünün: olayın tarihi, işverenin kusur oranı, bilirkişinin hesapladığı maluliyet yüzdesi, tazminat kalemleri, davalının hangi olguya itiraz ettiği ve hangisine etmediği, tanıkların birbirinden farklı beyanları ve bunların hepsinin hukuki karşılığı.

Birbiriyle ilişkili bilgileri öbeklemek, okurun bunları tek tek aklında tutma yükünü azaltır. Satranç ustaları da tahtayı otuz iki ayrı taş yerine birkaç tanıdık diziliş olarak görür. Dilekçede her olguyu ilgili delille yan yana koyarsanız okur bu bağı farklı sayfaları tarayarak kurmak zorunda kalmaz.

---

4 George A. Miller, "The Magical Number Seven, Plus or Minus Two: Some Limits on Our Capacity for Processing Information", *Psychological Review* 63/2 (1956), 81-97.

5 Nelson Cowan, "The Magical Number 4 in Short-Term Memory: A Reconsideration of Mental Storage Capacity", *Behavioral and Brain Sciences* 24/1 (2001), 87-114.

Yükün üç çeşidi

Avustralyalı eğitim psikoloğu John Sweller, öğrenme sırasında zihne binen yükü üçe ayırıyor.[6] Ayrım hukuki yazı için de kullanışlı.

Yükün bir kısmı konunun kendi zorluğundan gelir. Bir tazminat hesabı karmaşıksa karmaşıktır ve bunu azaltamazsınız. Bir kısmı ise sunumdan doğar. Aynı hesabı düz metin içinde anlatırsanız yük artar, tablo yaparsanız azalır. Aynı kronolojiyi dağınık paragraflara serpiştirmek yükü artırır, tarih sırasına dizmek azaltır. Konu ise yerinde durur. Geriye, okuyan kişinin düşünmeye, karşılaştırmaya ve tartmaya ayırdığı kapasite kalır.

Üçü de aynı sınırlı havuzdan besleniyor. Sunumdan doğan yük ne kadar büyükse, düşünmeye o kadar az yer kalıyor. Ve o yük **tamamen sizin sorumluluğunuzda.**

Bir dilekçeyi kötü yazdığınızda mahkemenin işini zorlaştırmakla kalmıyorsunuz, argümanınızı değerlendirmesi için gereken kapasiteyi de siz tüketmiş oluyorsunuz. Zayıf yazı kendi argümanınıza karşı çalışır.

Hukuk kültürümüzde ağır ve karmaşık yazmak ciddiyet göstergesi sayıldığı için bunu kabullenmek kolay değil. Uzun cümleler, sıralanmış sıfat tamlamaları, gereksiz Osmanlıca kalıntıları, sayfalarca süren tek paragraflar yazan avukat kendini yetkin hisseder. Okuyanın zihninde olup biten ise bunun tam aksidir.

Kalın dosyanın aritmetiği

Burada sezgiye aykırı bir sonuç var ve sezginin söylediğini yapmak uygulamada sık sık ters tepiyor.

---

[6] John Sweller vd., "Cognitive Architecture and Instructional Design", *Educational Psychology Review* 10/3 (1998), 251-296.

Bir dosya kalınlaştıkça o dosyanın **sayfa başına** aldığı dikkat azalıyor. Toplam dikkat sabit, sayfa sayısı artıyor. Yirmi sayfa yerine seksen sayfa yazdığınızda aldığınız toplam ilgi aynı kalır ama daha geniş bir alana yayılır. Her sayfa daha az görülür, önemli paragrafınızın fark edilme ihtimali düşer.

Kalın dosya okuyan kişide bir savunma tepkisi de yaratıyor. Zihin baş edemeyeceği kadar büyük bir yükle karşılaşınca derinlemesine okumaktan tarayarak okumaya geçer. Bu geçiş bilinçli olmaz, kimse "bunu okumayacağım" diye karar vermez. Gözler hızlanır, başlıklara atlar, sonuç kısmına gider.

Uzun dilekçenin bir de itibar maliyeti var. Deneyimli bir okuyucunun gereğinden uzun bir dilekçeden, avukatın hangi argümanının güçlü olduğuna karar veremeyip hepsini yazdığı sonucunu çıkarması beklenir. Bu benim gözlemim, Türk hâkimlerinde ölçülmüş değil. Ama bu çıkarım her yapıldığında güçlü argümanınız zayıfların arasında değer kaybeder.

Güçlü bir argümanı zayıf bir argümanla yan yana koyduğunuzda ikisinin ortalamasına yakın bir izlenim doğuyor. Beş güçlü argümanın yanına on beş zayıf argüman eklerseniz, zayıflar güçlülerin üzerini örter.

O yüzden **zayıf argümanınızı yazmayın.** Size bir şey kazandırmaz, güçlü olanın değerini düşürür. Avukatlar bunu genellikle "ne olur ne olmaz" diye yapıyor. Oysa zayıf argüman karşı tarafa çürütecek kolay bir hedef veriyor ve çürütüldüğünde dosyanızın geneline dair bir izlenim bırakıyor.

Dosyalar arası geçiş

Bir hâkim gün içinde onlarca dosya arasında geçiş yapıyor. Geçişin kendisi de küçük olmayan bir maliyet doğuruyor.

Sophie Leroy'un 2009'da ortaya koyduğu "dikkat kalıntısı" kavramı bunu iyi anlatıyor.[7] Bir işten ötekine geçtiğinizde önceki işe ait düşünceler bir süre daha zihninizde kalır. Yeni işe verdiğiniz dikkat o kalıntı kadar eksik olur. Önceki iş yarım kaldıysa kalıntı daha da güçlüdür.

Bunu bir hâkimin gününe uygulayın. Bir dosyada karar veremeden bıraktı ve bir sonrakine geçti. Yeni dosyaya taşıdığı zihin bir öncekinin yarısını hâlâ taşıyor.

Dilekçeniz de okuyan kişinin zihni **temiz olmayan** bir anda okunacak ve ortalama olarak dikkatin bir kısmı başka yerde olacak. Metniniz dikkatin yarısıyla okunduğunda bile ana mesajını iletebilmeli. Bunu sınamanın bir yolu var. Dilekçenizi bitirdikten sonra yalnızca başlıklarını, ilk paragrafını ve sonuç kısmını okuyun. Bu üçü tek başına davayı anlatmıyorsa dilekçeniz tam dikkat istiyor demektir. Tam dikkat nadir bir kaynak ve size ayrılacağının garantisi yok.

Karnı aç hâkim meselesi

Bu noktada sık anılan bir araştırmaya değinmem gerekiyor. Hem konuyla ilgili, hem de bu kitabın nasıl çalıştığını göstermek için iyi bir örnek.

2011 yılında Amerikan Ulusal Bilimler Akademisi dergisinde bir makale yayımlandı. Shai Danziger ve arkadaşları, İsrail'deki koşullu salıverme kurullarının verdiği binden fazla kararı incelediler.[8] Oturumun başında lehe karar verme oranı yüzde altmış beş civarındayken mola öncesinde neredeyse sıfıra iniyor, moladan sonra yeniden yükseliyordu.

[7] Sophie Leroy, "Why Is It So Hard to Do My Work? The Challenge of Attention Residue When Switching Between Work Tasks", *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 109/2 (2009), 168-181.

[8] Shai Danziger vd., "Extraneous Factors in Judicial Decisions", *Proceedings of the National Academy of Sciences* 108/17 (2011), 6889-6892.

Bu bulgu dünyanın her yerinde alıntılandı, "aç hâkim etkisi" diye bir ad bile kazandı. Hikâyenin devamı ise pek anlatılmıyor.

Aynı yıl Keren Weinshall-Margel ve John Shapard aynı dergide bir eleştiri yayımladılar.[9] Dosyaların kurul önüne gelme sırasının rastgele olmadığını gösterdiler. Avukatı olan mahkûmların dosyaları önce görülüyor, avukatı olmayanlarınki sona kalıyordu. Avukatı olmayan mahkûmların lehe karar alma ihtimali zaten düşüktü. Oturum ilerledikçe düşen şey hâkimin kan şekeri değil, sıradaki dosyaların lehe karar alma ihtimaliydi.

2016'da Andreas Glöckner konuyu yeniden ele aldı.[10] Simülasyonlarla, hâkimlerin zamanlarını makul biçimde planlamasının istatistiksel bir yanılsamayla birleşince aynı düşüş eğrisini açlık olmadan da üretebildiğini gösterdi. Etki gerçek olsa bile ölçülen büyüklük abartılıydı.

Danziger ve ekibi eleştirilere cevap verdi, bulgularının her analizde tekrarlandığını savundu. Tartışma bugün de kapanmış değil.

Sağlam olan ne, olmayan ne

Bu kitap boyunca bu ayrımı sık sık yapacağım, o yüzden yöntemi ilk seferinde açıkça göstereyim.

"Duruşmanız öğleden sonraya kalırsa kaybedersiniz" sağlam bir çıkarım değil. Tek bir araştırmanın, üstelik yöntemi bu kadar tartışılmış bir araştırmanın üzerine dava stratejisi kurulmaz. Size bunu söyleyen kaynağa şüpheyle yaklaşın.

---

[9] Keren Weinshall-Margel - John Shapard, "Overlooked Factors in the Analysis of Parole Decisions", *PNAS* 108/42 (2011), E833.

[10] Andreas Glöckner, "The Irrational Hungry Judge Effect Revisited: Simulations Reveal That the Magnitude of the Effect Is Overestimated", *Judgment and Decision Making* 11/6 (2016), 601-610.

Hukuk mesleğinde dolaşan psikoloji bilgisinin büyük kısmı bu türden. Bir araştırma yapılıyor, popüler bir kitapta abartılarak anlatılıyor, oradan bir seminere, seminerden meslektaş sohbetine geçiyor ve sonunda kimsenin kaynağını bilmediği bir "bilinen gerçek" hâline geliyor. Sonra biri kalkıp duruşma saatine göre strateji kuruyor.

Karar kalitesinin bilişsel yük altında düştüğü ise tek bir araştırmaya değil, birbirinden bağımsız yüzlerce çalışmaya dayanıyor. İnsan zihninin işlem kapasitesi sınırlı. Kapasite dolduğunda zihin bilinçli olarak "artık düşünemiyorum" demez, daha ucuz yöntemlere geçer: kestirmeler, kalıplar, ilk akla gelen benzerlik, elindeki hazır çerçeve.

Zihin ucuz yönteme geçtiğinde yirmi sayfalık ince hukuki argümanınız değerlendirilmez. Değerlendirilen, dosyanın zihinde çoktan yer etmiş kaba resmidir. O resim daha önce, dosya henüz yeniyken ve dikkat tazeyken oluşmuştur.

Dosyanız neyle yarışıyor

Dilekçenizi yazarken kafanızda genellikle tek bir muhatap vardır: hâkim. Masasında oturuyor, önünde sizin dosyanız var, dikkatle okuyor.

Gerçekte dosyanız o gün masaya gelen öteki dosyalarla, bitmemiş bir gerekçeli kararla, öğleden sonraki duruşma listesiyle, kalemden gelen evrakla ve bir insanın kendi hayatıyla yarışıyor.

Bu yarışta dosyanız önce hızlıca sınıflandırılabilir. Zihin karşılaştığı yeni bilgiyi mevcut kategorilerinden birine yerleştirir: "Bu, tipik bir işçilik alacağı dosyası." "Bu, klasik bir kira tespiti." Sınıflandırma bir kez yapıldıktan sonra dosyanın o kategoriden ayrılan yönleri zor görülür. Müvekkilinizin gerçekten farklı olan durumu kategorinin gürültüsünde kaybolur.

Standart dosya tiplerinde çalışan avukatların en büyük sorunu bu. İşçilik alacağı davası açtığınızda dosyanız kendiliğinden binlerce benzerinin arasına yerleşiyor. Sizinkinin farklı olduğunu göstermek için farkı **ilk sayfada** söylemek zorundasınız. Yirminci sayfaya gelindiğinde sınıflandırma çoktan yapılmış olur.

Dosya hiç okunmadan da geçilebilir. Kırk sayfa yazdınız ama ilk sayfada davanın ne hakkında olduğu anlaşılmıyorsa okuma başlamadan biter. Okuyan kişi başlıklara bakar, sonuç kısmına atlar, talebi görür ve dosyayı kapatır. On dokuzuncu sayfadaki asıl argümanınız yok hükmündedir.

Sizin isteyeceğiniz ise dosyanızın işe yarar bir çerçeve sunması. Okuyan kişi karmaşık bir olguyu düzenlemek zorunda ve elinde henüz bir düzen yok. Ona kullanışlı, tutarlı ve hızlı kavranan bir düzen sunarsanız onu alır, çünkü kendisi kurmak zorunda kalmaz. Buna ulaşmak için karşı tarafın dilekçesinden uzun yazmanız gerekmiyor, ondan erken ve net olmanız yetiyor.

Karşı taraf bunu size yaparsa

Bu bölümdeki her şey karşı vekil için de geçerli. Sizden önce net ve kullanışlı bir çerçeve sunduysa dosya onun çerçevesiyle okunmaya başlanmıştır.

Bu durumda kendi çerçevenizi daha yüksek sesle tekrarlamak işe yaramaz. Zihin zaten bir düzen bulmuştur ve yenisini kurmak ona pahalıya patlar.

Yapılacak şey, onun çerçevesinin **içinde bir çatlak** göstermektir. Kurduğu hikâyeyi kabul eder gibi başlarsınız ve o hikâyenin açıklayamadığı tek bir olguyu öne çıkarırsınız. Tek olgu yeter. İyi seçilmiş bir çatlak tutarlılığı bozduğu için kırk sayfalık karşı anlatıdan daha güçlüdür.

Yukarıdaki iş kazası örneğine dönelim. İşveren vekili "korkuluk var mıydı" çerçevesini kabul etmek zorunda değil. Onu yıkmaya uğraşmak yerine içine girip müfettiş raporunun kazadan kaç gün sonra düzenlendiğini ve o tarihte şantiyede neyin değiştiğini sorabilir. Bu tek soru raporun kesinliğinde bir çatlak açıyor ve karşı tarafın en güçlü dayanağını tartışmalı hâle getiriyor. Bunun neden işe yaradığına on üçüncü bölümde ayrıntılı bakacağız.

Sınır

Bu bölümde anlatılanların hiçbiri etik olarak tartışmalı değil. Daha okunabilir yazdığınızda, erken netleştiğinizde ve okurun bilişsel yükünü azalttığınızda mahkemenin işi kolaylaşır, doğru karara ulaşma ihtimali yükselir.

Tek bir sınır var. Sadeleştirme **gizleme** hâline gelmemeli.

Dosyanızdaki aleyhinize olan olguyu "bilişsel yükü azaltmak" gerekçesiyle dışarıda bırakırsanız yaptığınız şeyin adı değişir. Karşı taraf o olguyu zaten sunacak ve o zaman hem olguyu hem güvenilirliğinizi kaybetmiş olacaksınız.

Sınırı sınamanın basit bir yolu var. Bir bilgiyi dışarıda bıraktığınızda hâkimin olayı **yanlış** anlama ihtimali mi artıyor, yoksa olayı yalnızca daha **hızlı** mı anlıyor? İkincisiyse doğru yoldasınız. Birincisiyse durun. Zayıf noktayı kendiniz söyleyip bundan nasıl güç kazanacağınızı on birinci bölümde anlatıyorum.

Bu bölümdeki aritmetik ortalamalar üzerinden yapıldı ve mahkeme türleri arasındaki fark göz ardı edildi. Ağır ceza mahkemesindeki bir dosyayla asliye hukuktaki bir dosyanın hâkime maliyeti aynı değil. Kendi çalıştığınız mahkeme türü için Adalet İstatistikleri'nden kendi rakamınızı çıkarın. İş mahkemelerindeki yoğunluk aynı ilde asliye hukuktan belirgin biçimde farklı olabiliyor ve bu fark stratejinizi değiştirir.

Bu bölüm boyunca "hâkim" dedim ama heyet hâlinde çalışan mahkemelerde durum daha karmaşık. Orada dosyayı asıl okuyan kişi genellikle tetkik hâkimi ya da naip üye oluyor, heyetin öteki üyeleri onun sunumu üzerinden karar veriyor. Bu, birinci sayfanın önemini artırıyor, çünkü metniniz artık bir kişinin başka kişilere yapacağı özetin hammaddesi. Özetlenebilir yazmak ayrı bir beceri. Sekizinci bölümde, başlıkları iddia cümlesine çevirme tekniğiyle ona döneceğiz.

BÖLÜM 2

Tutarlılık Tuzağı

Kaybettiğiniz bir davanın gerekçeli kararını okurken şunu fark ettiniz mi hiç:

Her şey birbirine fazlasıyla uyuyor.

Sizin tanığınız güvenilir bulunmamış. Sunduğunuz belge yeterli görülmemiş. Bilirkişi raporuna itirazınız yerinde bulunmamış, emsal kararınız somut olaya uygun görülmemiş. Zamanaşımı def'iniz reddedilmiş. Faiz başlangıç tarihine ilişkin talebiniz de kabul edilmemiş.

Altı ayrı meselenin altısı da aleyhinize.

Oysa dosya kolay bir dosya değildi. Bazı noktalarda güçlü, bazılarında zayıf olduğunuzu biliyordunuz. Karşı taraf da öyleydi. Gerçekten çekişmeli bir davaydı ve gerekçeli kararda altıya sıfır bitti.

İhtimal hesabı yapalım. Altı meselenin her birinde taraflardan birinin haklı çıkacağını varsayalım. Sonuçlar tamamen rastgele dağılsaydı ortaya altmış dört farklı bileşim çıkardı. Altısının da aynı tarafa gitmesi bu bileşimlerden yalnızca ikisine karşılık gelir: otuz ikide bir, yani yüzde üç. Al-

tısının da sizin aleyhinize gitmesi ise tek bir bileşim: altmış dörtte bir, yani yüzde bir buçuk.

Ama okuduğunuz gerekçeli kararların çoğu böyle, neredeyse hepsi tek yönlü. "Davacı şu noktada haklıdır ancak bu noktada haksızdır, netice itibarıyla dava reddedilmiştir" diye bir karara nadiren rastlarsınız.

Bunun hâkimlerin taraflı olmasıyla ilgisi olmayan bir açıklaması var.

Ters yönde akan bir nehir

Hukuk eğitiminde öğretilen karar verme modelinde olgular toplanır, deliller değerlendirilir, hukuk kuralı uygulanır ve sonuç çıkar. Akış delillerden sonuca doğru, tek yönlüdür.

Gerçekte akış çift yönlü. Deliller sonucu belirliyor. Sonuç da geriye doğru delilleri yeniden şekillendiriyor.

Kulağa suçlama gibi gelebilir. Oysa bu, insan zihninin karmaşık bilgiyi işlerken kullandığı olağan mekanizma. Sizde de çalışıyor, bende de, şu anda bu satırları okurken de.

Mekanizmanın adı tutarlılık temelli akıl yürütme, İngilizcesi coherence-based reasoning. Bunu en kapsamlı biçimde Güney Kaliforniya Üniversitesi'nden Dan Simon ortaya koydu. Bilişsel psikolog Keith Holyoak ve meslektaşlarıyla birlikte yirmi yılı aşkın bir deney serisi yürüttü.[11] Deneyin kendisini biraz ayrıntılı anlatacağım.

[11] Dan Simon, "A Third View of the Black Box: Cognitive Coherence in Legal Decision Making", *University of Chicago Law Review* 71/2 (2004), 511-586.

Quest davası

Deney için kurgusal bir dava hazırladılar.[12]

Quest adında bir yazılım şirketi mali sıkıntıya düşer. Şirketin ortaklarından Jack Smith adlı yatırımcı durumdan memnun değildir ve internetteki bir yatırımcı forumuna şirketin geleceği hakkında olumsuz bir mesaj yazar. Kısa süre sonra Quest'in hisse fiyatı çöker, şirket batar. Sonradan Quest'in gizlice yeni bir ürün geliştirdiği ve bu ürünün şirketi kurtarabileceği ortaya çıkar. Smith bunu bilmiyordu.

Quest, Smith'e karşı tazminat davası açar.

Taraflar altı ayrı noktada çekişiyor:

Mesajdaki iddialar doğru muydu? Şirketin batmasına mesaj mı yoksa kötü yönetim mi sebep oldu? Smith'in saiki intikam mıydı yoksa diğer yatırımcıları korumak mıydı? Smith, şirketin önceden bildirim yapılmasını öngören iç düzenlemesini ihlal etti mi? İnternette ifade özgürlüğünü sınırlamak toplum yararına mıdır? İnternet bir gazeteye mi yoksa bir telefon hattına mı benzer?

İlk üçü olgu meselesi, son üçü hukuk ve politika meselesi. Birbirinden büyük ölçüde bağımsız sorular bunlar. İnternetin gazeteye benzeyip benzemediğiyle Smith'in saiki arasında mantıksal bir bağ yok.

Katılımcılara **davayı okumadan önce** bir ön test yapıldı ve aynı sorular soyut biçimde soruldu. İnternet bir gazeteye ne kadar benzer? Bir telefon sistemine ne kadar benzer? Şöyle bir iç düzenleme olsa, şöyle davranan biri bunu ihlal etmiş sayılır mı? Sorular başka şirketler ve başka kişiler üzerinden kurulmuştu, Quest davasıyla hiçbir bağlantısı yoktu. Katılımcılar bir dava değerlendirdiklerini bilmiyordu.

---

[12] Keith J. Holyoak - Dan Simon, "Bidirectional Reasoning in Decision Making by Constraint Satisfaction", *Journal of Experimental Psychology: General* 128/1 (1999), 3-31.

Herkes bu sorulara eksi beşten artı beşe uzanan bir ölçekte cevap verdi. Bu, o kişinin durduğu "temel" konumdu.

Ardından dava anlatıldı ve katılımcılardan kendilerini hâkim rolünde düşünmeleri istendi. Sonra aynı sorular bu kez Quest davası bağlamında yeniden soruldu.

Bulgular

Quest lehine karar vermeye eğilim gösteren kişiler artık internetin bir gazeteye benzediğini düşünüyordu. Smith lehine eğilim gösterenler ise telefon hattı benzetmesini daha ikna edici buluyordu.

Yalnızca bu olsaydı şaşırtıcı olmazdı. Kişinin internete bakışının kararını zaten belirlediği düşünülebilirdi.

Ön test bu açıklamayı dışlıyor. İnsanlar o soruya, davadan tamamen bağımsız olarak kendi görüşleriyle cevap vermişlerdi. Davayı okuduktan sonra görüşleri **değişti**, üstelik davayla mantıksal ilgisi olmayan noktalarda bile.

Araştırmacılar deneyi bir kez daha kurdular. Bu kez altı meseleden yalnızca birinde katılımcılara farklı bilgi verip tek bir meselede bir tarafı biraz güçlendirdiler. Beklenen, katılımcıların o meseledeki görüşünün değişmesi, kalan beş meseledekilerin yerinde durmasıydı.

O meseledeki görüş değişti. Öteki beş meseledeki görüşler de onunla birlikte aynı yöne kaydı, oysa aralarında mantıksal bir bağ yoktu.

Zihin altı ayrı meseleyi ayrı ayrı tutmuyor. Hepsini tek bir bütünün parçası hâline getiriyor ve o bütünü tutarlı kılıyor. Bu bulgunun dosyanızı doğrudan ilgilendiren birkaç uzantısı var.

Kayma karardan önce oluyor

Buraya kadar anlatılanı "insanlar kararlarını sonradan haklı çıkarır" diye özetleyebilirdik. Bu zaten bilinen bir şey. Leon Festinger'in bilişsel çelişki kuramı 1957'den beri bunu söylüyor.[13]

Simon ve arkadaşları daha rahatsız edici bir olasılığı sınadılar: Kayma karardan **önce** oluyor olabilir miydi?[14]

Bunun için katılımcılardan kararı geciktirmelerini istediler. Kurguya göre çok benzer bir dava, saygın ve kıdemli bir hâkim tarafından karara bağlanmak üzereydi. İki karar çelişirse hukukta karışıklık doğacak, genç hâkim de mahcup olacaktı. Katılımcılara dosyayı iyi çalışmaları ama kararı henüz vermemeleri söylendi.

Katılımcılar karar vermedi, yalnızca delilleri değerlendirdi. Kayma yine oldu.

Henüz karar verilmemişken, hatta karar vermeme talimatı alınmışken bile zihin bilgiyi tutarlı bir bütün hâline getirmeye başlamıştı. Kayma sonradan uydurulan bir gerekçe olmaktan çok karar verme sürecinin **kendisiydi**.

Sonraki deneylerde daha da ileri gittiler. Katılımcılara karar vermeleri hiç söylenmedi, tarafların argümanlarını bir hafıza testine hazırlanır gibi ezberlemeleri istendi. Kayma yine oluştu.

Hâkim dosyanızı okuduğu anda, karar vermeyi düşünmese bile zihni tutarlı bir resim kurmaya başlıyor. Süreç istemsiz ve kapatılamıyor.

---

[13] Leon Festinger, *A Theory of Cognitive Dissonance* (Stanford: Stanford University Press, 1957).

[14] Dan Simon vd., "The Emergence of Coherence Over the Course of Decision Making", *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 27/5 (2001), 1250-1260.

Güven artıyor

Deneydeki dava kasten belirsiz kurgulanmıştı. İki tarafın da makul argümanları vardı ve katılımcılar okurken zorlandılar. Karar verdikten sonra ne kadar emin oldukları sorulduğunda ise yüksek güven bildirdiler.

Belirsiz malzemeden kendinden emin bir sonuç çıkmıştı. Zihin bilgiyi tutarlı hâle getirdiğinde ortaya çıkan resim pürüzsüz görünür. Pürüzsüz resme bakan kişi, onun ne kadar pürüzlü bir malzemeden yapıldığını göremez.

Kararından emin görünen bir hâkimin dosyası açık olmayabilir, belki yalnızca tutarlılık tamamlanmıştır. Buradan Türk gerekçeli kararlarına dair bir açıklama çıkarmak cazip. "Bu dosya çok tartışmalıydı, nasıl bu kadar kesin yazılmış" diye şaşırdığınız kararlar kötü niyetle değil, bu mekanizmayla yazılmış olabilir. Bunun Türkiye'de ölçülmediğini de not edeyim. Elimdeki tek şey bir mekanizma ve bir benzerlik.

Geriye dönülemiyor

En rahatsız edici bulgu bu.

Karar verildikten sonra katılımcılara davayı okumadan önce bu sorulara ne cevap verdikleri soruldu. Doğru hatırlayamadılar. Hatırladıkları ilk cevaplar şimdiki görüşlerine doğru kaymıştı. Zihnin son hâli önceki hâllerini erişilemez kılmıştı.

Kişi kendi fikrinin değiştiğini fark edemiyor ve baştan beri böyle düşündüğünü sanıyor. Bir değişim olduğunu bilmediği için "acaba bu delili adil değerlendirdim mi" diye kendini denetlemesi de mümkün olmuyor.

Hâkimlere yönelik iyi niyetli tavsiyelerin neden işe yaramadığı da buradan anlaşılıyor. "Önyargılı olmayın" demek yetmiyor, çünkü kimse önyargılı olduğunu hissetmiyor.

Bu, doğrulama yanlılığı değil

Doğrulama yanlılığı, kişinin inandığı şeyi destekleyen bilgiyi **arama**, desteklemeyeni **görmezden gelme** eğilimidir. Bir seçim davranışıdır ve bilgiyle ne yaptığınızla ilgilidir.

Tutarlılık kayması daha derinde çalışıyor. Burada bilgi görmezden gelinmiyor, **değer değiştiriyor**.

Aynı tanık ifadesi, dosya bir yöne kaydığında güvenilir, öteki yöne kaydığında tutarsız görünüyor.[15] Aynı belge bir çerçevede belirleyici, ötekinde teferruat sayılıyor. Kimse belgeyi saklamıyor, belge orada duruyor. Yalnızca ağırlığı değişmiş.

Ayrımın pratik bir sonucu var. Doğrulama yanlılığına karşı çare bilgiyi daha görünür kılmaktır. Tutarlılık kaymasına karşı bu işe yaramaz, belgeyi daha büyük puntoyla yazmanız ona verilen değeri değiştirmez. Başka bir müdahale gerekiyor ve ona aşağıda geleceğim.

Türk dosyasında nasıl görünür

Türk yargılamasının yapısı tutarlılık kaymasını hızlandıran özellikler taşıyor. Baştan söyleyeyim, aşağıdaki dört tespitin hiçbiri Türkiye'de ölçülmedi. Bunlar laboratuvarda ölçülmüş bir mekanizmadan Türk usul hukukunun yapısına bakarak yaptığım çıkarımlar. Kusurdan çok sistemin tasarımından doğuyorlar ve bilmeniz gerekiyor.

Dosya erken şekilleniyor. Yargılama dava dilekçesi ve cevapla başlıyor. Bu iki metin dosyanın ilk ve en dikkatli okunan metinleri, tutarlılık çekirdeği de burada oluşuyor. Ondan sonra sunulan her şey bu çekirdeğin etrafına yerleşiyor.

---

[15] Dan Simon vd., "The Redux of Cognitive Consistency Theories: Evidence Judgments by Constraint Satisfaction", *Journal of Personality and Social Psychology* 86/6 (2004), 814-837.

Delil çoğunlukla yazılı ve toplu geliyor. Amerikan sisteminde deliller duruşmada, parça parça ve tarafların kontrolünde sunuluyor. Bizde dosyaya toplu hâlde giriyor. Toplu gelen bilginin tutarlı bir bütün olarak işlenmeye daha açık olduğunu düşünüyorum. Bu bir çıkarım, iki sunum biçimini karşılaştıran bir çalışmaya dayanmıyor.

Bilirkişi raporu bir tutarlılık çıpasına dönüşüyor. Rapor geldiğinde dosya çoğu zaman zaten bir yöne eğilmiş oluyor. Rapor o eğilimi doğruluyorsa mesele kapanıyor. Doğrulamıyorsa bir gerilim doğuyor. O gerilimin nasıl çözüldüğünü beşinci bölümde anlatıyorum.

Gerekçeli karar en sonda yazılıyor. Karar verildikten sonra, bazen haftalar sonra. Gerekçe kararı üretmekten çok onu **anlatıyor**. Gerekçeli kararların neden bu kadar tutarlı ve tek yönlü olduğu da böylece anlaşılıyor, çünkü gerekçeyi yazan zihin tutarlılık sürecini çoktan tamamlamıştır.

Bu son noktanın avukatların çoğunun ıskaladığı pratik bir sonucu var.

Gerekçeli karar, kararın sonucudur. Bir karara karşı kanun yoluna giderken gerekçedeki cümlelerle tek tek boğuşan avukat çoğu zaman yanlış adrese yöneliyor. Bakılması gereken, o gerekçenin arkasındaki tutarlılık örüntüsünün nerede kurulduğu.

Dosyanın hangi anda bu yöne döndüğü genellikle gerekçede yazmıyor ama dosyanın seyrinde görünüyor. Hangi ara kararla, hangi celse sonrasında, hangi rapordan sonra tavır değişti? O anı bulduğunuzda gerçek hedefi de bulmuş olursunuz.

Erken kapanan kapı

Buraya kadar anlatılanın en önemli pratik sonucu şu:

Bir kapı var ve o kapı erken kapanıyor.

Dosyanın ilk aşamasında zihinde henüz bir örüntü yok, bilgi serbest hâlde. Bu aşamada sunduğunuz çerçeve kurulacak örüntünün tohumu oluyor. Kapı kapandıktan sonra sunduğunuz bilgi ise kurulmuş örüntünün içinden değerlendiriliyor. Belge de tanık da aynıdır ama ağırlıkları artık başkadır.

Bunun ne kadar sert bir gerçek olduğunu görmek için tersinden düşünün. Dosyanın ikinci celsesinde sunduğunuz belge ilk dilekçede sunulsaydı davayı çevirebilirdi. İkinci celsede sunulduğunda kurulmuş resmin içinde küçük bir ayrıntıya dönüşüyor.

Türk avukatının en yaygın stratejik hatası da buradan doğuyor: **Delili sona saklamak.**

"Bu belgeyi şimdi vermeyeyim, ilerde lazım olur." "Bu argümanı esas hakkındaki beyanda kullanırım." "Tanığı en sona bırakayım, etki yaratsın."

Bunlar Amerikan yargılama pratiğinden gelen sezgiler. Jüri karşısında, tek bir performansta sürprizin değeri olabilir. Yazılı ve uzun süreli bir dosyada ise sürpriz diye bir şey yoktur, yalnızca **geç kalmış bilgi** vardır ve geç kalmış bilgi ucuzlamıştır. Elinizdeki en güçlü şeyi en erken sunun.

Tohumu nasıl ekersiniz

Erken kapanan kapıda yapılacak iş, hâkimin zihninde kurulacak örüntünün merkezine sizin seçtiğiniz olguyu koymak.

Bunun ilk aracı tek cümlelik bir dava teorisi. Dosyanın kilit sorusunu delillerle sınanabilecek tek bir cümlede kurarsınız:

"Makine, kararlaştırılan tarihte teslim edilmedi."

"Sözleşme imzalandığında müvekkilim şirketin ortağı değildi."

"Müvekkil o parayı aldı, ama karşılığında mal teslim etti."

Dosyaya giren her yeni bilgi bu cümleyle sınanacak. İyi bir dava teorisi lehinize olan olguları doğal biçimde içine alır ve aleyhinize olanları da açıklayabilir. Aleyhinize olanı açıklayamıyorsa teoriniz yanlıştır ve değişmesi gerekir. Cümleyi her dilekçede, her beyanda aynı kelimelerle kullanın. Ne değiştirin ne de süsleyin.

İkinci araç tartışmasız olgular listesi. Neyin tartışmalı olmadığını söylemek güçlü bir hamledir ve Türkiye'de neredeyse hiç yapılmıyor. Tartışmasız olguları siz belirlediğinizde tartışma alanının sınırlarını da siz çizmiş olursunuz. Hâkimin zihnindeki örüntü sizin bıraktığınız boşluğun etrafında kurulur.

Bu liste güvenilirlik de kazandırıyor. Her şeyi inkâr eden bir dilekçe, hiçbir şeyi kabul etmeyen bir avukat izlenimi bırakır ve o avukatın söylediklerinin hiçbirine tam güvenilmez. Bir kısmını kabul eden avukat, kabul etmediği kısımda daha inandırıcı olur. Bunun mekanizmasına on birinci bölümde bakacağız.

Üçüncü araç, aleyhinize olan olguyu kendi elinizle sunmak. Dosyanızda size zarar veren bir olgu varsa onu ilk siz söyleyin. Gerekçe yine tutarlılıkla ilgili. Karşı taraf o olguyu sunduğunda olgu **onların** anlatısının parçası olarak dosyaya girer ve onların örüntüsünü güçlendirir. Siz sunduğunuzda ise sizin anlatınızın içinde bir yer bulur ve etkisi büyük ölçüde azalır. Olgu aynı kalsa da hangi anlatının içine yerleştiği ağırlığını baştan sona değiştirir.

Ya geç kaldıysanız

Dosyayı devraldınız. Kapı kapanmış ya da karşı taraf sizden hızlı davranmış. Dosya bir yöne oturmuş ve siz o yönün karşısındasınız.

Önce kaçınılması gerekenler. Hacim eklemek işe yaramaz. Kurulmuş bir örüntüye aynı yönde daha çok bilgi eklemek onu değiştirmiyor, bilgi örüntünün içinde eriyip gidiyor. Elli sayfalık bir beyan dilekçesi kurulmuş bir tutarlılığı bozmaz, yalnızca okunmaz.

Aynı argümanı daha yüksek sesle tekrarlamak da tutarlılık mekanizmasında bir karşılık bulmuyor. Zihin o argümanı zaten değerlendirip düşük ağırlık verdi, tekrarını da aynı ağırlıkla tartacak. "Bu apaçık bir haksızlıktır" gibi duygu yüklü cümleler de örüntüyü değiştirmez. Çaresizliğinizi gösterir ve güvenilirliğinizi düşürür.

Geç kalan avukatın elinde yine de birkaç yol var.

Sindirilemez bir olgu

Tutarlılık bir denge hâlidir. Zihin eldeki bütün parçaları birbirine uyduran bir düzen bulmuş ve orada durmuştur. Bu dengeyi bozmak için daha çok parça eklemek yerine **düzene sığmayan tek bir parça** koymak gerekir.

İyi bir sindirilemez olgu tartışılamaz olmalı: resmî kayıt, karşı tarafın kendi belgesi, kendi beyanı, kendi imzası. Tartışmaya açık bir olgu, mevcut örüntü tarafından yorumlanıp sindirilir. Olgunun yalnızca sizin lehinize olması da yetmez. Karşı tarafın hikâyesinin içinde **yeri olmayan**, kurulmuş anlatının açıklayamayacağı bir şey olmalı.

Bir de tek olmalı. İki tane sunarsanız ikisinin de zayıfladığı kanısındayım, çünkü okuyucu zayıf olanı seçip ikisini birden geçiştirebiliyor. Bu ölçülmüş bir bulgu değil, birinci bölümdeki seyrelme gözleminin aynısı.

Bir örnek. Alacak davasında dosya davacı lehine oturmuş. Müvekkiliniz davalı ve parayı hiç ödemediği kabul edilmiş durumda. Siz ödeme yapıldığını savunuyorsunuz ama makbuz yok.

Ödemenin yapıldığına dair üç tanık, iki emsal karar ve tanıkların güvenilirliği üzerine uzun bir tartışma bu dosyada işe yaramaz. Karşı tarafın kendi ticari defterinde, o tarihe yakın bir günde, tutarı denk düşen bir kayıt bulursanız tek belge ve tek cümlelik bir açıklama yeter.

Bu belge karşı tarafın anlatısında bir yere konamaz ve kurulmuş düzen onu sindiremez. Sindirilemeyen bir parça düzenin yeniden kurulmasını zorlar.

Yeniden değerlendirme anı yaratmak

Yargılamanın bazı aşamaları doğaları gereği dosyanın yeniden okunmasını gerektiriyor ve bunlar sizin için birer fırsat penceresi. Bilirkişi incelemesi, ek rapor talebi, keşif, tanık dinlenmesi, ıslah ve birleştirme talepleri dosyanın yeniden ele alınmasını gerektiren usuli olaylardır.

Bu talepleri usul gereği yapılan işler olarak görmek yerine **örüntüyü sarsma imkânı** olarak düşünün. Ek rapor talebinde bulunurken talebi yalnızca rapordaki teknik eksikliğe dayandırmayın. Gerekçede dosyanın hangi olgusunun henüz değerlendirilmediğini de gösterin.

Buradaki sınır önemli. Usulî bir talebi sırf gecikme yaratmak ya da karşı tarafı yormak için kullanmak başka bir şeydir ve bu kitapta savunulmuyor. Talebin dosyada gerçek bir karşılığı olmalı. Gerçek bir karşılığı varsa, onu nasıl sunacağınızı seçmek de sizin hakkınız.

Yeni bir zihin

Türk yargılama sisteminin size verdiği en değerli psikolojik imkân bu ve avukatların çoğu onu ziyan ediyor.

İstinaf, dosyanın **hiç görmemiş bir zihin tarafından** okunması demek. Bölge adliye mahkemesindeki heyette, ilk derece hâkiminin zihninde yavaş yavaş kurulan örüntü yok. Ama heyet sıfırdan da başlamıyor. Eline geçen ilk metin, ilk dere-

ce kararının gerekçesi. Bu bölümde anlattığım mekanizmanın ürünü olan, tek yönlü ve pürüzsüz bir anlatı. Kendi ölçütümü kendime uygulamam gerekiyor: Hazır ve tutarlı bir anlatı en güçlü çıpadır. İstinaf heyeti için o çıpa, aleyhinize olan karardır.

İstinafta kapı ardına kadar açılmaz, yalnızca aralanır. Ama o aralık gerçek ve sistemin size verdiği tek ikinci şans.

Türkiye'de istinaf dilekçeleri ise genellikle ilk derecedeki iddiaların tekrarı olarak yazılıyor. Bazen dava dilekçesinden kopyalanıyor, bazen kararın gerekçesindeki cümlelerle tek tek tartışılıyor. Böylece ikinci şans çöpe gidiyor.

İstinaf dilekçesi dosyayı hiç bilmeyen birine yazılmalı ve sıfırdan bir çerçeve kurmalı. Tek cümlelik dava teorisi yeniden ve en başta söylenir, tartışmasız olgular yeniden sıralanır. İlk derecedeki hata da gerekçenin cümleleri üzerinden değil, **dosyanın hangi anda hangi yanlış varsayıma oturduğu** üzerinden gösterilir.

Kendinize, dosyayı hiç bilmeyen birinin yalnızca istinaf dilekçenizi okuyarak davayı anlayıp anlamayacağını sorun. Cevap hayırsa dilekçe yeniden yazılmalı.

Aynı mantık temyiz için de, hatta daha çok geçerli. Ancak temyizde inceleme hukuki denetimle sınırlı olduğundan çerçeve kurma imkânı daha dar. Gerçek bir yeniden başlangıca en çok yaklaşan aşama istinaf ve değerini bilmek gerekiyor.

Karşı taraf bunu size yaparsa

Karşı vekil erken davranıp güçlü bir çerçeve kurduysa önünüzde iki seçenek var ve ilki genellikle yanlış.

Kendi çerçevenizi sıfırdan kurmaya çalışırsanız zihin direnir, çünkü bir düzen bulmuşken ikincisini kurmak ona pahalıya patlar. Daha iyi yol, onun çerçevesini kabul eder görünüp içinde bir çatlak açmaktır.

Bu, şöyle bir cümleyle başlar: "Davacının olayı anlattığı biçimi bir an için kabul edelim. Bu anlatının açıklayamadığı tek bir şey var." Sonra o tek şeyi koyarsınız.

Hamlenin gücü tutarlılık mekanizmasının kendisinden geliyor. Zihin tutarlılığı sever, tutarsızlık onu rahatsız eder. Kurulmuş bir düzenin içinde açıklanmamış tek bir boşluk gösterdiğinizde o boşluk zihni rahatsız etmeye başlar ve düzenin yeniden gözden geçirilmesini tetikler. Kırk sayfalık karşı anlatı bunu yapamıyor, iyi seçilmiş tek bir soru yapabiliyor.

Sınır

Bu bölüm kitabın en dikkatli okunması gereken yeri, çünkü anlatılan mekanizma kötüye kullanılmaya açık.

Dosyanızı erken, açık ve dürüst bir çerçeveyle sunmak meşrudur. Gerçek olan ve dosyada karşılığı bulunan bir olguyu öne çıkarmak, aleyhinize olanı gizlemek yerine kendi anlatınızın içine yerleştirmek ve karşı tarafın anlatısındaki gerçek bir boşluğu göstermek de öyle. Bunların hepsi hâkimin doğru karara ulaşma ihtimalini artırıyor. Tutarlılık mekanizması nasılsa çalışacak, mesele hangi malzemeyle çalışacağı. Siz doğru ve eksiksiz malzeme sunduğunuzda kurulan örüntü gerçeğe daha yakın olur.

Kapı kapanmadan yanlış bir çerçeve kurmak ise meşru değildir. Var olmayan bir olguyu tartışmasız gibi göstermek, karşı tarafın anlatısında gerçekte bulunmayan bir boşluk uydurmak ya da sindirilemez olgu diye bağlamından koparılmış bir belge sunmak da aynı gruba girer.

Bu ikinci gruptaki her hamle hâkimin gerçeğe ulaşma ihtimalini düşürüyor. Tutarlılık mekanizması yüzünden verdiğiniz zarar da geri alınamıyor. Yanlış tohumu ektiğinizde sonradan gelen doğru bilgi onu sökemiyor.

Bu mesleğin en ağır sorumluluğu burada. Erken pencerede söylediklerinizin sistemin kalan bütün aşamalarını şekillendiriyor. O pencerede yalan söyleyen avukat yalnızca bir davayı kaybettirmiyor, bir insanın hakkını ortadan kaldırıyor olabilir. Bunu bilerek çalışın.

Simon ve arkadaşlarının deneylerinde katılımcılar çoğunlukla hukuk öğrencileri ve üniversite öğrencileriydi. Gerçek hâkimlerde de böyle olup olmadığı meşru bir soru ve bu bölümde tam olarak cevaplanmadı.

Tutarlılık mekanizması uzmanlıktan bağımsız bir bilişsel mimari özelliği. Uzmanlık örüntünün **hangi** malzemeden kurulacağını değiştiriyor, kurulup kurulmayacağını değiştirmiyor. Deneyimli hâkim deneyimsiz olandan daha isabetli örüntüler kuruyor olabilir ama örüntü kurma süreci aynı işliyor.[16]

Gerçek hâkimlerle yapılmış çalışmalara üçüncü bölümde geçiyorum ve orada tablo daha da net.

Bu bulguların çoğu Amerikan jüri sistemine ait kavramlarla (verdict, standard of proof[17]) sınandı. Türkiye için asıl soru, aynı mekanizmanın burada da işleyip işlemediği. Bunu gösterecek deneysel çalışmaya ihtiyaç var.

---

[16] Dan Simon, *In Doubt: The Psychology of the Criminal Justice Process* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012).

[17] Verdict: Jürili yargılamalarda jürinin sanığın veya davalının sorumluluğuna ilişkin ulaştığı sonuç. Hâkim kararıyla aynı kavram değildir. Standard of proof: Bir iddianın kabul edilebilmesi için ulaşılması gereken ikna düzeyi. Amerikan hukukunda davanın türüne göre "preponderance of the evidence", "clear and convincing evidence" ve "beyond a reasonable doubt" gibi farklı ölçütler uygulanır.

BÖLÜM 3

Sezgi ve Gerekçe

Önceki bölümü okurken aklınıza bir itiraz gelmiş olabilir.

Simon ve arkadaşlarının deneylerindeki katılımcılar öğrenciydi: hukuk öğrencisi, psikoloji öğrencisi, üniversite öğrencisi. Hâkim rolü yapmaları istendi ama hâkim değillerdi.

Gerçek bir hâkim ise yirmi yıldır bu işi yapıyor ve binlerce dosya görmüş. Delil değerlendirmenin eğitimini almış, mesleğin disiplinini içselleştirmiş. Kendi eğilimlerini fark etmeyi de öğrenmiş olmalı.

İtiraz haklı ve ciddiye alınmayı hak ediyor. Uzmanlık pek çok alanda fark yaratır. Bir radyolog röntgeni herkesten iyi okur, bir satranç ustası tahtaya baktığında sizin göremediğiniz hamleleri görüverir. Hâkimlerin de böyle olup olmadığını anlamak için gerçek hâkimlerle deney yapmak gerekiyor. Bu deneyler defalarca yapıldı ve sonuçları pek iç açıcı değil.

Yüz altmış yedi hâkim

Chris Guthrie, Jeffrey Rachlinski ve Andrew Wistrich, 2001'de yayımladıkları çalışmada Amerika Birleşik Devletle-

ri'nde görev yapan yüz altmış yedi federal sulh hâkimini bir araştırmaya dâhil ettiler.[18] Üçüncü yazar Wistrich'in kendisi de bir hâkimdi.

Beş bilişsel yanılgıyı sınadılar. Bunlardan çıpalama etkisi, ilk duyulan sayının sonraki tahmini kendine doğru çekmesidir. Çerçeveleme etkisinde aynı seçenek kazanç ya da kayıp olarak sunulmasına göre farklı tercih edilir. Geriye dönük bakış yanılgısında sonucu bilen kişi, o sonucun önceden ne kadar öngörülebilir olduğunu abartır. Ters olasılık yanılgısı istatistiksel delilin yanlış yönde okunmasıdır. Benmerkezci yanlılıkta ise kişi kendi performansını ortalamanın üstünde görür.

Beşinin de hâkimler üzerinde anlamlı etkisi vardı.

Çerçeveleme ve ters olasılık yanılgısında hâkimler sıradan katılımcılardan bir miktar daha dirençli çıktı, yani eğitim ve deneyim tamamen etkisiz değil. Öteki üçünde fark çıkmadı. Hiçbirinde bağışıklık yoktu.

Benmerkezci yanlılık kısmı özellikle öğretici. Hâkimlerden kendi kararlarının üst mahkemede bozulma oranını tahmin etmeleri istendi. Katılımcıların çok büyük bir kısmı kendini ortalamanın üstüne yerleştirdi ki bu matematiksel olarak imkânsız bir dağılım.

Zar

Bir sonraki deneyin katılımcıları Türkiye açısından karşılaştırmaya değer bir gruptu: jürisiz, hâkim merkezli bir yargılama geleneğinden gelen Alman hukukçular.

Birte Englich, Thomas Mussweiler ve Fritz Strack, 2006'da yayımladıkları bir çalışmada Alman hâkim ve savcılarla ça-

[18] Chris Guthrie vd., "Inside the Judicial Mind", *Cornell Law Review* 86/4 (2001), 777-830.

lıştılar.[19] Dört ayrı çalışma yaptılar ve ilk üçünde koşulları her seferinde biraz daha zorlaştırdılar.

İlk çalışmada hâkimlere bir dosya verdiler ve ceza talebini yetkisiz bir kaynaktan, bir gazeteciden duyduklarını söylediler. Talebin hukuken hiçbir değeri yoktu. Hâkimlerin verdiği cezalar yine de o rakama doğru kaydı.

Ardından hâkimlere talebin rastgele belirlendiği, sayının hiçbir anlamı olmadığı ve tesadüfen üretildiği açıkça söylendi. Cezalar yine kaydı.

Üçüncü çalışmada ilk hâkimlik deneyimlerini edinmiş genç hukukçulara bir mağaza hırsızlığı dosyası verildi. Karar vermeden önce **kendi elleriyle zar atmaları** istendi. Zarlar hileliydi ve yalnızca üç ya da dokuz gösteriyordu. Atılan sayı o dosyadaki ceza talebi olarak sunuldu. Hâkim zarı kendisi atıyor, sayının nereden geldiğini ve bir tesadüf olduğunu biliyordu.

Zarı üç atanlar ortalama yaklaşık beş ay, dokuz atanlar ortalama yaklaşık sekiz ay ceza verdi. Dosya, olay ve hukuk aynıydı. Farkı yaratan, zarın hangi yüzüne düştüğüydü.

Dördüncü çalışma mekanizmaya bakıyordu. Yüksek bir sayı gördükten sonra katılımcıların zihninde sanığın aleyhine olan argümanlar daha erişilebilir hâle geliyordu. Çıpa yüksek olduğunda dosyadaki suçlayıcı unsurlar daha kolay akla geliyordu.

Bu bulguyu önceki bölümle birlikte okuyun. Rastgele bir sayı bir eğilim başlatıyor, eğilim delilleri yeniden ağırlıklandırıyor ve ortaya çıkan sonuç gerekçeli ve tutarlı görünüyor. Araştırmacılar deneyimin bu etkiyi azaltmadığını da ekledi-ler. Kıdemli hâkim, yeni başlayandan daha korunaklı değildi.

---

[19] Birte Englich vd., "Playing Dice With Criminal Sentences: The Influence of Irrelevant Anchors on Experts' Judicial Decision Making", *Personality and Social Psychology Bulletin* 32/2 (2006), 188-200.

Bu araştırmalara ne kadar güvenelim

Çıpalama literatürü psikolojinin son on beş yılda yaşadığı yineleme krizinden payını aldı. Bazı çıpalama bulguları tekrarlanamadı. Özellikle bilinçaltı çıpalama, yani kişinin fark etmediği bir sayının onu etkilediği iddiası, yüksek güçlü ve önceden kayıtlı çalışmalarda doğrulanamadı. Çıpalamanın hangi mekanizmayla çalıştığı konusunda da alanda tam bir uzlaşı yok.

Hâkimlerle elde edilen bulgu ise büyük ölçüde ayakta. Yargısal çıpalama uluslararası literatürde en sık tekrarlanan ve en çok atıf alan bulgulardan biri. Farklı ülkelerde, farklı dosya türlerinde hem hâkimlerle hem savcılarla sınandı. 2021'de Imhoff ve Nickolaus, hukuk öğrencileriyle yaptıkları bir deneyde meseleyi genişletip iddia ve savunmanın **ardışık** çıpalar olarak nasıl çalıştığını incelediler. Kurgu gerçek bir duruşmadaki gibi iki taraflıydı.[20]

Zar deneyindeki etki büyüklüğünü, yani beş aya karşı sekiz ay farkını, Türkiye'ye aynen taşıyamayız. Türk ceza hukukunda ceza belirleme TCK'nın 61. maddesindeki ölçütler, alt ve üst sınır aralığı ve adım adım hesap düzeniyle çerçevelenmiş. Bu yapı Alman sistemine benzese de onunla aynı değil. Bulgunun **yönü** aktarılabilir, **büyüklüğü** aktarılamaz. Kitap boyunca bu ayrımı gözeteceğim, çünkü mekanizmalar evrensel olsa da sayılar yereldir.

Sezginin savunması

Buraya kadar okuyan biri kolay bir sonuca varabilir: Hâkimler sezgisel karar veriyor, sezgi kötüdür, o hâlde sistem bozuktur.

[20] Roland Imhoff - Christoph Nickolaus, "Combined Anchoring: Prosecution and Defense Claims as Sequential Anchors in the Courtroom", *Legal and Criminological Psychology* 26/2 (2021), 215-227.

Bu sonuç hatalı ve nedeni bu kitabın en önemli kısımlarından birine dokunuyor.

Guthrie, Rachlinski ve Wistrich 2007'de yayımladıkları çalışmada bir model önerdiler.[21] Modelin adı sezgisel karar ve üstüne binen denetim. Hâkim dosyaya baktığında zihni önce hızlı, otomatik bir cevap üretiyor. Bu cevap çabasız gelir ve doğru görünür. Koşullar uygunsa ardından yavaş ve denetleyici düşünce devreye girer ve ilk cevabı bazen doğrular, bazen düzeltir. Literatürde bu iki aşamalı yapıya sezgisel karar ve denetim modeli deniyor.[22]

Deneyimin kazandırdığı ilk izlenim tanıdık dosyalarda isabetli olabilir. Yirmi yıllık bir hâkimin binlerce dosya görmüş zihninin ürettiği hızlı yargı rastgele değildir, deneyimden damıtılmış bir örüntü tanımadır. Bir doktorun hastayı görür görmez teşhisi sezmesine benzer.

Sezginin **nerede** yanıldığını fark etmek için dosyaya dönüp ilk izlenimi sınamak gerekir. Dikkatin ve zamanın daraldığı yerde de önce bu denetim aksayabilir.

İki bölüm burada birleşiyor. Bilişsel yük arttıkça denetim zayıflıyor ve sezgi denetimsiz kalıyor. Denetimsiz sezgi tutarlılık mekanizmasıyla birleşince kendini doğrulayan kapalı bir sisteme dönüşüyor.

Avukatın buradan çıkaracağı sonuç beklenenden farklı. Hâkimin sezgisini bastırmaya çalışmanın anlamı yok. **Yapabileceğiniz şey, o sezginin doğru yönde çalışmasını sağlayacak malzemeyi vermek.**

---

[21] Chris Guthrie vd., "Blinking on the Bench: How Judges Decide Cases", *Cornell Law Review* 93/1 (2007), 1-43.

[22] İngilizce intuitive-override model. Kavram Sözlüğü, A bölümü.

Gerekçe yazmak düzeltir mi

Türk hukukunda hâkim kararını gerekçelendirmek zorunda. Anayasa'nın 141. maddesi bunu emrediyor, HMK ve CMK somutlaştırıyor, Anayasa Mahkemesi gerekçeli karar hakkını adil yargılanma hakkının parçası olarak koruyor.

Gerekçe yükümlülüğünün amaçlarından biri, hâkimi sezgisel yargısını dile dökmeye ve böylece sınamaya zorlamak. Yazmak zorunda kalan kişi düşünmek zorunda da kalır.

Bu iyi bir mekanizma ve işe yarıyor ama sınırlarını bilmeniz gerekiyor. Gerekçe kararın kendisinden sonra yazılıyor. Bunu önceki bölümde ele almıştım. Yeniden anıyorum, çünkü gerekçe yükümlülüğünün sınırını asıl bu belirliyor.

Yazılan gerekçe tutarlılık mekanizmasının çıktısıdır. Zihin bilgiyi çoktan uyumlu hâle getirdiği için gerekçe yazılırken tutarsızlıklar görünmez olmuştur. Gerekçeyi yazan kişi kendi düşüncesinde bir çatlak aramaz, çünkü ortada çatlak kalmamıştır. Zaman baskısı altında gerekçe denetim aracı olmaktan çıkıp kalıp doldurma işine de dönüşebiliyor. "Toplanan delillere, dosya kapsamına ve tüm dosya içeriğine göre" diye başlayan gerekçeler bir şey denetlemez.

Gerekçe yükümlülüğü buna rağmen elinizdeki en güçlü araçlardan biri.

Bir hâkim, sizin ortaya koyduğunuz bir olguyu gerekçesinde ele almak zorunda kalıyorsa o olguyu bir kez daha düşünmek zorunda kalıyor demektir.

Düşünmek zorunda kalmak, tutarlılık mekanizmasının içine girebilen en değerli müdahaledir. Buradan somut bir teknik doğuyor. Dilekçenizde bir olguyu hâkimin **cevap vermeden geçemeyeceği** biçimde kurun. Bunun yolu olguyu bir iddia olarak koymak yerine cevaplanması gereken bir soruya çevirmektir.

Zayıf biçim: "Müvekkilim o gün iş yerinde değildi."

Güçlü biçim: "Davalının kendi puantaj kaydında müvekkilimin o gün izinli göründüğü ancak aynı kayıtta o güne ait mesai tahakkuku bulunduğu görülmektedir. Bu iki kayıt aynı anda doğru olamaz. Hangisinin esas alındığının kararda açıklanmasını talep ederiz."

İkinci biçim gerekçede bir yer açılmasını zorunlu kılıyor. O yer açıldığında denetleyici düşünce en azından bir kez devreye giriyor. Gerekçede cevaplanmayan açık bir çelişki istinaf aşamasında da bir istinaf sebebi olarak somutlaşabiliyor.

Silinemeyen bilgi

Wistrich, Guthrie ve Rachlinski 2005'te hâkimlerin dikkate almamaları gereken bilgiyi gerçekten dışarıda tutup tutamadıklarını sordular.[23]

Deney tasarımı basitti. Hâkimlere dosyalar verildi ve bazı dosyalarda hukuken değerlendirilemeyecek bir bilgi de yer aldı. Hâkimlere bu bilginin dikkate alınmaması gerektiği hatırlatıldı. Bazı senaryolarda hâkimler bilginin kullanılamayacağına bizzat kendileri karar verdi.

Sonuç ikiye ayrıldı. Hâkimler müdafi yardımından yararlanma hakkı ihlal edilerek alınmış bir ikrarı dışlayabildiler ve bir aramanın sonucunu makul şüphe değerlendirmesinden ayırabildiler. Beş bilgi türünde ise başaramadılar: uzlaşma görüşmelerinde açıklanan rakamlar, avukat müvekkil gizliliği kapsamındaki bir konuşma, mağdurun geçmiş cinsel yaşamı, davacının önceki mahkûmiyetleri ve savcılığın ceza tayininde dayanmayacağını taahhüt ettiği bilgiler. Hepsi kararları etkiledi, hâkimler o bilgiyi dışlayacaklarını söylemiş, hatta dışlanmasına karar vermiş olsalar bile.

---

[23] Andrew J. Wistrich vd., "Can Judges Ignore Inadmissible Information? The Difficulty of Deliberately Disregarding", *University of Pennsylvania Law Review* 153/4 (2005), 1251-1345.

Amerikan sisteminde jüri dışlanan delili **hiç görmez.** Hâkim delili dışlar, jüri odadan çıkarılır ve delil jürinin önüne gelmez. Dışlama gerçek bir dışlamadır. Türkiye'de böyle bir ayrım yok.

CMK'nın 217. maddesinin ikinci fıkrası, yüklenen suçun ancak hukuka uygun şekilde elde edilmiş delillerle ispat edilebileceğini söylüyor. Anayasa'nın 38. maddesi ve CMK'nın 206. maddesi de bu yönde. Hukuka aykırı delil hükme esas alınamaz.

Uygulamada ise o delili dosyadan fiilen çıkaran bir mekanizma göremiyorum. Delil dosyada duruyor ve dışlama kararını veren hâkimle hükmü kuran hâkim aynı kişi. Bu son cümle mevzuattan çıkan bir sonuç. İlki ise benim gözlemim ve ölçülmedi.

Ceza avukatları için bunun pratik bir sonucu var. Hukuka aykırı delilin dışlanması talebini kazanmanız, o delilin etkisiz kaldığını göstermez. Talebi kazanıp yine de zararda kalabilirsiniz.

Bu yüzden dışlamayı erken istemek gerekiyor. Delil dosyaya girip okunduktan sonra alınan dışlama kararı psikolojik olarak geç kalmıştır. Soruşturma aşaması, iddianamenin iadesi aşaması ya da ilk celse, hangisi daha erkense.

Dışlama talebiyle yetinmeyip delili içerik olarak da çürütün. Hem delilin hukuka aykırı olduğunu, hem de içeriğinin zaten yanlış olduğunu söylemek gerekir. İkinci kısım olmazsa dosyada okunmuş ve çürütülmemiş bir bilgi kalır.

Dışlanan delilin dosyadan fiziken ayrılmasını da talep edebilirsiniz. Her zaman kabul edilmeyebilir ama talep kayda geçer ve istinafta anlam kazanır.

Sezgi ne zaman doğuyor

Hâkimin ilk sezgisinin hangi anda oluştuğuna kesin cevap verecek bir Türkiye araştırması yok. Ama sistemin yapısından çıkarım yapabiliriz.

Hâkim dosyayı ilk kez genellikle ilk duruşmadan önce eline alıyor. O anda önünde dava dilekçesi, cevap dilekçesi ve ekler var. Okuma süresi kısa. Okumanın sonunda zihinde bir ilk yargı oluşuyor. Bu bilinçli bir karardan çok bir izlenimdir: "Bu dosyada davacı haklı gibi duruyor" ya da "bu talep abartılı". Sonra gelen her şey o izlenimin üstüne biniyor.

Dosyanın kaderi çoğu zaman ilk celseden önce, iki metnin okunduğu dakikalarda belirleniyor.

Bu ilk dakikaları lehe çevirmek için harcadığınız emek, sonraki iki yıla harcadığınızdan daha değerli.

Sınır

Bu bölümde anlatılan mekanizmalar da kötüye kullanılmaya açık, o yüzden çizgiyi bir kez daha çekeyim.

Sezgiye hitap etmek kendi başına manipülasyon sayılmaz. İnsanlar olguyu hikâye olarak anlar ve bu bilişin çalışma biçimidir. Olayı anlaşılır bir insan hikâyesi olarak anlatmak hâkimin gerçeğe ulaşmasını kolaylaştırır.

Manipülasyon, hikâyenin **gerçek olmayan** bir versiyonunu anlatmaktır. Gerçek olan ama dosyanın bütününü yanlış temsil eden bir kesiti öne çıkarmak da manipülasyondur.

Somut bir sınama: Anlattığınız açılış hikâyesi, karşı tarafın en güçlü olgusunu bilen bir okuyucuya da aynı ölçüde dürüst görünüyor mu? Görünmüyorsa orada bir sorun var.

Çıpa konusunda ayrı bir uyarı gerekiyor. Englich'in bulgusunu okuyup "öyleyse çok yüksek rakam yazayım" diye düşünüyorsanız yanlış ders çıkardınız. Bulgu, dayanaksız sayıların bile etkili olduğunu ve bu yüzden sayı yazarken **daha**

dikkatli olunması gerektiğini gösteriyor. Sayının etkisini bilmek sorumluluğu artırır.

Bu bölümdeki araştırmaların hiçbiri Türkiye'de yapılmadı. Türk hâkimleriyle yürütülmüş, önceden kayıtlı, kontrollü bir bilişsel yanlılık çalışmasına rastlamadım. Bu bir eksiklik ve bu kitabın işaret ettiği en somut araştırma ihtiyacı.

Böyle bir çalışma yapılana kadar bulguları aktarırken temkinli olmak zorundayız. Aktardığımız şey insan bilişinin nasıl çalıştığına dair genel bulgular. Bunların Türk hâkimlerinde de işlediğini varsaymak makul, çünkü kültüre değil bilişsel mimariye ait özellikler. Etkinin büyüklüğü ise Türk usul hukukunun kendine özgü yapısı içinde farklı olabilir.

Buraya kadar hep tek hâkimden söz ettim. Heyet hâlinde karar veren mahkemelerde durum bazı açılardan daha iyi, çünkü müzakere bir üyenin sezgisinin ötekiler tarafından sınanmasını sağlayabiliyor. Grup kararlarının da kendi yanlılıkları var, grup kutuplaşması ve baskın üyenin etkisi gibi. Bu konu Türk yargısında hiç çalışılmadı ve çalışılması gerekiyor.

BÖLÜM 4

Çıpalar

Dilekçeyi yazdınız. Olayı anlattınız, hukuki dayanağı kurdunuz, delilleri sıraladınız. Geriye tek bir şey kaldı.

Rakam.

Klavye orada duruyor. Kaç yazacaksınız?

Bu an avukatlık mesleğinin en az konuşulan anlarından biri. Hukuk fakültesinde size bu soru sorulmadı, stajda da kimse anlatmadı. Meslektaşlarınıza sorsanız büyük ihtimalle "somut olaya göre" diyecekler. Bir kitapta da okumadınız. Türk hukuk literatüründe bu konuyu doğrudan ele alan bir çalışmaya ben de rastlamadım.

Oysa o boşluğa yazacağınız sayı davanızın sonucunu, bazen esas hukuki argümanınızdan daha çok etkileyecek.

Piyango çarkı

Çıpalama etkisi davranışsal bilimin en eski ve en sağlam bulgularından biri. İlk kez 1974'te Amos Tversky ve Daniel Kah-

neman tarafından tarif edildi ve o deney bugün hâlâ ders kitaplarında anlatılıyor.[24]

Katılımcıların önüne bir piyango çarkı koydular. Çarkın üzerinde bir ile yüz arasında sayılar vardı ama çark hileliydi, yalnızca on ya da altmış beşte duruyordu. Katılımcı çarkı çeviriyor, sayıyı görüyordu. Ardından ona Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerin yüzde kaçının Afrika ülkesi olduğu soruluyordu.

Çarkta on gören katılımcıların tahminlerinin ortancası yüzde yirmi beşti. Altmış beş görenlerde ortanca yüzde kırk beşe çıktı.

Piyango çarkının Afrika ülkelerinin sayısıyla hiçbir ilgisi yoktu ve herkes bunu biliyordu. Tahminler yine de kaydı.

Önceki bölümde okuduğunuz zar deneyi bu deneyin hâkimlerle yapılmış hâli. Aradan otuz iki yıl geçmiş, katılımcılar öğrenci değil deneyimli hukukçu olmuş, mekanizma ise aynı kalmış.

Bu bulgu sağlam mı

Kitap boyunca yinelediğim soruya bu kez açıkça olumlu cevap verebiliyorum.

Çıpalama, psikolojinin son on beş yılda geçirdiği yineleme sınavından en iyi notu alan bulgulardan biri. 2014'te yayımlanan "Many Labs" projesi otuz altı örneklemde on üç klasik psikoloji bulgusunu yeniden sınadı.[25] Çıpalama bu sınava dört ayrı tahmin sorusuyla girdi ve dördünde de etki bulundu. Bazılarında etki özgün çalışmadakinden bile güçlü

[24] Amos Tversky - Daniel Kahneman, "Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases", *Science* 185/4157 (1974), 1124-1131.

[25] Richard A. Klein vd., "Investigating Variation in Replicability: A 'Many Labs' Replication Project", *Social Psychology* 45/3 (2014), 142-152.

çıktı. Bazı psikoloji bulgularının çöktüğü bir dönemde çıpalama ayakta kaldı.

Yine de bir ayrım var. Olgusal tahminlerde ve sayısal yargılarda çıpalama çok güçlü. Ürün değerlemesi gibi tercihe dayalı yargılarda sonuçlar daha karışık. Bilinçaltı çıpalama, yani kişinin fark etmediği bir sayının da yargıyı etkilediği iddiası doğrulanamadı.

Tazminat takdiri olgusal ve sayısal bir yargıdır, yani çıpalamanın en güçlü olduğu bölgeye düşer.

Neden çalışıyor

Çıpalama uzun süre insanların ilk sayıdan yeterince uzaklaşamayacak kadar tembel olmasıyla açıklandı. Bu açıklama yetersiz kaldı.

Daha iyi bir açıklama Thomas Mussweiler ve Fritz Strack'in seçici erişilebilirlik modeli.[26] Bir sayı gördüğünüzde zihniniz kendiliğinden doğru cevabın bu olup olmadığını sorar. Bunu sınamak için o sayıyla **uyumlu** bilgileri hafızadan çağırır. Yüksek bir rakam gördüyseniz olayın ağırlığını destekleyen unsurlar, düşük bir rakam gördüyseniz hafifletici unsurlar akla gelir.

Sonra sayıyı reddedersiniz. Ama artık zihninizde o uyumlu bilgiler etkin durumdadır ve kendi tahmininizi yaparken onları kullanırsınız. Sayıyı reddetmişsinizdir, uyandırdığı düşünceleri reddedememişsinizdir.

Englich ve arkadaşlarının dördüncü çalışması bunu ölçmüştü. Yüksek bir çıpayla karşılaşan katılımcıların zihninde

[26] Thomas Mussweiler - Fritz Strack, "Hypothesis-Consistent Testing and Semantic Priming in the Anchoring Paradigm: A Selective Accessibility Model", *Journal of Experimental Social Psychology* 35/2 (1999), 136-164.

sanığın aleyhine olan argümanlar daha erişilebilir hâle gelmişti.

Zincir şöyle kuruluyor: Gelen sayı kendisiyle uyumlu düşünceleri etkinleştiriyor, bu düşünceler bir eğilim oluşturuyor, eğilim tutarlılık mekanizmasını başlatıyor ve öteki bütün deliller o eğilime göre yeniden tartılıyor. Tek bir sayı dosyanın tamamının okunma biçimini değiştirebiliyor.

Belirsizlik çıpayı güçlendiriyor

Pratikte çok işinize yarayacak bir kural var:

Doğru cevap ne kadar belirsizse çıpanın etkisi o kadar büyük.

Bir alacak davasında miktar faturayla sabitse çıpaya yer kalmaz, rakam bellidir. Maddi tazminat hesabında belirsizlik artar. Bilirkişi hesabı yapılır ama varsayımlar değişkendir. Manevi tazminatta ise belirsizlik en yüksek düzeydedir.

Manevi tazminatın nesnel bir ölçüsü yok, bir insanın acısının kaç lira ettiğine dair bir formül de yok. Türk Borçlar Kanunu'nun 56. maddesi hâkime takdir yetkisi veriyor. Yargıtay içtihatları tarafların ekonomik durumu, kusur oranı, olayın ağırlığı gibi ölçütler sayıyor. Ama bunların hiçbiri sizi tek bir sayıya götürmüyor.

Manevi tazminat bu yüzden Türk hukukunda çıpaya en duyarlı alandır.

Bunun iki tarafa da sonucu var. Davacı vekiliyseniz manevi tazminat talebinizdeki rakam ve o rakamın gerekçesi, davanın ilk dakikalarında üzerinde durmanız gereken iştir. Buna rağmen çoğu dilekçede manevi tazminat, maddi tazminatın sonuna eklenmiş gerekçesiz bir sayı olarak duruyor. Davalı vekiliyseniz, karşı tarafın manevi tazminat rakamı karşılıksız kaldığında dosyadaki tek referans noktası o olur.

Türkiye'nin özel problemi: Harç

Çıpalama bilimi yüksek talep etmeyi öneriyor. Türk usul hukukunda ise yüksek talep eden, nispi harcını peşin öder.

İkisi doğrudan çatışıyor ve bu çatışma Türkiye'de avukatların çıpalama konusundaki hatasının **yönünü** belirliyor. Amerikan literatürünü okuyup avukatların abartılı talep ettiğini düşünebilirsiniz. Türkiye'de sorun genellikle ters yönde. Gözlemim, Türk avukatlarının harç yükü yüzünden düşük talep ettiği yönünde. Bunu ölçen bir çalışma yok.

Müvekkilinizin gerçek zararı bir buçuk milyon lira. Siz harç kaygısıyla dava değerini beş yüz bin lira gösteriyorsunuz ve dosyaya giren ilk sayı beş yüz bin oluyor.

O sayı hâkimin zihninde davanın büyüklüğünü tanımlıyor. Sonradan ıslah ya da talep artırımıyla bir buçuk milyona çıktığınızda "büyütülmüş bir dava" izlenimi doğuyor. Baştan bir buçuk milyon deseydiniz davanın olağan büyüklüğü o olacaktı. Son tutar aynı kalsa da hâkim sonradan artırılan talebi farklı görüyor.

Türk hukuku bu soruna uzun süre belirsiz alacak davasıyla cevap verdi (HMK m. 107). Alacağın miktarını baştan belirlemenin beklenemeyeceği hâllerde, hukuki ilişkiyi ve asgari bir miktarı belirterek dava açılabiliyordu. Bu madde Temmuz 2026'da yürürlükten kaldırıldı. Yerine kısmi davaya bir hüküm eklendi. Alacağın yalnızca bir kısmı dava edilmişse talep, aynı davada bir defaya mahsus olmak üzere ve iddianın genişletilmesi yasağına tabi olmaksızın tahkikatın sonuna kadar artırılabiliyor. Zamanaşımı da artırılan kısım için dava tarihinden itibaren kesilmiş sayılıyor (HMK m. 109/4). Bu tek hakkı kullanmazsanız dava dilekçedeki düşük miktar üzerinden karara bağlanıyor ve kaçan fırsat düşük çıpayı kalıcı hâle getiriyor.

Bu yol harç yükünü öteliyor ama çıpalama açısından başka bir sorun doğuruyor, çünkü dosyaya giren ilk sayı yine dava edilen düşük miktar oluyor. Çözüm usul hukukunda değil, dilekçe tekniğinde.

Dava ettiğiniz miktarı gösterin ama tahmini toplam zararı da yazın.

Dilekçede şu ayrımı açıkça kurabilirsiniz: Harca esas dava değeri şudur ancak müvekkilin toplam zararının bilirkişi incelemesi sonucunda yaklaşık şu tutara ulaşacağı öngörülmektedir ve bu öngörünün dayanağı şudur.

İkinci sayı harca tabi bir talep değildir ama dosyaya girmiştir ve dosyaya giren her sayı çıpa olarak çalışır. Dikkat edilecek nokta, ikinci sayının bir hesaba dayanması. Dayanaksız bir tahmin, aşağıda anlatacağım geri tepme riskini doğurur.

Aşırı çıpa geri teper mi

Buraya kadar okuyan biri mümkün olan en yüksek rakamı yazması gerektiği sonucuna varabilir. Bu yanlış bir çıkarım.

Araştırmaların verdiği tablo karışık ama öğretici. Marti ve Wissler'in 2000 tarihli çalışması, makul olmayacak ölçüde yüksek çıpaların bile bir miktar etki yarattığını gösterdi.[27] Çok yüksek bir sayı tamamen etkisiz kalmıyor. Ama talep büyüdükçe verilen tazminatlar da birbirinden daha çok ayrışmaya başladı. Yazarlar talep rakamlarının hem yanlı hem öngörülemez sonuçlar doğurabileceği sonucuna vardı.

Yüksek talep hükmü yukarı çekebilir ama sonucu bir kumara da çevirebilir. Aşırı bir talebin güvenilirliği zedeleyip

[27] Mollie W. Marti - Roselle L. Wissler, "Be Careful What You Ask For: The Effect of Anchors on Personal Injury Damages Awards", *Journal of Experimental Psychology: Applied* 6/2 (2000), 91-103.

ters etki yapma ihtimali de var. Bu sınırı kesin biçimde ölçen bir çalışma bilmiyorum.

Türkiye'de bu konuda yapılmış bir araştırma yok ama pratikte iki maliyet gözlenebiliyor. Dosyanın en başında dayanaksız bir rakam gören hâkim o avukatın öteki beyanlarına da temkinle yaklaşıyor ve bu temkin zamanla dosyanın tamamına yayılıyor. Bir sayı uğruna bütün dilekçenin ağırlığını harcamış oluyorsunuz. Öte yandan HMK'nın 329. maddesi, kötü niyetli olan ya da hiçbir hakkı olmadığı hâlde dava açan taraf için disiplin para cezası ve karşı tarafın vekâlet ücretini ödemeye mahkûmiyet öngörüyor. Tamamen dayanaksız taleplerin bu kapsamda değerlendirilme riski var.

Çıpa olarak kullanacağınız sayının hesabını gösterin.

Yüksek talep edebilirsiniz, yeter ki nasıl hesapladığınız kalem kalem ve emsal kararlarla görülsün. Hesap gösterildiğinde sayı çıpa olarak çalışır **ve** güvenilirliğiniz artar. Hesap gösterilmediğinde sayı yine çıpa olarak çalışır ama güvenilirliğinizi yıkar. Aradaki fark, dilekçedeki yarım sayfalık bir tablodur.

Karşı çıpa

Davalı vekiliyseniz karşı tarafın attığı çıpaya ne yapacağınızı düşünmeniz gerekiyor.

Türkiye'deki yaygın cevap "talep fahiştir, emsallere göre çok yüksektir, reddi gerekir" demek. Bu işe yaramıyor ve sebebi çıpalama mekanizmasının kendisinde. Sayının yüksek olduğunu söylediğinizde onu bir kez daha gündeme getirmiş olursunuz. Zihin reddettiği sayının uyandırdığı düşünceleri reddedemediği için siz karşı çıktıkça çıpa güçlenir.

Çıpaya itiraz ederken kendi hesabınızı da sunun.

Imhoff ve Nickolaus'un çalışması tam bu durumu inceledi. Hukuk öğrencileriyle yapılan, önceden kayıt altına alın-

mış deneyde hem iddianın hem savunmanın talebi cezayı kendine doğru çekti. Hangi talebin önce söylendiği ise sonucu değiştirmedi. İlk konuşan taraf ek bir avantaj kazanmıyor, iki talep birlikte birleşik bir çıpa gibi çalışıyor. Karşı sayıyı hiç söylemezseniz dosyada etki eden tek sayı karşı tarafınki kalır.

Türkiye'de davalı vekillerinin büyük kısmı ikinci sayıyı söylemiyor, yalnızca itiraz ediyor. Oysa şöyle yazılabilir:

"Davacının talep ettiği 1.850.000 TL'lik tutar, dayanağı gösterilmeksizin ileri sürülmüştür. Müvekkilin sorumluluğunun kapsamı, aşağıdaki hesaplama uyarınca en fazla 210.000 TL'dir." Altına da hesabı koyarsınız.

Artık dosyada iki sayı var. Hâkimin zihni tek bir referans noktası yerine bir aralığa bakıyor ve o aralığın alt ucunu siz belirlediniz.

Kendi rakamınızı vermeniz sorumluluğu kabul ettiğiniz anlamına gelmez. Öyle anlaşılmaması için bunu dilekçede açıkça yazın. "Sorumluluk kabul edilmemekle birlikte, farazi olarak hesaplandığında" ifadesi bu işi görebilir. Türk pratiğinde bilinen bir teknik ama çıpalama açısından değeri pek fark edilmiyor.

Ceza davalarında çıpa

Ceza yargılamasında çıpa daha görünmez ama daha güçlü çalışıyor.

TCK'nın 61. maddesi, temel cezanın alt sınır ile üst sınır arasında belirleneceğini ve hangi ölçütlere göre belirleneceğini düzenliyor. Kanun koyucu iki sayı veriyor ve bunlardan alt sınır pratikte çok daha güçlü bir çıpa oluyor.

Türk ceza uygulamasında temel cezanın alt sınırdan ya da alt sınıra yakın belirlenmesi çok yaygın. Bunun hukuki gerekçeleri var. Psikolojik bir bileşeni de olabileceğini düşünü-

yorum: Alt sınır hâkimin zihnindeki başlangıç noktası olarak çalışıyor olabilir. Bu Türkiye'de ölçülmedi. Yukarı çıkmak gerekçelendirilmesi gereken bir harekettir, alt sınırda kalmak ise gerekçe istemez.

Bu, savunma avukatı için iyi haber. Müdafi olarak işiniz alt sınırı korumak, hâkimin oradan yukarı çıkmasını gerektirecek unsurları zayıflatmaktır. İddia makamı için durum tersine döner ve mütalaadaki ceza talebi bir çıpa girişimidir.

Savunma burada da mütalaadaki rakama itiraz etmekle yetinmeyip kendi hesabını sunmalı. TCK 61'deki ölçütleri tek tek ele alıp her birinde neden alt sınırın uygun olduğunu göstermek, mütalaanın çıpa gücünü kırabilen tek yöntem.

Uzlaşma masasında ilk teklif

Müzakere literatürünün klasik sorusu ilk teklifi kimin yapması gerektiğidir. Çıpalama araştırmaları genellikle sizin yapmanızı öneriyor, çünkü ilk sayıyı söyleyen pazarlığın merkezini belirliyor.

Bu tavsiyenin çoğu zaman atlanan bir koşulu var: **Karşı taraf durumu sizden daha iyi biliyorsa ilk teklifi yapmayın.**

Bilgi asimetrisi aleyhinizeyse ilk teklif sizi ele verir. Beklenenden çok düşük bir teklif yaparsanız karşı taraf zayıf olduğunuzu öğrenir.

Türkiye'de zorunlu arabuluculuk oturumlarının çoğu bir saati ancak buluyor ve taraflar çoğu zaman birbirinin dosyasını tam görmemiş oluyor. Bilgi asimetrisi yüksek bir ortam bu. Dosyayı iyi biliyor ve karşı tarafın konumunu makul biçimde kestirebiliyorsanız ilk teklifi gerekçesiyle birlikte siz yapın. Kestiremiyorsanız önce soru sormak daha akıllıca. Arabuluculuk psikolojisine on dokuzuncu bölümde ayrıca dönüyorum.

Sınır

Bu bölüm etik açıdan hassas, o yüzden çizgiyi açıkça çekeyim.

Gerçek zararı hesaplayıp o hesabı tam olarak talep etmek meşrudur. Hesaplamada makul ama size elverişli varsayımları seçmek, manevi tazminat gibi takdire dayalı alanlarda emsal kararlara dayanan bir aralığın üst tarafını istemek ve karşı tarafın rakamına kendi hesabınızla cevap vermek de öyle. Bunların hepsi hâkimin doğru sayıya ulaşmasını kolaylaştırıyor, çünkü hâkim kendisine sunulan hesaplar arasından seçim yapıyor. İyi hesap sunmak kararın kalitesini yükseltiyor.

Dosyada karşılığı olmayan bir rakam yazmak ise meşru değildir. Zararı bilerek şişirmek, hesabı kendinizin de inanmadığı varsayımlara dayandırmak ya da karşı tarafın gerçek zararını bildiğiniz hâlde çok daha düşük bir rakamı "farazi hesap" diye sunmak da aynı yere düşer.

Ölçüt yine aynı: Bu hamle hâkimin doğru sayıya ulaşma ihtimalini artırıyor mu, azaltıyor mu?

Bu bölüm için özellikle önemli bir şey daha var. Englich'in zar deneyi, dosyaya attığınız sayının hukuki dayanağı olmasa bile etki edeceğini gösteriyor. Bu bilgi, çoğu kişinin aklına ilk gelen sonucun tam tersini gerektiriyor. Bir aracın frenlerinin çalışmadığını öğrenen kişi daha hızlı sürmez, daha dikkatli sürer. Hâkimin dayanaksız sayılardan da etkilendiğini bilmek size dayanaksız sayı yazma özgürlüğü vermiyor. Yazdığınız her sayının sorumluluğunu ağırlaştırıyor.

Türkiye'de tazminat takdiri çoğunlukla bilirkişi raporu üzerinden yürüdüğü için arada bir katman var. Bu katman avukatın attığı çıpayı zayıflatabilir, çünkü hâkim sizin sayınıza değil raporun sayısına bakar. Aynı katman çıpayı raporun kendisine taşıma imkânı da veriyor.

BÖLÜM 5

Türkiye'nin Asıl Çıpası

UYAP'tan bildirim geldi. Bilirkişi raporu dosyaya sunulmuş.

Açıyorsunuz, on dört sayfa. Sonuç kısmına gidiyorsunuz ve sizin bir buçuk milyon lira olarak hesapladığınız zarar orada dört yüz on bin lira olarak yazıyor.

İtirazda raporun hangi varsayımının yanlış, hangi hesabının denetlenemez olduğunu göstereceksiniz. Gerekirse ek rapor ya da yeni bilirkişi isteyeceksiniz. Büyük ihtimalle sonuç değişmeyecek. Bu bölüm, neden değişmediği ve neler yapılabileceği üzerine.

Neden bu kadar güçlü

Bilirkişi raporu Türk hukuk pratiğindeki en güçlü çıpa. Bunu baştan işaretlemem gerekiyor: Bölümün tek bir dipnotu yok. Bu bölüm, önceki bulgulardan Türk usulüne bakarak yaptığım çıkarımlara ve kendi gözlemlerime dayanıyor. Türkiye'de ölçülmüş sonuçlar olarak okunmamalı. Etkinin tek

bir sebebi yok, birkaç sebep üst üste biniyor ve sonuç bu yüzden bu kadar sert.

Sayıyı rapor veriyor. Önceki bölümde gördük, dosyaya giren sayı kendisiyle uyumlu düşünceleri etkinleştiriyor ve bir eğilim başlatıyor. Bilirkişi raporundaki sayı sizin talebinizden farklı olarak taraflı bir kaynaktan gelmiyor, mahkemenin kendi görevlendirdiği kişiden geliyor.

Rapor uzmanlık otoritesi de taşıyor, çünkü hâkimin sahip olmadığı bir bilgi alanından geliyor. HMK'nın 266. maddesi bilirkişiye başvurmayı, hâkimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukuki bilgiyle çözümlenemeyecek konularla sınırlıyor. Tanım gereği hâkimin kendi başına değerlendiremeyeceği bir alan bu. Kendi başınıza değerlendiremediğiniz bir konuda size verilen cevaba neye dayanarak itiraz edeceğinizi bulmak zordur.

Rapor bilişsel yükü de azaltıyor. İş yükü ağır olduğunda raporun sunduğu hazır cevabı benimsemek, o cevabın dayanaklarını tek tek denetlemekten kolaydır. Kısıtlı kaynakla çalışan bir sistem hazır cevabı benimser ve bunun için kimsenin kötü niyetli olması gerekmez.

En önemlisi, rapor tutarlılık mekanizmasını kilitliyor. Rapor geldiğinde dosya çoğu zaman bir yöne eğilmiş durumda. Rapor o eğilimi doğruluyorsa tutarlılık tamamlanıyor ve dosya kapanıyor. Doğrulamıyorsa bir çatışma doğuyor ve zihin onu çözmek zorunda kalıyor.

Çatışmanın nasıl çözüldüğü belirleyici. Çoğu zaman feda edilen, raporun zayıf kısmı olmuyor, **sizin argümanınızın** zayıf bulunan kısmı oluyor. Çünkü rapor otorite taşıyor, siz ise taraf konumundasınız.

Yapısal bir sorun

Burada bir parantez açmam gerekiyor. Meselenin bir de hukuki boyutu var ve avukatların çoğu onu yeterince kullanmıyor.

HMK'nın 266. maddesi açık: Genel bilgi ya da tecrübeyle veya hâkimlik mesleğinin gerektirdiği hukuki bilgiyle çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişiye başvurulamaz. 2016'da 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu ile bu sınır daha da netleştirildi. Bilirkişi teknik ve özel bilgi verir, hukuki nitelendirme yapmaz.

Uygulamada ise raporlar sürekli hukuki alana giriyor. Kusur oranı belirleniyor, sözleşme yorumlanıyor, sorumluluk tespit ediliyor, bazen doğrudan "davanın kabulü gerekir" deniyor.

Bu bir usul ihlali olduğu kadar en güçlü itiraz zemininizdir de. Siz mühendis olmadığınız için teknik bir hesaba itiraz etmek zordur. Bir raporun hukuki nitelendirme yaptığına itiraz etmek ise kolaydır, çünkü siz de hâkim de hukukçusunuz.

Rapora itiraz ederken önce raporun nerede hukukçuluk yaptığını arayın.

Bulduğunuzda itiraz teknik bir tartışma olmaktan çıkar ve bir yetki tartışmasına dönüşür. O zeminde güçlü olan sizsiniz.

Neden itirazlarınız işe yaramıyor

Okuduğum bilirkişi raporu itirazlarının büyük kısmı aynı hatalara düşüyor. Bu bir sayım değil, gözlem.

En sık görülen, sonuca itiraz etmek: "Bilirkişi raporunda belirlenen tutar gerçek zararı yansıtmamaktadır, müvekkilimin zararı çok daha yüksektir." Bu cümle bir şey yapmıyor. Hâkim sizin daha yüksek bir rakam istediğinizi zaten biliyor.

Sonuca itiraz taraf olmanın doğal sonucu sayılıyor ve ağırlık taşımıyor.

Her şeye itiraz etmek de aynı yere varıyor. On dört sayfalık raporun on iki noktasına itiraz eden bir dilekçe, hiçbir noktaya itiraz etmemiş gibi okunuyor. Birinci bölümdeki mantık burada da geçerli, zayıf itirazlar güçlü itirazın değerini düşürüyor. On iki itiraz, okuyan kişide avukatın rapordan memnun olmadığı ve sebep aradığı izlenimini de bırakıyor.

Bir de alternatif sunmamak var. Raporun yanlış olduğunu söylüyor ama doğrusunun ne olduğunu söylemiyorsanız hâkimin elinde tek bir sayı kalıyor: raporunki. Yanlış olduğunu kabul etse bile yerine koyacak başka bir şeyi yok. Dördüncü bölümdeki karşı çıpa meselesi burada da geçerli. İtiraz çıpayı kaldırmıyor, çıpayı ancak başka bir çıpa dengeliyor.

İtirazın işe yaradığı hâl

Etkili bir rapor itirazı tek bir noktaya odaklanır. En güçlü itirazınızı seçin, gerekiyorsa iki tane. Onu ayrıntısıyla işleyin, ötekileri kısa geçin ya da hiç yazmayın.

En güçlü itiraz türü, raporun kendi içindeki bir çelişkiyi göstermektir, çünkü sizin uzmanlığınızı gerektirmez. Yargıtay içtihatları, kendi içinde çelişki taşıyan ya da denetime elverişli olmayan raporun hükme esas alınamayacağını istikrarlı biçimde söylüyor. Bu kitapta neden karar numarası vermediğimi Ek C'de açıkladım. Kendi dosyanız için güncel içtihadı kendiniz doğrulayın. Raporun on birinci sayfasındaki varsayımla on üçüncü sayfasındaki hesabı yan yana koyabiliyorsanız elinizde teknik değil mantıksal bir itiraz vardır ve hâkim onu kendi başına değerlendirebilir.

Raporun dosyadaki bir belgeyle çeliştiğini göstermek de güçlü bir itirazdır. Bilirkişi dosyayı sizin kadar iyi bilmiyor, bilemez de. Dosya ona toplu hâlde gidiyor ve sınırlı bir sü-

rede inceleniyor. Raporun dayandığı bir olgunun dosyadaki bir belgeyle uyuşmadığını gösterebiliyorsanız bu teknik bir tartışma olmaktan çıkar, maddi bir hatanın tespitine dönüşür. Belgenin ek numarasını ve sayfasını verin, raporun ilgili cümlesini alıntılayıp ikisini yan yana koyun.

Etkili itiraz kendi sayısını ve hesabını da sunar. Raporun yerine geçecek hesabı aynı yöntemle yapar, yalnızca hatalı bulduğu varsayımı düzeltirsiniz. Böylece hâkim iki hesabı karşılaştırabilir ve fark tek bir kalemde toplanır.

"Bilirkişinin hesabı doğrudur, ancak 4. sayfadaki kusur oranı yüzde 30 yerine yüzde 70 alındığında sonuç 956.666,67 TL olmaktadır" cümlesi, on dört sayfalık bir itirazdan daha etkilidir.

Asıl iş rapordan önce

Şimdiye kadar anlattıklarım rapor geldikten sonrası içindi. Bu bölümün en önemli cümlesi ise şu:

Rapor dosyaya girdiği anda çıpa kurulmuştur ve o andan sonra yaptığınız her şey hasar kontrolüdür.

Asıl iş rapordan önce yapılıyor ve Türkiye'de avukatların çoğu o aşamaya hiç girmiyor. Bilirkişinin neyi hesaplayacağı, hangi soruları cevaplayacağı, hangi varsayımlarla çalışacağı ve ona hangi belgelerin gönderileceği mahkemenin ara kararıyla belirleniyor. O ara kararı etkileme hakkınız var.

Bilirkişiye "davacının zararını hesaplayınız" diye sorulduğunda hangi yöntemi kullanacağını kendisi seçer. Yöntemi seçen de sonucu büyük ölçüde seçmiş olur. Bilirkişiye "davacının zararını, aşağıdaki üç varsayım ayrı ayrı esas alınarak hesaplayınız" diye sorulursa üç sayı çıkar ve dosyada tek bir çıpa yerine bir aralık oluşur.

Bilirkişi incelemesine karar verilmeden önce sorulacak soruları siz yazın ve mahkemeye sunun.

Bunun için bir dilekçe yeter. "Bilirkişiden aşağıdaki hususlarda görüş alınmasını talep ederiz" diye başlar, soruları numaralayarak yazarsınız. Sorular sizin hesap yönteminizi içerecek biçimde kurulur. Mahkeme hepsini kabul etmeyebilir ama bir kısmını kabul etmesi bile dosyanın gidişatını değiştirir.

Bilirkişiye hangi belgelerin gönderileceği de önemli. Lehinize olan belge dosyada olsa bile bilirkişinin dikkatini çekmeyebilir, bu yüzden ona ayrıca işaret etmek gerekir. Soruları rapor gelmeden önce bir sayfada toplamak, uzman incelemesinin uyuşmazlıkla ilgili noktalara yönelmesini sağlar.

Kullanılmayan imkân: Uzman görüşü

HMK'nın 293. maddesi, tarafların dava konusu olayla ilgili olarak kendi uzmanlarından bilimsel mütalaa almasına imkân veriyor.

Bilirkişi çıpasına karşı Türk hukukunun size verdiği en doğrudan araç bu ve şaşırtıcı derecede az kullanılıyor. Sebebi belli: maliyet. Uzman görüşünün ücretini müvekkil ödemek zorunda ve pek çok dosyada bu masraf yapılmıyor.

Bir hesap yapın. Bir buçuk milyonluk bir talepte dört yüz on bin lirada kalmış bir rapor var. Aradaki fark bir milyon doksan bin lira. Bir uzman görüşünün maliyeti bu farkın yüzde kaçı eder?

Uzman görüşünün psikolojik değeri hukuki değerinden de büyük. Rapor dosyada tek başına durduğunda hâkimin zihninde tartışmasız bir teknik gerçek gibi yerleşir. Karşısında aynı teknik dilde yazılmış ikinci bir metin belirdiğinde bu statü kaybolur. Artık iki uzman görüşü vardır ve aralarında seçim yapmak gerekir. Soru, hâkimin raporu benimseyip benimsemeyeceğinden hangi teknik yaklaşımın daha ikna edi-

ci olduğuna kayar ve bu ikinci soruda şansınız çok daha yüksektir.

Uzman görüşü alırken uzmanınızın bilirkişinin yöntemini toptan reddetmemesine dikkat edin. Aynı yöntemin içinde kalıp hatalı varsayımı düzelten görüş daha çok iş görür. Toptan reddeden görüşler taraf görüşü olarak algılanıp değersizleşiyor. Uzmanın kendi bulgusunun sınırlarını da yazması iyi olur. "Şu belge mevcut olmadığından şu konuda kesin bir şey söylenemez" gibi bir cümle görüşün tamamının güvenilirliğini artırıyor.

Uzman görüşünü mümkünse rapordan sonra değil, **önce** dosyaya sunun. Böylece görüş bilirkişinin çalışma malzemesi olur ve rapor daha en baştan sizin çerçevenizi dikkate almak zorunda kalır. Bu bölümün en pratik tavsiyesi bu olabilir.

Ek rapor mu, yeni bilirkişi mi

HMK'nın 281. maddesi üç yol tanıyor: eksik hususların tamamlattırılması, belirsiz hususlarda açıklama istenmesi ya da yeni bilirkişi atanması. Süre raporun tebliğinden itibaren iki hafta. Talebin hazırlanması çok zor ya da imkânsızsa veya özel ve teknik bir çalışma gerektiriyorsa, süre içinde başvurmak kaydıyla bir defaya mahsus olmak üzere iki haftaya kadar ek süre verilebiliyor.

Hangi yolu seçeceğiniz stratejik bir karar ve psikolojik bir boyutu var.

Ek rapor aynı bilirkişiye gidiyor ve aynı bilirkişi kendi raporunu bozmakta isteksiz oluyor. Bu insan olmanın doğal sonucu, kimse kendi işini yanlış bulmak istemez. Ek raporların çoğunun ilk raporu teyit ettiğini gözlemliyorum. Bu oran ölçülmedi, elimde sayı yok.

Ek raporun bir avantajı da var. Sorduğunuz soru dar ve nokta atışıysa bilirkişi o noktada düzeltme yapmak zorunda kalabiliyor, çünkü tek bir hesap kalemindeki hatayı kabul etmek raporun tamamını reddetmek anlamına gelmiyor.

Yeni bilirkişi, tutarlılık örüntüsü henüz kurulmamış bir zihin demek. Ama ikinci bölümdeki istinaf uyarısı burada da geçerli: Yeni bilirkişiye giden dosyanın içinde ilk rapor duruyor. Tamamen temiz bir sayfa değil, yalnızca daha az yazılmış bir sayfa.

Yeni bilirkişi talebi daha zor kabul ediliyor ve dosyayı uzatıyor. İkinci rapor da aleyhinize çıkarsa karşınızdaki çıpa iki katına çıkıyor.

Hata **hesapta** ise ek rapor isteyip nokta atışı bir soru sormak yerinde olur. Hata **yöntemde** ise yeni bilirkişi istemek gerekir, çünkü aynı kişi yöntemini değiştirmez. İki hâlde de talebi raporun iç çelişkisine ya da dosyadaki bir belgeyle uyuşmazlığına dayandırın. "Sonuç yanlıştır" üzerine kurulan talepler reddediliyor.

Rapor lehinize geldiyse

Bu durum pek konuşulmuyor ama rapor lehinize geldiğinde de sessiz kalmamak gerekiyor.

Karşı taraf itiraz edecek ve itirazıyla raporun etrafında bir belirsizlik bulutu yaratmaya çalışacak. Sizin işiniz raporu dosyada sağlamlaştırmak.

İtiraz süresi içinde siz de bir dilekçe verin ve raporu benimsediğinizi yazın. Bununla yetinmeyip raporun neden denetime elverişli olduğunu, hangi belgelere dayandığını ve hesabın hangi adımlarla ilerlediğini kısaca özetleyin. Bu özet, sonradan gerekçeli karara girecek malzemeyi hâkimin önüne hazır koyar. Karşı tarafın itirazı geldiğinde dosyada raporu savunan bir metin bulunmuş olur.

Karşı tarafın muhtemel itiraz noktasını önceden karşılamak da işe yarar. "Raporda kusur oranının yüzde 70 belirlenmesi, dosyadaki iş müfettişi raporuyla uyumludur" gibi bir cümle itirazın gücünü önceden azaltır. Bu tekniğin arkasındaki mekanizmaya on birinci bölümde bakacağız.

Ceza dosyalarında

Ceza yargılamasında bilirkişilik CMK'nın 62 ile 73. maddeleri arasında düzenleniyor ve mantık büyük ölçüde aynı işliyor. Farklar da var.

Ceza dosyalarında bilirkişi raporunun ağırlığı daha da fazla. Adli Tıp Kurumu raporları, olay yeri inceleme raporları ve dijital delil incelemeleri mahkemenin karşısına neredeyse tartışılmaz bir statüyle çıkıyor.

Rapora karşı çıkmanın maliyeti de ceza dosyasında daha yüksek. Hukuk davasında ikinci bir hesap sunmak yansız bir hamledir. Ceza davasında adli tıp raporuna itiraz etmek ise bazen savunmanın gerçekle ilgilenmediği izlenimini yaratabiliyor.

Bu yüzden ceza dosyalarında itiraz daha dar ve daha somut olmalı. Genel bir güvensizlik beyanı yerine, raporun tek bir sayfasındaki tek bir tespitin dosyadaki tek bir belgeyle çeliştiğini göstermek gerekiyor.

Ceza dosyalarında uzman görüşünün hukuk dosyalarındakinden de önemli olduğunu düşünüyorum. Adli tıp alanında uzman görüşü alınmış dosyalarla alınmamış dosyaların seyrinin farklı olduğu kanısındayım. Bu bir karşılaştırma iddiası ve dayanağı yalnızca gözlem, ölçülmedi.

Sınır

Bu bölümde anlatılanların çoğu mahkemenin daha iyi bilgiyle karar vermesini sağlıyor. Soruları önceden sunmak, uz-

man görüşü almak ve raporun çelişkilerini göstermek teknik meselenin daha iyi anlaşılmasına hizmet ediyor.

Net bir sınır var. Uzman görüşü satın alınmış bir sonuç olamaz. Bir uzmana istediğiniz cevabı söyleterek rapor aldırmak dosyaya bilgi değil gürültü ekler. Genellikle işe de yaramaz, çünkü taraflı görüşler okunduğunda anlaşılır.

Ek rapor ve yeni bilirkişi taleplerini yargılamayı uzatmak için kullanmak da sınırın ötesindedir. Bu HMK'nın dürüst davranma yükümlülüğüne aykırı olduğu gibi dosyada size karşı bir izlenim de biriktirir. Üçüncü kez rapor isteyen avukat hâkimin gözünde artık teknik bir itiraz yapmıyor, zaman kazanmaya çalışıyordur. O izlenim dosyanın kalanına yayılır.

Raporun karara etkisi, örneğin rapordaki tutar ile hükmedilen tutar arasındaki ilişki büyük bir karar kümesinde incelenerek ölçülebilir. Bugün elimizde bu veri yok.

6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu sonrasında bilirkişilik sisteminde bölge kurulları, temel eğitim ve sicil düzeni kuruldu. Bu düzenlemeler rapor kalitesini bir miktar iyileştirdi. Ancak bilirkişiye aşırı başvurma, rapor sürelerinin uzunluğu ve belirli isimlerde yoğunlaşma sorunları tartışılmaya devam ediyor.

BÖLÜM 6

Geriye Dönük Bakışın Yanılgısı

Türk mahkemelerinde en sık kurulan cümlelerden biri şudur:

"Davalı bu riski öngörmeliydi."

Masum görünüyor ama değerlendirilmesi neredeyse imkânsız, çünkü bu cümleyi değerlendirecek olan herkes riskin gerçekleştiğini zaten biliyor. Sonucu bilen bir zihin o sonucun ne kadar öngörülebilir olduğunu doğru tahmin edemez.

Bu, psikolojinin en iyi belgelenmiş bulgularından biri ve adı geriye dönük bakış yanılgısı.[28] Halk arasındaki karşılığı daha tanıdık: "zaten belliydi" duygusu.

Bölüm Türk hukukunun en geniş alanını ilgilendiriyor. İş kazası, tıbbi uygulama hatası, yönetici sorumluluğu, mücbir sebep, öngörülemezlik ve ceza hukukunda taksir. Hepsinin merkezinde aynı soru var: O kişi, o anda neyi bilebilirdi?

---

[28] Baruch Fischhoff, "Hindsight Is Not Equal to Foresight: The Effect of Outcome Knowledge on Judgment Under Uncertainty", *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 1/3 (1975), 288-299.

Sel

1995 yılında Kim Kamin ve Jeffrey Rachlinski bir deney yaptılar.[29] Kurguda bir belediyenin, nehir kenarındaki bir mülkü sel riskine karşı korumak için ek önlem alıp almaması gerektiği soruluyordu.

Katılımcılar iki gruba ayrıldı. İlk gruba karar öncesi durum verildi. Bir idari toplantıda oturuyorlardı ve önlerinde meteorolojik veriler, maliyet hesapları, risk tahminleri vardı. Sel henüz olmamıştı ve onlara ek önlem alınıp alınmaması gerektiği soruldu. Bu grubun dörtte üçü, sel ihtimalinin ek önlemi gerektirmeyecek kadar düşük olduğuna karar verdi.

İkinci gruba aynı bilgiler verildi ama bu kez sel olmuştu. Katılımcılar bir davada karar veriyordu ve onlara belediyenin ihmalkâr davranıp davranmadığı soruldu. Bu grubun çoğunluğu belediyenin ihmalkâr olduğuna karar verdi.

Bilgiler ve olay aynıydı. Bir grup önlem gerekmediğini söylerken öteki grup aynı durumu ihmal saydı ve farkı yaratan tek şey sonucun bilinip bilinmemesiydi.

Deneyde üçüncü bir grup daha vardı. Bu gruba geriye dönük bakış yanılgısı anlatıldı ve ondan kaçınmaları istendi. Uyarı hiçbir işe yaramadı, sonuçları uyarılmayan gruptan anlamlı biçimde farklı çıkmadı. Bu son bulguyu aklınızda tutun, bölümün en pratik sonucu ondan çıkacak.

Mekanizma

Bir olay gerçekleştiğinde zihin onu geçmişe bağlayan bir hikâye kuruyor. Geriye doğru bakıldığında sonuca giden yol aydınlanıyor ve üzerindeki işaretler görünür hâle geliyor. Aynı anda o sonuca çıkmayan öteki yollar sönüyor, gerçekleşmeyen ihtimaller hafızadan siliniyor.

[29] Kim A. Kamin - Jeffrey J. Rachlinski, "Ex Post ≠ Ex Ante: Determining Liability in Hindsight", *Law and Human Behavior* 19/1 (1995), 89-104.

Karar anında yirmi ihtimal vardı ve biri gerçekleşti. Şimdi geriye baktığınızda o bir tanesi apaçık duruyor, öteki on dokuzu neredeyse hiç var olmamış gibi.

Bu, ikinci bölümdeki tutarlılık mekanizmasının zaman içindeki hâli. Zihin elindeki bilgiden tutarlı bir bütün kuruyor. Sonucu biliyorsa sonuç o bütünün merkezine oturuyor ve her şey onun etrafında yeniden diziliyor. Süreç de yine fark edilmiyor. Kişi sonucu bildiği için böyle düşündüğünü söylemiyor, "bu apaçıktı" diyor.

Hâkimlerde de var mı

Üçüncü bölümde anlattığım, yüz altmış yedi federal hâkimle yapılan çalışmayı hatırlayın. Sınanan beş yanılgıdan biri geriye dönük bakış yanılgısıydı ve hâkimler bu yanılgıda sıradan katılımcılardan daha dirençli çıkmadı.

Jeffrey Rachlinski 1998'de bu konuya ayrı bir çalışma ayırdı ve hukuk sisteminin bu sorunla nasıl baş ettiğini inceledi.[30] Vardığı sonuç beklenebileceğinden daha iyimser. Rachlinski'ye göre mahkemeler yanılgının farkında ve ona karşı yöntemler geliştirmiş: sonradan öğrenilen bilgiyi karar sürecinin dışında tutmak, tarafların önceden kurduğu sorumluluk düzenini titizlikle uygulamak gibi. Böyle bir mekanizmanın bulunmadığı yerlerde ise ikinci en iyi çözümler arasından makul olanı seçiyorlar. Rachlinski, hukuk sisteminin bu insani sınırı hesaba katıp ona uyum sağladığını düşünüyor.

Yine de yargılama tanımı gereği geriye dönük bir faaliyet. Mahkeme olay gerçekleştikten sonra kuruluyor ve sonucu bilmeyen bir yargılama makamı mümkün değil.

[30] Jeffrey J. Rachlinski, "A Positive Psychological Theory of Judging in Hindsight", *University of Chicago Law Review* 65/2 (1998), 571-625.

Türk hukukunda nerede karşınıza çıkıyor

Bu yanılgı düşündüğünüzden çok daha geniş bir alanı kaplıyor.

Taksir. Türk Ceza Kanunu'nun 22. maddesi taksiri, dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla neticenin öngörülmeyerek gerçekleştirilmesi olarak tanımlıyor. Suçun varlığı doğrudan öngörülebilirliğe bağlı. Ceza sorumluluğunun temel unsuru, sonucu bilen bir zihin tarafından geriye dönük olarak değerlendiriliyor. Trafik kazaları, iş kazaları, tıbbi uygulama hataları, yangın ve patlama davaları, yani Türkiye'de taksirle işlenen suçlara ilişkin davaların tamamı bu zeminde yürüyor.

İş kazası ve işveren sorumluluğu. 6331 sayılı Kanun işverene geniş bir önlem alma yükümlülüğü yüklüyor. Kaza gerçekleştikten sonra alınmamış her önlem alınabilir görünüyor, alınmış yüzlerce önlem ise görünmez oluyor.

Tıbbi uygulama hatası. Tedavinin kötü sonuçlanması, geriye dönük olarak yapılmamış her testi gerekli gösteriyor. Oysa hekim o gün on iki farklı ihtimal arasında ve sınırlı bilgiyle karar veriyordu.

Yönetici ve tacir sorumluluğu. Türk Ticaret Kanunu'nun 18. maddesi tacirin basiretli bir iş adamı gibi davranmasını, 369. maddesi de yöneticilerin tedbirli bir yönetici özeniyle hareket etmesini arıyor. Şirket zarar ettikten sonra o zarara götüren karar her zaman basiretsiz görünüyor.

Mücbir sebep ve öngörülemezlik. İlliyet bağının kesildiğini ileri sürmek, tanımı gereği olayın öngörülemez olduğunu söylemektir. Karşınızdaki zihin ise olayın gerçekleştiğini biliyor.

Bu alanları çoğaltmak mümkün. Türk sorumluluk hukukunun büyük kısmı öngörülebilirlik ölçütü üzerine kurulu ve o ölçütü sonucu bilen bir zihin uyguluyor.

Uyarmak işe yaramıyor

Kamin ve Rachlinski'nin deneyindeki üçüncü grup uyarılmıştı ve uyarı işe yaramamıştı. Bulgu tek başına da kalmadı. Erin Harley'in 2007'de yaptığı derleme, "önyargılı olmayın", "sonucu bilmiyormuş gibi düşünün", "yanlılığa dikkat edin" türünden uyarıların geriye dönük bakış yanılgısını gidermediğini gösterdi.[31]

Alternatifleri düşünmeye yönlendirmek ise iki yönlü çalışıyor. Birkaç somut alternatif düşünmek yanılgıyı bir miktar azaltabiliyor. Ama çok sayıda alternatif düşünmesi istenen kişilerde yanılgı artabiliyor. Muhtemel sebep, kişinin alternatifleri düşünmeye çalışırken zorlanması ve bu zorlanmanın "demek ki gerçekten başka ihtimal yoktu" hissini güçlendirmesi.

Dilekçenize "sayın mahkeme, olayı sonradan bakarak değerlendirmemelidir" yazmanın bir faydası yok.

Bu cümle Türkiye'de sık kuruluyor. Uyarının işe yaramadığı laboratuvarda ölçüldü, bu cümlenin Türk dilekçesindeki etkisi ise ölçülmedi. Yine de beklentim, hiçbir şey yapmadığı yönünde.

Yanılgıyı anlatmayın, o anı kurun

İşe yarayan yol uyarmak yerine **yeniden inşa etmek**. Hâkimi sonucun henüz bilinmediği ana geri götürmek zorundasınız ve bunu soyut bir çağrıyla değil, somut malzemeyle yapabilirsiniz.

O günkü belge

Elinizdeki en güçlü araç bu. Sonuçtan önce yazılmış bir belge geçmişe açılan gerçek bir penceredir, çünkü onu yazan ki-

[31] Erin M. Harley, "Hindsight Bias in Legal Decision Making", *Social Cognition* 25/1 (2007), 48-63.

şi sonucu bilmiyordu. Kaza öncesinde düzenlenmiş risk değerlendirme raporu, ameliyat öncesi hasta dosyasındaki not, yönetim kurulu kararının alındığı toplantının tutanağı ya da sözleşme imzalanmadan önceki yazışmalar bu türdendir.

Bu belgeler sizin anlatınızdan farklı bir statü taşıyor. Siz taraf olarak konuşuyorsunuz, belge ise olayın kendisinden konuşuyor.

Kullanırken belgenin **tarihini** öne çıkarın. "14.09.2023 tarihli, yani kazadan üç ay önce düzenlenmiş risk değerlendirme raporunda" ifadesi, tarihi cümlenin içine gömen bir ifadeden çok daha etkilidir.

Görünmez hâle gelmiş alternatifler

Karar anında masada olan öteki seçenekleri geri getirmek de işe yarar.

"Müvekkil şirket, o dönemde üç farklı tedarikçi arasında seçim yapmak durumundaydı. Üçünün de o tarihte bilinen bir sorunu yoktu. Bugün biliyoruz ki ikincisi bir yıl sonra iflas etti. Ama karar anında bu bilgi mevcut değildi."

Bu paragraf sönmüş ihtimalleri yeniden yakıyor. Zihin, başka yol olmadığı hissinden çıkıp birden fazla makul yol bulunduğunu görmeye başlıyor. Burada bir denge gözetmek gerekiyor. Az sayıda, somut ve gerçekten canlı alternatifler anlatın, çünkü uzun bir ihtimal listesi ters teper.

O anda bilinmeyen bilgi

En etkili cümle kalıplarından biri, o tarihte belirli bir bilginin mevcut olmadığını söylemek ve arkasına o bilginin ne zaman ortaya çıktığını koymaktır.

"Ürünün bu yan etkisi, ilk kez 2024 Mart'ında yayımlanan çalışmayla bilinir hale gelmiştir. Müvekkilin reçetesi 2022 tarihlidir."

Bilginin ortaya çıkış tarihi, öngörülebilirlik tartışmasını bir anda somut bir tarih sorusuna indirger. Tarih sorusu da takdirden çok daha sağlam bir zemindir.

Aynı anda başkaları ne yaptı

Sektör standardı, o dönemdeki yaygın uygulama ve benzer kuruluşların aynı tarihteki davranışı, aynı bilgiyle karşı karşıya kalan başka insanların da aynı kararı verdiğini gösterir. Olay öngörülebilir olsaydı bunu yalnızca müvekkilinizin değil, sektörün tamamının görmesi gerekirdi.

Bu argüman iki yöne de çalışıyor, çünkü karşı taraf sektörün tamamının yanlış yaptığını savunabilir. Sektör standardını bu yüzden tek başına değil, öteki yöntemlerle birlikte kullanın.

Taban oran

Olayın gerçekleşme sıklığını sayıyla gösterebilirsiniz: "Bu tip iskelelerde ölümle sonuçlanan düşme oranı, sektör istatistiklerine göre yılda on binde ikidir" ya da "bu cerrahi işlemin bilinen komplikasyon oranı yüzde birdir".

Sayının geriye dönük bakışa karşı en güçlü araç olduğunu düşünüyorum. Zihin gerçekleşmiş bir olayı yüzde yüz olarak kodluyor ve gerçek oranı görmek bu kodlamayı bozuyor. Bunun geriye dönük bakış üzerindeki etkisini doğrudan ölçen bir çalışmaya dayanmıyorum, mekanizmadan yürüyorum.

Bu sayıyı bulabildiğiniz her yerde arayın: meslek örgütü verileri, bakanlık istatistikleri, akademik çalışmalar, uluslararası kılavuzlar.

Anlatım sırası

Türk dilekçe geleneğinde herkes sonuçtan başlıyor. Bu bir sayım değil, okuduğum dilekçelerden çıkan bir gözlem.

"Müvekkilim 14.09.2023 tarihinde iskeleden düşerek kalıcı sakatlık geçirmiştir."

Davacı vekili için bu doğru bir açılış. Sonucu erken koyuyor ve geriye dönük bakışı harekete geçiriyor. Davalı vekili içinse felaket, çünkü o da aynı biçimde yazıyor. Cevap dilekçesi genellikle şöyle başlıyor: "Davacının 14.09.2023 tarihinde geçirdiği iş kazası nedeniyle açtığı işbu davada..." Böylece davalı vekili sonucu kendi eliyle okuyucunun zihnine bir kez daha yerleştirmiş oluyor.

Davalı vekili kararı sonuçtan önce anlatmalı.

"Müvekkil şirket, 2023 yılı haziran ayında şantiyede kullanılacak iskele sistemini belirlerken üç seçenek arasında değerlendirme yapmıştır. İş güvenliği uzmanının 12.06.2023 tarihli raporu, seçilen sistemin ilgili standartlara uygun olduğunu belirtmiştir. Bu değerlendirmenin yapıldığı tarihte, aynı sistemle ilgili bildirilmiş bir olumsuzluk bulunmamaktadır."

Sonuç bundan sonra gelir. Okuyucu önce karar anına giriyor ve o anın bilgi ortamını görüyor, sonucu ancak ondan sonra öğreniyor. Sıra böyle olduğunda karar makul görünme şansı buluyor. Ters sırada bu şans hiç doğmuyor. Tekniğin bir adı yok ama işe yarıyor ve hemen kullanmaya başlayabilirsiniz.

Davacı vekiliyseniz

Şimdiye kadar anlattıklarım ağırlıklı olarak savunma tarafının işine yarıyor. Öteki tarafı da konuşmak gerekiyor, hem dürüstlük gereği hem de karşı hamleyi bilmeniz için.

Davacı vekili olarak geriye dönük bakış sizin lehinize çalışır ve onu bozmamanız yeter. Sonucu erken ve somut anlatın, önlenebilirliği gösterin ve alınmamış önlemleri tek tek ortaya koyun.

Geriye dönük bakışın lehinize çalışması, her kaybın tazmin edilmesi gerektiğini göstermez. Hukuk kusursuz sorumluluğu istisna olarak düzenlemiş. Kusur aranan hâllerde gerçekten kusur olup olmadığını sormak zorundasınız.

Kendinize dürüst bir soru sorun: Müvekkilimin uğradığı zarar gerçekten önlenebilir miydi, yoksa ben sonucu bildiğim için mi öyle görünüyor? Bu soru hem etik bir yükümlülük hem de pratik bir gereklilik. Yukarıdaki yöntemleri siz de bildiğinize göre argümanınızın hangi noktada çökeceğini önceden görebilirsiniz.

Karşı hamle

Davalı vekili bu yöntemleri kullandıysa en etkili karşılık, o günkü belgenin **kendisini** kullanmaktır.

Bir risk değerlendirme raporu sunulduğunu düşünelim. Raporu okuyun. Çoğu zaman rapor riski tanımlamış ve bir önlem önermiştir. Önerinin uygulanıp uygulanmadığına bakın.

"Davalının kendi sunduğu 12.06.2023 tarihli raporun 7. sayfasında, basınçlı hat vanalarının haftalık kontrolü önerilmiştir. Dosyada bu kontrollerin yapıldığına dair tek bir kayıt bulunmamaktadır."

Bu argüman geriye dönük bakışa dayanmıyor ve sonucu bilmeye ihtiyaç duymuyor. O tarihte bilinen bir riskin o tarihte önerilen önlemle karşılanmadığını gösteriyor. Bu tür argümanlar geriye dönük bakışa dayananlardan çok daha sağlam, istinafta da ayakta kalıyorlar.

Sınır

Bu bölümdeki tekniklerin tamamı karar vericinin doğru bir değerlendirme yapmasına hizmet ediyor. Öngörülebilirliği olayın gerçekleştiği andaki bilgi ortamında değerlendirmek

hukukun zaten emrettiği şey. Siz yalnızca bunun fiilen mümkün olmasını sağlıyorsunuz.

Sınır seçicilikte. O günkü belgeleri sunarken aleyhinize olan o günkü belgeyi gizlerseniz yaptığınız şey yeniden inşa olmaktan çıkar ve çarpıtmaya dönüşür. Aynı dönemin belgelerinden yalnızca işinize geleni seçmek hâkime yanlış bir geçmiş sunmaktır. Bu, geriye dönük bakış yanılgısından daha ağır bir hata, çünkü yanılgı istemsizdir, seçicilik ise değildir.

Davacı tarafı için de durum aynı. Sonucun kaçınılmaz olduğunu gösteren o günkü bilgiyi görmezden gelip yalnızca uyarı işaretlerini toplamak, aynı çarpıtmanın öteki yüzüdür.

Hukuk sistemleri bu yanılgıya karşı bazı savunmalar geliştirmiş. Amerikan hukukundaki iş kararı kuralı, yöneticinin kararını sonucuna göre değil sürecine göre değerlendirmeyi öngörüyor. Türk hukukunda buna karşılık gelen doğrudan bir kurum yok ancak TTK'nın 369. maddesindeki tedbirli yönetici ölçütü ve öğretideki tartışmalar benzer bir işlev görebilir. Bu, Türk şirketler hukuku açısından geliştirilmeye açık bir alan.

Bu bölümde anlatılan yanılgı sizde de çalışıyor. Kaybettiğiniz bir davaya geriye dönük baktığınızda hatanın apaçık göründüğünü fark edeceksiniz. Büyük ihtimalle o kadar apaçık değildi. Yirminci bölümde buna döneceğiz.

BÖLÜM 7

Dinlenilmiş Olmak

İki müvekkil düşünün. İkisi de davasını kaybetti. Kaybettikleri tutar aynı, hukuki durumları aynı, hatta kararı veren hâkim de aynı.

Biri kararı okuyor, size teşekkür ediyor ve istinafa gitmeyi düşünmediğini söylüyor. İlişkiniz sürüyor, bir yıl sonra size başka bir iş getiriyor.

Öteki öfkeli. Kararın adaletsiz olduğunu söylüyor, istinafa, sonra temyize gidiyor ve üç yıl daha uğraşıyor. Bu süre boyunca size güvenmediğini hissettiriyor. Sonunda ücret konusunda anlaşmazlık çıkıyor, belki baroya şikâyet ediyor.

Sonuç aynıyken iki müvekkilin hikâyesini ayıran şey, süreç boyunca kendilerini nasıl hissettikleri. Bu bölüm kaybettiğinizde ne olacağını ve kazanmanın neye mal olduğunu anlatıyor.

Söz hakkı

1975'te John Thibaut ve Laurens Walker, bugün hâlâ tartışılan bir bulguya ulaştılar.[32]

İnsanlara farklı uyuşmazlık çözüm usulleri sundular ve hangisini adil bulduklarını sordular. Beklenen, insanların kendi lehlerine sonuç veren usulü seçmeleriydi. Öyle olmadı. İnsanlar kendi görüşlerini anlatma imkânı buldukları usulleri, sonuçtan bağımsız olarak daha adil buldular.

Buna söz hakkı etkisi dendi ve sonraki elli yılda defalarca doğrulandı.

Burada görüşün karara etki etmesi aranmıyor, söylenebilmiş olması yetiyor. İnsanlar, söyledikleri dikkate alınmasa bile söyleyebilmiş olmayı adalet olarak deneyimliyor.

Tuhaf görünebilir ama düşününce anlaşılıyor. Bir insanı bir sürece dâhil etmek ona bu meselenin tarafı olduğunu ve sözünün burada bir yer tuttuğunu söylemektir. Dışlanma ise bunun tersini söyler.

Adil sürecin unsurları

Tom Tyler kırk yılı aşkın bir araştırma programında bu alanı sistematik hâle getirdi.[33] En bilinen kitabı "Why People Obey the Law", insanların hukuka uymasının temel sebebinin ceza korkusundan çok otoritenin meşru görülmesi olduğunu ortaya koydu.

Tyler'a göre sürecin adil algılanmasını dört unsur belirliyor.[34] Kişinin görüşünü anlatabilmesi, yani söz hakkı bun-

[32] John Thibaut - Laurens Walker, *Procedural Justice: A Psychological Analysis* (Hillsdale: Erlbaum, 1975).

[33] Tom R. Tyler, *Why People Obey the Law* (Princeton: Princeton University Press, 2006).

[34] E. Allan Lind - Tom R. Tyler, *The Social Psychology of Procedural Justice* (New York: Plenum Press, 1988).

ların ilki. Karar vericinin taraf tutmadan, açıkladığı ölçütlere göre davranması tarafsızlık unsurunu oluşturuyor. Kişiye haklı ya da haksız olmasından bağımsız olarak insan olarak saygı gösterilmesi gerekiyor. Bir de karar vericinin gerçekten doğru olanı yapmaya çalıştığının hissedilmesi, yani güvenilir saik var.

Bunlar sağlandığında insanlar aleyhlerine olan kararları bile kabul ediyor. Sağlanmadığında lehlerine olan kararlardan bile memnun kalmıyorlar.

Araştırmalar tutarlı biçimde, sürecin adil algılanmasının kararın kendisinden bağımsız olarak karara uyumu, karar vericiye güveni ve karara itiraz etme eğilimini etkilediğini gösteriyor.

Adil Bir Süreç Kararın Kabulünü Etkiler

Usuli adalet (procedural justice) literatürünün büyük kısmı, sürecin adil algılanmasının **kararı** değil **kararın kabulünü** etkilediğini gösteriyor. Duruşmada nazik olmanız davayı kazandırmıyor.

Bunu açıkça söylemem gerekiyor, çünkü bu konuda çok fazla abartı dolaşıyor. "Hâkimle iyi ilişki kurun, davanız değişir" türünden tavsiyeler hem yanlış hem de mesleğe zarar veriyor. Usuli adaletin etkilediği şeyler ise kazanmak kadar önemli.

Neyi etkiliyor

Önce müvekkilinizin kaybı taşıyabilmesini. Davaların önemli bir kısmı kaybediliyor. Bu mesleğin yapısal gerçeği, kişisel bir başarısızlık sayılmaz. Ama her kayıp bir insanın hayatında bir kırılmadır. Müvekkiliniz süreç boyunca kendini duyulmuş hissettiyse kaybı bir haksızlık olarak değil, bir so-

nuç olarak yaşar. Hissetmediyse kaybı sistemin ve sizin başarısızlığınız olarak yaşar.

İstinaf kararını da etkiliyor. İstinafa gitme kararı hukuki bir karar gibi görünür ama çoğu zaman müvekkilin öfkesiyle verilir. Umutsuz bir istinaf başvurusu müvekkile üç yıl ve paraya, size de zamana mal olur. O başvurunun kaynağı çoğu zaman ilk derecedeki süreçte duyulmamış olmaktır.

Müvekkilin sizinle ilişkisi de bundan payını alıyor. Müvekkil kaybettiğinde birini suçlamak ister ve bu doğaldır. Sistemi suçlayamıyor, karşı tarafı suçlamak da yetmiyorsa sıra size gelir. Duruşmalarda müvekkilinizin gördüğü, sizin onun adına ne kadar var olduğunuzdur. Görmediği yerde yaptığınız işin farkında değildir. Onun için gerçek olan, duruşma salonunda olan şeydir.

Son olarak kendi güvenilirliğinizi etkiliyor ve bu, kitabın önceki bölümlerine bağlanarak dolaylı yoldan davayı da etkiliyor. Birinci bölümde dikkatin sınırlı bir kaynak olduğunu, ikinci bölümde bilginin tutarlılık örüntüsüne göre yeniden tartıldığını gördük. Bir hâkimden, sürekli abartan, her şeye itiraz eden ve karşı tarafa saldıran bir avukatla, ölçülü konuşan, kabul edeceğini kabul eden ve söylediği çıkan bir avukatı aynı ağırlıkta okuması beklenemez.

Güvenilirlik kariyeriniz boyunca biriken ve her dosyada bir kısmını harcadığınız bir bütçedir. Aynı adliyede on yıl çalışan bir avukatın itibarı dilekçelerinden önce odaya girer. Bu doğrudan ölçülmüş bir bulgu değil, önceki bölümlerdeki mekanizmalardan çıkan bir sonuç. Ama gözlenebilir bir sonuç ve her deneyimli avukat bunu bilir.

Türkiye gerçeği

Türkiye'de duruşmalar çok kısa sürüyor. Bir hukuk mahkemesinde celse genellikle on dakikanın altında ve bir duruş-

ma gününde onlarca dosya görülüyor. Bu ortamda söz hakkının ne anlama geldiğini ayrıca düşünmek gerekiyor.

Amerikan kitaplarındaki açılış konuşması mantığı buraya uymuyor. Burada elinizde iki dakika var, bazen daha az. Ne yapacağınızı biliyorsanız iki dakika yeter.

Türk avukatlarının en yaygın alışkanlıklarından biri, duruşmada müvekkile "sen konuşma, ben hallederim" demek. Usul açısından çoğu zaman doğru bir tercih ama psikolojik maliyeti büyük. Müvekkiliniz hayatını değiştiren bir meselede hâkimin karşısında oturuyor ve tek kelime edemeden çıkıyor. Bu, iki üç yıl boyunca celseden celseye tekrarlanıyor. O söz hakkı ihtiyacı yok olmuyor, karşılanmadığı yerde birikiyor ve sonunda size geliyor.

Müvekkili duruşmada serbestçe konuşturmak elbette çözüm olmaz, gerçekten zarar verebilir. Yapılabilecek şey, o ihtiyacı başka bir yerde karşılamak. Duruşmadan önce müvekkille oturup o gün ne söylemek istediğini sorun ve dinleyin. Sonra söylediklerinden hangisinin dosyaya girdiğini, hangisinin neden girmediğini anlatın. Duruşmadan sonra da ne olduğunu ve söylediklerinin hangi biçimde dile getirildiğini aktarabilirsiniz. Bu on beş dakikalık bir iştir ve dava boyunca ilişkinizi sağlıklı taşır.

Beyanı yazılı vermek de sözlü söylemenin yerini tutmuyor. Türkiye'de "beyanlarımız dilekçemizde arz edilmiştir" demek yaygın ve zaman açısından verimli. Ama müvekkiliniz oradaysa bu cümle onun için bir şey ifade etmiyor. Gördüğü şey, avukatının hiçbir şey söylemediği. Dilekçenizin özünü bir cümleyle söyleyebilirsiniz: "Sayın Hâkim, dilekçemizde ayrıntılı arz ettiğimiz üzere, uyuşmazlığın tek noktası revize teslim tarihinin kabul edilip edilmediğidir." Yirmi saniye bile sürmüyor. Hâkimin işini kolaylaştırıyor ve müvekkiliniz onun adına söz hakkını kullandığınızı görüyor.

Ceza dosyalarında son söz ayrıca ciddiye alınmalı. CMK'nın 216. maddesi son sözün sanığa ait olduğunu düzenliyor ve bu kural emredici nitelikte. Yargıtay son söz verilmeden kurulan hükümleri istikrarlı biçimde bozuyor, bozmadan sonraki yargılamada da bu kurala uyulması zorunlu. Yasa koyucu, savunma hakkının en somut biçiminin kişinin kendi ağzından konuşabilmesi olduğunu görmüş. Sanığınızı bu ana hazırlayın ve ne söyleyeceğini birlikte konuşun. Uzun olması gerekmiyor, hazırlıklı olması yeter. Bu an sanık için yargılamanın tamamından daha çok anlam taşıyabilir.

Saldırganlığın maliyeti

Türkiye'de duruşma salonunda sertlik, bazı çevrelerde iyi avukatlığın göstergesi sayılıyor: karşı vekile yüksek sesle çıkışmak, tanığa sert davranmak, hâkimin sözünü kesmek. Bunun neden işe yaramadığını göstermek gerekiyor.

Sertlik önce dikkatinizi bölüyor. Öfke bilişsel kapasite tüketir. Karşı vekille tartışırken dosyanızı düşünmüyor, o anda söylemeniz gerekeni söylemiyorsunuz.

Tarafsızlık algısını da size karşı çeviriyor. Tyler'ın unsurlarından biri karar vericinin tarafsızlığıydı ama aynı unsur avukat için de işliyor. Ölçüsüz davranan bir avukat dosyayı değil kendini savunuyor gibi görünür ve bu izlenim sunduğu bilginin ağırlığını düşürür.

Bunun tersi de doğru ve daha az bilinen kısım bu:

Karşı tarafın haklı olduğu bir noktayı kabul etmek sizi güçlendiriyor.

"Karşı vekilin bu tespiti doğrudur, itiraz etmiyoruz. Ancak asıl mesele şudur." Bu, dosyada kuracağınız en güçlü cümlelerden biri olabilir, çünkü geriye kalan bütün itirazlarınıza

ağırlık katar. Mekanizmasını on birinci bölümde ayrıntısıyla anlatacağım.

Hâkimin de dinlenmeye ihtiyacı var

Usuli adalet literatürü hep taraflar açısından yazıldı. Oysa duruşma salonunda bu unsurlara ihtiyaç duyan yalnızca onlar değil.

Bir hâkim gün boyunca onlarca dosyaya bakıyor ve her birinde en az iki avukat ona ne yapması gerektiğini söylüyor. Kimse ona bir şey sormuyor, kısıtlarını hesaba katmıyor. Herkes kendi dosyasının tek dosya olduğunu varsayıyor. Bu ortamda hâkimin durumunu hesaba katan avukat fark ediliyor.

Bunun somut hâlleri var. Talebinizi mahkemenin iş yükünü artırmayacak biçimde kurup bunu söyleyebilirsiniz. "Ek rapor yerine, bilirkişiden tek bir hususta yazılı açıklama alınması yeterli olacaktır" cümlesi hem talebin kabul şansını artırıyor, hem de sizi işbirliğine açık, nazik bir taraf olarak gösteriyor.

Duruşmada süre isterken gerekçesini ve ne kadar istediğinizi söyleyin. Belirsiz süre talepleri hem reddediliyor, hem de dosyayı sürüncemede bırakma niyeti olarak okunuyor. Dosyanın düzenli sunulması, ek numaralarının verilmesi ve aynı belgenin iki kez sunulmaması küçük şeyler ama küçük oldukları için fark ediliyorlar.

Sınır

Bu bölümde bir tehlike var, o yüzden açıkça söyleyeyim. Buradaki hiçbir şey hâkimle kişisel ilişki kurmayı ya da mahkemeye yaranmayı önermiyor.

Saygı yakınlıkla, ölçülü olmak taviz vermekle aynı şey değildir. Mahkemenin işini kolaylaştırmak da müvekkilinizin hakkını kısmak anlamına gelmez.

Bir avukat gerektiğinde mahkemeye karşı da sert olabilmeli. Usul hakkı ihlal edildiğinde tutanağa geçirtmek, hukuka aykırı bir uygulamaya itiraz etmek, gerektiğinde reddi hâkim yoluna başvurmak mesleğin gereğidir ve bu bölüm bunlardan kaçınmayı önermiyor. Sertliğin bir amacı olmalı ve dosyaya bir şey katmalı. Amacı olmayan sertlik yalnızca maliyettir.

Müvekkilinizi duyulmuş hissettirmek ona gerçekçi olmayan bir umut vermek de olamaz. Duyulmak doğruyu duymayı da içerir. Kaybetme ihtimalini söylemeyen bir avukat müvekkilini dinlemiş sayılmaz. Buna yirmi birinci bölümde döneceğim.

Usuli adalet literatürünün büyük kısmı Amerikan ve Batı Avrupa bağlamında üretildi. Kültürler arası çalışmalar bu unsurların genel olarak taşındığını gösteriyor ancak ağırlıkları değişebiliyor. Otoriteyle ilişkinin farklı kurulduğu toplumlarda söz hakkı unsurunun ağırlığı farklı olabilir.

Türkiye'de yargıya güven üzerine kamuoyu araştırmaları var ancak süreç adaleti algısını Tyler'ın ölçekleriyle inceleyen sistematik bir çalışma bilmiyorum. Türkiye'de henüz kimse bunu yapmadı.

Bu bölüm boyunca duruşmadan söz ettim ancak Türk yargılamasının büyük kısmı duruşma dışında yürüyor: UYAP üzerinden yapılan işlemler, tebligatlar, ara kararlar. Bir müvekkilin sürece dair algısı aylarca hiçbir şey duymadığı dönemlerde şekilleniyor. Düzenli bilgilendirme duruşma davranışından daha belirleyici olabilir. Bu ölçülmemiş ama gözlenebilir bir şey. ### Kısım I'in sonu {-}

Bu kısımda anlattıklarımın ortak bir yanı var. Dosyanın kaderi çoğu zaman en çok emek verdiğiniz yerde değil, en az

düşündüğünüz yerde belirleniyor. Yüz sayfalık hukuki analizden çok ilk sayfa, yedinci celsede sunulan belgeden çok iki yıl önce yazılmış dilekçenin açılış paragrafı, temyiz dilekçesinin gerekçesinden çok bilirkişiye sorulacak soruları belirleyen ara karar ağır basıyor.

Türkiye'de asıl mücadele alanı dilekçe. Herkes fakültedeki ders kitaplarından çok ustasından gördüğü gibi yazıyor, ustası da kendi ustasından görmüştü.

İKİNCİ KISIM

Dosyanın Psikolojisi

BÖLÜM 8

İlk Sayfa Kararı Belirler

Size bir kişiyi altı sıfatla tarif edeceğim.

Zeki. Çalışkan. Aceleci. Eleştirel. İnatçı. Kıskanç.

Bu kişi hakkında ne düşündünüz? Büyük ihtimalle yetenekli ama zor bir insan. Kusurları var ama özünde iyi biri.

Şimdi aynı altı kelimeyi tersten okuyun.

Kıskanç. İnatçı. Eleştirel. Aceleci. Çalışkan. Zeki.

Çoğu insan için bu artık aynı kişi değil. İkinci sıralamada ortaya çıkan portre daha karanlık. Zekâ sondaki kelime olduğunda bir erdem gibi değil, tehlikeli bir donanım gibi okunuyor.

Bu deney 1946'da Solomon Asch tarafından yapıldı.[35] Kelimeler tıpatıp aynıydı, değişen yalnızca sıraydı. İlk kelime, geri kalanların nasıl okunacağını belirlemişti.

[35] Solomon E. Asch, "Forming Impressions of Personality", *Journal of Abnormal and Social Psychology* 41/3 (1946), 258-290.

Ama bu kadar basit değil

Bu deneyi anlatan kitapların çoğu burada durur ve ilk izlenimin belirleyici olduğu, o hâlde en güçlü şeyin başa konması gerektiği sonucuna varır.

Ben burada durmayacağım, çünkü hukuki karar verme üzerine yapılan araştırmalar daha karışık bir tablo veriyor. Delillerin sıralı sunulduğu çalışmalarda bazen tam tersi çıkıyor ve en son sunulan delil daha etkili oluyor. Bazı araştırmacılar hukuki yargılarda, beklenenin aksine yakınlık etkisinin daha güçlü olabileceğini savunuyor. Bu tartışmayı kapatan bir bulgu bilmiyorum. "Önce sunan kazanır" diye basit bir kural yok.

Bölümün adını yine de "İlk Sayfa Kararı Belirler" koydum. İşleyen şey sıralamadan ibaret değil ve gerçek mekanizma anlaşıldığında, Türk yargılamasında ilk metnin neden bu kadar önemli olduğu daha sağlam bir zemine oturuyor.

Kurşun kalemin ucundaki eğim

Kurt Carlson ve Jay Russo, 2001'de yayımladıkları çalışmada kurgu jüri üyelerinin delilleri nasıl değerlendirdiğini incelediler.[36] Buldukları şeye karar öncesi çarpıtma dediler.

Katılımcılar delilleri sırayla okuyor ve her delilden sonra o ana kadar hangi tarafa eğilimli olduklarını belirtiyorlar. Her yeni delili o andaki eğilimlerine göre değerlendiriyorlar. Üçüncü delil ilk ikisinin oluşturduğu eğilimin içinden, dördüncü delil ilk üçünün oluşturduğu eğilimin içinden okunuyor.

Erken kurulan küçük bir eğilim sonraki her delilde biraz daha büyüyor.

[36] Kurt A. Carlson - J. Edward Russo, "Biased Interpretation of Evidence by Mock Jurors", *Journal of Experimental Psychology: Applied* 7/2 (2001), 91-103.

Bileşik faize benziyor. Başlangıçtaki fark küçük olabilir ama her yeni bilgi o farkı biraz daha açıyor.

İkinci bölümde kurulmuş bir örüntünün delilleri yeniden tarttığını görmüştük. Carlson ve Russo'nun bulgusu, o örüntünün adım adım, her yeni bilgiyle biraz daha kurulduğunu gösteriyor. Bu, "ilk izlenim önemlidir" klişesinden farklı bir şey. İlk metin kararı tek başına belirlemiyor, **sonraki her metnin okunma açısını** belirliyor.

Bizde neden daha da önemli

Amerikan duruşmasında deliller günler boyunca, sözlü olarak ve taraflar arasında sırayla sunuluyor. Karar verici sürekli iki tarafın anlatısı arasında gidip geliyor. Böyle bir ortamda son duyulanın güçlü olması anlaşılır.

Türk dosyasında durum farklı. Hâkim dosyayı ilk kez eline aldığında önünde dava dilekçesi ve cevap dilekçesi var. İkisini arka arkaya, genellikle tek oturuşta okuyor. Ondan sonra dosyaya girenler haftalar, aylar arayla geliyor: bir bilirkişi raporu, bir tanık beyanı, bir ek belge. Her biri aradan geçen zamanla birlikte zihindeki tablonun içine yerleşiyor.

Türk yargılamasında ilk okuma tek yoğunlaşmış okumadır, geri kalanı parça parça eklemedir. Bu bir araştırma bulgusu değil, sistemin yapısından çıkardığım bir sonuç. Önceki bölümlerdeki mekanizmalarla birleştiğinde ise oldukça makul görünüyor.

Gözlemim de bu yönde. Dosyaların büyük kısmında hâkimin kanaati ilk celselerde şekilleniyor. Bu bir sayım değil ve Türkiye'de ölçülmedi.

Çerçeve seçmek

Bir uyuşmazlık hukuken geçerli birden fazla biçimde çerçevelenebilir. Hangi çerçeveyi seçtiğiniz, dosyanın merkezine hangi soruyu koyduğunuzu belirler.

Somut bir örnek üzerinden gidelim. Aşağıdaki vaka gerçek dosyalardan damıtılmış bir derleme.

Bir üretim şirketi bir makine imalatçısından tezgâh sipariş ediyor ve bedelin yüzde altmışını peşin ödüyor. Makine sözleşmede kararlaştırılan tarihten üç ay sonra teslim ediliyor. Teslimden sonraki dört ay içinde defalarca arızalanıyor. Alıcı kalan bedeli ödemiyor ve satıcı dava açıyor.

Satıcı vekilinin çerçevesi: **Bu, ödenmeyen bir sözleşme bedeli davasıdır.**

Alıcı vekilinin çerçevesi: **Bu, geç ve ayıplı ifa davasıdır.**

İkisi de hukuken doğru ve aynı olguları kapsıyor ama birbirinden çok farklı iki dosya yaratıyorlar.

İlk çerçevede merkezdeki soru, alıcının ödememe hakkı olup olmadığı. Alıcı savunmada kalıyor. Bir borcu var ve ödememesini haklı göstermek zorunda. İkinci çerçevede soru, satıcının edimini gereği gibi yerine getirip getirmediği. Bu kez savunmada satıcı var. Bir yükümlülüğü vardı ve onu yerine getirdiğini göstermesi gerekiyor.

İspat yükünün hukuki dağılımı değişmiyor, değişen dosyanın psikolojik ağırlık merkezi. Önce hangisi kurulursa öteki onu yıkmakla uğraşıyor.

Güçlü çerçeve

İşe yarayan çerçeve tek bir soruya indirgenebilir.

"İskelede korkuluk var mıydı?" iyi bir çerçeve.

"Davalının iş sağlığı ve güvenliği mevzuatından doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği" ise kötü bir çerçeve. Bu da doğru ama zihinde tek bir soru olarak durmuyor.

Çerçevenin işlevi karmaşık bir dosyayı zihinde taşınabilir hâle getirmektir. Taşınamıyorsa çerçeve sayılmaz.

Güçlü bir çerçeve aleyhinize olan olguyu da içine alabilir. Bu, ikinci bölümde söylediğimin devamı. Karşı tarafın en güçlü olgusu sizin çerçevenizde bir yer bulabiliyorsa çerçeveniz sağlamdır. Bulamıyorsa o olgu ortaya çıktığı anda çerçeveniz çöker. Yukarıdaki örnekte alıcı vekili ödeme yapılmadığını inkâr edemez. "Geç ve ayıplı ifa" çerçevesi ise bu olguyu doğal biçimde içine alıyor ve ödememe ayıplı ifanın sonucu olarak yerini buluyor.

Çerçevenin bir hukuk kuralına oturması da gerekir. Hukuki karşılığı olmayan çerçeve süstür. "Bu dava, büyük şirketin küçük esnafı ezmesi davasıdır" cümlesi duygusal olarak güçlü olabilir ama hâkimin uygulayacağı bir kural göstermiyor. Çerçeveniz hâkimin kararında yazabileceği bir hukuki soruyla örtüşmeli.

Son olarak çerçeve dosyadaki delil dağılımıyla uyumlu olmalı. En güçlü deliliniz hangi konudaysa çerçeve o konuyu merkeze alır. Elinizde teslim tarihini gösteren kesin bir belge varken ayıp konusunda deliliniz zayıfsa çerçeveyi gecikme üzerine kurun. Avukatlar sık sık en çekici argümanı merkeze koyup en güçlü delili kenarda bırakıyor.

Başlıkların israfı

Türk dilekçelerinin standart başlıkları şunlar:

KONU
AÇIKLAMALAR
HUKUKİ SEBEPLER
DELİLLER
SONUÇ VE İSTEM

Bu başlıklar bilgi taşımıyor, yalnızca kutu adları. "Açıklamalar" başlığını okuyan biri açıklama yapılacağını öğreniyor, ki bunu zaten biliyordu.

Birinci bölümü hatırlayın. Zaman baskısı altındaki okuma derinlemesine okumadan tarayarak okumaya geçiyor ve tarayan göz başlıklara takılıyor. Dilekçenizde okunması en muhtemel yerler, hiçbir şey söylemeyen kelimelerden oluşuyor ve bu boşuna bir kayıp.

Açıklamalar bölümünün içine iddia niteliğinde alt başlıklar koyabilirsiniz. Her başlık bir cümle olur ve açıkça bir şey söyler.

Kötü:

AÇIKLAMALAR

1. Olayların Gelişimi

2. Hukuki Değerlendirme

İyi:

AÇIKLAMALAR

1. Makine, sözleşmede kararlaştırılan tarihten 94 gün sonra teslim edilmiştir

2. Teslimden sonraki ilk dört ayda yedi ayrı arıza kaydı düzenlenmiştir

3. Davacı, 12.03.2024 tarihli ayıp ihbarına on bir ay boyunca cevap vermemiştir

4. Bu koşullarda kalan bedelin ödenmemesi TBK m. 97 uyarınca hukuka uygundur

İkinci biçimde yalnızca başlıkları okuyan biri davanın tamamını öğreniyor.

Bunu bir sınama olarak da kullanabilirsiniz. Dilekçenin yalnızca başlıklarını arka arkaya okuyun. Dava anlaşılmıyorsa başlıklarınız boştur.

Tekniğin bir yan faydası daha var. Başlıkları iddia cümlesi olarak yazmak sizi kendi argümanınızı netleştirmeye zorluyor. Bir bölüme "Hukuki Değerlendirme" demek kolay, o bö-

lümün ne iddia ettiğini tek cümlede yazmak zor. Zor olduğu için de değerli.

İlk cümle

Dilekçenizin ilk cümlesi bütün metnin en çok okunan cümlesi. Türkiye'de genellikle şöyle kuruluyor:

> "Müvekkilim ile davalı arasında 14.02.2023 tarihinde imzalanan sözleşme uyarınca, davalının edimini yerine getirmemesi nedeniyle işbu davanın açılması zorunluluğu hasıl olmuştur."

Cümle bir tarih veriyor, taraf ilişkisini kuruyor ve dava açma gerekçesini belirtiyor. Uyuşmazlığın ne olduğunu ise söylemiyor.

İlk cümlenin tek bir görevi var: **uyuşmazlığı söylemek.**

> "Bu dava, teslim edildiği andan itibaren yedi kez arızalanan bir üretim tezgâhının bedelinin ödenip ödenmeyeceğine ilişkindir."

On altı kelimede okuyan kişi davayı öğrendi. Tarihler, taraf bilgileri ve sözleşme numaraları ikinci paragrafa geçebilir. Bir şey kaybetmezsiniz, nasılsa dosyada duruyorlar.

Kazanç mı, kayıp mı

Çerçevelemenin bir de kazanç ve kayıp boyutu var.

Tversky ve Kahneman'ın 1981'de gösterdiği klasik bulguya göre aynı seçenek kazanç olarak sunulduğunda başka, kayıp olarak sunulduğunda başka tercih ediliyor.[37] İnsanlar kaybetmekten, eşdeğer bir kazancı elde etmekten daha çok kaçınıyor. Buna kayıptan kaçınma deniyor.[38]

---

[37] Amos Tversky - Daniel Kahneman, "The Framing of Decisions and the Psychology of Choice", *Science* 211/4481 (1981), 453-458.

[38] İngilizce loss aversion, Almanca Verlustaversion. Kavram Sözlüğü, F bölümü.

Bunun dilekçede pratik bir karşılığı var ama abartmamak gerekir. Tazminat talebinde müvekkilinizin **kaybettiğini** anlatmak, **hak ettiğini** anlatmaktan daha güçlü çalışıyor. "Müvekkilim 1.850.000 TL tazminata hak kazanmıştır" yerine "Müvekkilim bu kaza sonucunda 1.850.000 TL kaybetmiştir" demek aynı rakamı farklı bir ağırlıkla sunuyor.

Savunma tarafında durum tersine dönüyor. Müvekkilinizin ödemek zorunda kalacağı tutarı onun kaybı olarak değil, karşı tarafın elde etmeye çalıştığı beklenmedik bir kazanç olarak çerçevelemek daha etkili.

Bu teknik olgular üzerinde oynamayı gerektirmiyor ve gerektirmemeli. Mesele aynı gerçeği hangi kelimeyle anlattığınız. Gerçek değişiyorsa yaptığınız şey çerçeveleme olmaktan çıkar, çarpıtmaya dönüşür.

Sonra yazan ne yapar

Cevap dilekçesi yazıyorsanız karşı taraf çerçeveyi çoktan kurmuştur. İkinci bölümde söylediğim burada da geçerli: Kurulmuş bir çerçeveyi yıkmak yenisini kurmaktan pahalıdır.

Karşı tarafın çerçevesi güçlü ama sizin deliliniz de güçlüyse çerçeveyi kabul edip içinde kazanabilirsiniz. Onun sorusunu benimser ve o soruya sizin lehinize cevap verirsiniz.

Çerçeveyi daraltmak da mümkün. Karşı tarafın sorusunu kabul eder ama kapsamını küçültürsünüz: "Evet, mesele ödemenin yapılıp yapılmadığıdır. Ancak bu, yalnızca ilk üç taksit bakımından tartışmalıdır."

En pahalı yol çerçeveyi değiştirmek ama bazen zorunlu oluyor. Önce karşı tarafın çerçevesini adil biçimde özetleyin, sonra o çerçevenin dosyadaki hangi olguyu açıklayamadığını gösterin. Kendi çerçevenizi en son, o olguyu açıklayan çerçeve olarak sunarsınız.

Sıra önemli. Doğrudan kendi çerçevenizle başlarsanız okuyan kişi iki ayrı anlatı arasında seçim yapmak zorunda kalır ve genellikle önce duyduğuna sadık kalır. Onun çerçevesindeki boşluktan girdiğinizde ise geçiş kendiliğinden olur.

Sınır

Çerçeveleme bu kitaptaki en ince etik meseleyi taşıyor, çünkü çerçeve tanımı gereği seçicidir. Bir içi ve bir dışı vardır. Bazı şeyleri merkeze alırsınız, bazılarını kenara.

Dosyadaki gerçek olgular arasından hukuken anlamlı olan birini merkeze almak meşrudur. Aynı olgu kümesini farklı bir hukuki soruya bağlamak ve kelime seçiminde kendi tarafınıza elverişli ama doğru olanı seçmek de öyle. Çerçevenin dışında kalan olguyu dosyadan gizlemek ise meşru değildir. Var olmayan bir olguyu çerçevenin merkezine koymak ya da çerçeveyi hukuken savunulamayacak bir soruya oturtmak da bu tarafa düşer.

Basit bir sınama var. Kurduğunuz çerçeve dosyanın tamamını bilen birine sunulduğunda da savunulabilir mi? Karşı tarafın en güçlü olgusunu bilen biri çerçevenizi hâlâ makul buluyor mu? Buluyorsa savunuculuk yapıyorsunuz. Bulmuyorsa kurduğunuz şey çerçeveden çok bir perdedir.

Bugün bu sınamayı yapmak her zamankinden kolay. Çerçevenizi ve dayandığı olguları bir yapay zekâya verip karşı tarafın avukatı gibi saldırmasını isteyebilir, çerçevenin ilk darbede dağılıp dağılmadığına bakabilirsiniz. Yalnız dosya içeriğini bir sisteme yüklerken avukatlık sırrı ve kişisel veri mevzuatından doğan yükümlülükleriniz sürüyor. Bunu yirmi dördüncü bölümde ayrıca ele alacağım. Oradaki sınırı okumadan dosyanızı hiçbir sisteme yüklemeyin.

Dürüst olmak gerekirse "İlk sayfa kararı belirler" başlığı, elimizdeki kanıtın izin verdiğinden bir tık iddialı. Doğrusu, ilk sayfanın sonraki her sayfanın okunma açısını belirlediğini söylemek olurdu. Başlık olarak fazla uzun kaçtığı için tercih etmedim ama kastettiğim bu.

BÖLÜM 9

Dilekçe Bir Anlatıdır

Bir dilekçeyi okuduktan bir hafta sonra aklınızda ne kalıyor?

Hukuki dayanak kalmıyor, emsal karar numarası hiç kalmıyor, delil listesi de öyle. Aklınızda kalan olayın kendisi: kimin ne yaptığı, neden yaptığı ve sonunda ne olduğu.

Bunun bir sebebi var. İnsan zihni bilgiyi iki ayrı biçimde işliyor ve bunlardan biri ötekinden çok daha kalıcı.

Jerome Bruner bu ikisine mantıksal düşünme ve **anlatısal düşünme** adını verdi.[39] Mantıksal düşünme önermelerle, tümevarımla ve kanıtla çalışır. Anlatısal düşünmenin malzemesi ise olaylar, niyetler ve sonuçlardır. İkisine de ihtiyacımız var ama hafızada kalan anlatı oluyor. Üstelik hukuki karar, sandığınızdan çok daha fazla anlatısal düşünmenin ürünü.

[39] Jerome Bruner, *Actual Minds, Possible Worlds* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986).

Aynı deliller, farklı sonuç

Bunu en net gösteren araştırma, Nancy Pennington ile Reid Hastie'nin 1980'lerde geliştirdiği hikâye modeli.[40]

Modele göre karar verici kendisine sunulan delilleri tek tek tartarak sonuca varmıyor. Önce o delillerden bir hikâye kuruyor, sonra bu hikâyeye hangi hukuki sonucun uyduğuna bakıyor. Kararı doğuran, delillerden inşa edilen hikâye oluyor.

Pennington ve Hastie bunu bir deneyle sınadılar.[41] Katılımcılara bir ceza davasının delillerini verdiler. Deliller her grupta tıpatıp aynıydı, yalnızca sunum sırası değişiyordu. Bir grupta deliller **hikâye sırasıyla**, yani olayların gerçekleşme sırasına göre sunuldu: önce ne oldu, sonra ne oldu, sonunda ne oldu. Öteki grupta **tanık sırasıyla** sunuldu. Gerçek duruşmalarda olduğu gibi her tanık, olayın her aşamasına dair bildiklerini anlattı.

İddia makamının delilleri hikâye sırasıyla, savunmanınkiler tanık sırasıyla sunulduğunda mahkûmiyet oranı yüzde yetmiş sekize çıktı. Kurgu tersine çevrilip savunma hikâye sırasıyla sunulduğunda oran yaklaşık üçte bire indi.

Olay da hukuk da değişmemişti. Sonucu belirleyen, hangi tarafın delillerinin zihinde daha kolay bir hikâyeye dönüşebildiğiydi.

---

[40] Nancy Pennington - Reid Hastie, "Evidence Evaluation in Complex Decision Making", *Journal of Personality and Social Psychology* 51/2 (1986), 242-258.

[41] Nancy Pennington - Reid Hastie, "Explanation-Based Decision Making: Effects of Memory Structure on Judgment", *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 14/3 (1988), 521-533.

Hikâye neyden yapılır

Pennington ve Hastie ikna edici bir hikâyenin hangi parçalardan oluştuğunu da tarif ettiler.[42] Her şeyi harekete geçiren bir **başlatıcı olay** vardır. Olay somut koşullarda, bir **fiziksel durum** içinde geçer. Kişinin niyeti, saiki, bilgisi, korkusu ve beklentisi **psikolojik durumu** oluşturur. Bunları kişinin yaptığı şey, yani **eylem** ve eylemin doğurduğu **sonuç** izler.

Bu parçalar eksiksiz olduğunda zihin hikâyeyi kabul ediyor. Biri eksik kaldığında zihin o boşluğu kendisi dolduruyor ve doldurduğu anda hikâye sizin denetiminizden çıkıyor.

Bir hikâyenin kabul edilip edilmeyeceği de bazı ölçütlere bağlı. **Kapsayıcılık**, hikâyenin dosyadaki delillerin ne kadarını açıkladığını sorar. **Tutarlılık**, kendi içinde çelişki olup olmadığına, akla yatkın ve eksiksiz olup olmadığına bakar. **Teklik** ise aynı delilleri açıklayan başka bir hikâyenin bulunup bulunmadığıdır.

Sonuncusunun ayrı bir ağırlığı var. Aynı delilleri iki farklı hikâye açıklayabiliyorsa karar vericinin güveni düşüyor. Ceza davalarında savunmanın işi de çoğu zaman budur: mahkûmiyet hikâyesini çürütmeye çalışmak yerine onun tek hikâye olmadığını göstermek.

Eksik olan parça

Türk dilekçelerinde bu parçaların çoğu genellikle yerinde duruyor. Başlatıcı olay da fiziksel durum da eylem ve sonuç da anlatılıyor. Eksik olan hep aynı parça: **psikolojik durum.** Dilekçe insanların ne yaptığını anlatıyor, neden yaptığını anlatmıyor.

---

[42] Nancy Pennington - Reid Hastie, "Explaining the Evidence: Tests of the Story Model for Juror Decision Making", *Journal of Personality and Social Psychology* 62/2 (1992), 189-206.

Aşağıdaki paragraf, bu kitaptaki diğer örnekler gibi, gerçek dilekçelerden damıtılmış bir derleme:

> "Davalı, 14.03.2024 tarihinde müvekkilin kiracısı olduğu taşınmazın tahliyesi için ihtarname göndermiş, müvekkil süresi içinde tahliye etmemiş, bunun üzerine davalı 02.05.2024 tarihinde tahliye davası açmıştır."

Bu bir kronoloji. İçinde kimsenin niyeti yok, üç eylem ve üç tarih var ama tek bir saik yok.

Aynı olayı hikâye olarak yazalım:

> "Müvekkil bu dükkânda on dört yıldır çalışıyordu. Kira sözleşmesi 2010 yılında imzalanmıştı ve o tarihten beri hiçbir kira ödemesi gecikmemişti.
>
> 2023 yılının sonunda bölgede kentsel dönüşüm çalışmaları başladı ve çevredeki dükkânların kira bedelleri iki katına çıktı. Davalı, Ocak 2024'te müvekkile sözlü olarak kira artışı teklif etti. Müvekkil bu artışı ödeyemeyeceğini bildirdi. Bundan iki ay sonra, 14.03.2024 tarihinde, ilk kez bir tahliye ihtarnamesi geldi."

Temel olgular ve tarihler aynı kaldı. Değişen, dosyadaki öteki bilgilerle kurulmuş bir sebep zincirinin ortaya çıkması. Okur artık davalının tahliyeyi neden şimdi istediğini anlıyor ve bu anlayış olayı kronolojiden hikâyeye taşıyor.

Saikten söz etmek çoğu zaman gevezelik sayılır, ciddi bir dilekçenin olguyla yetinmesi gerektiği düşünülür. Bu yanlış. Saik hikâyenin harcıdır, o olmadan parçalar yan yana durur ama birbirine tutunmaz.[43]

Kronoloji anlatı değildir

Kronoloji olayları zaman sırasına dizer ve onları "sonra" ile bağlar. Anlatı ise nedensellik sırasını izler, olaylar arasındaki bağ "bu yüzden" olur.

[43] Philip N. Meyer, *Storytelling for Lawyers* (Oxford: Oxford University Press, 2014).

E. M. Forster'ın klasik örneğinde "Kral öldü, sonra kraliçe öldü" bir kronolojidir. "Kral öldü, sonra kraliçe üzüntüden öldü" ise bir olay örgüsü. İkinci cümleye eklenen tek kelime iki olayı birbirine bağlıyor ve hafızada tek bir bütün hâline getiriyor.

Dilekçenizi bitirince olayları anlattığınız kısma bakın. Kaç kez "sonra", "akabinde", "bunun üzerine" yazmışsınız, kaç kez "çünkü", "bundan dolayı", "bu yüzden"? İkincilerin sayısı birincilerden azsa yazdığınız şey büyük ihtimalle bir kronoloji.

Boşluk

Anlatının en etkili kullanımı, kendi hikâyenizi kurmaktan çok karşı tarafın hikâyesinin kurulamadığını göstermektir. İkinci bölümde sindirilemez olgudan söz etmiştim. Mekanizması burada görünüyor.

Karşı taraf hikâyenin parçalarından birini eksik bırakmışsa o eksiği görünür kılın. En sık eksik kalan yine psikolojik durum, yani "neden" sorusunun cevabı oluyor:

"Davacı, müvekkilin sözleşmeyi ihlal ettiğini iddia etmektedir. Ancak dosyada şu soru cevapsızdır: Müvekkil, sözleşmenin devamından doğrudan yarar sağladığı bir dönemde, onu neden ihlal etsin?"

Bu soru bir delil sayılmaz ama karşı tarafın hikâyesinde bir delik açar. Delikli bir hikâye teklik ölçütünü kaybeder ve aynı delilleri açıklayan başka bir hikâye ihtimali doğar.

Ceza savunmasında en sağlam yol çoğu zaman budur. İspat yükü savunmada olmadığı için savunma "müvekkilim yapmadı" demek zorunda kalmaz. "Bu delilleri açıklayan tek hikâye iddianamedeki hikâye değildir" diyebilir. Bunu yaparken alternatif hikâyenin makul olması yeter, ayrıca ispatlanması gerekmez.

Karakter, karikatür değildir

Anlatı kurmak, karşı tarafı kötü adam ve müvekkili masum kurban olarak çizmek anlamına gelmiyor. Karikatür tutarlılık ölçütünü zedeler. Karşı tarafı baştan sona kötü niyetli çizdiğinizde okur bunu gerçek hayatla örtüştüremez ve hikâyenin akla yatkınlığı düşer. İşe yarayan, karakteri **anlaşılır** kılmaktır.

"Davalı kötü niyetlidir" cümlesi zayıf kalıyor. "Davalı, kentsel dönüşümle birlikte dükkânın değerinin iki katına çıktığını gördü ve on dört yıllık kiracısını çıkarmanın yolunu aradı" cümlesi ise güçlü. Burada davalı anlaşılır bir çıkar peşinde koşan bir insan olarak görünüyor, inandırıcılığı da buradan geliyor.

Müvekkiliniz için de durum aynı, kusursuz bir müvekkil inandırıcı olmaz. Müvekkilinizin bir hatası varsa onu anlaşılır bir insan davranışı olarak hikâyeye yerleştirin. Gizlemeye çalıştığınız hata karşı tarafça ortaya çıkarıldığında hikâyenizin tamamını çökertebilir.

Kim anlatıyor

Türk dilekçelerinde anlatı neredeyse her zaman avukatın ağzından kuruluyor: "Müvekkilim şunu yapmıştır", "davalı şöyle davranmıştır". Avukat taraflı bir anlatıcı olduğu için bu, anlatının gücünü azaltıyor. Mümkün olan her yerde anlatıyı **belgeye** söyletin.[44]

"Müvekkil defalarca uyarıda bulunmuştur" zayıf bir cümle. Onun yerine şunu yazabilirsiniz: "Müvekkil 12.01.2024, 08.02.2024 ve 19.03.2024 tarihlerinde yazılı uyarıda bulunmuştur (EK-4, EK-5, EK-6). Üçüncü uyarıda 'bu konu çözülmezse üretimi durdurmak zorunda kalacağız' ifadesi

[44] Linda L. Berger - Kathryn M. Stanchi, *Legal Persuasion: A Rhetorical Approach to the Science* (Abingdon: Routledge, 2018).

yer almaktadır." Bu biçimde konuşan belgeler oluyor, siz yalnızca onları sıraya diziyorsunuz.

Uzunluk meselesi

Anlatı yazmanın dilekçeyi uzatacağını düşünebilirsiniz. Genellikle tersi oluyor. Kronolojide her olayı ayrı ayrı saymak zorunda kaldığınız için metin uzar. Anlatıda ise sebep zinciri kurulduğunda ara halkalar kendiliğinden anlaşılır.

Şu paragrafa bakın:

> "Davalı 03.02.2024 tarihinde ödeme yapmamıştır. 04.03.2024 tarihinde de ödeme yapmamıştır. 05.04.2024 tarihinde de ödeme yapmamıştır. 06.05.2024 tarihinde de ödeme yapmamıştır. Müvekkil 15.05.2024 tarihinde ihtarname göndermiştir."

Şuna dönüşebilir:

> "Davalı, Şubat 2024'ten itibaren dört ay boyunca hiçbir ödeme yapmadı. Müvekkil, dördüncü ödeme de yapılmayınca ihtarname gönderdi (EK-7)."

Bilgi aynı kaldığı hâlde metin yarı yarıya kısaldı ve okuması kolaylaştı. Tarihler ekteki tabloda duruyor.

Hukuki argüman nereye gidiyor

Buraya kadar okuyunca hukukun nerede kaldığını sormuş olabilirsiniz. Hukuki argüman anlatının yerini almıyor, anlatının **üzerine** biniyor. Önce hikâye gelir: ne oldu, neden oldu, sonucu ne oldu. Ardından bu olayın hangi kuralın kapsamına girdiğini gösteren hukuki nitelendirme yapılır. En sonda da o kural uygulandığında ortaya çıkan sonuç söylenir.

Bizim dilekçelerde bu sıra sık sık bozuluyor. Hukuki dayanak önce, olay sonra geliyor. Ya da ikisi iç içe geçiyor ve hangisinin nerede olduğu anlaşılmıyor.

Sırayı korumanın basit bir yolu var: olayı anlatırken tek bir kanun maddesi bile yazmayın. Anlatı bittikten sonra ayrı

bir başlık altında hukuki değerlendirmeye geçersiniz. Bir dilekçede olay anlatımını hukuki değerlendirmeden ayırmayı deneyin. Sonra eski bir dilekçenizle karşılaştırın.

Sınır

Anlatıya en çok dikkat edilmesi gereken yer deliller arasındaki boşluklardır, çünkü anlatı gerçeği taşıyabildiği gibi gerçeğin yerini de alabilir.

İyi kurulmuş, tutarlı ve akla yatkın bir hikâye, dağınık ve tutarsız bir gerçekten daha ikna edici olabilir. Bu hukukun en eski sorunlarından biri. Gerçek hayat düzensizdir, insanlar tutarsız davranır ve olaylar birbirine kusursuzca bağlanmaz. Anlatı becerisi bu düzensizliği düzenli gösterme becerisidir ve haklı taraf kadar haksız taraf da onu kullanabilir.

Sınırı şöyle çiziyorum. Dosyada gerçekten var olan sebep ilişkilerini görünür kılmak, belgelerden çıkan saiki anlatmak, dağınık delilleri gerçekte oldukları sıraya dizmek ve karşı tarafın anlatısındaki gerçek bir boşluğu göstermek meşrudur. Dosyada karşılığı olmayan bir saik uydurmak ya da olmayan bir sebep bağı kurmak ise meşru değildir. Hikâyeye uymayan olguyu anlatının dışında bırakmak ve karşı tarafın hikâyesinde gerçekte bulunmayan bir boşluk imal etmek de bu tarafa düşer.

Sonuncusu üzerinde ayrıca durmak gerekiyor. “Neden yapsın ki?” diye sormak güçlü bir hamle. Ama sorunun cevabı dosyada duruyorsa ve siz onu görmezden geliyorsanız, gösterdiğiniz şey bir boşluk olmaktan çıkar. Boşluğu siz uydurmuş olursunuz.

Kendinize karşı da bir uyarı var. Anlatı kurma beceriniz geliştikçe kendi dosyanızın zayıflıklarını kendinizden de gizleyebilir hâle gelirsiniz ve kurduğunuz hikâyeye siz de inan-

maya başlarsınız. Mesleğin en sinsi tuzaklarından biri olan bu konuyu yirminci bölümde ele alıyorum.

Pennington ve Hastie'nin araştırması jüri sistemi için geliştirildi ve deneyler öğrencilerle yapıldı. Bulgunun dosyayı okuyan bir hâkim için de geçerli olup olmadığı doğrudan test edilmiş değil. Yine de hikâye modeli, ikinci bölümdeki tutarlılık temelli akıl yürütmenin bir alt kümesi olarak görülebilir. İkisi de zihnin dağınık bilgiden bütünlüklü bir temsil kurma eğilimine dayanıyor ve bu eğilimin hâkimlerde de çalıştığına dair kanıtı üçüncü bölümde gördük.

Avukat açısından önemli bir fark da var. Jüri üyesi delilleri sözlü ve sıralı alıyor, hâkim ise yazılı ve toplu. Yazılı metinde hikâye kurma işi büyük ölçüde **yazarın** elinde. Türk avukatının, jüri karşısındaki Amerikan avukatından daha fazla denetimi var ve bu denetimi kullanan avukat sayısı çok az.

BÖLÜM 10

Bilişsel Yük Mimarisi

Şu cümleyi okuyun.

> "Müvekkil şirket tarafından davalıya keşide edilen ve davalı tarafından 14.03.2024 tarihinde tebellüğ edildiği tebligat parçasından anlaşılan ihtarnamede belirtilen otuz günlük süre içerisinde davalı tarafından herhangi bir ödeme yapılmadığı gibi, ihtarnameye cevap dahi verilmemiş olması karşısında, müvekkilin sözleşmeyi feshetme hakkının doğduğu açıktır."

Kırk bir kelimelik tek bir cümle. Muhtemelen bir kez okuyunca anlamadınız.

Böyle bir cümle yazdıysanız utanmanıza gerek yok, herkes yazıyor. Türk hukuk yazısının standart biçimi bu. Stajda böyle öğreniyoruz, sonra böyle yazıyoruz ve bizden sonrakiler de bizden böyle öğreniyor.

Özneyle yüklemin arasına ihtarın tarihi, tebliği ve süresi girince okur, cümlenin sonunda kimin ne yaptığını yeniden kurmak zorunda kalıyor.

Zorluğun kaynağı kavramlar değil

2022 yılında Eric Martínez, Francis Mollica ve Edward Gibson *Cognition* dergisinde bir çalışma yayımladılar.[45] Yaklaşık üç buçuk milyon kelimelik bir sözleşme derlemini dokuz farklı yazı ve konuşma türüyle karşılaştırdılar. Sözleşmelerde bazı özellikler öteki bütün türlerden daha yoğundu: nadir kullanılan jargon, edilgen çatı, alışılmadık büyük harf kullanımı ve hepsinden çok **cümlenin ortasına gömülmüş yan cümleler**, örneğin uzun tanımlar.

Ardından iki deney yaptılar. Yüz seksen dört katılımcıya bu özellikleri taşıyan ve taşımayan metinler verildi. Özellikleri taşıyan metinler daha az hatırlanıyor ve daha az anlaşılıyordu. Hatırlamayı en çok bozan da **cümlenin ortasına yerleştirme** çıktı.

Vardıkları sonuç makalenin başlığına doğrudan yansımış: hukuki dilin zorluğu uzmanlık kavramlarından değil, kötü yazımdan kaynaklanıyor. Bazı cümle yapıları işleyen belleğin sınırlarını zorluyor ve hukuki metni okumak bu yüzden güçleşiyor.

Bunun ne demek olduğunu birinci bölümde gördük. İşleyen bellek yaklaşık dört birim tutabiliyor. Cümlenin ortasına uzun bir tanım yerleştirdiğinizde okur, cümlenin başını hafızada tutarak sonunu beklemek zorunda kalıyor ve bu bekleme süresince bellek doluyor.

Avukatlar da sevmiyor

Araştırmanın devamı daha da ilginç. 2023'te aynı ekip bu kez avukatlarla çalıştı.[46] Hukuki dil avukatlar için de daha zor an-

[45] Eric Martínez vd., "Poor Writing, Not Specialized Concepts, Drives Processing Difficulty in Legal Language", *Cognition* 224 (2022), 105070.

[46] Eric Martínez vd., "Even Lawyers Do Not Like Legalese", *Proceedings of the National Academy of Sciences* 120/23 (2023), e2302672120.

laşılıyordu ve avukatlar sade dille yazılmış versiyonları tercih ediyordu. Sade versiyonları geleneksel olanlar kadar **uygulanabilir** buluyorlardı.

Bu bulgu, "hukuki dil karmaşık olmak zorunda, çünkü kesinlik gerektiriyor, sadeleştirirsen anlam kaybolur" savunusunu ciddi biçimde zayıflatıyor. Savunuyu tümden çürüttüğünü söylemiyorum. Sözleşme yazımına dair kaydımı bölümün sonunda ayrıca düşeceğim. Ama karmaşıklığın kesinlik ürettiğine dair bir iz yok, ürettiği şey yük.

Öyleyse neden hâlâ böyle yazıyoruz? İnsanlar hukukun böyle ses vermesi gerektiğine dair örtük bir kural olduğunu düşünüyor ve öyle yazıyor. Bunun adı gelenek.

Türkçenin özel sorunu

Türkçede yüklemin genellikle sonda yer alması, araya giren uzun açıklamaları **daha da yorucu kılabiliyor**. Türkçe sona dayalı bir dil, yüklem sonda ve niteleyenler önde duruyor. Ortalama bir cümlede bu yapı sorun çıkarmaz ama uzun hukuki yazıda ağır bir soruna dönüşüyor.

Yukarıdaki örneğe dönüp yapısını açalım.

> "Müvekkil şirket tarafından davalıya keşide edilen ve davalı tarafından 14.03.2024 tarihinde tebellüğ edildiği tebligat parçasından anlaşılan ihtarnamede..."

Bu parçada okur, "ihtarname" kelimesine ulaşana kadar "keşide edilen" ve "tebellüğ edildiği anlaşılan" diye uzayan sıfat fiil öbeklerini bellekte tutmak zorunda. Bu öbekler, henüz ne olduğunu bilmediği bir nesneyi niteliyor ve nesne en sonda geliyor. Dilin kendi yapısı bu hatayı davet ediyor.

Bu yüzden Türk avukatının İngiliz ya da Amerikan meslektaşından **daha fazla** dikkat etmesi gerekiyor, çünkü bizim dilimiz bu tuzağa daha kolay düşüyor.

Onarım

Aynı bilgiyi yeniden yazalım.

> "Müvekkil şirket davalıya ihtarname gönderdi. Davalı ihtarnameyi 14.03.2024 tarihinde aldı (EK-3). İhtarnamede otuz günlük süre verilmişti. Bu süre içinde davalı ne ödeme yaptı ne de cevap verdi. Müvekkilin fesih hakkı böylece doğdu."

Beş cümle ve otuz iki kelime, kırk bir kelimelik tek cümlenin taşıdığı bilginin tamamını taşıyor.

Değişen ilk şey, **her cümlenin bir öznesi ve bir yüklemi olması.** Kimin ne yaptığı tek bakışta görülüyor. **Edilgen çatı da kalktı**, "keşide edilen" gitti, yerine "gönderdi" geldi ve kimin gönderdiği belli oldu. **Sıfat fiil yığını dağıldı**, her niteleme kendi cümlesine ayrıldı.

Jargon da gitti. "Keşide etmek" ve "tebellüğ etmek" metne hiçbir kesinlik katmıyor, "göndermek" ve "almak" aynı hukuki sonucu doğuruyor. Son olarak **belge atfı yerine yerleşti**, tarih ile ekin numarası yan yana duruyor.

İkinci metin daha kısa. Sadeleştirme metni uzatmadı, kısalttı.

Kanunun kendisi bunu istiyor

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 119. maddesi dava dilekçesinin içeriğini sayarken, davacının iddiasının dayanağı olan bütün vakıaların **sıra numarası altında açık özetlerini** istiyor. Kanun, bu bölümde önerdiğim biçimi emrediyor: numaralanmış, kısa ve açık vakıa özetleri.

Uygulamada ise sayfalarca süren, numarasız ve iç içe geçmiş anlatılar görüyoruz. Sade yazmak usul kuralına da daha uygun düştüğü için hem hukuka daha uygun hem de daha etkili bir yazım biçimini benimsemenin ek bir gerekçesi var.

Mimari kararlar

Cümle uzunluğu

İki satırı geçen her cümleyi bölün. Uzayan cümlede özneyle yüklem arasına bakın. Araya yeni bir açıklama girdiyse onu ayrı cümleye almak okumayı kolaylaştırabilir.

Bölmek neredeyse hiçbir zaman anlam kaybettirmiyor. Genellikle anlam netleşiyor, çünkü bölerken hangi öğenin hangisine bağlı olduğuna karar vermek zorunda kalıyorsunuz. O karar zaten verilmeliydi, uzun cümle onu yalnızca erteliyordu.

Ortaya yerleştirmeyi kaldırın

Araştırmanın en zarar verici bulduğu özellik, düzeltmesi en kolay olanı. Bir cümlenin öznesiyle yüklemi arasına uzun bir açıklama girdiyse o açıklamayı çıkarıp ayrı bir cümle yapın.

Şu cümle kötü: "Davalı, sözleşmenin 7. maddesinde açıkça düzenlenmiş olan ve taraflarca imza altına alınmış bulunan teslim tarihine uymamıştır."

Şu ise iyi: "Teslim tarihi, sözleşmenin 7. maddesinde düzenlenmiştir. Taraflar bu maddeyi imzalamıştır. Davalı bu tarihe uymadı."

Paragraf

Bir paragraf tek bir iddia taşımalı. İlk cümlesi o iddiayı söyler, geri kalanı onu destekler.

Her paragrafın yalnızca ilk cümlesini okuduğunuzda argümanınız akıyorsa iyi bir yoldasınız. Akmıyorsa paragraflarınız iddia taşımıyor demektir. Beş cümleyi geçen paragrafı da bölün, çünkü ekranda okunan bir metinde uzun paragraf gözün yerini kaybetmesine yol açıyor.

Tablo ne zaman

Kronoloji varsa tarih ve olay iki sütunda daha iyi durur. Hesap varsa kalem, tutar ve dayanak bir tabloda okunur. Karşılaştırmada da sütunları yan yana koymak işe yarar. Bunlar metin içinde anlatıldığında okur ilişkiyi kendi zihninde kurmak zorunda kalıyor, tabloda ise ilişki görsel olarak kurulmuş oluyor.

Aynı bilgiyi hem metinde hem tabloda vermeyin. Bu, gereksizlik etkisi denen şeye yol açar ve yardım etmek yerine yük ekler. Tabloyu koyduysanız metinde yalnızca sonucu söyleyin.

Bölünmüş dikkati önleyin

Okurun iki yere birden bakması gerekiyorsa ikisini yan yana getirin.[47]

"Ekte sunulan bilirkişi raporunda görüleceği üzere" ifadesi okuru dosyanın başka bir yerine gönderiyor. Okur çoğu zaman gitmiyor, gittiğinde de geri döndüğünde cümlenin başını unutmuş oluyor. İhtiyaç duyduğu parçayı oraya koymak daha iyi:

"Bilirkişi raporunun 7. sayfasında şu tespit yer almaktadır: 'Tezgâhın kalibrasyon kaydı bulunmamaktadır.' (EK-9, s.7)"

Alıntı üç satırı geçmesin. Geçiyorsa büyük ihtimalle yanlış parçayı alıntılıyorsunuz.

Jargonu ayıklayın

Her teknik terim için şunu sorun: bu kelime hukuki bir kesinlik taşıyor mu, yoksa yalnızca alışkanlık mı?

---

[47] Paul Chandler - John Sweller, "The Split-Attention Effect as a Factor in the Design of Instruction", *British Journal of Educational Psychology* 62/2 (1992), 233-246.

"Zamanaşımı", "muvazaa" ve "istirdat" kesinlik taşır. "Keşide etmek", "hasıl olmak" ya da "mezkûr" taşımaz. İlk gruptakileri kullanın. Öteki gruptakiler metne hiçbir hukuki değer katmadan bilişsel yük ekliyor.

Numaralandırın

Vakıaları numaralandırın, HMK zaten bunu istiyor. Numaralandırma okura bir harita verir ve kendi metninizi denetlemenizi kolaylaştırır, çünkü numaralı bir listede gereksiz maddeler göze batar.

Sonraki dilekçelerde atıf yapmak da kolaylaşır. "Dava dilekçemizin 4 numaralı vakıasında belirttiğimiz üzere" cümlesi hem karşı tarafın hem mahkemenin işini kolaylaştırıyor.

Ekranda okunuyor

Dilekçeniz kâğıtta değil, ekranda okunuyor: UYAP üzerinden, kaydırarak. Bu bölümü bunu hesaba katmadan bitiremem.

Ekranda kaydırırken okur yerini kolayca kaybediyor, bu yüzden **sayfa numarası tek başına yetmiyor** ve başlıklarla numaralar kâğıttakinden daha önemli hâle geliyor. **Uzun paragraf da ekranda daha zor okunuyor.** Kâğıtta göz paragrafın sınırlarını görür, ekranda ise kaydırma penceresi paragrafı böler.

Tablolar bozulabiliyor. Karmaşık tablolar bazı görüntüleyicilerde dağılabildiği için onları basit tutun, iki ya da en fazla üç sütunla.

Geri dönmek de zor. Kâğıtta sayfa çevirip geri bakmak kolaydır, ekranda kaydırıp geri gelmek külfetli. Bu, bölünmüş dikkat sorununu ağırlaştırıyor. Okurun anlamak için sürekli geri dönmesini gerektiren bir dilekçe ekranda her zaman daha zor okunur.

Bitirmeden önce

Dilekçeyi bitirdikten sonra yaklaşık yirmi dakika ayırıp onu sınayabilirsiniz. **Sesli okuma testinde** bir paragrafı sesli okursunuz. Nefesiniz yetmiyorsa cümle uzundur ve kendi yazdığınızı okurken duraksıyorsanız okuyan kişi de duraksayacaktır. **Başlık testinde** yalnızca başlıkları arka arkaya okuyup davanın anlaşılıp anlaşılmadığına bakarsınız. **İlk cümle testinde** ise her paragrafın yalnızca ilk cümlesini okur, argümanın akıp akmadığını görürsünüz.

Bu testleri geçen bir dilekçenin daha etkili olduğunu düşünüyorum. Testlerin kendisi ölçülmedi, dayandıkları bulgular ölçüldü.

Sınır

Sadeleştirme gizlemeye dönüşmemeli. Testi hatırlayın: bu bilgiyi çıkardığımda okuyan kişi olayı **yanlış** mı anlıyor, yoksa yalnızca daha **hızlı** mı?

Sadelik savruklukla da karıştırılmamalı. Kısa cümle yazmak hukuki nitelendirmeyi eksik bırakmak demek değil. Bir borç ilişkisinin niteliğini belirlemek için gereken ayrımları yapmak zorundasınız. Bu bölüm o ayrımları **daha az kelimeyle** yapmayı öneriyor.

Sade yazmak saygısız yazmak anlamına da gelmez. Mahkemeye hitap ederken kullanılan nezaket kalıpları yerinde kalabilir. Sadeleştirilecek olan gereksiz yapısal karmaşıklık.

Martínez, Mollica ve Gibson'ın çalışması İngilizce metinler üzerinde yapıldı. Türkçe hukuk dilinde benzer bir derlem analizi yapılmadı.

Yapılsaydı, tahminimce Türkçede ortaya yerleştirme oranı İngilizceden yüksek çıkardı, çünkü dilin sona dayalı yapısı sıfat fiil öbeklerini ismin önüne yığmayı kolaylaştırıyor. Türkçe hukuk dilindeki Osmanlıca kökenli jargon oranı da

İngilizce hukuk dilindeki Latince kökenli jargon oranından yüksek olabilir.

Dilbilimle hukuk arasında yapılabilecek çok verimli bir çalışma bu ve Türkiye'de henüz kimse yapmıyor.

Bir uyarı daha: bu bölümdeki tavsiyeler dilekçe için yazıldı. Sözleşme yazımında bazı kalıpların korunmasının sebepleri olabilir. Yerleşik içtihatla anlamı sabitlenmiş ifadeler sadeleştirildiğinde belirsizlik doğurabilir. Sözleşme kaleme alırken bu bölümü daha temkinli uygulayın.

BÖLÜM 11

Zayıflığı Kendin Söyle

Müvekkilinizin imzaladığı o belge, kazadan önce gönderilmiş o uyarı yazısı, tanığınızın davalıyla akrabalığı ya da müvekkilinizin geçmişte aynı konuda verdiği farklı beyan.

Dosyayı ilk okuduğunuzda bunu görürsünüz ve içinize bir sıkıntı düşer. Sonra çoğu zaman yazmazsınız. Belki fark edilmez, belki karşı taraf o belgeyi bulmaz, belki tanığa o soru sorulmaz diye düşünürsünüz.

Bu bölüm o refleksin neden yanlış olduğunu ve yerine ne konabileceğini anlatıyor. Buradaki tavsiyeyi yarım uygularsanız hiç uygulamamaktan daha kötü sonuç alırsınız. Bu ölçülmüş bir bulgu ve aşağıda ona geleceğiz.

Aşı

1961 yılında William McGuire, ikna araştırmalarının en kalıcı fikirlerinden birini ortaya attı.[48] Sorusu şuydu: bir insanı karşılaşacağı ikna girişimlerine karşı nasıl dirençli kılabiliriz?

Sezgi, o insanın inancını güçlendirmeyi, ona kendi görüşünü destekleyen daha çok argüman vermeyi önerir. McGuire bunun beklenenden az işe yaradığını gösterdi. Daha iyi sonuç, kişiye karşı argümanın **zayıflatılmış bir biçimini** önceden gösterip onu çürütmesine imkân tanıyınca alınıyordu. Aşıda da zayıflatılmış virüs bağışıklık sistemini uyarır ve gerçek virüs geldiğinde savunma hazır olur.

McGuire buna **aşılama** kuramı adını verdi.[49] Kuram altmış yılı aşkın süredir çalışıyor. Karşı tarafın kullanacağı olguyu kendi elinizle ve kendi çerçevenizde sunduğunuzda o olgu, karşı tarafın elinde sürpriz bir koz olmaktan çıkıyor.

Duruşma salonunda ölçüldü

Aşılama doğrudan duruşma bağlamında da sınandı. 1993 yılında Kipling Williams, Martin Bourgeois ve Robert Croyle *Law and Human Behavior* dergisinde bir çalışma yayımladılar.[50] Konuları, avukatların "gök gürültüsünü çalmak" (*stealing thunder*) dediği teknikti.

İkinci deneylerinde yüz kırk sekiz üniversite öğrencisi bir haksız fiil davasını dinledi. Davacının kilit tanığı hakkında

[48] William J. McGuire, "Resistance to Persuasion Conferred by Active and Passive Prior Refutation of the Same and Alternative Counterarguments", *Journal of Abnormal and Social Psychology* 63/2 (1961), 326-332.

[49] İngilizce inoculation theory, Almanca Inokulationstheorie. Kavram Sözlüğü, D bölümü.

[50] Kipling D. Williams vd., "The Effects of Stealing Thunder in Criminal and Civil Trials", *Law and Human Behavior* 17/6 (1993), 597-609.

zarar verici bir bilgi vardı. Araştırmacılar üç koşul kurdular. Bir koşulda bu bilgi hiç ortaya çıkmadı, ötekinde bilgiyi davalı vekili ortaya çıkardı, sonuncusunda ise tanık bilgiyi kendisi söyledi. Bilgiyi tanığın kendisi açıkladığında zarar verici bilginin etkisi anlamlı biçimde azaldı.

Williams ve arkadaşlarının kendi analizi bir mekanizmaya, güvenilirliğe işaret ediyordu. Kendi aleyhine olan bilgiyi söyleyen kişi daha güvenilir bulunuyor ve etkinin büyük kısmı bu güvenilirlik artışından geçiyor.

Sonraki bir çalışma daha ilginç bir şey gösterdi. Katılımcılar bilginin **anlamını** değiştiriyorlardı: aynı olgu, aleyhine olduğu tarafın kendi ağzından geldiğinde daha az suçlayıcı bir şey olarak yorumlanıyordu.[51]

Ama yarım yapmayın

İkna araştırmalarında bir metin tek taraflı ya da iki taraflı olabilir. Tek taraflı metin yalnızca kendi görüşünü savunur, iki taraflı metin karşı görüşe de değinir.

Mike Allen'ın 1991'de yaptığı meta-analiz ve Daniel O'Keefe'in sonraki çalışmaları iki taraflı metinleri kendi içinde ayırdı.[52][53] **Çürütmeli iki taraflı metin** karşı argümanı söyler ve cevaplar. **Çürütmesiz iki taraflı metin** ise karşı argümanı söyleyip geçer.

---

[51] Lara Dolnik vd., "Stealing Thunder as a Courtroom Tactic Revisited: Processes and Boundaries", *Law and Human Behavior* 27/3 (2003), 267-287.

[52] Mike Allen, "Meta-Analysis Comparing the Persuasiveness of One-Sided and Two-Sided Messages", *Western Journal of Speech Communication* 55/4 (1991), 390-404.

[53] Daniel J. O'Keefe, "How to Handle Opposing Arguments in Persuasive Messages: A Meta-Analytic Review of the Effects of One-Sided and Two-Sided Messages", *Communication Yearbook* 22 (1999), 209-249.

Çürütmeli iki taraflı metin tek taraflı metinden **daha ikna edici** çıktı. Çürütmesiz olan ise tek taraflı metinden de **daha az ikna edici.**

Zayıflığınızı söyleyip cevaplamazsanız hiç söylememiş olmaktan daha kötü durumda kalırsınız. O zaman yaptığınız şey, karşı tarafın argümanını onun yerine sunmak olur ve ona bedava hizmet vermiş olursunuz.

Zayıflığınızı söyleyin ama söylediğiniz her zayıflığın hemen arkasına cevabını koyun. Cevabınız yoksa o zayıflığı yazmamak daha iyi. Sessiz kalır, karşı taraf gündeme getirdiğinde cevap ararsınız.

Neden işe yarıyor

Bunun arkasındaki dinamiklerden ilki **güvenilirlik.** Aleyhine olan bir şeyi söyleyen kişi, doğru söylediğine dair bir sinyal veriyor ve bu sinyal o kişinin öteki beyanlarına da yayılıyor.

Önceki bölümlerle bağlantısı burada görünüyor. Birinci bölümde dikkatin sınırlı olduğunu, ikinci bölümde bilginin tutarlılık örüntüsüne göre değerlendirildiğini gördük. Güvenilir bulunan bir kaynaktan gelen bilgi bu yüzden daha fazla önem kazanıyor ve bir kez kazanılan güvenilirlik dosyanın tamamına yayılıyor.

Bir başka dinamik **çerçeve denetimi.** Sekizinci bölümde çerçevenin gücünü gördük. Aleyhinize olan olguyu siz sunduğunuzda onu kendi çerçevenizin içine yerleştirirsiniz, karşı taraf sunduğunda ise olgu onun çerçevesinin merkezine oturur. Aynı olgunun ağırlığı, anlatıda nereye konduğuna göre büsbütün değişiyor.

Son olarak **sürpriz etkisi kayboluyor.** Beklenmedik biçimde ortaya çıkan bir bilgi daha güçlü bir tepki doğurur, önceden bilinen bilgi ise "zaten biliyorduk" tepkisiyle karşı-

lanır. Karşı taraf sizin çoktan açıkladığınız bir belgeyi büyük bir keşif gibi sunduğunda yalnızca kendini zayıflatır.

Türkiye'deki alışkanlık

Türk avukatlık pratiğinde bu bölümdeki her şeye ters düşen bir norm var: hiçbir şeyi kabul etmemek.

Cevap dilekçeleri genellikle "Davacının dava dilekçesinde ileri sürdüğü hususların tamamı gerçek dışıdır, tümünü reddediyoruz" diye başlar. Ardından sayfalarca her vakıa ayrı ayrı reddedilir.

Bu tavrın bir mantığı var. İspat yükü karşı tarafta olduğundan siz kabul etmezseniz o ispatlamak zorunda kalır ve bu usul açısından savunulabilir. Psikolojik maliyeti ise çok yüksek. O dilekçeyi okuyan kişi dosyanın ilerleyen aşamalarında, reddettiğiniz şeylerin bir kısmının doğru olduğunu görüyor ve o andan sonra reddettiğiniz her şeye şüpheyle bakıyor.

Üçüncü bölümdeki mekanizmayı hatırlayalım. Denetimsiz sezgi kestirme yollar kullanır ve en ucuzlarından biri şudur: "Bu avukat her şeyi reddediyor, o hâlde reddettikleri bir şey ifade etmiyor." Bu kestirme bir kez kurulunca gerçekten güçlü olan itirazınız da aynı kategoriye düşer. Her şeyi reddetmek sonunda hiçbir şeyi reddetmemekle aynı yere varıyor.

Neyi kabul edeceksiniz

Elbette her zayıflığı kabul etmeyeceksiniz. Kararı birkaç soru üzerinden verebilirsiniz.

İlk soru, olgunun **ortaya çıkıp çıkmayacağı.** Belge dosyada mı, karşı tarafın elinde mi, resmi bir kayıtta mı duruyor? Tanık sorulduğunda bunu söyleyecek mi? Cevap evetse mesele artık ortaya çıkıp çıkmayacağı olmaktan çıkar, kimin ön-

ce söyleyeceğine dönüşür. Cevap hayırsa ve olgu gerçekten çıkmayacaksa kabul etmek zorunda değilsiniz. Yalnız dikkatli olun, avukatlar bu soruyu sistematik olarak yanlış cevaplıyor ve çıkmaz sandıkları şeylerin çoğu çıkıyor. Bunun sebebine yirminci bölümde döneceğim.

İkinci soru, karşınızdakinin **bir olgu mu yoksa bir hukuki sonuç mu** olduğu. Olguları kabul edebilirsiniz, hukuki sonuçları asla. "Müvekkilim sözleşmeyi imzaladı" bir olgu ve kabul edilebilir. "Müvekkilim sözleşmeyle bağlıdır" ise bir hukuki sonuç ve kabul edilemez.

Bu ayrım belirleyici. Karıştırıldığında dosya kaybediliyor. Aleyhinize olan olguyu kabul etmek, ondan doğduğu iddia edilen hukuki sonucu kabul etmek demek değil. Dilekçenizde bu ayrımı açıkça yapın.

Son soru, **cevabınızın olup olmadığı.** Yukarıdaki kural burada devreye giriyor: cevabınız yoksa yazmayın. Cevabın olguyu ortadan kaldırması gerekmez, olgunun anlamını değiştirmesi yeterli.

Nasıl yazılır

Önerdiğim yapı olguyu açıkça söylemekle başlıyor. Yumuşatmadan, geçiştirmeden ve bir yan cümlenin içine gizlemeden, açık bir cümleyle söylersiniz:

"Müvekkil, 14.02.2023 tarihli sözleşmeyi imzalamıştır. Bu tartışmasızdır."

Ardından olgunun neden önemli göründüğünü kabul edersiniz. Bu adım genellikle atlanıyor, oysa en değerlisi bu:

"Bu imza, ilk bakışta müvekkilin sözleşme koşullarını bildiği ve kabul ettiği anlamına gelir."

Karşı tarafın argümanını onun kuracağından daha iyi kurmak, güvenilirlik sinyalini en güçlü hâliyle verir. Sonra cevap gelir:

"Ancak dosyadaki 17.02.2023 tarihli e-posta (EK-6), imzadan üç gün sonra tarafların ek koşullar üzerinde görüştüğünü göstermektedir. Bu görüşme, imzalanan metnin nihai olmadığını ortaya koymaktadır."

En sonda hukuki sonucu olgudan ayırırsınız:

"İmzanın varlığı, sözleşmenin geçerli biçimde kurulduğu anlamına gelmez. Bu, ayrı bir hukuki değerlendirmeyi gerektirir ve aşağıda ele alınmıştır."

Bu yapı bir sayfayı geçmez ve dosyanızın en güçlü sayfası olabilir.

Nereye koyacaksınız

Zayıflığı **erken** koyun. İkinci bölümdeki tutarlılık mekanizmasını hatırlayın: erken açıklanan zayıflık kurulmakta olan örüntünün içine yerleşir, geç açıklandığında ise kurulmuş örüntüyü bozan bir unsur olarak gelir.

Onu ayrı bir bölüme değil, **kendi anlatınızın içine** koyun. Dilekçenin sonunda "Karşı Tarafın Muhtemel İddialarına Cevaplarımız" diye bir başlık açmak o iddiaları bağımsız bir blok hâline getirir. Oysa amaç onları sizin anlatınızın parçası yapmak.

Erken ve anlatının içinde olması, **üstünün örtülmesi** anlamına da gelmiyor. Okur o olguyu sizin söylediğinizi fark etmeli, fark etmezse güvenilirlik kazancı oluşmaz. Bu dengeyi kurmak ustalık işi. Vakıa listenizde zayıflığa da bir numara verin. Numaralı bir vakıa hem görünür olur hem anlatının parçası kalır.

Müvekkiliniz kızacak

Müvekkiliniz dilekçeyi okuyunca avukatının, karşı tarafın söyleyeceği şeyi kendi eliyle yazdığını görecek. Tepkisi tahmin edilebilir: "Sen kimin avukatısın?"

Bu tepkiyi ciddiye alın, çünkü haklı bir kaygıdan geliyor. Müvekkil sizi kendi tarafında görmek istiyor ve bu meşru bir beklenti. Açıklamayı dilekçeyi yollamadan önce yapın, sonra değil. Şöyle bir konuşma çoğu zaman yeterli oluyor:

"Bu belge dosyada var. Karşı taraf mutlaka kullanacak. İki ihtimal var: Ya onlar bir sürpriz gibi ortaya çıkaracak ve biz savunmaya geçeceğiz ya da biz baştan söyleyip nasıl anlaşılması gerektiğini biz anlatacağız. İkincisi bize daha çok kazandırıyor. Sebebini şöyle açıklayayım..."

Gerekçesi anlatıldığında müvekkiller bu stratejiyi genellikle kabul ediyor, anlatılmadığında ise ihanete uğramış gibi hissediyor. Yedinci bölümdeki mesele burada başka bir yüzüyle karşımıza çıkıyor: duyulmuş olmak kararı da içeriyor.

Karşı taraf size yaparsa

Karşı vekil kendi zayıflığını önceden ve iyi bir cevapla sunduysa aynı olguyu büyük bir keşif gibi yeniden sunmak işe yaramaz ve sizi hazırlıksız gösterir.

Bunun yerine **cevabın kendisine** yönelin. Karşı taraf olguyu kabul etti ve bir açıklama sundu. Sizin işiniz o açıklamanın dosyadaki başka bir şeyle uyuşmadığını göstermek. Bir başka yol da **kabulün kapsamını genişletmek**: karşı taraf olgunun bir kısmını kabul ettiyse kabul etmediği kısmı öne çıkarırsınız.

"Davalı, sözleşmenin imzalandığını kabul etmektedir. Kabul etmediği husus, imzadan sonra hiçbir itirazda bulunulmadığıdır. Oysa dosyada on bir aylık sessizlik dönemi belgelidir."

Sınır

Kitabın etik açıdan en rahat bölümü bu olabilir, çünkü burada anlatılan dürüstlüğün stratejik değeri. Yine de dikkat edilecek yerler var.

Zayıflığı kabul etmek müvekkilinizin haklarından vazgeçmek anlamına gelmez. Olgu kabulüyle hukuki sonuç kabulü arasındaki ayrım usul hukuku bakımından da önemli. Bu ayrımı dilekçenizde açıkça yapın, yapmazsanız beyanınızın kabul beyanı olarak yorumlanma riski doğar.

Teknik, gerçek bir zayıflığı gerçek bir cevapla karşılamayı gerektiriyor. Zayıflığı kabul edip dosyada karşılığı olmayan bir açıklama uydurmak tekniği kötüye kullanmaktır ve genellikle geri teper. Uydurma açıklama çürütüldüğünde hem olgu hem güvenilirlik kaybedilir. Tekniğin kendini koruyan bir yanı da buradan geliyor: onu ancak gerçekten cevabı olan avukat kullanabiliyor.

Dikkatli bir okur bu bulguların duruşma bağlamında elde edildiğini ve dilekçe okuyan bir hâkim için geçerli olup olmadığını soracaktır. Yazılı metinde okur geri dönüp karşılaştırma yapabiliyor ve bu sürpriz etkisini zayıflatabilir. Etkinin yazılı ortamda daha küçük olması muhtemel ama yönünün değişmesi için bir sebep görünmüyor.

Bu teknik Türkiye'de zaten kullanılıyor, deneyimli avukatların bir kısmı onu sezgiyle uyguluyor. Bu bölümün katkısı tekniği icat etmek olamaz, neden etkili olduğunu ve hangi koşulda geri teptiğini göstermeye çalışıyor. Çürütmesiz kabulün zararlı olduğunu sezgiyle bulmak mümkün değil, onu ancak ölçüm gösteriyor.

BÖLÜM 12

Sayı, Görsel, Kronoloji

Şu paragrafı okuyun, ardından sorumu cevaplayın.

> "Taraflar arasındaki cari hesap ilişkisi 2018 yılında başlamıştır. 2018'de müvekkil 1.240.000 TL mal göndermiş, davalı 1.100.000 TL ödeme yapmıştır. 2019'da sevkiyat 1.680.000 TL'ye çıkmış, ödeme ise 1.720.000 TL olmuştur. 2020'de sevkiyat 890.000 TL'de kalmış, ödeme 640.000 TL olarak gerçekleşmiştir. 2021'de sevkiyat 2.100.000 TL, ödeme 1.850.000 TL'dir. 2022'de sevkiyat 2.440.000 TL, ödeme 1.200.000 TL'dir. 2023'te sevkiyat 1.900.000 TL, ödeme ise hiç yapılmamıştır."

Borcun ilk kez sıçradığı yıl hangisi?

Cevabı bulmak için muhtemelen geri dönüp paragrafı bir iki kez daha okudunuz. Aynı bilgi bir de tabloda:

Yıl	Sevkiyat	Ödeme	Yıllık fark	Birikimli borç
2018	1.240.000	1.100.000	140.000	140.000
2019	1.680.000	1.720.000	-40.000	100.000
2020	890.000	640.000	250.000	350.000
2021	2.100.000	1.850.000	250.000	600.000
2022	2.440.000	1.200.000	1.240.000	1.840.000
2023	1.900.000	0	1.900.000	3.740.000

Yıl	Sevkiyat	Ödeme	Yıllık fark	Birikimli borç

Cevap 2022. Bu kez okumanıza gerek kalmadı, bakmanız yetti. Aradaki fark iyi yazmakla ilgili değil. Bu bölüm dilekçenin kelimeyle taşınmayan kısmını konu alıyor.

Alışılmadık derecede sağlam bulgular

Richard Mayer ve ekibi otuz yılı aşkın bir süredir metinle görselin birlikte nasıl işlendiğini araştırıyor.[54] Ortaya çıkan ilkeler psikoloji literatüründe nadir görülen bir tutarlılık gösteriyor.

Bunlardan biri **uzamsal yakınlık ilkesi**: birbiriyle ilgili sözcük ve görsel sayfada yan yana olduğunda daha iyi anlaşılıyor.[55] İlke yirmi iki deneyin yirmi ikisinde doğrulandı ve ortanca etki büyüklüğü 1,10. **Tutarlılık ilkesine** göre ilgisiz malzeme çıkarıldığında öğrenme derinleşiyor. **Gereksizlik ilkesi** ise aynı bilgiyi iki kanaldan birden vermenin yardım etmediğini, tersine zarar verdiğini söylüyor. Bu ilkelerin hepsi doğrudan dilekçeye uygulanabiliyor.

İlkeler dilekçede

Uzamsal yakınlık, okurun bakması gereken şeyi ondan söz ettiğiniz yere koymak anlamına geliyor. Onuncu bölümde bunu bölünmüş dikkat olarak görmüştük, burada aynı bulgunun görsel karşılığıyla karşılaşıyoruz. Bir tablodan söz edi-

[54] Richard E. Mayer, *Multimedia Learning* (Cambridge: Cambridge University Press, 2. Basım, 2009).

[55] Richard E. Mayer - Logan Fiorella, "Principles for Reducing Extraneous Processing in Multimedia Learning: Coherence, Signaling, Redundancy, Spatial Contiguity, and Temporal Contiguity Principles", *The Cambridge Handbook of Multimedia Learning*, ed. Richard E. Mayer (Cambridge: Cambridge University Press, 2. Basım, 2014), 279-315.

yorsanız tablo o sayfada olsun. Bir belgeden söz ediyorsanız ilgili cümlesi orada alıntılansın.

"Ekte sunulan tablodan anlaşılacağı üzere" ifadesi bu ilkeyi ihlal ediyor. Yalnız şunu açıkça söyleyeyim: o yirmi iki deney bu dilekçe kalıbını test etmedi, öğrenme malzemesinde sözcükle görselin uzaklığını ölçtü. Buradaki aktarım benim çıkarımım.

Tutarlılık ilkesi tabloya da uygulanıyor. On iki sütunlu bir tablo üç sütunlu bir tablodan zayıftır. Argümanınıza hizmet etmeyen sütunu silin, çünkü "belki lazım olur" diye eklenen her sütun argümanınızın görünürlüğünü azaltıyor.

Gereksizlik ilkesinin dilekçedeki karşılığı, aynı bilgiyi hem metinde hem tabloda vermemek. Türk dilekçelerinde bu hata sık yapılıyor. Bilgi önce paragrafta tek tek anlatılıyor, sonra tabloya konuyor. Okur ikisini birden okumuyor, hangisine bakacağını çözmek için fazladan iş yapıyor. Tabloyu koyduysanız metinde yalnızca tablodan çıkan **sonucu** yazın:

"Yukarıdaki tablo, borcun 2022 yılında bir anda üç katına çıktığını göstermektedir. Bu yıl, tarafların ticari ilişkisinin bozulduğu yıldır."

En değerli tablo

Bir dosyada yalnızca tek bir tablo yapabilseydiniz bu kronoloji tablosu olmalıydı. Sebebini dokuzuncu bölümde gördük: karar verici delillerden bir hikâye kuruyor ve hikâyenin iskeleti zaman. Zamanı düzenli sunduğunuzda hikâye kurma işinin yarısını yapmış oluyorsunuz.

İyi bir kronoloji tablosunun dört sütunu var:

Tarih	Olay	Kaynak	Not

Tarih sütunu kesin olmalı: "2023 yılı ortalarında" değil, "14.06.2023". **Olay** sütunu tek satırlık kısa bir ifadedir ve yorum içermez. **Kaynak** sütununa ek numarası ve sayfa yazılır. Tablonuzu iddia olmaktan çıkarıp delil hâline getiren bu sütundur. **Not** sütunu ise o olayın neden önemli olduğunu tek cümleyle söyler. İsteğe bağlı ama en değerlisi olabilir.

Kronolojiye **her** olayı koymayın, tutarlılık ilkesi burada da geçerli. Sekiz ile on iki satır arası ideal. Otuz satırlık bir kronoloji hiç kronoloji olmamasıyla aynı işi görür.

Karşı tarafın bir kronolojisi varsa kendinizinkini onunla aynı biçimde, aynı sütunlar ve aynı düzenle kurun. O zaman iki tablo yan yana konabilir ve fark görünür olur. Farklı biçimde kurarsanız karşılaştırma işi hâkime kalıyor ve hâkim genellikle bunu yapmıyor.

Hesap tablosu

Dördüncü ve beşinci bölümlerde her rakamın yanına hesabını koymanızı önermiştim. O hesabın nasıl kurulacağına bakalım.

İtiraza dayanıklı bir hesap tablosunda her satırın bir dayanağı olur:

Kalem	Tutar	Dayanak
Geçici iş göremezlik	132.628	6 ay x 22.104,67 TL net asgari ücret (EK-11)
Sürekli iş göremezlik	1.420.000	%38 maluliyet, PMF tablosu (EK-12)
Bakıcı gideri	260.000	Sağlık kurulu raporu (EK-13)

Dayanak sütunu olmayan hesap bir iddiadır, dayanak sütunu olan hesap ise denetlenebilir bir belge.

Hesabınız bir varsayıma dayanıyorsa varsayımı tablonun altında ayrıca yazın:

"Yukarıdaki hesap, %38 maluliyet oranı ve 2025 yılı asgari ücret esas alınarak yapılmıştır. Maluliyet oranının farklı belirlenmesi hâlinde sonuç orantılı olarak değişecektir."

Böyle bir not dürüstlük sinyali verir. Bilirkişi farklı bir oran belirlediğinde de hesabınızın tamamı çökmez, yalnızca o parametre değişir.

Karşı tarafın hesabına itiraz ederken de kendi tablonuzu onunkiyle aynı biçimde kurup yalnızca itiraz ettiğiniz kalemi değiştirmek işe yarar:

"Bilirkişinin hesabı aşağıdaki tabloda aynen korunmuş, yalnızca kusur oranı düzeltilmiştir."

Beşinci bölümde söylediğim şeyin somut hâli bu. Farkı tek bir hücrede toplayabiliyorsanız tartışma o hücreye iner. Toplayamıyorsanız tartışma dağılır ve dağılan tartışmayı bilirkişi kazanır.

Olasılık dilinden anlaşılan dile

Dosyanıza bir olasılık girdiğinde, karar vericinin onu anlayıp anlamayacağını olasılığın nasıl ifade edildiği belirliyor.

2000 yılında Ulrich Hoffrage, Samuel Lindsey, Ralph Hertwig ve Gerd Gigerenzer *Science* dergisinde bir çalışma yayımladılar.[56] İstatistik bilgisinin olasılık olarak değil **doğal sıklık** olarak sunulduğunda çok daha doğru anlaşıldığını gösterdiler. Çalışmanın uygulama alanları arasında tıp ve hukuki karar verme özellikle sayılıyor.

Olasılık diliyle şöyle yazılır: "Bu DNA profilinin rastgele bir kişide görülme olasılığı 0,0001'dir." Doğal sıklık diliyle ise şöyle: "On bin kişiden birinde bu profil görülür. Türkiye'de bu profili taşıyan yaklaşık sekiz bin beş yüz kişi vardır." İki

[56] Ulrich Hoffrage vd., "Communicating Statistical Information", *Science* 290/5500 (2000), 2261-2262.

ifade aynı bilgiyi taşıyor ama karar verici için bambaşka bir anlam üretiyor.

Bunu bilirkişi raporundaki oranlarda, tıbbi komplikasyon istatistiklerinde ve kusur dağılımlarında da kullanabilirsiniz.[57] "Bu ameliyatın komplikasyon oranı %2'dir" yerine "bu ameliyat yüz hastaya yapıldığında ikisinde bu komplikasyon görülür" demek, altıncı bölümdeki taban oran argümanını çok daha güçlü hâle getiriyor.

Savcı yanılgısı

Doğal sıklıkların Türkiye'de neredeyse hiç bilinmeyen bir uzantısı var. Ceza dosyalarında karşınıza çıktığı için onu bilmeniz gerekiyor.

Şu iki cümleyi karşılaştırın. İlki: "Sanık suçsuzsa, bu delilin ortaya çıkma olasılığı milyonda birdir." İkincisi: "Bu delil ortaya çıktığına göre, sanığın suçsuz olma olasılığı milyonda birdir."

Bu cümleler aynı şeyi söylemiyor, hatta birbirinden çok uzaklar. Ama insan zihni ikisini kendiliğinden karıştırıyor. Literatürde buna savcı yanılgısı deniyor.[58]

Farkı görmek için sayılara bakalım. Diyelim ki bir DNA profili milyonda bir kişide bulunuyor ve şüpheli havuzu bir şehirdeki sekiz milyon kişi. O şehirde bu profili taşıyan yaklaşık sekiz kişi var. Delil şüpheli havuzunu sekiz kişiye indiriyor, "milyonda bir" ifadesinin bıraktığı izlenim ise neredeyse kesinlik. Savunma açısından bu fark belirleyici.

---

[57] Gerd Gigerenzer - Ulrich Hoffrage, "How to Improve Bayesian Reasoning Without Instruction: Frequency Formats", *Psychological Review* 102/4 (1995), 684-704.

[58] William C. Thompson - Edward L. Schumann, "Interpretation of Statistical Evidence in Criminal Trials: The Prosecutor's Fallacy and the Defense Attorney's Fallacy", *Law and Human Behavior* 11/3 (1987), 167-187.

Yanılgı yalnızca DNA'ya özgü de değil. Parmak izinde, ses analizinde, imza incelemesinde, yani her türlü eşleşme delilinde aynı yapı var.

Savunma avukatı bilirkişi raporundaki olasılığı "kaç kişide bir görülür?" sorusunun cevabına çevirerek işe başlayabilir. Ardından şüpheli havuzunun büyüklüğünü bu sayıya böler. Sekiz milyonluk bir şehirde milyonda bir görülen profil yaklaşık sekiz kişide bulunur. Sonuç da dilekçeye şöyle yazılabilir:

"Raporda belirtilen oran, aynı özelliği taşıyan kişi sayısının, olayın gerçekleştiği ilde yaklaşık şu kadar olduğu anlamına gelmektedir. Bu husus, rapordaki oranın kesinlik ifade etmediğini göstermektedir."

Fotoğraf, kroki, keşif

Görsel delil deyince akla ilk bunlar geliyor ve Türkiye'de yeterince kullanılmıyorlar.

Fotoğrafın tarihi ve konumu belli olmalı. Tarihsiz bir fotoğraf, altıncı bölümdeki geriye dönük bakış tartışmasında hiçbir işe yaramaz. Konum bilgisi taşıyan ve çekim tarihi doğrulanabilen fotoğrafları tercih edin.

Kroki fotoğraftan güçlü olabilir. Fotoğraf çok fazla bilgi taşır ve dikkati dağıtır. Basit bir kroki ise yalnızca tartışmalı olan ilişkiyi gösterir, tutarlılık ilkesi burada da işliyor.

Keşif talebini görsel bir amaçla gerekçelendirin. "Keşif yapılmasını talep ederiz" zayıf kalıyor. "İki yapı arasındaki mesafenin dosyadaki krokiyle uyuşmadığının yerinde tespiti için keşif talep ederiz" ise güçlü.

Öncesi ve sonrası fotoğraflarını da ayrı sayfalara değil, uzamsal yakınlık ilkesine uygun olarak **yan yana** koyun.

Aşırıya kaçmak

Bu bölüm "daha çok görsel kullanın" diye okunabilir. Kastettiğim bu değil.

Renkli grafikler, gölgeli kutular ve gereksiz simgeler birer **süslemedir**. Tutarlılık ilkesini ihlal ederler ve dikkati asıl bilgiden uzaklaştırırlar. Sade tablo süslü grafikten iyidir.

Aşırı üretim de bir tehlike. Fazla profesyonel görünen bir görsel "hazırlanmış" olduğunu hissettiriyor ve hazırlanmış olan şey seçilmiş de olabilir. Bu güvenilirliğe zarar veriyor. Dengesi ince: basit ve okunaklı olun ama sunum malzemesi görüntüsü vermeyin, dilekçe bir tanıtım dosyası değil.

Karmaşık bir tablo hazırlarsanız **tablonun kendisi tartışma konusu** olabilir. Karşı taraf tabloya itiraz eder ve dosyada asıl mesele yerine tablonun doğruluğu tartışılmaya başlanır. Basit tutun.

Sınır

Görsel malzemede etik sınır metindekinden daha ince, çünkü görsel yaptığı seçimleri gizliyor.

Bir grafiğin dikey eksenini sıfırdan başlatmazsanız küçük bir fark dramatik görünür. Bir fotoğrafın çerçevesini daraltırsanız bağlam kaybolur. Bir kronolojiden iki olayı çıkarırsanız kalan olaylar arasında olmayan bir ilişki doğar. Bunların hiçbiri yalan söylemek sayılmaz ama hepsi yanıltıcı olabilir.

Var olan bir ilişkiyi görünür kılmak, karmaşık veriyi düzenlemek ve argümanınıza hizmet etmeyen ayrıntıyı çıkararak sadeleştirmek meşrudur. Ölçeği sonucu değiştirecek biçimde seçmek ise meşru değildir. Kronolojiden, kalan olayların anlamını değiştirecek bir olayı çıkarmak ya da fotoğrafı bağlamı ortadan kaldıracak biçimde kadrajlamak da öyle.

Bir sınama yolu var. Karşı taraf sizin tablonuza kendi verilerini eklediğinde tablonuz hâlâ aynı şeyi söylüyorsa sadeleştirme yapmışsınız. Söylemiyorsa seçme yapmışsınız.

Görsel malzemedeki çarpıtmalar metindekilerden daha kolay yakalanıyor. Bir tablodaki eksik satır, dosyayı bilen biri için açıkça görünür. Yakalandığında da maliyeti ağır olur, çünkü kasıtlı görünür.

Mayer'in ilkeleri eğitim ortamlarında, öğrenme ölçütleriyle test edildi. Hukuki ikna bağlamında doğrudan test edilmedi.

Aktarılabilirlik konusunda iyimserim, çünkü ilkeler öğrenmeye özgü değil, bilişsel işleme kapasitesine dayanıyor ve birinci bölümdeki işleyen bellek sınırı burada da geçerli. Yine de "yirmi iki deneyin yirmi ikisi" rakamı öğrenme deneylerine ait, dilekçe okuyan hâkimlere değil.

Doğal sıklık bulgusu ise hukuk öğrencileriyle de test edildi ve hukuki karar verme makalenin kendisinde bir uygulama alanı olarak sayılıyor. Bu bulgunun hukuka aktarımı daha sağlam bir zemine dayanıyor.

Savcı yanılgısının Türk yargı kararlarında ne sıklıkla görüldüğünü bilmiyoruz. Yargıtay kararları üzerinde yapılacak bir tarama, eşleşme delillerinin nasıl gerekçelendirildiğini ortaya koyabilir ve muhtemelen rahatsız edici sonuçlar verir. Bu taramayı henüz kimse yapmadı.

BÖLÜM 13

Cevabın Psikolojisi

Savunma tarafının psikolojik sorunu sandığınızdan farklı ve bu bölüm onunla ilgili.

Kurmak ile sökmek aynı iş değil

Şimdiye kadarki bütün bölümler boş bir sayfaya yazan avukat için yazıldı. Cevap dilekçesinde ise sayfa boş değil. Hâkimin zihninde çoktan bir resim var. İkinci bölümdeki tutarlılık mekanizması çalışmaya başlamış, sekizinci bölümdeki çerçeve kurulmuş durumda.

Yanlış bir bilgiyi çürütmek, doğru bir bilgiyi anlatmaktan daha zor. Neden böyle olduğunu iki ayrı araştırma alanı açıklıyor.

Olumsuzlamanın maliyeti

Basit bir talimat vereceğim, elinizden geldiğince uygulayın: önümüzdeki beş saniye boyunca bir fil düşünmeyin.

Uyamadınız, kimse uyamaz. Bunun sebebi dil işlemenin yapısında yatıyor. Zihin olumsuz bir cümleyi anlamak için

önce olumsuzlanan durumu temsil etmek, sonra bu temsili bastırmak zorunda. "Kapı açık değildi" cümlesini anlarken önce açık bir kapı canlanıyor, ardından kapanıyor.

Bu iki aşamalı bir süreç ve ikinci aşama her zaman tam çalışmıyor.[59] Olumsuz cümleler olumlu cümlelerden daha fazla bilişsel işlem kaynağı tüketiyor ve daha yavaş anlaşılıyor. Davranışsal ve nörofizyolojik çalışmalar bunu defalarca gösterdi.

Tipik bir Türk cevap dilekçesine bakalım.

> "Müvekkil sözleşmeyi ihlal etmemiştir. Teslimat gecikmemiştir. Ayıp iddiası doğru değildir. Müvekkilin kusuru bulunmamaktadır. Davacının uğradığı bir zarar yoktur."

Beş cümlenin beşi de olumsuz. Bu paragrafı okuyan zihin önce ihlali canlandırıp iptal ediyor, sonra gecikmeyi, sonra ayıbı. Paragraf bittiğinde zihinde kalan iptallerin değil, canlandırmaların toplamı. Siz karşı tarafın davasını onun anlattığından daha yoğun biçimde anlatmış oluyorsunuz.

Boşluk sorunu

İkinci mekanizma daha derinde işliyor ve adı "sürüp giden etki".

Stephan Lewandowsky ve arkadaşlarının kapsamlı derlemesine göre bir bilgi, yanlış olduğu açıkça belirtildikten sonra bile insanların akıl yürütmesini etkilemeye devam ediyor.[60] İnsanlar bir olayı anlamak için zihinsel bir model kuruyor. Yanlış bilgi bu modelin bir parçası ve bir şeyi açıklıyor. Bilgi çürütüldüğünde modelde bir boşluk kalıyor.

---

[59] Barbara Kaup vd., "Processing Negated Sentences With Contradictory Predicates: Is a Door That Is Not Open Mentally Closed?", *Journal of Pragmatics* 38/7 (2006), 1033-1050.

[60] Stephan Lewandowsky vd., "Misinformation and Its Correction: Continued Influence and Successful Debiasing", *Psychological Science in the Public Interest* 13/3 (2012), 106-131.

Zihin de eksik bir modeli yanlış bir modele tercih etmiyor, tersini yapıyor. Boşluk doldurulmazsa başka açıklaması olmadığı için çürütülmüş bilgiyi kullanmayı sürdürüyor.

Araştırmalar sürüp giden etkinin **alternatif bir açıklama sunulduğunda** büyük ölçüde azalabildiğini gösteriyor.[61] Yalnızca uyarmak, "bu yanlıştır" demek yetmiyor. Altıncı bölümde geriye dönük bakış yanılgısında da uyarının işe yaramadığını görmüştük ve örüntü aynı. Bir anlatıyı yıkmak için yerine başka bir anlatı koymak gerekiyor.

Türk cevap dilekçesinin sorunu

Bizdeki cevap dilekçesi davacının iddialarını sırayla ele alır, her birini reddeder ve hukuki dayanaklarını sıralar. Böylece karşı tarafın anlatısını izler, onun sırasını, başlıklarını ve çerçevesini kullanır. Olumsuz cümlelerle ilerler ve yerine bir şey koymaz.

Bu dilekçe karşı tarafın anlatısını hâkimin zihninde bir kez daha kurup sonra her parçasına "hayır" diyor. Zihinde kalan da karşı tarafın anlatısıyla bir dizi inkâr oluyor. On birinci bölümde gördüğümüz gibi her şeyi reddetmek hiçbir şeyi reddetmemekle aynı sonucu veriyor.

Doğru yapı

İyi bir cevap dilekçesi davacının dilekçesini izlemez, kendi anlatısını kurar.

---

[61] Hollyn M. Johnson - Colleen M. Seifert, "Sources of the Continued Influence Effect: When Misinformation in Memory Affects Later Inferences", *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 20/6 (1994), 1420-1436.

Kendi olay anlatınızla başlayın

İlk sayfada davacının iddialarını özetlemek yerine kendi hikâyenizi anlatın. Dokuzuncu bölümdeki parçaları kullanabilirsiniz: başlatıcı olay, fiziksel durum, psikolojik durum, eylem ve sonuç. Altıncı bölümdeki kural da burada geçerli, sonuçla değil karar anıyla başlayın.

Bu anlatının davacınınkiyle çelişmesi gerekmiyor. Aynı olayların farklı bir düzeni olabilir. Davacı vekilinin şöyle yazdığını düşünelim:

> "Davalı, sözleşmede kararlaştırılan tezgâhı üç ay gecikmeyle teslim etmiş, teslim edilen tezgâh da defalarca arızalanmıştır."

Zayıf bir cevap şöyle olur:

> "Teslimat gecikmemiştir. Arıza iddiaları doğru değildir."

Güçlü bir cevap ise şöyle:

> "Sözleşme Ocak 2023'te imzalandı. Şubat ayında davacı, tezgâhın teknik şartnamesinde üç değişiklik talep etti (EK-2, EK-3, EK-4). Bu değişiklikler kalıp tasarımının yeniden yapılmasını gerektirdi. Müvekkil, revize teslim tarihini 12.03.2023 tarihli yazısıyla bildirdi ve davacı buna itiraz etmedi. Tezgâh, bildirilen revize tarihte teslim edildi."

İkinci metin hiçbir yerde "gecikme yoktur" demiyor. Gecikmenin neden olmadığını gösteren bir olay örgüsü kuruyor. Boşluk doldurulmuş ve zihinde artık bir alternatif model var.

Kilit noktada ayrışın

Kendi anlatınızı kurduktan sonra karşı tarafla tek bir noktada açıkça ayrışın:

"Taraflar arasında tek bir husus tartışmalıdır: Revize teslim tarihinin taraflarca kabul edilip edilmediği."

Bu cümle dosyayı tek bir soruya indiriyor ve sekizinci bölümdeki çerçeve işi burada yapılıyor. Çerçeveyi davacının sorusundan farklı bir yere koyduğunuza dikkat edin. Davacı

gecikme olup olmadığını soruyordu, siz revize tarihin kabul edilip edilmediğini soruyorsunuz.

Kabul edeceğinizi kabul edin

On birinci bölüm bütünüyle bunu anlatıyordu ve cevap dilekçesi bu tekniğin en verimli olduğu yer. Davacı her şeyi reddetmenizi bekliyor. Reddetmediğinizde bu beklentiyi kıran bir sinyal vermiş oluyorsunuz.

"Tezgâhın teslimden sonra iki kez arızalandığı doğrudur. Bu arızalar servis kayıtlarıyla sabittir (EK-9). Fakat her ikisi de garanti kapsamında ve yirmi dört saat içinde giderilmiştir."

Kural değişmiyor: cevabı olmayan zayıflığı yazmayın.

Hukuki değerlendirmeyi sona bırakın

Onuncu bölümdeki kural burada da geçerli. Olay anlatımında kanun maddesi yer almaz, hukuki nitelendirme ayrı bir başlık altında gelir.

Sırayı izleme tuzağı

"Davacının 1 numaralı iddiasına cevaplarımız", "2 numaralı iddiasına cevaplarımız" diye ilerleyen dilekçeler Türkiye'de yaygın. Düzenli görünüyorlar ve savunulmaları kolay, çünkü her iddiaya cevap verilmiş oluyor.

Ama bu yapı karşı tarafın haritasını kabul etmek anlamına geliyor. Onun önemli gördüğü şeyler sizin de gündeminiz, onun sırası sizin de sıranız oluyor. En güçlü olgunuz davacının sıralamasına bağlı bir yere düşüyor ve dosyanızın mimarisini karşı taraf belirlemiş oluyor.

Kendi yapınızı kurun. İsterseniz sona davacının iddialarını ve her birine ilişkin konumunuzu gösteren kısa bir tablo koyabilirsiniz ama dilekçenin gövdesi hep sizin olsun. Bu

tablo usuli güvenlik sağlar ve davacının iddialarını sizin çerçevenizin içine yerleştirilmiş bir eke dönüştürür.

İki hafta

Süre baskısı gerçek ve onu stratejik olarak yönetmeniz gerekiyor. Elinizde on gün varsa kaba bir öncelik sırası şöyle olabilir.

İlk üç günü yalnızca dosyayı anlamaya ayırın. Belgeleri okuyun, müvekkille konuşun, kronolojiyi çıkarın ama yazmaya başlamayın. Bu aşamada yazmaya başlamak yanlış çerçeveye erken bağlanmak demek. Dördüncü gün çerçeveyi ve tek cümlelik teoriyi kurarsınız. O gün de yazmazsınız, yalnızca o cümleyi bulur ve aleyhinize olan olguyu açıklayıp açıklayamadığını sınarsınız.

Beşinci ve altıncı günler yalnızca olay anlatısına, hukuka hiç girmeden ayrılır. Yedinci gün kabul edilecek zayıflıklar belirlenip cevapları yazılır. Sekizinci ve dokuzuncu günler hukuki değerlendirmeye, delillere ve talebe kalır. Onuncu gün de üç testi yapıp metni kısaltırsınız.

Bu dağılımın en sık ihlal edilen kısmı ilk üç gün. Avukatların çoğu birinci gün yazmaya başlıyor ve dosyayı yazarken anlıyor. Sonuç yazarken değişen bir çerçeve ve tutarsız bir metin oluyor.

Süre yetmiyorsa HMK'nın 127. maddesi cevap süresinin uzatılmasını talep etme imkânı veriyor. Bu talebi kullanmak kötü bir dilekçe vermekten iyidir.

Karşı tarafın çerçevesini yıkmak zorunda mısınız

Genellikle hayır. Sekizinci bölümde kısaca değindiğim seçeneklere burada biraz daha yakından bakalım.

Davacının sorusu sizin lehinize cevaplanabiliyorsa **çerçeveyi kabul edip içinde kazanmak** en doğrusu. Böyle bir du-

rumda çerçeveyi değiştirmeye kalkmak cevabınızın zayıf olduğu izlenimini verir.

En az kullanılan ve çoğu zaman en verimli seçenek **çerçeveyi daraltmak**. Davacının sorusunu kabul eder ama kapsamını küçültürsünüz:

"Uyuşmazlık, ödemenin yapılıp yapılmadığına ilişkindir. Ancak bu, yalnızca 2023 yılına ait üç fatura bakımından tartışmalıdır. Önceki dört yılın tamamı ibra edilmiştir (EK-14)."

Bu hamle dosyanın büyüklüğünü değiştiriyor. Büyüklük değişince hâkimin dosyaya ayıracağı dikkat de değişiyor.

Çerçeveyi değiştirmek en pahalısı. Bunu yalnızca davacının sorusu sizin için cevaplanamaz olduğunda yapın ve yaparken sürüp giden etki kuralını unutmayın: yıkmadan önce yerine koyacağınız şeyi hazırlayın.

Ceza dosyasında savunma

Aynı mantık ceza yargılamasında da geçerli ama iki farkla.

İspat yükü sizde değil. Bu savunmanın en büyük yapısal avantajı ve yeterince kullanılmıyor. Dokuzuncu bölümdeki teklik ölçütüne göre savunmanın işi iddianamenin hikâyesini çürütmekten çok, aynı delilleri açıklayan başka hikâyeler de olduğunu göstermek. Alternatif anlatınızın ispatlanmış olması gerekmiyor, makul olması yeterli. Bu, sürüp giden etki bulgusuyla da birebir örtüşüyor. Boşluğu doldurmak için doğruluğunu ispatladığınız bir açıklamaya ihtiyaç yok, mümkün bir açıklama yetiyor.

Öteki fark, iddianamenin bir anlatı olarak gelmesi. İddianameler genellikle kronolojik, tek yönlü ve tutarlı yazılıyor, bu yüzden dokuzuncu bölümdeki hikâye ölçütlerini çoğu zaman karşılıyorlar. Savunmanın işi o hikâyenin hangi parçasının dosyada karşılığı olmadığını bulmak ve eksik olan genellikle yine saik oluyor:

"İddianame, müvekkilin bu eylemi neden gerçekleştirdiğine dair hiçbir açıklama içermemektedir. Dosyada müvekkilin böyle bir eylemden herhangi bir yarar sağladığına ilişkin tek bir delil yoktur."

Sınır

Bu bölümün etik sınırı dokuzuncu bölümdekiyle aynı ama bir noktada daha keskin. Alternatif anlatı sunmak meşrudur, yeter ki dosyada dayanağı olsun.

Ceza savunmasında bu çizgi ayrıca dikkat istiyor. "Başka bir açıklama mümkündür" demek ispat yükünün dağılımından doğan meşru bir savunma. Dosyada hiçbir karşılığı olmayan bir senaryo uydurmak ise başka bir şey. Kendinize sunduğunuz alternatifin dosyadaki delillerden **çıkarılabilir** olup olmadığını, yoksa dosyaya **eklenmesi** mi gerektiğini sorun. İlki savunmadır, ikincisi kurgu.

Usul bakımından da bir sınır var. Cevap dilekçesinde kabul ettiğiniz olgular HMK bakımından ikrar oluşturabilir. Olgu kabulüyle hukuki sonuç kabulünü dilekçede açıkça ayırın. On birinci bölümde söylediğim şeyin usuli tarafı bu.

Sürüp giden etki araştırmaları çoğunlukla haber metinleri, sağlık bilgisi ve siyasi iddialar üzerinden yapıldı. Duruşma bağlamında doğrudan test edilmiş çalışmalar sınırlı.

Aktarımda gözetilmesi gereken bir fark var. Bu araştırmalarda katılımcı düzeltmeyi edilgen biçimde alıyor. Hâkim ise iki tarafın anlatısını karşılaştırmakla görevli ve düzeltmeyi etkin biçimde değerlendiriyor. Bu, sürüp giden etkiyi zayıflatabilir. Zayıflatması ortadan kaldırdığı anlamına gelmiyor ve "yerine bir şey koy" kuralı etkinin büyüklüğünden bağımsız olarak doğru bir yazım kuralı.

Olumsuzlama araştırmalarında da bir tartışma sürüyor. Zihnin olumsuzlanan durumu gerçekten önce canlandırıp

canlandırmadığı, yoksa doğrudan olumsuz temsili mi kurduğu tam olarak çözülmüş değil. Ancak olumsuz cümlelerin daha fazla işlem kaynağı tükettiği ve daha yavaş anlaşıldığı konusunda geniş bir uzlaşı var. Dilekçe yazımı açısından pratik sonuç değişmiyor.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Salondaki İnsanlar

BÖLÜM 14

Bellek Yanılır, Yalan Söylemez

Duruşma salonundaki en tehlikeli tanık yalan söyleyen tanık olmayabilir.

Yalan söyleyen tanık çoğu zaman hazırlıksızdır, tutarsızdır ve belgelerle çelişir. Zorlandığında geri çekilir ve onu yakalamanın yolları vardır. Daha tehlikelisi, doğruyu söylediğine yürekten inanan ama yanılan tanıktır. Hatırladığı şey tutarlı olduğu için o da tutarlıdır. Emin olduğu için kararlıdır ve zorlandığında geri çekilmez, çünkü çekilecek bir şeyi yoktur. Hâkim onu izlerken samimiyetini görür.

Bu bölüm o tanığı ve onun belleğini konu alıyor.

Cam kırıkları

1974 yılında Elizabeth Loftus ve John Palmer basit bir deney yaptılar.[62] Katılımcılara bir trafik kazası videosu izletti-

[62] Elizabeth F. Loftus - John C. Palmer, "Reconstruction of Automobile Destruction: An Example of the Interaction Between Language and Memory", *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 13/5 (1974), 585-589.

ler, sonra hepsine aynı soruyu tek bir kelimeyi değiştirerek sordular. Fiilin beş ayrı biçimi kullanıldı. Bir gruba araçlar birbirine **çarpıp parçalandığında** ne hızla gittikleri soruldu. Bir başka gruba aynı soru **çarptığında** diye, bir diğerine **temas ettiğinde** diye soruldu.

Video ve kaza aynıydı, yalnızca sorudaki fiil değişiyordu. "Parçalandı" grubunun hız tahminleri "temas etti" grubununkinden belirgin biçimde yüksek çıktı. Aradaki fark saatte dokuz mildi.

Daha önemli bulgu bir hafta sonra geldi. Katılımcılar yeniden çağrıldı ve videoda kırık cam görüp görmedikleri soruldu. Videoda kırık cam yoktu. "Parçalandı" kelimesini duyan grup, "çarptı" kelimesini duyan gruba göre iki katından fazla oranda kırık cam gördüğünü söyledi: yüzde otuz ikiye karşı yüzde on dört. Bu ikinci deneyde "temas etti" grubu yoktu. Onun yerine hiç soru sorulmayan bir kontrol grubu vardı ve orada oran yüzde on ikide kaldı.

Bu insanlar yalan söylemiyordu, kırık camı hatırlıyorlardı. Tek bir kelime bir hafta içinde olmayan bir ayrıntıyı belleğe yerleştirmişti. Literatür buna yanlış bilgilendirme etkisi diyor.[63]

Bellek bir kayıt değil

Bu deney ve onu izleyen elli yıllık araştırma, belleğe dair yaygın bir inancı yıktı. Bu inanca göre bellek bir kamera gibi çalışır. Olay kaydedilir, saklanır ve gerektiğinde oynatılır. Kayıt bozulabilir, silinebilir ama değişmez.

[63] İngilizce misinformation effect, Almanca Misinformationseffekt. Kavram Sözlüğü, C bölümü.

Oysa bellek her hatırlamada yeniden inşa ediliyor.[64] Hatırlamak hazır bir kaydı açmaktan çok, elde kalan parçalardan bir sahneyi yeniden kurmaya benziyor ve bu kurma sırasında aradan geçen sürede edinilen bilgiler de kullanılıyor.

Bu yüzden bir olayı ne kadar çok anlatırsanız anlattığınız şey o kadar sağlamlaşıyor. Fakat sağlamlaşan olay değil, **anlatı.** Olayla anlatı arasındaki fark her tekrarda biraz daha büyüyebiliyor.

Ölçek

Amerika Birleşik Devletleri'nde DNA delili sayesinde beraat eden mahkûmların dosyaları incelendiğinde ortaya şöyle bir tablo çıkıyor.[65] Üç yüz altmış yedi DNA beraatinin iki yüz elli ikisinde, yani **yüzde altmış dokuzunda** hatalı tanık teşhisi rol oynamıştı.

Kurumun ilk 375 DNA aklanmasını kapsayan ayrı veri grubunda, hatalı teşhis içeren dosyaların yüzde kırkından fazlasında teşhis ırklar arasıydı. Yüzde otuz ikisinde aynı kişi birden fazla tanık tarafından yanlış teşhis edilmişti.

Bu sayılar Amerikan sistemine ait. Türkiye'de karşılaştırılabilir bir veri seti yok, çünkü sistematik bir DNA yeniden inceleme programımız hiç olmadı.

---

[64] Elizabeth F. Loftus, "Planting Misinformation in the Human Mind: A 30-Year Investigation of the Malleability of Memory", *Learning & Memory* 12/4 (2005), 361-366.

[65] Innocence Project, "How Eyewitness Misidentification Can Send Innocent People to Prison" (15 Nisan 2020), https://innocenceproject.org/news/how-eyewitness-misidentification-can-send-innocent-people-to-prison/.

Güven tuzağı

John Wixted ve Gary Wells 2017'de yayımladıkları kapsamlı derlemede tabloyu yeniden çizdiler.[66] Onlara göre tanığın güveni **ilk teşhiste ve bozulmamış koşullarda** anlamlı bir gösterge. O koşullarda yüksek güven yüksek doğruluk anlamına geliyor. Koşullar bozulduğunda ise gösterge işlevini yitiriyor.

Bozulma birçok biçimde ortaya çıkabilir. Teşhis yapan kişiye ipucu verilebilir, sıralamada tek bir şüpheli bulunabilir ya da teşhisi yöneten kişi şüphelinin kim olduğunu biliyor olabilir. Tanığın sonradan bilgi alması ve aynı sorunun tekrar tekrar sorulması da güveni bozar.

Bir bulgu ise koşullardan bağımsız: **düşük güven her koşulda yüksek hata riski anlamına geliyor.** Tereddüt eden tanık, koşullar ne olursa olsun güvenilmez. Bu ayrımın Türkiye için önemli bir sonucu var.

Türkiye'nin yapısal sorunu: Tekrar

Türk ceza yargılamasında bir tanık olayı çoğu zaman üç kez anlatır: kollukta, savcılıkta ve mahkemede. Bozma sonrası yeniden dinleme, farklı sanıklar için ayrılan dosyalarda tekrar dinleme ya da keşifte alınan beyanla bu sayı artabilir.

Bunlar arasında geçen süreye Adalet İstatistikleri'nden bakabiliriz. Ceza mahkemelerinde bir dosyanın ortalama görülme süresi iki yüz elli gün dolayında. Savcılık aşamasındaki ortalama süre ise 2025'te üç yüz doksan üç gün. Bir tanığın olayı ilk kez kollukta anlatmasıyla son kez mahkemede anlatması arasında iki yıl geçebiliyor.

---

[66] John T. Wixted - Gary L. Wells, "The Relationship Between Eyewitness Confidence and Identification Accuracy: A New Synthesis", *Psychological Science in the Public Interest* 18/1 (2017), 10-65.

Güven ilk ve bozulmamış anlatımda anlamlı, sonrasında değil. Türk hâkimi tanığı ise **en son** görüyor. Tanık mahkemede kararlı, tutarlı ve emin, çünkü bu hikâyeyi üçüncü kez anlatıyor ve her anlatışta hikâye biraz daha pürüzsüz hâle geldi. Hâkimin gördüğü olayın belleği değil, iki yıllık bir anlatının cilalanmış hâli.

Bu, kitabın işaret ettiği en ciddi yapısal sorunlardan biri ve Türkiye'de hiç konuşulmuyor.

Tanıklar birbirine bulaşır

Türk dosyalarında çok yaygın bir sorun daha var. Aynı olayı gören insanlar olaydan sonra birbirleriyle konuşuyor.[67] Bir iş kazasında aynı vardiyadaki işçiler, bir trafik kazasında aynı araçtakiler ya da bir kavgada aynı taraftan olanlar.

Bu konuşmalar sırasında bellekler birbirine karışıyor. Literatürdeki adı bellek uyumu.[68] Bir kişinin gördüğü ayrıntı ötekinin belleğine geçiyor ve orada onun kendi anısı olarak yerleşiyor. Sonunda ortaya birbirini doğrulayan iki tanık çıkıyor.

İki tanığın birbirini doğrulaması mahkemede güçlü bir delil olarak görülür. Oysa bu iki beyan bağımsız olmayabilir, aynı kaynaktan beslenen tek bir beyan olabilir. Tanıkların olaydan sonra birbirleriyle konuşup konuşmadıkları, ne zaman ve ne kadar konuştukları sorulması gereken bir soru. Türk duruşmalarında neredeyse hiç sorulmuyor.

---

[67] Fiona Gabbert vd., "Memory Conformity: Can Eyewitnesses Influence Each Other's Memories for an Event?", *Applied Cognitive Psychology* 17/5 (2003), 533-543.

[68] İngilizce memory conformity. Kavram Sözlüğü, C bölümü.

Yanılan tanığa nasıl davranılır

Yalan söyleyen tanığa saldırabilirsiniz. Çelişkilerini gösterir, onu belgeyle yüzleştirir ve güvenilirliğini yıkarsınız. **Dürüst ama yanılan tanığa ise saldıramazsınız.**

Saldırdığınızda tanık şaşırır ve incinir ama geri adım atmaz, çünkü doğru söylediğine inanıyor. Israrınız arttıkça hâkimin gözünde siz saldırgan, o mağdur olursunuz. Yedinci bölümdeki mekanizma burada da çalışıyor. Ölçüsüz davranan avukat dosyayı değil kendini savunuyor gibi görünür ve sunduğu bilginin ağırlığı düşer.

Doğru yöntem **tanığa değil, koşullara** yönelmek. Tanığın dürüstlüğünü açıkça kabul edin, hatta savunun. Sonra o dürüst insanın içinde bulunduğu koşulların doğru hatırlamayı imkânsız kıldığını gösterin. Bu yöntem hem etkili hem dürüst, çünkü söylediğiniz şey doğru: o kişi yalan söylemiyor, bellek öyle çalışmıyor.

Sorulacak sorular

Belleğin güvenilirliğini etkileyen koşullar araştırmalarla belirlenmiş durumda ve bunlardan bir kontrol listesi çıkarabilirsiniz.

İlk sorular **olayın kodlandığı ana** ilişkin. Olay saniyeler mi, dakikalar mı sürdü? İnsanlar süreyi sistematik olarak abartıyor. Işık nasıldı, mesafe neydi? Tanığın dikkati nereye yönelmişti? Ortada bir silah varsa dikkat büyük ölçüde ona gidiyor ve yüz daha kötü hatırlanıyor. Tanığın stres altında olup olmadığı da önemli, çünkü yüksek stres ayrıntı belleğini bozuyor. Tanıkla teşhis edilen kişinin farklı etnik kökenden olması da sorulmalı. Farklı gruptan yüzleri ayırt etme başarısı düşük.

Ardından **saklama dönemi** geliyor. Olaydan ilk beyana kadar ne kadar zaman geçtiği, tanığın bu sürede kimlerle ko-

nuştuğu, basında haber izleyip izlemediği ya da sosyal medyada bir şey görüp görmediği ve olayı kaç kez anlattığı bu dönemin sorularıdır.

Geri çağırma anında ise teşhisin nasıl yapıldığına bakılır: sıralamada kaç kişi vardı ve benzerlik nasıldı?[69] Teşhisi yöneten kişi şüphelinin kim olduğunu biliyor muydu? Teşhisten sonra tanığa geri bildirim verildi mi? "Doğru kişiyi seçtiniz" gibi bir ifade tanığın güvenini yapay olarak yükseltiyor. Soruların yönlendirici olup olmadığı da bu aşamada sorulur.

En önemli soru ise **ilk beyandaki güven** ve Türkiye'de neredeyse hiç sorulmuyor. Tanık ilk anlattığında ne kadar emindi, tereddüt etti mi ve tutanağa bu kaydedildi mi? Kaydedilmediyse bu başlı başına bir eksiklik ve dilekçenizde belirtilmeli.

Bunu dilekçeye nasıl yazarsınız

Bu soruları duruşmada sormak her zaman mümkün olmuyor, Türk usulünde soru sorma imkânı sınırlı. On altıncı bölümde buna döneceğim. Bu yüzden itirazınızı dilekçeye yazmanız gerekecek.

Önce tanığın dürüstlüğünü kabul edin.

> "Tanık B.Y.'nin beyanının samimi olduğundan şüphe etmiyoruz. Bu beyanın güvenilirliğine ilişkin itirazımız, tanığın dürüstlüğüne değil, beyanın oluştuğu koşullara yöneliktir."

Sonra koşulları sıralayın.

> "1. Olay 23.11.2022 tarihinde, saat 21.40'ta, sokak aydınlatmasının bulunmadığı bir alanda gerçekleşmiştir (kolluk tutanağı, EK-3).

[69] Gary L. Wells vd., "Policy and Procedure Recommendations for the Collection and Preservation of Eyewitness Identification Evidence", *Law and Human Behavior* 44/1 (2020), 3-36.

2. Tanığın olayı gözlemleme süresi, kendi beyanına göre 'birkaç saniye'dir.
3. Tanık ilk beyanını olaydan on bir gün sonra vermiştir.
4. Tanık, bu süre içinde olayı gören diğer iki kişiyle aynı işyerinde çalışmaya devam etmiştir.
5. Tanığın ilk beyanında yer almayan 'sanığın sağ elinde bir cisim bulunduğu' ifadesi, ilk kez ikinci beyanda, olaydan yedi ay sonra ortaya çıkmıştır."

En sonda bilimsel çerçeveyi kısaca verin.

"Bellek araştırmaları, olayın anlatılmasının belleği pekiştirdiğini ancak pekişen şeyin olayın kendisi değil anlatının olduğunu göstermektedir. Bu nedenle sonraki beyanlarda ortaya çıkan yeni ayrıntılar, ilk beyanda yer alan ayrıntılarla aynı güvenilirliği taşımaz."

Sonradan ortaya çıkan ayrıntı, yani örnekteki son madde, bu argümanın en güçlü halkası. Dosyadaki beyanları yan yana koyup farkları çıkarmak yapabileceğiniz en verimli işlerden biri.

Kendi tanığınızı korumak

Sizin tanığınız da aynı mekanizmalara tabi ve siz de farkında olmadan onun belleğini bozabilirsiniz.

Tanık hazırlığında en sık yapılan hata tanığa olayı anlatmak. "Şöyle şöyle olmuştu, hatırlıyor musunuz?" diye sormak tanığın belleğine bilgi yerleştirir. Önce tanık anlatsın, siz dinleyin. Anlatmadığı konularda açık uçlu soruları ancak ondan sonra sorarsınız.

Belge için de sıra önemli. Tanığa belgeyi gösterdiğinizde belgedeki bilgi belleğine karışır, bu yüzden önce hatırladığını anlatması, belgeyi sonra görmesi gerekir.

Emin olmadığı şeyi emin söylemeye zorlamak da zarar verir. "Kesin miydi, emin misiniz?" diye baskı yapmak tanığın güvenini yapay olarak yükseltir ve karşı taraf koşulları sorguladığında bu geri teper. Tanığınıza hatırlamadığı şeye "hatır-

lamıyorum" demesinin beyanının tamamını güçlendireceğini söyleyin. Bu hem doğru hem etik. Tanık hazırlığının sınırlarını on altıncı bölümde ayrıntılı ele alıyorum.

Sınır

Bu bölümde anlatılanlardan tanık beyanının değersiz olduğu sonucu çıkmaz. Böyle bir sonuç hem yanlış hem tehlikeli olur. Tanık beyanı çoğu zaman doğrudur ve bellek çoğu zaman iyi çalışır. Anlatılan, belleğin **belirli koşullarda** ve **belirli biçimlerde** yanıldığı.

Bu ayrımı korumak zorundasınız. Korumazsanız her tanığa aynı itirazı yönelten ve bu yüzden hiçbir itirazı ciddiye alınmayan bir avukata dönüşürsünüz.

Belirli bir beyanın oluştuğu koşulları göstermek, beyanlar arasındaki değişimi ortaya koymak ve ilk beyandaki güven düzeyinin kaydedilmediğini belirtmek meşrudur. Genel bir bellek güvenilmezliği söylemiyle koşulları sağlam bir beyanı gölgelemek ise meşru değildir. Tanığın dürüstlüğünü kabul ediyormuş gibi yapıp aslında güvenilirliğine dair örtük bir imada bulunmak da öyle.

Kendi tanığınız için de bir sınır var. Tanığın belleğini "düzeltmek", yani hatırlamadığı bir şeyi hatırlar hâle getirmek tanık hazırlığı sayılmaz, ifade şekillendirmedir ve etik ve hukuki sonuçları ağırdır. Tanığın belleğine bilgi ekleyemezsiniz. Yalnızca hâlihazırda orada olanı düzenli biçimde anlatmasına yardım edebilirsiniz.

Bu bölümdeki sayılar Amerikan sistemine ait ve doğrudan aktarılamaz. DNA beraatlerindeki yüzde altmış dokuz oranı, DNA delili bulunan dosya havuzuna ait bir oran. Bütün mahkûmiyetler içindeki hatalı teşhis oranını göstermiyor.

Türkiye'de bu alanda veri yok. Hatalı mahkûmiyetlerin sistematik incelenmesine yönelik bir program hiç kurulmadı. Yargılamanın yenilenmesi kurumu var ama bilimsel bir yeniden inceleme mekanizması değil. Türkiye'de hatalı teşhis kaynaklı mahkûmiyetlerin ne kadar olduğunu bilmiyoruz ve bilmemek olmadığı anlamına gelmiyor.

Bu bölümde ceza dosyaları merkezdeydi ama aynı mekanizmalar hukuk davalarında da çalışıyor. Bir iş kazasının, bir trafik kazasının ya da bir kavgada yaşananların tanık beyanları da aynı bozulmalara tabi. Hukuk davalarında tanığın önemi ceza davalarındakinden az sanılır, oysa çoğu zaman öyle değildir.

BÖLÜM 15

Yalan Tespitinin Yalanı

Bir dakika durup hatırlamaya çalışın. Duruşmada bir tanığı dinlerken o kişinin yalan söylediğini "anladığınız" bir an oldu mu?

Muhtemelen oldu. Tanık gözlerini kaçırdı, sesi titredi, cevap vermeden önce fazla düşündü. Belki elleriyle oynadı ya da sorunun tamamını tekrarladı. Siz de o anda bunu içinizde bir yerde hissettiniz.

Zor olan soru şu: o tanık gerçekten yalan söylüyor muydu? Bilmiyorsunuz, hiçbir zaman öğrenmediniz. Dosya bitti, karar çıktı ve siz sonraki dosyaya geçtiniz. Tanığın doğru mu yanlış mı söylediğine dair size hiç geri bildirim gelmedi.

Bu bölüm o "anladım" hissini konu alıyor. Göreceğiniz gibi bu his sistematik olarak yanıltıyor.

Yüzde elli dört

2006 yılında Charles Bond ve Bella DePaulo bu alandaki araştırmaların büyük bölümünü bir araya getiren bir

meta-analiz yayımladılar.[70] 206 araştırma raporunda 24.483 değerlendirici vardı ve ortalama doğruluk oranı **yüzde elli dört** çıktı. Rastgele tahminin doğruluk oranı yüzde elli olduğuna göre insanlar yazı turadan yaklaşık dört puan daha iyi.

Bu oranın nasıl dağıldığı daha öğretici. Yalanların yüzde kırk yedisi yalan olarak tanındı, doğruların ise yüzde altmış biri doğru olarak. İnsanlar doğruyu tanımakta yalanı tanımaktan daha başarılı, çünkü varsayılan tutumları inanmak. Buna doğruluk yanlılığı deniyor. "Yalanı yakalama" becerimiz yüzde ellinin altında kalıyor.

Uzmanlık işe yaramıyor

Burada beklenen itiraz, sıradan insanlar beceremese bile bu işi meslek edinmiş kişilerin farklı olacağıdır. Meta-analiz bunu da inceledi ve profesyonellerin sıradan insanlardan daha iyi olmadığını buldu. Polis, gümrük memuru, hâkim ve psikolog aynı bant aralığındaydı.

Bir bulgu daha var. Doğruluk oranı değerlendirenden çok **değerlendirilen kişiye** göre değişiyor. Bazı insanlar inandırıcı görünüyor, bazıları görünmüyor ve bu özellik o kişilerin doğru söyleyip söylemediğinden bağımsız. Bir tanığın inandırıcı görünmesiyle anlattığının doğru olması arasındaki ilişki zayıf. Duruşma salonunda gördüğünüz de büyük ölçüde bu özellik.

Bakışını kaçırmak

Dünya genelinde yalanın en yaygın işareti sayılan davranış göz temasından kaçınmak. Bu inanç neredeyse evrensel.

[70] Charles F. Bond - Bella M. DePaulo, "Accuracy of Deception Judgments", *Personality and Social Psychology Review* 10/3 (2006), 214-234.

Kültürler arası çalışmalarda hemen her ülkede ilk sırada çıkıyor.

DePaulo ve arkadaşlarının 2003'te yaptığı kapsamlı derlemede yalanla ilişkili olduğu iddia edilen yüz elli sekiz davranışsal ipucu incelendi.[71] Göz temasından kaçınmanın yalanla anlamlı bir ilişkisi bulunamadı. Ellerle oynamak, kıpırdanmak, boğaz temizlemek ve duraksamak gibi öteki popüler ipuçlarının çoğu da aynı durumda, hiçbiri güvenilir bir gösterge değil. Bulunan zayıf ilişkilerin bir kısmı ise beklenenin tersine. Yalan söyleyen kişiler bazı durumlarda kontrollü davranmaya çalıştıkları için **daha az** hareket ediyor.

Bu davranışların hepsi stresin işareti. Duruşma salonunda ifade veren dürüst bir insan da streslidir. İnanılmama korkusu taşıdığı için yalan söyleyenden daha stresli bile olabilir. Siz stresi görüp yalan diye okuyorsunuz.

Eğitim durumu kötüleştirebiliyor

En rahatsız edici bulgu bu. Saul Kassin ve Christina Fong'un deneyinde yalan tespit teknikleri öğretilen katılımcıların doğruluk oranı artmadı, hatta düştü.[72] Buna karşılık **kendilerine güvenleri arttı.** Eğitim alanlar almayanlardan daha az isabetli ama daha emindi. Olası açıklama, eğitimin işe yaramayan işaretlere odaklanmayı öğretmesi ve kişiyi kendi sezgisinden uzaklaştırması.

Bunu Türkiye bağlamında düşünün. Beden dili seminerlerine, mikro ifade eğitimlerine ya da "yalanı yakalama teknikleri" başlıklı içeriklere katılan bir avukat katılmayandan daha isabetli karar vermiyor, yalnızca kararlarından

[71] Bella M. DePaulo vd., "Cues to Deception", *Psychological Bulletin* 129/1 (2003), 74-118.

[72] Saul M. Kassin - Christina T. Fong, " 'I'm Innocent!': Effects of Training on Judgments of Truth and Deception in the Interrogation Room", *Law and Human Behavior* 23/5 (1999), 499-516.

daha emin oluyor. Üçüncü bölümde gördüğümüz gibi gereksiz güven kararın kalitesini düşürüyor.

Neden bildiğimizi sanıyoruz

Bu kadar yanılıyorsak neden bu kadar eminiz? Cevap geri bildirimin yokluğunda yatıyor.

Bir beceriyi geliştirmek için sonucu öğrenmeniz gerekir. Basketbolda atışınızı geliştirirsiniz, çünkü topun girip girmediğini görürsünüz. Satrancı öğrenirsiniz, çünkü kaybettiğinizi bilirsiniz. Tanığın yalan söyleyip söylemediğini ise asla öğrenmiyorsunuz. Dosya bitiyor ve karar çıkıyor ama karar başka gerekçelerle de verilmiş olabileceği için sizin tanık değerlendirmenizi doğrulayıp doğrulamadığını bilemiyorsunuz.

Otuz yıllık bir avukat bu konuda otuz yıllık deneyim kazanmış olmuyor, aynı yılı otuz kez yaşamış oluyor.

Doğrudanlık ilkesi ne olacak

Ceza muhakemesinin temel ilkelerinden biri doğrudanlık, yani hâkimin tanığı bizzat dinlemesi. CMK'nın 217. maddesi hükmün ancak duruşmaya getirilmiş ve huzurda tartışılmış delillere dayanabileceğini söylüyor. İlkenin klasik gerekçelerinden biri, hâkimin tanığın tavrını ve davranışlarını görerek beyanının güvenilirliğini değerlendirebilmesi.

Bu bölümdeki bulgular o gerekçenin bilimsel dayanağının zayıf olduğunu gösteriyor. Tanığın tavrını görmek yalanı ayırt etmeye yardım etmiyor, üstelik yanıltıcı bir güven duygusu üretiyor.

Bu, doğrudanlık ilkesinin gereksiz olduğu anlamına gelmez. Yalnızca gerekçesi bu olamaz. İlkenin ayakta kalan gerekçeleri var ve bunlar sağlam. Hâkim tanığa soru sorabiliyor. Yedinci bölümdeki süreç adaleti bulguları da tarafla-

rın dinlenmiş hissetmesinin sürece güveni artırdığını gösteriyor. Tanığın soruyu anlamadığı görülebiliyor ve beyanın kapsamı yerinde genişletilebiliyor. Bunların hepsi meşru gerekçeler, "hâkim yalanı yüzünden anlar" ise bunlardan biri değil.

Ayrımın pratik bir önemi var. Türk gerekçeli kararlarında zaman zaman tanığın samimi tavrından, beyanının içtenliğinden ya da çekingen hâlinden söz eden ifadelere rastlanıyor. Bu ifadeler bilimsel dayanağı olmayan bir değerlendirmeyi karara taşıyor.

Kişiden beyana

Bölümün pratik sonucu, kişiyi değil beyanı değerlendirmek.[73] İnsanı okumak işe yaramıyor, metni okumak yarıyor.

Avukatın elinde hâkimden bile iyi bir araç var: dosya. Belgeleri siz biliyorsunuz ve beyanın belgelerle nerede uyuşup nerede uyuşmadığını görebiliyorsunuz. Bu sezgiye dayanmayan bir yöntem ve işe yaradığı ölçüldü.

Delilin stratejik kullanımı

Pär Anders Granhag ve Maria Hartwig'in geliştirdiği yaklaşımın adı delilin stratejik kullanımı.[74] Yaklaşım, yalan söyleyenle doğru söyleyenin farklı stratejiler kullandığı fikrine dayanıyor. Doğru söyleyen kişi saklayacak bir şeyi olmadığı için açık davranıyor. Yalan söyleyen ise kaçınıyor, bildiği

[73] Aldert Vrij, *Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities* (Chichester: Wiley, 2. Basım, 2008).

[74] Pär Anders Granhag - Maria Hartwig, "The Strategic Use of Evidence Technique: A Conceptual Overview", *Detecting Deception: Current Challenges and Cognitive Approaches* (Chichester: Wiley, 2015), 231-251.

ama bilmemesi gereken şeyleri gizlemeye ve delillerle temas etmemeye çalışıyor.

Bu farkı ortaya çıkarmanın yolu elinizdeki delili **hemen göstermemek.** Belgeyi saklayın ve önce açık uçlu sorularla kişinin kendi anlatısını alın. Ardından belgeyle ilgili konuya belgeyi göstermeden yaklaşıp kişinin o konuda bir beyanda bulunmasını sağlarsınız. Belge ancak bundan sonra ortaya çıkar.

Kişi doğru söylüyorsa beyanı belgeyle uyumlu olacaktır. Yalan söylüyorsa belgeyi bilmediği için beyanı onunla çelişecektir. Bu çelişki sizin sezginize değil, kayda geçmiş bir metne dayanıyor.

Yöntemin ölçülmüş sonuçları dikkat çekici. Bu teknikte eğitilmiş görüşmecilerin doğruluk oranı yüzde seksen beş, eğitimsizlerde ise yüzde elli altı.

Beklenmedik soru

Aynı çerçevenin bir başka aracı beklenmedik soru. Yalan söyleyen kişi hikâyesinin bazı kısımlarını hazırlıyor ama hepsini değil. Beklediği soruya hazır bir cevabı var, beklemediği soruya yok. Doğru söyleyen kişi ise gerçek bir anıdan konuştuğu için beklenmedik ayrıntıyı da üretebiliyor.

Bir kişinin 14 Mart akşamı bir restoranda olduğunu söylediğini düşünelim. Kiminle gittiği ya da saat kaçta çıktığı beklenen sorulardır ve bunlara hazırlanmıştır. Masanın kapıya göre nerede olduğu, ödeme yaparken ayakta mı oturuyor mu olduğu ya da yandaki masada kimlerin bulunduğu ise beklenmedik sorular. Gerçekten orada olan biri bunlara akıcı cevap verir. Hikâyeyi kuran biri duraksar ya da aşırı genel cevaplar verir.

Bu tek başına kesin bir gösterge değil, çünkü dürüst bir insan da ayrıntıyı unutmuş olabilir. Yöntem tek bir cevaba değil, **cevapların örüntüsüne** bakmayı gerektiriyor.

Tutarsızlığa dair asıl ayrım

On dördüncü bölümde dürüst bir tanığın beyanının zamanla değiştiğini gördük. Bellek yeniden inşa ediliyor, ayrıntılar kayıyor ve yeni öğeler ekleniyor. Buradan şu sonuç çıkıyor: **beyanlar arasındaki tutarsızlık yalanın güvenilir bir göstergesi değildir.**

Bu, Türk duruşma pratiğindeki en yaygın hatayı ortaya koyuyor. Avukatlar sürekli beyan farklılıklarını yakalayıp bunları yalan kanıtı olarak sunuyor: "Tanık kollukta şöyle demiş, mahkemede böyle demiştir. Beyanları çelişkilidir, güvenilmez." Dürüst tanıkların beyanları da değiştiği için bu argüman zayıf kalıyor. Çok tutarlı beyanlar ise tersine ezberlenmiş olma ihtimalini akla getiriyor.

Anlamlı olan **beyanla belge arasındaki tutarsızlık.** Bir belge, bir kayıt ya da bir imza tarihi değişmez. Tanık dosyadaki bir belgeyle çelişen bir beyanda bulunuyorsa bu güçlü bir bulgudur, çünkü belge belleğin oyunlarına tabi değil.

İki beyan arasındaki fark zayıf bir bulgudur ve muhtemelen belleğin işidir. Beyanla belge arasındaki fark ise güçlüdür: ya bellek çok bozulmuştur ya da beyan yanlıştır. Bu ayrımı dilekçenizde açıkça yaptığınızda argümanınız öteki avukatlarınkinden belirgin biçimde ayrışır.

Bir istisnaya dikkat edin. İlk beyanda hiç bulunmayan bir ayrıntı sonraki beyanlarda ortaya çıkıyorsa bu önemlidir. Bellek zamanla genellikle zayıflar ve sonradan beliren ayrıntı bellekten değil başka bir yerden geliyor olabilir.

Dilekçede nasıl kullanılır

Bunların hepsi yazılı olarak da kullanılabilir. En doğrudan biçimi beyanla belgeyi karşılaştıran bir tablo:

Beyan	Tarih	Dosyadaki belge	Çelişki
"O gün şantiyede değildim"	12.04.2024	Puantaj kaydı, EK-7	Aynı gün mesai tahakkuku var

On ikinci bölümdeki tablo mantığı burada da geçerli: çelişkiyi anlatmak yerine gösterin.

Beyanları yan yana koyup hangi ayrıntının hangi beyanda ilk kez ortaya çıktığını gösteren bir **sonradan beliren ayrıntı listesi** de işe yarar. On dördüncü bölümdeki argümanla birleştiğinde güçlü bir dayanak olur.

Beklenmedik soru tekniğini de mahkemeden **soru sorulmasını talep ederek** uygulayabilirsiniz. Talebi gerekçesiyle birlikte verin:

"Tanığın 14.03.2024 tarihinde olay yerinde bulunduğu yönündeki beyanının doğrulanabilmesi için, kendisine o gün mekânın fiziki düzenine ilişkin aşağıdaki hususların sorulmasını talep ederiz."

Bu talep kabul edilmese bile dosyada kalır ve istinafta anlam taşır.

Sınır

Bu bölümden herkesin yalan söylediği sonucu çıkmıyor. Anlatılan, yalanı **tespit etme** becerimizin zayıf olduğu. Doğruluk yanlılığının bir sebebi de zaten insanların çoğu zaman doğru söylemesi. "Hiçbir tanığa güvenilmez" sonucunu çıkarmak hem yanlış hem mesleki olarak zararlı olur.

Birine yalancı demek de ağır bir iddia. Bir tanığın kasten yalan söylediğini ileri sürmek o kişiye suç isnat etmektir.

TCK'nın 272. maddesi yalan tanıklığı suç olarak düzenliyor ve dayanaksız bir yalancılık iddiası hem hakaret hem iftira boyutuna varabilir. Bu bölümdeki tekniklerin hiçbiri "bu tanık yalancıdır" demeye yetmez, yaptıkları beyanın güvenilirliğini tartışmaya açmaktır. Bu farkı dilekçenizde koruyun ve "tanık yalan söylemektedir" yerine "tanığın beyanı, dosyadaki EK-7 sayılı belgeyle bağdaşmamaktadır" yazın. İlki bir iddia, ikincisi bir tespit olduğu için ikincisi hem daha güvenli hem daha güçlü.

Delilin stratejik kullanımının da bir sınırı var. Bu teknik karşı tarafın beyanını sınamak içindir, kendi tanığınızı hazırlarken kullanılmaz. Kendi tanığınıza belge saklayarak yaklaşmak ona tuzak kurmak olur ve tanık hazırlığının sınırını aşar.

Bond ve DePaulo'nun meta-analizi laboratuvar çalışmalarına dayanıyor ve bu bir sınırlılık. Laboratuvarda yalan söyleyen katılımcının kaybedeceği bir şey yok, duruşmada yalan söyleyen tanığın ise var. Bazı araştırmacılar yüksek riskli gerçek yalanların daha kolay tespit edilebileceğini savunuyor. Bu itiraz makul ama etkiyi tersine çevirecek kadar güçlü bir kanıt yok. Pratik sonuç da değişmiyor: sezgi yerine belgeye dayanmak her koşulda daha güvenli.

Delilin stratejik kullanımı tekniğinin ölçülen başarı oranları kolluk görüşmeleri bağlamında elde edildi. Duruşma salonunda, üstelik Türk usulündeki sınırlı soru sorma imkânıyla aynı oranlara ulaşılması beklenmemeli. Ama yöntemin mantığı yazılı savunmaya aktarılabilir ve bu bölümde onu yapmaya çalıştım.

Bu bölümde ele alınmayan bir alan var. Alman geleneğindeki ifade güvenilirliği değerlendirmesi, yani beyanın içerik özelliklerini sistematik olarak inceleyen yöntemler, adli psi-

koloji alanında yerleşik bir uygulama.[75] Türkiye'de bu yöntemler bilirkişilik uygulamasına girmedi. Girmesi tartışılmalı ancak bu yöntemlerin de kendi geçerlilik sorunları var ve bir avukatın tek başına uygulayabileceği araçlar değiller.

[75] Renate Volbert - Max Steller (ed.), *Handbuch der Rechtspsychologie* (Göttingen: Hogrefe, 2008).

BÖLÜM 16

Soru Sormanın Psikolojisi

Türk avukatları arasında sık tekrarlanan bir cümle var: "Bizde çapraz sorgu yok."

Bu cümle yanlış. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 152. maddesine göre duruşmaya katılan taraf vekilleri tanıklara **doğrudan soru yöneltebilir.** Taraflar ise hâkim aracılığıyla sorar. Yöneltilen soruya itiraz edilirse sorunun sorulup sorulmayacağına hâkim karar verir.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 201. maddesi de aynı yapıyı kuruyor. Cumhuriyet savcısı, müdafi ve vekil sıfatıyla duruşmaya katılan avukat sanığa, katılana, tanıklara, bilirkişilere ve duruşmaya çağrılmış diğer kişilere **doğrudan soru yöneltebilir.** Hak iki kanunda da açıkça yazıyor.

Yargıtay da bu hakkı koruyor. Müdafiye doğrudan soru yöneltme imkânı tanınmadan tanık beyanının hükme esas alınması usule aykırılık sayılıyor. Karar numarası vermeme gerekçemi Ek C'de yazdım. Kendi dosyanız için güncel içtihadı doğrulayın.

Öyleyse neden kimse bu hakkı kullanmıyor? Bu bölüm hem bu sorunun cevabını hem de soruların nasıl sorulabileceğini ele alıyor.

Neden kullanılmıyor

Sebeplerin hepsi gerçek. Soru sorma tekniği **hiç öğretilmedi**, hukuk fakültesinde böyle bir ders yok, stajda da yok ve kimse size bunu göstermedi. **Zaman da yok.** Türkiye'de duruşmalar kısa. Birinci bölümdeki aritmetiği hatırlarsanız bir duruşma gününde onlarca dosya var ve mahkemenin uzun bir sorguya sabrı sınırlı.

Risk de var. Cevabını bilmediğiniz bir soru sorduğunuzda aleyhinize bir cevap alabilirsiniz ve o cevap tutanağa geçer. Soru sormamak bu yüzden güvenli görünüyor. Bir de **kültür** meselesi var. Türk duruşma kültüründe soru sormak bazen saldırganlık olarak algılanıyor ve hâkimler de her zaman istekli olmuyor.

Bu sebeplerin hepsi meşru. Ama sonuçta kanunun verdiği en güçlü araçlardan biri kullanılmadan duruyor ve onu kullanmayı öğrenen avukat ötekilerden belirgin biçimde ayrışıyor.

Soru, belleği değiştirir

Psikolojiye geçmeden önce on dördüncü bölümdeki bulguyu hatırlayın. Loftus ve Palmer'ın deneyinde sorudaki tek bir fiil tanığın hatırladığı şeyi değiştirmişti. "Parçalandı" diyen soru olmayan cam kırıklarını belleğe yerleştirmişti.

Soru sormak yalnızca bilgi almak sayılmaz, **soru sorarken bilgi de verirsiniz.** Sorduğunuz her soru tanığın belleğine bir şey ekliyor ve eklediğiniz şey sonraki cevapları etkiliyor. Bu hem bir tehlike hem bir araç. Tehlike, kendi tanığını-

za soru sorarken onun belleğini bozmanız. Araç ise karşı tarafın tanığını sınarken sorunun yapısını denetleyebilmeniz.

Soru türleri

Araştırma literatürü soruları birkaç gruba ayırıyor ve her birinin etkisi farklı.

"Bana o günü anlatın" gibi bir **açık uçlu soru** en doğru ve en zengin bilgiyi üretir, çünkü tanık kendi belleğinden çeker ve siz yönlendirmezsiniz. **Araştırıcı soru** tanığın kendi söylediğine dayanır: "Az önce bir kamyondan söz ettiniz. Onu anlatabilir misiniz?" Yeni bilgi eklemez, var olanı derinleştirir.

"Kamyon beyaz mıydı?" diye sorulan **kapalı soru** sınırlı bilgi getirir ve tanığa "beyaz" seçeneğini de sunmuş olur. "Kamyon beyazdı, değil mi?" diyen **yönlendirici soru** ise cevabı kendi içinde taşır. Bilgi almaz, bilgi dayatır.

Açık uçludan yönlendiriciye doğru gittikçe aldığınız bilginin **miktarı ve doğruluğu azalıyor**, sizin **denetiminiz artıyor.** Hangisini kullanacağınız ne istediğinize bağlı: bilgi mi, denetim mi?

Kanun zaten doğrusunu söylüyor

HMK'nın 261. maddesine göre tanık bildiğini sözlü olarak açıklar ve **sözü kesilmeden** dinlenir. Hâkim, tanık sözünü bitirdikten sonra açıklama veya tamamlama amacıyla soru sorabilir.

Bu hüküm bellek araştırmalarının kırk yılda vardığı sonuçla birebir örtüşüyor: önce serbest anlatım, sonra sorular. Tanık kendi anlatısını kurarken hafızasında kendi yolunu izliyor. Araya girdiğinizde bu yolu bozuyorsunuz ve yol bir kez bozulunca tanık sizin sorularınızın çizdiği yoldan gitmeye başlıyor.

Uygulamada bu kural sık ihlal ediliyor. Tanık anlatmaya başlıyor, araya soru giriyor ve anlatı parçalanıyor. Kendi tanığınızı dinletirken bu kurala sıkı sıkıya uyun. Karşı taraf ihlal ederse itiraz edebilirsiniz, kanuni dayanağınız var.

Bilişsel görüşme

Serbest anlatımı en verimli hâle getiren yöntem bilişsel görüşme adıyla biliniyor. Ronald Fisher ve Edward Geiselman 1980'lerde geliştirdi ve bugün pek çok ülkede kolluk eğitiminin parçası.[76]

Yöntem tanıktan önce olay anındaki fiziksel ve duygusal ortamı zihninde yeniden kurmasını istiyor: hava nasıldı, neredeydi, ne hissediyordu. **Bağlamı zihinde canlandırmak** belleğe farklı erişim yolları açıyor. Tanığa önemsiz göründüğünü düşündüğü ayrıntıları da anlatması söyleniyor, çünkü neyin önemli olduğunu tanık değil siz biliyorsunuz. Buna **her şeyi anlatma** deniyor.

Olayı sondan başa anlattırmak, yani **sırayı değiştirmek** ezberlenmiş anlatıyı bozup gerçek belleğe erişim sağlıyor. Olayı başka birinin yerinden anlattırarak **bakış açısını değiştirmek** de yöntemin parçası.

Sonuçlar ölçüldü. Geiselman ve arkadaşlarının 1985 tarihli çalışmasında bilişsel görüşme standart görüşmeden yüzde kırk daha fazla doğru bilgi üretti. Köhnken ve arkadaşlarının kırk iki çalışmayı kapsayan meta analizi de doğru ayrıntılardaki artışın büyük olduğunu gösterdi.[77]

Aynı meta analiz bilişsel görüşmenin **yanlış ayrıntıları da artırdığını** gösteriyor. Toplam doğru bilgi belirgin biçimde

[76] R. Edward Geiselman vd., "Eyewitness Memory Enhancement in the Police Interview: Cognitive Retrieval Mnemonics Versus Hypnosis", *Journal of Applied Psychology* 70/2 (1985), 401-412.

[77] Günter Köhnken vd., "The Cognitive Interview: A Meta-Analysis", *Psychology, Crime & Law* 5/1-2 (1999), 3-27.

artıyor ama hata sayısı da yükseliyor, doğru bilginin toplam içindeki oranı ise aşağı yukarı aynı kalıyor. Bilişsel görüşme bir doğruluk filtresi değil, bir hacim artırıcı. Elde ettiğiniz malzemeyi yine belgeyle sınamanız gerekiyor.

Yöntem kendi tanığınızı hazırlarken ve müvekkilinizle çalışırken doğrudan kullanılabilir.[78] Sırayı değiştirme tekniği özellikle verimli, müvekkilinizin atladığı ayrıntıları ortaya çıkarıyor.

PEACE

İngiltere'de 1990'larda, baskıcı sorgu yöntemlerinin yol açtığı hatalı mahkûmiyetlerin ardından PEACE adlı bir model geliştirildi.[79]

Model hazırlıkla (Planning and Preparation) başlar. Görüşmeden önce dosya okunur, ne öğrenilmek istendiği yazılır ve hangi belgenin ne zaman çıkarılacağına önceden karar verilir. İlişki kurma (Engage and Explain) aşamasında görüşmenin neden yapıldığı ve nasıl işleyeceği anlatılır, karşıdaki kişi ne olup bittiğini bilir.

Anlatım, açıklık ve çelişki (Account, Clarification and Challenge) aşamasında önce kişi sözü kesilmeden anlatır. Ardından belirsiz kalan yerler sorulur, en sonda da gerekiyorsa anlatımla belgeler arasındaki fark ortaya konur. Kapanışta (Closure) öğrenilenler özetlenir ve kişiye eklemek istediği bir şey olup olmadığı sorulur. Değerlendirme (Evaluation) aşamasında ise elde edilen bilgi dosyadaki öteki

---

[78] Ronald P. Fisher - R. Edward Geiselman, *Memory-Enhancing Techniques for Investigative Interviewing: The Cognitive Interview* (Springfield: Charles C. Thomas, 1992).

[79] Rebecca Milne - Ray Bull, *Investigative Interviewing: Psychology and Practice* (Chichester: Wiley, 1999).

delillerle karşılaştırılır ve yöntemin işe yarayıp yaramadığına bakılır.

PEACE'te görüşme itiraf almak için değil, doğru ve eksiksiz bilgi toplamak için yapılıyor ve model bunun üzerine kurulu. Sizin için önemli olan anlatım aşamasındaki sıra: önce serbest anlatım, sonra açıklığa kavuşturma, en son çelişki. On beşinci bölümdeki delilin stratejik kullanımıyla aynı mantık bu. Delili başta değil, kişi kendi konumunu aldıktan sonra çıkarıyorsunuz.

Türk duruşmasının kısıtı

Bu yöntemlerin hiçbiri bir Türk duruşmasında olduğu gibi uygulanamaz. Bilişsel görüşme kırk dakika sürüyor, sizin ise birkaç dakikanız var. Türk avukatının bu yöntemleri kendi koşullarına uyarlaması gerekiyor ve aşağıdaki yapı böyle bir uyarlama denemesi.

Bilişsel görüşmeyi duruşmada değil hazırlıkta, kendi tanığınızla ve müvekkilinizle ofiste, zaman baskısı olmadan kullanın. Duruşmada karşı tanığa yönelteceğiniz soruları ise altıya indirin. Daha fazlası hem mahkemenin sabrını zorlar hem de denetiminizi dağıtır.

Altı soruluk yapı

Altı sorunun mimarisi şöyle.

Soru 1 ve 2: Kilitleme.

Önce tanığın kabul etmek zorunda olduğu, tartışmasız iki olguyu cevabını kesin bildiğiniz sorularla tespit edersiniz.

"O gün şantiyede bulunduğunuzu belirtmiştiniz, doğru mu?"

"Görevinizin vardiya sorumluluğu olduğunu söylediniz, değil mi?"

Amaç ilerideki cevapların kaçış yolunu kapatmak. Bu iki cevaptan sonra tanık "orada değildim" ya da "benim görevim değildi" diyemez.

Soru 3: Açık uçlu tek soru.

Burada denetimi bırakır ve bilgi alırsınız.

"Vardiya sorumlusu olarak o gün hangi kontrolleri yaptınız?"

Riskli görünüyor ama gerekli, çünkü sonraki hamleniz bu cevabın belgeyle çelişmesine dayanacak. Cevabı önceden kestirebiliyorsanız sorun. Kestiremiyorsanız bu soruyu atlayıp dördüncüye geçin.

Soru 4 ve 5: Belgeye yaklaşma.

Elinizdeki belgeyi henüz göstermeden belgenin konusuna dair iki soru sorarsınız.

"Kontrol formlarını her vardiya sonunda imzalar mıydınız?"

"O gün için de imzaladınız mı?"

On beşinci bölümdeki yöntem burada işliyor ve tanık belgeyi bilmeden bir konum alıyor.

Soru 6: Belge.

"Dosyada bulunan 14.09.2023 tarihli kontrol formunda imzanız bulunmamaktadır. Bunu açıklar mısınız?"

Sonra durursunuz.

Bir soru fazla sormamak

Altıncı sorudan sonra hiçbir şey yapmayın, oturun. Soru sormanın en zor kısmı ve en sık ihlal edilen kuralı bu.

Çelişkiyi ortaya koydunuz ve tutanağa geçti. Şimdi tanığın açıklama yapmasına izin verirseniz muhtemelen makul bir açıklama bulacak, insanlar bunda iyidir. Yedinci soruyu sorduğunuzda altıncı sorudaki kazancınızı geri vermiş olursunuz.

Çelişkinin ne anlama geldiğini duruşmada değil, esas hakkındaki beyanınızda ve dilekçenizde tartışın. Orada tanık size cevap veremez. Bu kural Anglosakson çapraz sorgu geleneğinin en eski öğretilerinden biri ve zamanınız olmadığı için Türk duruşmasında daha da geçerli.

Cevabını bilmediğiniz soru

Klasik kural, cevabını bilmediğiniz soruyu sormamaktır. Kural genel olarak doğru ama mutlak değil.

Kilitleme ve belgeye yaklaşma soruları gibi denetim amaçlı sorularda kural geçerli, çünkü buralarda sürpriz istemezsiniz. Zaten kaybetmekte olduğunuz bir noktada ise gevşiyor. Elinizde hiçbir şey yoksa kaybedecek bir şeyiniz de olmadığından riskli bir açık uçlu soru makul olabilir.

Cevabı bilmemek ile cevabın olası aralığını bilmemek de farklı şeyler. Tanığın verebileceği bütün makul cevapları önceden düşündüyseniz ve her birine karşı bir devam hamleniz varsa o soruyu sorabilirsiniz. Soruyu sormadan önce alacağınız üç muhtemel cevabı yazın. Üçüne de cevabınız varsa sorun, yoksa sormayın.

İtiraz gelirse

HMK 152 ve CMK 201, yöneltilen soruya itiraz edilmesi hâlinde kararı hâkime bırakıyor. İtiraz geldiğinde önce sorunun amacını açıklayabilirsiniz:

"Sayın Hâkim, bu soru tanığın 12.03.2024 tarihli beyanıyla dosyadaki kontrol formu arasındaki farkın açıklığa kavuşturulmasına yöneliktir."

Amacı belirtilmiş bir sorunun kabul edilme şansı yüksek. Soru yine de reddedilirse sorduğunuz soruyu ve reddedildiğini tutanağa geçirtin. Bu adımı atlamayın, çünkü istinaf aşamasında savunma hakkının kısıtlandığı iddiası ancak tutana-

ğa dayanabiliyor. Tutanakta yoksa olmamış sayılıyor. Yargıtay'ın yukarıda değindiğim yaklaşımı da bu itirazı anlamlı kılıyor.

Yazılı yol

Bütün bunlara rağmen duruşmada soru sorma imkânı bulamazsanız yazılı yol açık. Mahkemeden tanığa belirli soruların sorulmasını, gerekçeli bir dilekçeyle talep edebilirsiniz. Beşinci bölümde bilirkişi soruları için önerdiğim yöntemin aynısı bu: soruları siz yazıyorsunuz.

Yazılı soruların bir avantajı da aceleye gelmemeleri, duruşmada sorulanlardan daha dikkatli hazırlanabiliyorlar. Talebiniz reddedilse bile dosyada kalır. Mahkemenin o çelişkiyi görmesini sağlar ve istinaf için zemin oluşturur.

Kendi tanığınız

Şimdiye kadar karşı tarafın tanığından söz ettim. Kendi tanığınızda mantık tersine dönüyor, çünkü ondan denetim değil **bilgi** istiyorsunuz. Bu yüzden açık uçlu soru kullanın: "O gün ne oldu, anlatır mısınız?" HMK 261'in emrettiği gibi sözünü kesmeyin.

Tanığınızın anlatısı bittikten sonra atladığı noktalarda araştırıcı sorular sorabilirsiniz ama yönlendirmeden. Yönlendirici sorunun iki maliyeti var. Hâkim bunu fark eder ve tanığın beyanının ağırlığı düşer. Karşı taraf da bu soruları işaret ederek beyanın şekillendirildiğini ileri sürebilir.

On dördüncü bölümdeki öneri burada da geçerli: tanığınıza "hatırlamıyorum" demenin beyanını güçlendireceğini söyleyin.

Sınır

Bu bölümdeki en ciddi etik mesele, tanık hazırlığıyla ifade şekillendirme arasındaki çizgi.

Tanığa sürecin nasıl işleyeceğini anlatmak ve hangi konularda soru sorulacağını genel olarak bildirmek meşrudur. Anlatısını düzenli hâle getirmesine yardım etmek, bilişsel görüşme teknikleriyle hatırlamasını kolaylaştırmak ve duruşma ortamının yarattığı gerginliği azaltmak da öyle. Tanığa ne söyleyeceğini söylemek ya da hatırlamadığı bir şeyi hatırlatmak ise meşru değildir. Belirli kelimeleri kullanmasını istemek ve aleyhe bir olguyu anlatmamasını telkin etmek de bu tarafa düşer.

Ayrımın ölçüsü şu: yaptığınız şey tanığın **kendi belleğine erişimini** mi kolaylaştırıyor, yoksa belleğinde **olmayan bir şeyi** mi ekliyor? İlki hazırlıktır. İkincisi TCK'nın 272. maddesi kapsamında yalan tanıklığa azmettirme boyutuna varabilecek bir eylem.

Bu çizgi iyi niyetle de aşılabiliyor. Tanığa "hatırlamıyor musunuz, şöyle olmuştu" demek bilinçli bir manipülasyon niyeti olmadan da belleğe bilgi yerleştiriyor ve on dördüncü bölümdeki bulgular bunu gösteriyor. Bu yüzden kural basit olsun: tanık hazırlığında olayı siz anlatmayın, hiç.

Bilişsel görüşmenin ölçülen başarısı kolluk görüşmelerinde ve deneysel ortamlarda elde edildi. Hiçbir ülkede duruşma bu yönteme uygun bir ortam olmadığından duruşma salonunda uygulanmadı. Bu bölümde önerdiğim uyarlama yöntemi hazırlık aşamasına taşımak.[80] Uyarlamanın etkisi ölçülmedi, mantığa dayanıyor.

[80] Amina Memon vd., "The Cognitive Interview: A Meta-Analytic Review and Study Space Analysis of the Past 25 Years", *Psychology, Public Policy, and Law* 16/4 (2010), 340-372.

Altı soruluk yapı da benim önerim, ölçülmüş bir yöntem değil. Anglosakson çapraz sorgu geleneğinin temel ilkeleriyle Türk duruşmasının süre kısıtını birleştirme denemesi. Kendi pratiğinizde farklı bir sayı işinize yarayabilir, önemli olan bir sınır koymak.

Soruları önceden hazırlamak, kısa bir duruşmada tanığın cevabını dinlemeye ve beklenmedik bir yanıtı izlemeye zaman bırakır.

BÖLÜM 17

Bilirkişiyi Yönetmek

Beşinci bölümde bilirkişi raporunu bir çıpa olarak ele almıştık. Rapor dosyaya girdiğinde ne olduğunu, itirazın neden çoğu zaman işe yaramadığını ve mücadelenin rapordan önce verildiğini konuşmuştuk. Eksik kalan bir şey vardı: O raporu bir insan yazıyor.

O insan da kitabın ilk yedi bölümünde anlattığım mekanizmalara tabi. Dikkati sınırlı, tutarlılık arıyor, çıpadan etkileniyor ve olaya geriye dönük bakıyor. Bilirkişi dosyadaki ikinci karar vericidir ama Türk avukatları ona neredeyse hiç bu gözle bakmıyor.

Aynı parmak izi, farklı sonuç

2006 yılında Itiel Dror ve David Charlton, adli bilimler alanının en rahatsız edici deneylerinden birini yaptılar.[81] Altı parmak izi uzmanına sekiz çift parmak izi verdiler. İzler, uzmanların daha önce kendi inceledikleri gerçek dosyalardan

[81] Itiel E. Dror - David Charlton, "Why Experts Make Errors", *Journal of Forensic Identification* 56/4 (2006), 600-616.

alınmıştı. Her biri yıllar önce bu izler hakkında eşleşiyor ya da eşleşmiyor diye karar vermişti.

Uzmanlar bir araştırmaya katıldıklarını bilmiyor, izleri rutin bir iş olarak incelediklerini sanıyorlardı. Bu kez izlerin bir kısmının yanında bağlam bilgisi vardı. Bazılarına "şüpheli itiraf etti", bazılarına "şüphelinin olay anında başka yerde olduğu doğrulandı" notu eklenmişti. Diğer izler karşılaştırma için bağlamsız verildi. Bu bilgilerin hiçbiri iki izin birbirine uyup uymadığıyla ilgili değildi. Parmak izi ya uyar ya uymaz.

Uzmanlar kırk sekiz kararın altısını değiştirdiler. Altı uzmandan dördü en az bir kararında yıllar önceki kendisiyle çelişti. Değişikliklerin dördü bağlam bilgisi verilen değerlendirmelerde, ikisi bağlamsız kontrol değerlendirmelerinde görüldü, dolayısıyla hepsini bağlama yükleyemeyiz. Bağlamın etkisi "zor" izlerde "kolay" izlerden daha güçlüydü. Belirsizlik arttıkça boşluğu bağlam dolduruyordu. Dördüncü bölümde çıpa için gördüğümüz kural da buydu: Doğru cevap ne kadar belirsizse çıpanın etkisi o kadar büyük.

Bu bir dürüstlük meselesi değil

Bu deneyi anlatanların en sık yaptığı hata uzmanları suçlamaktır. O uzmanlar taraf tutmuyor, bir şey gizlemiyor, kimseye yaranmaya çalışmıyorlardı. Bir araştırmaya katıldıklarını bile bilmiyorlardı.

Bağlam bilgisi bilinçli bir tercih olarak işlemedi, algının içine karıştı. Uzman izi farklı gördü ve gördüğü şey değiştiği için farklı karar verdi. Literatürde buna adli doğrulama yanlılığı deniyor. Saul Kassin, Itiel Dror ve Jeff Kukucka'nın 2013

tarihli derlemesi konuyu sistemli hâle getirdi.[82] Yazarlar bu yanlılığın uzmanlıkla çelişmediğini, onun bir yan ürünü olduğunu da gösterdiler. Deneyimli uzman örüntüleri hızlı tanır ve bu hız bağlamdan beslenir. Üçüncü bölümdeki sezgi tartışmasında karşılaştığımız durumun aynısı.

Kim ödüyorsa

İkinci araştırma daha doğrudan. 2013 yılında Daniel Murrie, Marcus Boccaccini ve arkadaşları yüzü aşkın deneyimli adli psikolog ve psikiyatriste iki günlük bir eğitim verdiler.[83] Ardından onlara gerçek bir danışmanlık işi yaptıklarını düşündürdüler. Katılımcıların yarısı savcılık, yarısı savunma için çalıştığını sanıyordu. Hepsine aynı dosyalar verildi ve hepsi aynı standart ölçme araçlarını kullandı.

Savcılık için çalıştığını sanan uzmanlar daha yüksek, savunma için çalıştığını sananlar daha düşük risk puanları verdi. Aynı kişiler hakkında, aynı araçlarla. Bu bulguya çekişmeli bağlılık deniyor: Uzman, kendisini görevlendiren tarafın konumunu destekleyen sonuca yöneliyor. Bu uzmanlar da rüşvet almıyor, bilerek çarpıtmıyordu. Kendilerini tarafsız görüyorlardı.

Türkiye'nin durumu farklı ama daha iyi değil

Çekişmeli bağlılık bakımından durumumuz daha iyi. Türkiye'de bilirkişiyi taraflar seçmiyor, mahkeme görevlendiriyor. Ücreti taraflar yatırsa da bilirkişi bir tarafın adamı sayılmaz. Amerikan sisteminde her taraf kendi uzmanını tutar ve o uz-

[82] Saul M. Kassin vd., "The Forensic Confirmation Bias: Problems, Perspectives, and Proposed Solutions", *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 2/1 (2013), 42-52.

[83] Daniel C. Murrie vd., "Are Forensic Experts Biased by the Side That Retained Them?", *Psychological Science* 24/10 (2013), 1889-1897.

man kendisini tutanı destekleme baskısı altındadır. Bizde bu yapısal baskı yok.

Bağlam yanlılığı bakımından ise durumumuz daha kötü. Dror'un çalışmalarından çıkan temel öneriye göre uzman yalnızca kararı için gerekli bilgiyi görmeli, gerekli olmayan bağlamdan korunmalı.[84] Buna sıralı açma deniyor. Uzman önce ham veriyi inceliyor, kararını kaydediyor ve ek bilgiye ancak ondan sonra erişiyor.

Türkiye'de bilirkişiye dosyanın tamamı gidiyor. Dava ve cevap dilekçeleri, tarafların bütün beyanları, varsa iddianame ve önceki raporlar, tanık ifadeleri onun önünde. Bilirkişi teknik incelemeye başlamadan önce tarafların anlatılarını okumuş oluyor. İkinci bölümdeki tutarlılık mekanizmasında kayma karar verilmeden önce başlıyordu, hatta karar vermesi istenmeyen kişilerde bile görülüyordu. Bilirkişi de hesap makinesini eline almadan dosyanın hangi yöne gittiğine dair bir izlenim ediniyor. Bu yapısal bir sorun ve Türkiye'de tartışılmıyor.

Bilirkişi de bir dosya okuyucusudur

Buradan pratik bir sonuç çıkıyor ve bölümün ana fikri bu: Kısım I ve Kısım II'de anlattığım her şey bilirkişi için de geçerli. O da sınırlı dikkatle çalışıyor, tutarlılık kuruyor, ilk okuduğu metnin çerçevesinden etkileniyor ve bilişsel yük altında kestirme yollara sapıyor. Zaman kısıtı hâkiminkinden bile sıkı olabilir, çünkü raporu kendi asıl mesleğini sürdürürken boş zamanında yazıyor. Ücreti sınırlı, süresi belli.

Soruyu bir de tersinden düşünün. Dilekçenizi hâkimin okuyacağını varsayarak yazıyorsunuz, oysa onu bilirkişi de

[84] Itiel E. Dror, "Cognitive and Human Factors in Expert Decision Making: Six Fallacies and the Eight Sources of Bias", *Analytical Chemistry* 92/12 (2020), 7998-8004.

okuyacak ve bilirkişinin raporu hâkimin kararını dilekçenizden daha fazla etkileyecek. Dilekçenizin bilirkişi gözüyle nasıl okunacağını düşündünüz mü? Muhtemelen hayır. Kimse düşünmüyor.

Bilgi ortamını yönetmek

Bilirkişinin gördüğü bilgiyi tamamen kontrol edemezsiniz, dosya ne ise odur. Yine de yapabileceğiniz şeyler var.

İlki bilirkişiye özel bir metin hazırlamak. Bilirkişi görevlendirildikten sonra teknik konuya odaklanan ayrı bir dilekçe verin. Bu dilekçe hukuki tartışmaya girmeden yalnızca teknik meseleyi, ilgili belgeleri ve sizin hesabınızı sunsun. Kırk sayfalık bir dava dilekçesinin içindeki teknik bölüm okunmayabilir, beş sayfalık ve teknik konuya odaklanmış bir metin okunur. Soruları rapor hazırlanmadan önce kısaca yazıya dökmek, rapor geldikten sonraki itirazın sınırlarını da belirginleştirir.

Bilirkişiye gidecek belgeleri işaretlemek de bunun parçası. Beşinci bölümde söylemiştim ve en yüksek getirili işlerden biri olduğu için yineliyorum. Dosyada yüzlerce sayfa var ve bilirkişi hepsini incelemeyecek. Hangi belgenin hangi soru için önemli olduğunu siz gösterirsiniz:

"Kusur oranının belirlenmesi bakımından EK-7 (iş müfettişi raporu, s. 4) ve EK-11 (eğitim kayıtları) özellikle incelenmelidir."

Sorulacak soruları sizin yazmanız da yine beşinci bölümden gelen bir öneriydi ve bu bölümdeki bulgular onu daha önemli kılıyor. Bilirkişiye sorulan soru onun bilgi ortamının ilk öğesidir ve inceleme sorunun kurulduğu yönde başlar. "Zararı hesaplayınız" ile "aşağıdaki üç varsayım ayrı ayrı esas alınarak zararı hesaplayınız" arasındaki fark, Dror'un deneyindeki bağlam farkı kadar büyük olabilir.

Bilirkişinin kendi kısıtları

Türk bilirkişilik uygulamasının kendine özgü baskıları var ve bunları bilmek işinize yarar. Verilen süre sınırlı, uzatma talebi hem zahmetli hem de olumsuz karşılanabiliyor. Ücret harcanan emeğe göre çoğu zaman düşük ve bu incelemenin derinliğini etkiliyor. Bilirkişiler listelerde yer alıyor, görevlendirmeyi mahkemeler yapıyor. Aradaki ilişki doğrudan bir bağımlılık sayılmaz ama tamamen yansız da değildir.

Bir de uzmanlık alanı uyumsuzluğu var. 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu ve sonraki düzenlemeler uzmanlık alanlarını sıkılaştırdı ancak dosyanın gerektirdiği uzmanlıkla görevlendirilen kişininki her zaman tam örtüşmüyor. Bu, itirazınız için sağlam bir zemin olabilir. Raporu okurken bu kişinin uzmanlık alanının raporda verdiği kararı kapsayıp kapsamadığını sorun. Bir makine mühendisinin iş güvenliği mevzuatını yorumlaması ya da bir inşaat mühendisinin tıbbi maluliyet değerlendirmesi yapması sık görülen ve itiraz edilebilecek taşmalardır.

Kendi uzmanınız da aynı durumda

HMK'nın 293. maddesi uyarınca aldığınız uzman görüşü taraf görüşüdür ve ücretini siz ödüyorsunuz. Murrie'nin bulgusu burada doğrudan geçerli. Uzmanınız, bilerek yapmasa bile sizin konumunuzu destekleme eğiliminde olacak. Bu, uzman görüşünü değersiz kılmaz ama iki sonucu vardır.

Uzmanınıza yönlendirici bilgi vermeyin. Dosyanın tamamını verin fakat "biz şunu savunuyoruz" demeden sorunuzu yansız kurun. "Aşağıdaki verilere göre kusur oranı ne olmalıdır?" diye sorabilirsiniz, "Kusurun davalıda olduğunu gösterir misiniz?" diye sormak ise görüşü baştan zayıflatır. Bu etik olduğu kadar pratik bir gerekliliktir, çünkü yönlendirilmiş bir uzman görüşü okunduğunda anlaşılır ve değerini yitirir.

Uzmanınızın kendi sınırlarını yazması da önemli. Beşinci bölümde söylediğim gibi, "Şu belge mevcut olmadığından şu konuda kesin bir şey söylenemez" cümlesi görüşün bütününe duyulan güveni artırır. Bir uzman görüşü, sizin lehinize olmayan bir noktayı da içerdiğinde en inandırıcı hâline ulaşır.

Bilirkişiyi dinletmek

HMK ve CMK bilirkişinin duruşmada dinlenmesine imkân veriyor ve on altıncı bölümdeki doğrudan soru yöneltme hakkı bilirkişiyi de kapsıyor. Bu imkân neredeyse hiç kullanılmıyor, oysa bazı dosyalarda rapora yazılı itirazdan çok daha etkili.

Bilirkişiye sorulacak sorular tanığa sorulacaklardan farklı bir mantıkla kurulur. Uzmanlığını sarsmaya çalışmazsınız. Uzmanlığını kabul eder ve varsayımlarını açığa çıkarırsınız. Birkaç soru yeter:

"Raporunuzda kusur oranını belirlerken hangi yöntemi kullandınız?"

"Bu yöntem, alanınızda tek kabul edilen yöntem mi, yoksa alternatifleri var mı?"

"Alternatif yöntem uygulansaydı sonuç değişir miydi?"

"Raporunuzu hazırlarken dosyadaki EK-11 sayılı belgeyi incelediniz mi?"

Sonuncusu, on beşinci bölümde anlattığım delilin stratejik kullanımıdır: Belgeyi göstermeden soruyorsunuz. Bu sorular bilirkişiye saygılı kalırken raporun kesinlik iddiasını yumuşatır ve kesinliği yumuşayan bir rapora hâkim daha az ağırlık verir.

Bilirkişiyi köşeye sıkıştırmaya çalışmayın. Yedinci bölümdeki mekanizma burada da işliyor. Bilirkişiyi mahkeme gö-

revlendirdi ve ona saldıran avukat mahkemenin seçimine saldırıyor gibi görünür.

Rapordaki bağlam izlerini aramak

Son teknik doğrudan Dror'un bulgusundan çıkıyor. Raporu okurken bilirkişinin bağlam bilgisinden etkilendiğine dair izler arayın.

İlk bakılacak yer raporun dili. "Davalının ihmali açıktır" gibi bir ifade teknik bir tespit sayılmaz ve bağlamın rapora sızdığını gösterir. Taraf beyanlarına yapılan atıflar da ipucu verir. "Davacının beyanına göre" diye başlayan bir teknik tespit ham veriye değil anlatıya dayanıyordur. Raporun kendi görev alanının dışına çıkıp çıkmadığına bakın, bu HMK m. 266 ve m. 279/4 sınırıdır ve beşinci bölümde konuşmuştuk. Son olarak raporun belirsizliği hiç dile getirip getirmediğine dikkat edin. Hiçbir belirsizlik ifade etmeyen bir rapor ya gerçekten kesin bir konuyu ele alıyordur ya da belirsizliği bağlamla doldurmuştur.

Bu izleri bulduğunuzda itirazınızı onların üzerine kurabilirsiniz. Şöyle bir çerçeve işe yarar:

"Raporun ilgili bölümü, teknik bir tespitten çok, dosya kapsamındaki taraf beyanlarının tekrarı niteliğindedir. Bilirkişiden beklenen, taraf beyanlarını değerlendirmek değil, kendi uzmanlık alanındaki verilere dayanarak teknik bir sonuca ulaşmaktır."

Bu itiraz bilirkişinin dürüstlüğüne değil yöntemine dokunuyor. Bu yüzden hem daha etkili hem daha güvenli.

Sınır

Bilirkişiye bilgi sunmakla onu yönlendirmek arasında bir çizgi var. Teknik meseleyi açıkça anlatmak, ilgili belgeleri işaret etmek, kendi hesabınızı dayanağıyla sunmak ve sorul-

masını istediğiniz soruları mahkemeye iletmek meşrudur. Bilirkişiyle mahkeme dışında doğrudan temas kurmak, sonucu telkin eden bir dil kullanmak ya da aleyhinize olan belgeyi işaretlemeyip lehinize olanları öne çıkararak eksik bir tablo sunmak meşru değildir. Sonuncusu üzerinde durmak gerek. Belgeleri işaretlemek meşrudur ama yalnızca işinize gelenleri işaretlemek bilirkişinin bilgi ortamını çarpıtır ve Dror'un tarif ettiği zararı üretir.

Bu bölümdeki bulgular bilirkişilik kurumuna güvenilemeyeceğini de göstermez. Anlatılan şey, insan bilişinin belirli koşullarda belirli biçimde yanıldığıdır. Bilirkişi raporlarının çoğu doğrudur. Güçlük, hangilerinin bağlamdan etkilendiğini ayırt etmekte. Bu ayrımı gözetmeyen avukat her rapora aynı itirazı yöneltir ve bir süre sonra hiçbir itirazı ciddiye alınmaz. On dördüncü bölümdeki uyarı burada da geçerli.

Dror'un deneyi altı uzmanla yapıldı. Örneklem küçük ve bu haklı bir eleştiri. Ancak bulgu sonraki çalışmalarda DNA yorumu, adli patoloji, yazı incelemesi ve yüz karşılaştırma gibi farklı adli disiplinlerde tekrarlandı ve örüntü tutarlı çıktı.

Murrie'nin çalışması yüzü aşkın katılımcıyla yapıldı ve tasarımı sağlam. Katılımcılar adli psikolog ve psikiyatristti, bulgunun mühendislik veya muhasebe bilirkişiliğine aynı ölçüde aktarılıp aktarılamayacağı test edilmedi. Öznel yargı payı arttıkça etkinin artması beklenir. Tamamen sayısal bir hesapta etki daha düşük olabilir.

Türkiye'de bilirkişi kararlarında bağlam yanlılığı hiç çalışılmadı. Yapılabilecek en basit çalışma, aynı teknik dosyaya farklı bağlam bilgileriyle görevlendirilen bilirkişilerin sonuçlarını karşılaştırmak olurdu. Etik ve pratik engelleri var ama imkânsız değil.

Bu bölümdeki en önemli yapısal öneri, bilirkişiye dosyanın tamamının değil, teknik inceleme için gereken kısmının gönderilmesi. Bu mevcut usul kurallarıyla tam olarak mümkün değil ve bir mevzuat tartışması gerektiriyor. Kitabın kapsamını aşıyor ama tartışılması gereken bir konu.

BÖLÜM 18

Duruşmanın Altı Dakikası

Duruşma salonunun kapısında bekliyorsunuz. İçeride başka bir dosya görülüyor. Koridorda sırasını bekleyen on beş kişi var, duruşma listesinde otuz dört dosya yazıyor ve saat on bir.

Sıranız gelince içeri giriyorsunuz. Hâkim dosyayı açıyor, katip yazmaya hazırlanıyor. Altı dakika sonra dışarıdasınız.

Bu kitabın en yoğun bölümlerinden biri olabilir, çünkü Türk yargılamasında duruşmanın payı küçük ama içinde kaçırılan fırsatların payı büyük.

Duruşma neden bu kadar kısa

Birinci bölümdeki aritmetiğe göre bir hâkime yılda dört yüz elli dörtten fazla dosya düşüyor ve her dosya birden çok celse görüyor. Bir duruşma gününde otuz ile elli arası dosya görülüyor. Beş saatlik bir günde otuz dosya varsa dosya başına on dakika kalıyor, kırk dosyada yedi buçuk, elli dosyada altı dakika. Bölümün başlığı oradan geliyor.

Bu sürenin bir kısmı yoklamaya, kimlik tespitine ve usuli işlemlere gidiyor, geriye kalan sizin konuşma süreniz. Aylardır hazırlandığınız dosyanın birkaç dakikada geçilmesi mesleğin en yaygın hayal kırıklıklarından biri. Yine de amacım yakınmak olmayacak. O dakikaların içinde ne olduğunu ve neyin kaçırıldığını göstermek istiyorum.

Kimsenin ciddiye almadığı duruşma

Türk hukuk yargılamasında bütün davanın sınırlarını çizen bir duruşma var ve avukatların çoğu ona bir formaliteymiş gibi hazırlanıyor: ön inceleme duruşması.

HMK'nın 140. maddesinin ne dediğine dikkatle bakmak gerekiyor. Hâkim ön inceleme duruşmasında tarafların iddia ve savunmaları çerçevesinde anlaştıkları ve anlaşamadıkları hususları tek tek tespit eder. Duruşmanın sonunda anlaşamadıkları hususların nelerden ibaret olduğu tutanakla tespit edilir ve tutanağın altı duruşmada hazır bulunan taraflarca imzalanır. Maddede şu cümle de yer alıyor:

Tahkikat bu tutanak esas alınmak suretiyle yürütülür.

Tutanakta yer almayan hususlar tahkikatın konusu olmuyor. İkinci bölümde hâkimin zihninde erken kurulan bir örüntünün sonraki bütün bilgiyi şekillendirdiğini, sekizinci bölümde uyuşmazlığı çerçeveleyen tarafın avantajlı olduğunu gördük. Ön inceleme tutanağı o çerçevenin yazıya geçip imzalandığı andır. Burada artık psikolojik bir örüntüden değil, hukuken bağlayıcı bir sınırdan söz ediyoruz. Türk medeni usul hukukunun en stratejik anı budur ve o duruşmaya hazırlıksız giden avukat sayısı çok fazla.

Ön incelemeye nasıl hazırlanılır

Hazırlığın merkezinde, tutanakta yazmasını istediğiniz cümleler durur. Ön inceleme duruşmasına uyuşmazlık konuları-

nın nasıl tespit edilmesini istediğinizi gösteren hazır bir metinle gidin, duruşmada okuyup tutanağa geçirtin:

"Müvekkilimiz açısından uyuşmazlık, teslimin gecikip gecikmediği değil, revize teslim tarihinin taraflarca kabul edilip edilmediğidir."

Tek bir cümle ama tutanağa girdiğinde tahkikatın yönü değişiyor.

Uyuşmazlık dışında bırakılmasını istediğiniz konular da en az bunun kadar önemli ve daha az kullanılıyor. Karşı tarafın gündeme getirdiği ama gerçekte tartışmalı olmayan konuların tartışmasız olduğu tutanağa geçerse dosyanın kapsamı daralır. On üçüncü bölümde çerçeveyi daraltmanın çoğu zaman yıkmaktan daha verimli olduğunu söylemiştim. Ön inceleme duruşması bu daraltmanın hukuken yapılabildiği yer.

Kanun tutanağın taraflarca imzalanmasını öngörüyor, bu yüzden imzalamadan önce okuyun ve eksik gördüğünüz hususun eklenmesini talep edin. Talep reddedilirse reddedildiğini de tutanağa geçirtin. Ön inceleme tutanağını okumadan imzalayan avukat davanın haritasını görmeden yola çıkmış olur.

Delillerin eksiksiz hâle gelmesi de bu aşamaya bağlı, çünkü ön incelemenin usuli sonuçları ağır. Dilekçelerinizde gösterip henüz sunmadığınız belgeleri ön inceleme davetiyesiyle verilen iki haftalık kesin süre içinde sunmazsanız o delillere dayanmaktan vazgeçmiş sayılırsınız (HMK m. 139 ve m. 140/5). İddia ve savunmanın genişletilmesi yasağı daha erken başlıyor. Dilekçeler karşılıklı verildikten sonra, ıslah ve karşı tarafın açık muvafakati dışında, iddia ve savunma genişletilemiyor (HMK m. 141). Bu usuli bir mesele ama kitabın mantığıyla örtüşüyor: Erken olan belirleyici.

Aradan geçen zaman

Türk yargılamasında celseler arası süre çoğu zaman iki ile üç ay. Hâkim üç ay önce gördüğü dosyayı hatırlamıyor ve arada yüzlerce dosya gördüğü için bunu ondan beklemek de olmaz. Her celse dosyanın yeniden kurulmasıyla başlıyor. Hâkim birkaç dakikada dosyayı gözden geçirip hangi aşamada olduğunu çıkarıyor. Bunu yaparken dosyanın tamamına değil, son duruşma tutanağına, varsa son gelen rapora ve son dilekçeye bakıyor.

Buradan çıkan ilk sonuç, tutanağın dosyanın belleği olduğu. Duruşmada söylediğiniz ama tutanağa geçmeyen şey hukuken zaten olmamış sayılır, psikolojik olarak da öyledir, çünkü üç ay sonra kimse hatırlamayacak. Söylediğiniz her önemli şeyin tutanağa geçtiğinden emin olmayı alışkanlık edinin. Geçmediyse geçirtilmesini talep edersiniz, talep reddedilirse reddin kendisini geçirtirsiniz.

İkinci sonuç, celse öncesi kısa bir dilekçenin celsedeki beyanınızdan daha güçlü olması. Hâkim celseden hemen önce dosyaya bakıyor ve o sırada gördüğü en son metin o celsenin çerçevesini kuruyor. Duruşmadan birkaç gün önce verilen, "dosyanın geldiği aşama ve talebimiz" başlıklı bir sayfalık dilekçe duruşmadaki üç dakikalık beyandan daha çok iş görür.

Altı dakikada ne yapılır

Duruşmaya girdiniz ve elinizde birkaç dakika var. Dilekçenizi özetlemek bu dakikaları harcamanın en kötü yolu. Hâkim dilekçenizi ya okudu ya okumadı. Okuduysa tekrarına gerek yok, okumadıysa üç dakikada anlatamazsınız.

Her celse için tek bir hedef belirleyin. O celsede alınmasını istediğiniz karar bilirkişi görevlendirilmesi mi, tanık dinlenmesi mi, süre verilmesi mi, bir belgenin celbi mi? Hedefe

hizmet eden cümleyi söyleyip gerekçesini bir cümleyle verdikten sonra durmak yeterli:

"Sayın Hâkim, bilirkişi raporundaki kusur oranı, dosyadaki iş müfettişi raporuyla çelişmektedir. Bu çelişkinin giderilmesi için ek rapor alınmasını talep ediyoruz."

Yirmi saniyede net bir talep ve net bir gerekçe. Bunu yapan avukat beş dakika konuşan avukattan daha fazlasını elde eder, çünkü hâkimin o dosyaya ayırdığı zihinsel kapasitenin tamamını tek bir şeye yöneltmiş olur.

Müvekkiliniz salondaysa yedinci bölümdeki kuralı hatırlayın. "Beyanlarımız dilekçemizdedir" demek yerine bir cümle söyleyin ki müvekkiliniz kendi adına konuşulduğunu görsün.

Ekranın arkasından

Türkiye'de duruşmaların önemli bir kısmı artık ekran üzerinden yapılıyor. SEGBİS ile tanık ve sanık dinleniyor, e-Duruşma ile avukatlar duruşmaya uzaktan katılabiliyor. Şehirlerarası yol, bekleme ve kaybedilen gün ortadan kalktığı için bu mesleğin en büyük pratik kolaylıklarından biri. Ama bir bedeli var ve bunu bilmeniz gerekiyor.

Uzaktan yürütülen yargılama işlemleri üzerine yapılan araştırmalar tutarlı bir örüntü gösteriyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde kefalet kararlarına ilişkin bir çalışmada, kapalı devre görüntü üzerinden yapılan duruşmalarda belirlenen kefalet tutarları yüz yüze duruşmalardakinden belirgin biçimde yüksek çıktı.[85] Suç türüne göre artış yüzde elli dörtten yüzde doksana kadar uzanıyordu.

[85] Shari Seidman Diamond vd., "Efficiency and Cost: The Impact of Videoconferenced Hearings on Bail Decisions", *Journal of Criminal Law and Criminology* 100/3 (2010), 869-902.

Göçmenlik yargılamalarında yapılan bir başka çalışmada, tutuklu olup duruşmasına ekran üzerinden katılanların sınır dışı edilme oranı daha yüksekti. Fark hâkimlerin daha sert davranmasından doğmuyordu. Bu kişiler avukat tutma ve başvuru yapma gibi imkânları daha az kullanıyordu.[86] Çocuk tanıklarla yapılan çalışmalarda da ekran üzerinden ifade veren çocuklar daha az doğru, daha az inandırıcı, daha az tutarlı ve daha az kendinden emin algılandı.[87]

Bu bulguların ortak noktası, ekranın arkasındaki kişinin odadaki kişiden daha az mevcut olması. Yedinci bölümdeki süreç adaleti çerçevesinde ses, saygı, tarafsızlık ve güvenilir saik vardı ve bunların hepsini mevcudiyet taşıyor. Ekran o mevcudiyeti zayıflatıyor.

Ne zaman ekran, ne zaman salon

Buradan bir karar kuralı çıkıyor. Müvekkiliniz, sanık ya da belirleyici bir tanık dinlenecekse salonda olmanız gerekir. Esas hakkındaki beyanı yapacağınız celse, ön inceleme duruşması, tutukluluk incelemesi ve dosyanın kaderini belirleyecek bir kararın beklendiği celseler de bu gruba girer. Süre verilmesi, evrak ya da rapor beklenmesi gibi usuli celselerde ve talebinizin yazılı olarak da sunulabileceği hâllerde ekran yeterlidir.

Müvekkiliniz SEGBİS ile dinlenecekse mümkünse yanında olun. Araştırmalardaki bulgulardan biri, mahkemelerin önemli bir kısmında avukatla müvekkil arasında özel ileti-

[86] Ingrid V. Eagly, "Remote Adjudication in Immigration", *Northwestern University Law Review* 109/4 (2015), 933-1020.

[87] Alicia Bannon - Janna Adelstein, *The Impact of Video Proceedings on Fairness and Access to Justice in Court* (New York: Brennan Center for Justice, 10 Eylül 2020), https://www.brennancenter.org/our-work/research-reports/impact-video-proceedings-fairness-and-access-justice-court.

şim imkânı bulunmadığıydı ve Türkiye'de de aynı sorun var. Müvekkiliniz ekranda yalnızsa ve ona ulaşabileceğiniz bir kanal yoksa savunma hakkının pratik kullanımı zayıflar. Bu durumu tutanağa geçirtin.

Fiziksel oda

Bazı şeyler küçük oldukları için ihmal ediliyor. Türk duruşma salonlarında avukatlar genellikle zaten ayakta konuşuyor ama e-duruşmada oturuyorsunuz ve bu ses tonunuzu değiştiriyor. Gerekiyorsa ayağa kalkın, ayakta konuşan bir insanın sesi daha net çıkar.

Tutanağı katip yazıyor. Çok hızlı konuşursanız söylediklerinizi eksik geçer. Önemli bir beyanda yavaşlamak, gerekirse "tutanağa geçmesini istiyorum" deyip beklemek teknik bir ayrıntı gibi görünse de dosyanın belleğini oluşturuyor.

Karşı vekille tartışmaya girmemenin bir nedeni yedinci bölümdeki mekanizma, öteki nedeni zaman. Altı dakikanızın üçünü tartışmaya harcarsanız geriye kalanı yetmez.

Kimsenin söylemediği bir tavsiye de erken gelip önceki dosyaları izlemek. Sizden önceki üç dosyayı izlediğinizde hâkimin o günkü ritmini, sabrını ve hangi taleplere nasıl yaklaştığını görürsünüz. Bu bilgi kendi dosyanızda ne kadar ileri gidebileceğinizi belirler.

Sınır

Bu bölümdeki etik mesele sınırlı. Duruşma süresini kısa tutmak savunmayı kısmak anlamına gelmez. Önerdiğim şey söylenmesi gerekmeyeni söylememek, söylenmesi gerekeni ise söylemek. Bir usul ihlali varsa ya da bir hakkınız kısıtlanıyorsa sürenin kısalığı bunu geçiştirmenin gerekçesi olamaz. Tutanağa geçirtmek için gerekirse ısrar edin.

Ön inceleme tutanağının stratejik kullanımı meşrudur, gerçekte tartışmalı olan bir hususu tartışmasız diye geçirtmeye çalışmak ise meşru değildir. Karşı tarafın dikkatsizliğinden yararlanarak çekişmeli bir konuyu uyuşmazlık dışına çıkarmak usul hukukundaki dürüstlük kuralıyla bağdaşmaz. Pratikte de risklidir, çünkü fark edildiğinde dosyadaki bütün güvenilirliğinizi harcarsınız. Kendi çerçevenizi tutanağa geçirtebilirsiniz, karşı tarafın konumunu onun kastetmediği biçimde geçirtemezsiniz.

Bu bölümdeki duruşma süresi tahminleri, Adalet İstatistikleri'ndeki dosya sayıları ve duruşma günü uygulamasından çıkarılmış kaba hesaplardır. Türkiye'de duruşma sürelerini ölçen sistemli bir çalışma bilmiyorum. Mahkeme türüne, şehre, hatta hâkime göre büyük farklar var. Kendi çalıştığınız mahkemede bir gün oturup duruşma sürelerini not almanız bu bölümdeki her şeyden daha değerli bir bilgi verir ve bunu da kimse yapmıyor.

Uzaktan duruşma araştırmaları Amerikan sisteminde yapıldı ve doğrudan aktarılamaz. Kefalet Türk hukukunda aynı biçimde işleyen bir kurum değil. En yakın karşılığı, adli kontrol tedbirleri arasındaki güvence yatırma yükümlülüğü (CMK m. 109). Bulguların ortak yönü ise ekran üzerinden katılan kişinin sürece daha zayıf katılması ve daha az mevcut algılanması ve bu sisteme özgü bir bulgu değil.

Türkiye'de SEGBİS ve e-Duruşma uygulamasının karar sonuçlarına etkisini inceleyen bir çalışma yok. Uygulamanın ne kadar yaygın olduğu düşünülürse bu ciddi bir boşluk ve henüz kimse onu doldurmaya girişmedi.

BÖLÜM 19

Karşı Tarafla Müzakere

Bir odadasınız. Karşınızda karşı taraf ve vekili oturuyor, arada bir arabulucu var. Hâkim yok, karar veren kimse yok ve kimse kimseyi hiçbir şeye zorlayamıyor. İki saat sonra ya bir anlaşma olacak ya olmayacak.

Mesleğin bu tarafını hâlâ ikincil sayan çok kişi olduğu için baştan bir rakam vereyim. Adalet Bakanlığı arabuluculuk verilerine göre, 2025 yılında iş uyuşmazlıklarında müzakeresi tamamlanan 1.164.809 dosyanın 850.210'u, yani yaklaşık dörtte üçü anlaşmayla sonuçlandı. Türkiye'de iş uyuşmazlıklarının çoğu artık mahkemede değil o odada bitiyor. Ticari uyuşmazlıklarda tablo çok farklı. Müzakeresi tamamlanan 253.064 dosyanın yalnızca 60.492'sinde, yaklaşık dörtte birinde anlaşma sağlandı.

Buna rağmen hukuk fakültesinde müzakere dersi yok, stajda da anlatılmıyor. Pek çok avukat arabuluculuk oturumuna dava dosyasına ayırdığı hazırlığın onda biriyle gidiyor.

Aynı teklif, iki farklı anlam

Jeffrey Rachlinski'nin çalışması, uyuşmazlığın iki tarafının aynı teklife yapısal olarak farklı baktığını gösteriyor.[88] Sebebi Kahneman ve Tversky'nin beklenti kuramında aramak gerekiyor.[89] İnsanlar kazanç bölgesinde risk almaktan kaçınır ve eldeki kesin kazancı daha büyük ama belirsiz bir kazanca tercih eder. Kayıp bölgesinde tersi geçerlidir. Kesin bir kaybı kabul etmektense kaybı tamamen ortadan kaldırma ihtimali olan bir kumara girmeyi seçerler.

Masaya bu gözle bakın. Davacının şu an elinde hiçbir şey yok, teklif edilen para onun için kesin bir kazanç ve kazanç bölgesindeki insan risk almaktan kaçınır. Davalının cebinde ise para var. Teklif edilen ödeme onun için kesin bir kayıp ve kayıp bölgesindeki insan risk almaya yatkındır.

Rachlinski'nin bulgusu bunu sayıya döküyor. Davacı konumundaki katılımcıların yüzde yetmiş yedisi uzlaşmayı kabul ederken, davalı konumundakilerin yalnızca yüzde otuz biri aynı tutarı ödemeye razı oldu. Rakam ve olasılıklar aynıyken iki buçuk kat fark çıktı. Bu fark kazanma ihtimalinin her düzeyinde sürüyordu. Davalılar mahkemede kazanma ihtimalleri yüzde otuz olduğunda bile uzlaşmaya davacılardan daha az istekliydi.

Masadaki karşılığı

Davalı tarafın direnci dosyanın gücünden çok konumunun psikolojisinden geliyor olabilir. Karşı taraf makul bir teklifi reddediyorsa, sebebi dosyasının güçlü olması kadar kayıp

[88] Jeffrey J. Rachlinski, "Gains, Losses, and the Psychology of Litigation", *Southern California Law Review* 70/1 (1996), 113 vd.

[89] Daniel Kahneman - Amos Tversky, "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk", *Econometrica* 47/2 (1979), 263-291.

bölgesinde durması da olabilir. Bunun sizin için anlamı hangi tarafta olduğunuza göre değişiyor.

Davacı vekiliyseniz karşı tarafın direncini abartmayın ve kendi tarafınızın uzlaşmaya fazla istekli olabileceğini hesaba katın. Müvekkiliniz kazanç bölgesinde, risk almak istemiyor ve düşük bir teklifi kabul etmeye eğilimli. Onunla konuşurken bu eğilimi açıkça adlandırabilirsiniz: "Şu anda elinizde hiçbir şey yok, o yüzden masadaki her rakam iyi görünüyor. Ama davanın gerçek değeri şudur."

Davalı vekiliyseniz sorgulanması gereken kendi tarafınızın direnci. Müvekkiliniz kayıp bölgesinde ve kumar oynamaya yatkın, bu da mahkemede kaybetme ihtimalini olduğundan düşük görmesine yol açabilir.

Çerçeveyi çevirmek

Davalı müvekkilinize teklifi bir ödeme olarak sunarsanız onu kayıp diye algılar ve reddeder. Aynı teklifi bir tasarruf olarak sunduğunuzda kazanç bölgesine geçer. "Dört yüz bin lira ödemeyi kabul edelim mi?" cümlesi ile "Bu anlaşmayla, mahkemede karşı karşıya olduğunuz sekiz yüz bin liralık riski dört yüz bin liraya kapatıyoruz" cümlesi aynı şeyi söylüyor ama ikincisi çok daha kabul edilebilir geliyor.

Sekizinci bölümdeki çerçeveleme mantığı burada da işliyor. Bu müvekkili kandırmak sayılmaz, çünkü iki cümle de doğru. Yalnızca hangi doğruyu öne çıkaracağınıza karar veriyorsunuz.

Hesaba yargılama süresini de katın. Hukuk mahkemelerinde ortalama iki yüz kırk üç gün, istinaf ve temyizle birlikte yıllar söz konusu. Vekalet ücreti, yargılama giderleri ve faiz riski de hesaba girer. En çok atlanan kalem ise tahsil riski, yani kazandığınız bir ilamı tahsil edememe ihtimali. Bu

kalemleri yazılı olarak müvekkilinizin önüne koyun. Sözlü anlatım yetmiyor, sayılar görüldüğünde çerçeve değişiyor.

Neden ikimiz de haklıyız

Anlaşamamanın en yaygın sebebini başka bir bulgu açıklıyor. George Loewenstein, Samuel Issacharoff, Colin Camerer ve Linda Babcock'un çalışmaları, insanların "adil sonuç" değerlendirmelerinin hangi tarafta olduklarından etkilendiğini gösterdi.[90]

Deneyde katılımcılara aynı dosya veriliyor, bir kısmına davacı, bir kısmına davalı rolü dağıtılıyor ve ardından bu davada adil tazminatın ne olacağı soruluyor. Roller rastgele dağıtıldığı hâlde davacı rolündekiler sistemli olarak daha yüksek, davalı rolündekiler daha düşük rakamlar veriyor. Belirleyici bulguya göre bu fark büyüdükçe tarafların anlaşamama olasılığı da artıyor.

Buna kendine hizmet eden yanlılık deniyor.[91] İki tarafın da kötü niyetli olmadığı ve ikisinin de haklı olduğuna içtenlikle inandığı durumları açıklıyor. Masada karşınızdaki avukat sizi kandırmaya çalışmıyor, gerçekten öyle düşünüyor olabilir. Siz de öyle.

Kendinize karşı okuma

Bu yanlılığın deneysel olarak test edilmiş bir panzehiri var: Müzakereden önce kendi dosyanızın zayıf noktalarını yazıya dökmek. Karşı tarafın ne diyeceğini düşünmek bunun yerini tutmuyor. Bir sayfaya karşı tarafın en güçlü üç argümanını,

[90] George Loewenstein vd., "Self-Serving Assessments of Fairness and Pretrial Bargaining", *Journal of Legal Studies* 22/1 (1993), 135-159.

[91] Linda Babcock - George Loewenstein, "Explaining Bargaining Impasse: The Role of Self-Serving Biases", *Journal of Economic Perspectives* 11/1 (1997), 109-126.

onların yazacağından daha iyi yazın. Sonra bu argümanlar kabul edilirse dosyanın değerinin ne olacağını kendinize sorun. Çıkan rakam müzakere aralığınızın alt sınırıdır.

Bu egzersizi yapan avukatlar masaya yapmayanlardan daha gerçekçi beklentilerle oturuyor ve gerçekçi beklenti anlaşma olasılığını yükseltiyor. Yirminci bölümde aynı egzersizin genişletilmiş hâli, müzakereyle sınırlı kalmadan dosyanın tamamı için ele alınıyor.

Aynı teklif, sizin ağzınızdan

Müzakerenin en tuhaf mekanizmalarından birini Lee Ross ve Constance Stillinger'in çalışmaları ortaya koydu: Bir teklif karşı taraftan geldiği için değer kaybediyor.[92] Deneylerde aynı öneri bazı katılımcılara kendi taraflarının, bazılarına karşı tarafın önerisi olarak sunuldu ve ikinci grupta sistemli olarak daha az cazip bulundu. İçerik aynıydı, yalnızca kaynak farklıydı.

Buna tepkisel değersizleştirme deniyor. Akıl yürütme basit: Karşı taraf bunu öneriyorsa onların işine geliyordur, öyleyse benim işime gelmiyordur. Bu mekanizma arabuluculuk masasında sürekli çalışıyor ve pek çok makul teklifi öldürüyor.

Ona karşı en doğal kanal arabulucunun kendisi. Teklifinizi doğrudan karşı tarafa sunmak yerine arabulucuya iletip onun sunmasını isteyebilirsiniz. Kaynak değişince algılanan değer de değişir. Arabulucunun işlevi zaten budur ama Türkiye'de arabulucular çoğu zaman pasif bir tutanak tutucu gibi kullanılıyor.

Tek teklif yerine seçenek sunmak da işe yarar. "Dört yüz bin lira" tek bir tekliftir ve reddedilebilir. "Ya peşin üç yüz

[92] Lee Ross - Constance Stillinger, "Barriers to Conflict Resolution", *Negotiation Journal* 7/4 (1991), 389-404.

elli bin, ya altı ayda dört yüz yirmi bin, ya da üç yüz bin artı şu makinenin devri" dediğinizde karşı taraf kabul ya da ret ikilemi yerine bir seçim yapar. Seçim yapan kişi sürece katılmış olur ve yedinci bölümdeki ses etkisi burada da işler.

Teklifi karşı tarafın kendi ölçütüne dayandırmak üçüncü bir yol: "Sizin de belirttiğiniz gibi, emsal kararlar bu aralıkta seyrediyor. Bu teklif tam da o aralığın ortasında." Karşı tarafın kendi söylediği bir şeye dayanan teklif tepkisel değersizleştirmeye daha dayanıklıdır.

İlk rakam

Dördüncü bölümde ele aldığımız çıpalama masada da geçerli ama bir farkla. Klasik tavsiye ilk teklifi sizin yapmanızdır.[93] Dosyayı iyi biliyor ve karşı tarafın konumunu makul biçimde kestirebiliyorsanız bu doğrudur, çünkü ilk rakam pazarlığın merkezini belirler. Karşı tarafın elinde sizin bilmediğiniz bilgi varsa ilk teklif sizi ele verir.

Türkiye'deki zorunlu arabuluculuk oturumlarında taraflar çoğu zaman birbirinin dosyasını tam görmemiş oluyor. Dava henüz açılmamış, dilekçeler yok, deliller karşılıklı sunulmamış. Bilgi asimetrisi yüksek. Bu ortamda önce soru sormak, rakamı sonra vermek daha güvenli. İlk yarım saati karşı tarafın hangi kalemleri kabul edip hangilerini reddettiğini ve neyi bilmediğini anlamaya ayırabilirsiniz. Rakamı verirken de dayanağını önce anlatın, hesap önce gelsin, sonuç sonra. Bu hem çıpayı güçlendirir hem de dördüncü bölümdeki geri tepme riskini azaltır.

[93] Adam D. Galinsky - Thomas Mussweiler, "First Offers as Anchors: The Role of Perspective-Taking and Negotiator Focus", *Journal of Personality and Social Psychology* 81/4 (2001), 657-669.

Arabulucuyu kullanmak

Türkiye'de arabulucunun rolü belirsiz. Bazı arabulucular süreci etkin biçimde yönetiyor, ayrı görüşmeler yapıyor, seçenek üretiyor. Bazıları yalnızca oturumu açıp kapatıyor ve tutanak tutuyor. İkinci tipi birinci tipe çeviremezsiniz ama çalışma biçiminizi ona göre ayarlayabilirsiniz.

Ayrı oturum talep etmek tepkisel değersizleştirmeyi aşmanın en pratik yolu ve müvekkilinizle aranızda konuşma imkânı da doğuruyor. Oturumdan önce dosyanın özetini ve konumunuzun dayanaklarını arabulucuya yazılı olarak iletmek, beşinci bölümde bilirkişi için önerdiğim bilgi ortamını yönetme mantığının aynısı. Arabulucu karar vermese de sizin argümanınızı karşı tarafa aktarır. Onu ikna ettiğinizde bir taşıyıcı kazanmış olursunuz.

Anlaşmama da bir sonuçtur

Buraya kadar anlatılanlar anlaşmayı kolaylaştıran teknikler ama her uyuşmazlık anlaşmayla bitmek zorunda değil. Zorunlu arabuluculuk sistemi anlaşmayı iyi, anlaşmamayı kötü sayan bir baskı yaratıyor. Oysa bazı dosyalarda anlaşmamak doğru karardır.

Karşı tarafın teklifi davanın gerçekçi değerinin belirgin biçimde altındaysa ve tahsil riski yoksa direnmek için sağlam bir nedeniniz var. Müvekkilinizin istediği bir ilke meselesi, emsal oluşturma isteği ya da karşı tarafın masaya yalnızca süre kazanmak için oturmuş olması da aynı sonuca götürebilir.

Her seferinde sorulacak soru, bu anlaşmanın mahkemeden alabileceğinizden daha iyi olup olmadığı. Cevabı beklenen tutar, kazanma olasılığı, süre ve tahsil riski üzerinden hesaplarsınız. Bu dört kalemi yazılı hesaplayan avukat çok az ve yazılı hesaba dayanmayan uzlaşma kararları sezgiye

dayanıyor. Kitap boyunca gördüğümüz gibi sezgi denetimsiz kaldığında yanılıyor.

Sınır

Uzlaşma kararı avukatın değil müvekkilindir. Sizin işiniz, bu kararı verebilmesi için gereken bilgiyi eksiksiz ve dürüstçe sunmak. Çerçeveyi çevirme tekniği gerçeği daha anlaşılır kılmak için var ve müvekkili istemediği bir anlaşmaya ikna etmek için kullanılamaz. Bunu sınamanın yolu, müvekkilinizin sunduğunuz iki çerçeveyi birlikte görse aynı kararı verip vermeyeceğini sormak. Vermeyecekse bir çerçeveyi ondan gizliyorsunuz demektir.

Anlaşmanın kapsamı ayrı bir sınır. Taraflar ve avukatları ile arabulucunun birlikte imzaladığı anlaşma belgesi, kanunların icra edilebilirlik şerhini zorunlu tuttuğu hâller dışında, şerh aranmaksızın ilam niteliğinde belgedir. Ticari uyuşmazlıklarda avukatlar ile arabulucunun imzası yeterli (6325 sayılı Kanun m. 18/4). Belgenin içeriği ve kapsamı müvekkilinizin sonraki bütün taleplerini etkileyebilir. Geniş ibra içeren bir metin, müvekkilinizin henüz farkında olmadığı alacakları da kapsayabilir ve bu özellikle iş uyuşmazlıklarında sık görülen bir sorun. Rakam kadar metni de müzakere edin.

Süre baskısı da hesaba katılmalı. Zorunlu arabuluculukta oturumlar kısa ve tarafların üzerinde bir bitirme baskısı var. Bu baskı kötü anlaşmalar üretiyor. Karar vermek için zamana ihtiyacınız varsa ek oturum talep edebilirsiniz, aynı gün imzalama zorunluluğu yok. Müvekkilinize de bugün karar vermek zorunda olmadığınızı söyleyin.

Pratikte bu bölüm, arabuluculuk oturumuna dava dosyasına gösterdiğiniz ciddiyetle hazırlanmak anlamına geliyor. Davacı müvekkilin fazla istekli, davalı müvekkilin kumara yatkın olabileceğini bilerek davanın gerçek değerini, süreyi,

vekalet ücretini, faizi ve tahsil riskini yazılı hesaplarsınız. Davalıya teklifi riskin azaltılması olarak ama iki çerçeveyi de göstererek sunarsınız. Oturumdan önce karşı tarafın en güçlü üç argümanını yazar, arabulucuya yazılı özet verir, ilk yarım saati sorulara ayırır, rakamdan önce hesabı anlatırsınız. Teklifi arabulucu aracılığıyla ve tek rakam yerine seçeneklerle iletmek, ayrı oturum istemek, ibranın kapsamına bakmak ve gerekirse imzayı ek oturuma bırakmak da aynı hazırlığın parçası.

Rachlinski'nin bulgusu ve kendine hizmet eden yanlılık çalışmaları Amerikan hukuk sisteminde ve çoğunlukla deneysel ortamlarda üretildi, Türk arabuluculuk pratiğinde test edilmedi. Ancak beklenti kuramı davranışsal iktisadın en sağlam bulgularından biri ve kültürler arasında tutarlı sonuçlar veriyor. Türkiye'de farklı işlemesi için bir sebep görünmüyor.

Türkiye'de arabuluculuk verileri toplanıyor ama analitik olarak kullanılmıyor. Anlaşma oranlarının uyuşmazlık türüne, tutara, taraf profiline ve arabulucunun yaklaşımına göre nasıl değiştiğini gösteren bir çalışma yok. Bir milyondan fazla dosyanın verisi elimizde duruyor ve incelenmiyor.

Bu bölümdeki teknikler tarafların kabaca eşit güçte olduğu müzakereler için yazıldı. Bir işçinin büyük bir şirketle müzakeresi gibi güç dengesizliğinin yüksek olduğu durumlarda aynı teknikler yeterli olmayabilir. Zorunlu arabuluculuğun bu tür dengesizlikleri derinleştirip derinleştirmediği Türkiye'de tartışılması gereken bir politika sorusu. ### Kısım III'ün sonu {-}

Bu kısımda salondaki insanlara baktık. Bellek her hatırlamada yeniden kuruluyor ve Türk yargılamasının yapısı hâkimin tanığı en cilalanmış hâlinde görmesine yol açıyor. İnsanlar doğruyu yalandan yüzde elli dört doğrulukla ayırt ediyor ve beyanla belge arasındaki tutarsızlık beden dilinden

çok daha güçlü bir bulgu. HMK 152 ve CMK 201 doğrudan soru yöneltme hakkı veriyor ama bu hak kullanılmıyor. Bilirkişi de aynı mekanizmalara tabi bir karar verici, ön inceleme tutanağı davanın haritası, müzakere masasında da aynı teklif iki tarafa iki farklı şey söylüyor. Karşınızdaki insanların hepsi bu kitapta okuduğunuz bilişsel mimariyi taşıyor.

Kısım IV'te bir kişi kaldı: siz. Şimdiye kadar hep başkalarının nasıl yanıldığını konuştuk. Kendi zihninize baktığınızda göreceğiniz şey muhtemelen en rahatsız edici olanı, çünkü sizin yanlılığınız dosyanıza, oradan da hâkime geçiyor.

DÖRDÜNCÜ KISIM

Avukatın Kendi Zihni

BÖLÜM 20

Kendi Yanlılığın

On dokuz bölümdür başkalarının nasıl yanıldığını anlatıyorum. Hâkimin dikkati sınırlı, bilirkişi bağlamdan etkileniyor, tanık yanlış hatırlıyor, karşı taraf kendi konumunun psikolojisiyle hareket ediyor.

Bu bölüm kitabın en zor bölümü olabilir. Başkalarının yanlılığını okumak ilginçtir, kendinizinkini okumak başka bir şey. Yine de atlamayın, çünkü sizin yanlılığınız dosyaya doğrudan yazılıyor ve dosyanızı kitaptaki bütün öteki mekanizmalardan daha doğrudan etkiliyor.

Dört yüz seksen bir avukat

2010 yılında Jane Goodman-Delahunty, Pär Anders Granhag, Maria Hartwig ve Elizabeth Loftus bir çalışma yayımladılar.[94] Amerika Birleşik Devletleri'nin çeşitli yerlerinden dört yüz seksen bir avukat, duruşma aşamasına gelmiş kendi

[94] Jane Goodman-Delahunty vd., "Insightful or Wishful: Lawyers' Ability to Predict Case Outcomes", *Psychology, Public Policy, and Law* 16/2 (2010), 133-157.

dosyaları için en az ne elde etmek istediklerini yazarak bir hedef belirledi ve bu hedefe ulaşma ihtimalini yüzde olarak tahmin etti. Davalar sonuçlandığında tahminler gerçek sonuçlarla karşılaştırıldı.

Avukatlar aşırı güvenliydi. İhmal davalarını yürüten avukatların ortalama güven tahmini yüzde altmış beşti, hedeflerine ulaşanların oranı ise yaklaşık yüzde elliydi. Ortalamada on beş puanlık bir fark.

Deneyim düzeltmiyor

Çalışmanın en can sıkıcı bulgusu, aşırı güvenin mesleki deneyimle azalmamasıydı. Yirmi yıllık avukat beş yıllık avukattan daha isabetli tahmin yapmıyordu.

On beşinci bölümde gördüğümüz mekanizma burada da işliyor. Bir beceriyi geliştirmek için geri bildirim gerekir. Tahmininizi kaydetmediyseniz onu sonuçla karşılaştıramazsınız, karşılaştıramadığınız şeyden de öğrenemezsiniz. Yirmi yıldır dava kazanıp kaybediyorsunuz ama ne kadar emin olduğunuzu ve sonunda ne çıktığını hiç yazmadınız. Ortaya çıkan şey yirmi yıllık bir deneyimden çok, bir yıllık deneyimin yirmi kez tekrarına benziyor.

Düşünmek de düzeltmiyor

Araştırmacılar avukatların bir kısmından hedeflerine ulaşamama sebeplerini yazmalarını, yani neden başaramayabileceklerini düşünmelerini istedi. Aşırı güvene karşı en çok önerilen yöntem budur: aksini düşünmek, karşı senaryoyu üretmek. Hiçbir işe yaramadı ve bu grubun tahminleri ötekilerden daha isabetli çıkmadı.

Altıncı bölümde de geriye dönük bakış yanılgısına karşı uyarmanın işe yaramadığını görmüştük. Kamin ve Rachlinski'nin deneyindeki üçüncü grup uyarılmış ama

fark oluşmamıştı. İki bulgu yan yana konduğunda bilişsel yanlılıkların farkındalıkla düzelmediği anlaşılıyor. Bunu okuyup artık dikkatli olacağınızı düşünüyorsanız hiçbir şey değişmeyecek. Değişim yapı gerektiriyor ve bölümün ikinci yarısı onu anlatıyor.

Melodiyi siz duyuyorsunuz

Elizabeth Newton, Stanford Üniversitesindeki 1990 tarihli doktora tezi için basit bir deney kurdu.[95] Katılımcıları vuranlar ve dinleyenler diye ikiye ayırdı. Vuranlar herkesin bildiği şarkıların ritmini parmaklarıyla vurdu, dinleyenler şarkıyı tahmin etmeye çalıştı. Vuranlara dinleyenin şarkıyı bulup bulamayacağı da soruldu.

Vuranlar şarkıların yüzde ellisinin bulunacağını tahmin etti. Gerçekte yüz yirmi şarkıdan üçü bulundu, yani yüzde iki buçuğu. Arada yirmi kat fark var.

Vuran kişi parmağıyla masaya vururken kafasının içinde şarkıyı duyuyor. Melodi ve sözler orada olduğu için ritim ona gayet açık geliyor. Dinleyen ise yalnızca düzensiz tıkırtılar duyuyor. Vuran, bilmemenin nasıl bir şey olduğunu artık hayal edemiyor. Buna bilgi laneti deniyor.[96]

---

[95] Elizabeth Newton, *Overconfidence in the Communication of Intent: Heard and Unheard Melodies* (Stanford: Stanford Üniversitesi, yayımlanmamış doktora tezi, 1990), aktaran Dale W. Griffin - Lee Ross, "Subjective Construal, Social Inference, and Human Misunderstanding", *Advances in Experimental Social Psychology* 24 (1991), 319-359; Raymond S. Nickerson, "The Projective Way of Knowing: A Useful Heuristic That Sometimes Misleads", *Current Directions in Psychological Science* 10/5 (2001), 168-172.

[96] Colin Camerer vd., "The Curse of Knowledge in Economic Settings: An Experimental Analysis", *Journal of Political Economy* 97/5 (1989), 1232-1254.

Dilekçeniz neden açık görünüyor

Dosyayı altı aydır çalışıyorsunuz. Kimin ne yaptığını, hangi belgenin neyi gösterdiğini, argümanın hangi halkaya dayandığını biliyorsunuz. Dilekçenizi yazıp okuduğunuzda gayet açık görünüyor. Görünecektir de, çünkü melodiyi siz duyuyorsunuz. Hâkim yalnızca tıkırtıları duyuyor ve birinci bölümdeki hesaba göre beş dakikası var.

Onuncu bölümde cümle yapısından, sekizinci bölümde ilk sayfadan, dokuzuncu bölümde anlatıdan söz ettim. O tavsiyeleri uygulamanın bu kadar zor olmasının sebebi, kendi metninizin ne kadar anlaşılmaz olduğunu görememeniz. Bu dikkatsizlikten doğmuyor, yapısal bir körlük. İstemekle de aşılmıyor, çünkü bildiğiniz şeyi zihninizden çıkaramazsınız. Tek çare dışarıdan bir bakış.

Yanlılığınız dosyaya nasıl sızıyor

Yanlılığın dosyaya ilk girdiği yer görmediğiniz delildir. Dosyayı "müvekkilim haklı, çünkü şu oldu" diye bir hipotezle okuyorsunuz. Bu hipotezle uyumlu belgeler anlamlı, uyumsuz olanlar ilgisiz ya da önemsiz görünüyor. İkinci bölümdeki tutarlılık mekanizması hâkimde nasıl çalışıyorsa sizde de öyle çalışıyor. Dosyayı hâkimden önce okuduğunuz için sizin örüntünüz daha erken kuruluyor ve daha sağlam oturuyor. Sonuçta karşı tarafın kullanacağı belgeyi dosyada durduğu hâlde fark etmiyorsunuz. On birinci bölümde "bu ortaya çıkacak mı" diye sormanızı önerirken avukatların bu soruyu sistemli olarak yanlış cevapladığını söylemiştim ve sebebi bu.

Sormadığınız sorular da aynı işi görür. Müvekkilinizle konuşurken kurduğunuz hikâyeyi doğrulayan sorular soruyorsunuz. "Sözleşmeyi imzaladığınızda bu şartı size söylediler mi?" diye sorarken "Sözleşmeyi imzalarken ak-

lınızdan ne geçiyordu?" sorusu aklınıza gelmiyor. İlki bir cevap arıyor, ikincisi bilgi. On altıncı bölümde gördüğümüz gibi açık uçlu soru daha zengin ve daha doğru bilgi üretir.

Bir de yazdığınız kesinlik var. Emin olduğunuzda dilekçede de emin yazarsınız: "açıktır ki", "tartışmasızdır", "hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde". Bu ifadeler gerçekten tartışmasız noktalarda güç katar, tartışmalı noktalarda ise güvenilirliğinizi yer. Hangi noktaların tartışmalı olduğunu da aşırı güven yüzünden doğru göremiyorsunuz.

Bırakamadığınız dosya

Hem mesleki hem mali sonuç doğuran bir mekanizma daha var. Bir dosyaya ne kadar emek verirseniz onu bırakmak o kadar zorlaşıyor. Buna batmış maliyet yanılgısı deniyor.[97] Harcanmış kaynak geleceğe dair kararı etkilememeli ama etkiliyor.

İki yıl uğraştığınız, üç bilirkişi raporu aldığınız, ıslah yaptığınız bir dosyada kaybedeceğinizi gösteren bir gelişme olduğunda bile devam ediyor ve müvekkilinize de devam etmeyi öneriyorsunuz. Oysa sorulacak soru, bu dosyayı bugün ilk kez görseydiniz bu aşamadaki uzlaşma teklifini kabul edip etmeyeceğiniz. Bu soruyu her dosyada altı ayda bir sorun. Cevap evet ise geçmişte harcadığınız emek bu cevabı değiştirmemeli. On dokuzuncu bölümdeki müzakere hesabını yaparken de geçmiş masrafları saymaz, yalnızca bugünden ileriye bakarsınız.

[97] Hal R. Arkes - Catherine Blumer, "The Psychology of Sunk Cost", *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 35/1 (1985), 124-140.

Neden bu kadar uzun sürdü

Her avukatın hayatında olan bir yanlılık da planlama yanılgısı: İnsanlar bir işin ne kadar süreceğini sistemli olarak olduğundan az tahmin ediyor.[98] Dilekçeyi hafta sonu bitireceğinizi, davanın bir buçuk yılda biteceğini, bu ay üç dosya kapatacağınızı düşünürsünüz.

Bunun müvekkil ilişkisine etkisi büyük ve genellikle fark edilmiyor. Müvekkile davanın yaklaşık bir yıl süreceğini söylediğinizde dava üç yıl sürerse, onun gözünde yanılmış değil güvenilmez olmuş olursunuz. Kendi tahmininiz yerine istatistiği söylemek bu sorunu çözer:

"Bu tür davalarda ilk derece ortalama iki yüz kırk üç gün sürüyor. İstinaf ve temyiz eklenirse üç ile beş yıl arası bir süreden söz ediyoruz."

Bu hem daha doğru hem de sizi kişisel bir tahminin altına sokmuyor.

Farkındalık yetmiyorsa ne yeter

Buraya kadar okuyup artık bunları bildiğinizi ve daha dikkatli olacağınızı düşünmüş olabilirsiniz. Bunun işe yaramadığını yukarıda gördük. İşe yarayan şey, kendinize güvenmeyen bir süreç kurmak. Aşağıdaki yöntemlerin hepsi ucuz, hiçbiri zekâ gerektirmiyor ve hiçbiri iyi niyetinize dayanmıyor.

Tahmin defteri

Her yeni dosyayı aldığınızda bir yere dosya numarasını, beklediğiniz sonucu, bu sonuca ulaşma ihtimalinizi yüzde olarak, tahmini süreyi ve tutarı yazın. Dosya bittiğinde gerçek sonucu yanına eklersiniz. Bir yıl sonra elinizde bir kalibras-

[98] Roger Buehler vd., "Exploring the 'Planning Fallacy': Why People Underestimate Their Task Completion Times", *Journal of Personality and Social Psychology* 67/3 (1994), 366-381.

yon tablosu olur ve yüzde seksen dediğiniz dosyaların, yüzde altmış dediklerinizin kaçının gerçekleştiğini görürsünüz. Tahmin sonuçtan önce yazıldığı için karar çıktığında başlangıçtaki güveninizin ne kadar isabetli olduğu ortaya çıkar.

On beşinci bölümdeki tespit burada da geçerli: Geri bildirim olmadan beceri gelişmiyor. Yirmi yıllık avukatın daha isabetli tahmin yapamamasının sebebi yetenek eksikliği değil, defter tutmamak. Bu defteri tutan avukatın üç yıl içinde tutmayanlardan belirgin biçimde daha iyi kalibre olması ve müvekkile verdiği her tavsiyenin kalitesinin yükselmesi beklenir.

Kırmızı takım

Büro içinde bir meslektaşınıza dosyayı verip onu karşı taraf vekili gibi okumasını ve sizi nasıl yeneceğini yazmasını isteyin. Bir sayfa yeterli, bir saat sürer.

Bu yöntem "aksini düşün" tavsiyesinden farklı ve işe yaramasının sebebi de bu fark. Aksini düşünmeyi siz yaptığınızda kendi yanlılığınızla yapıyorsunuz. Kırmızı takımda dosyayı sizin örüntünüzle okumamış bir zihin var ve bilgi laneti ancak dışarıdan bir zihinle aşılabiliyor. Tek kişilik büroda çalışıyorsanız bir meslektaşınızla karşılıklı yapabilirsiniz, onun dosyasına siz bakarsınız, sizinkine o.

Ön ölüm analizi

Gary Klein'ın önerdiği bu yöntem sezgiye aykırı biçimde etkili.[99] Dosyayı masaya koyar ve davanın bittiğini, kaybettiğinizi varsayarsınız. Sonra neden kaybettiğinizi yazarsınız.

"Ne ters gidebilir" sorusu zihni ihtimalleri taramaya zorlar ve zihin bunda kötüdür. "Neden kaybettik" sorusu ise bir açıklama üretmeyi ister ve zihin bunda çok iyidir. Bilgi ay-

[99] Gary Klein, "Performing a Project Premortem", *Harvard Business Review* 85/9 (2007), 18-19.

nı, erişim yolu farklı. Dokuzuncu bölümdeki anlatı mantığını kendinize uygulamış oluyorsunuz. On beş dakika sürer ve genellikle daha önce düşünmediğiniz bir şey çıkar.

Saf okuyucu testi

Bilgi lanetine karşı tek çare bu. Dilekçenizi dosyayı hiç bilmeyen birine, bir meslektaşınıza, bir stajyere, hatta hukukçu olmayan birine verin ve yalnızca bu davanın ne hakkında olduğunu sorun. Cevap veremiyorsa dilekçeniz açık değildir. Siz açık sanıyorsunuz, çünkü melodiyi duyuyorsunuz. Test iki dakika sürüyor ve sekizinci ile onuncu bölümlerde anlattığım her şeyi denetliyor.

Bilmemek de bir beceri

İyi bir avukat dosyasının zayıf olduğunu söyleyebilen avukattır. Bu mesleğin kültürüne aykırı geliyor. Müvekkil güven arıyor, karşı taraf zayıflık arıyor ve siz emin görünmek zorunda hissediyorsunuz. Ama emin görünmekle emin olmak ayrı şeyler ve ikisi karıştığında ilk zarar gören müvekkil oluyor.

Müvekkile karşı belirsizliği söyleyin. Yüzde vermekten kaçınmanız gerekmez, yeter ki tahmin defterinize dayansın. "Bu davayı kazanırız" demek yerine "bu tür dosyalarda kazanma oranımız şu civarda ve sizin dosyanızın şu yönü zayıf" diyebilirsiniz. Mahkemeye karşı emin olduğunuz yerde emin, olmadığınız yerde ölçülü yazarsınız. On birinci bölümdeki zayıflık kabulü budur. Kendinize karşı ise hiçbir zaman emin olmayın.

Sınır

Kendi yanlılığınızı fark etmek müvekkilinizi savunmakta gevşemek anlamına gelmez. Avukatın işi tarafsız olmak değil, taraf olmak ve müvekkilinin en güçlü savunması-

nı yapmaktır. Bu bölüm o savunmayı zayıflatmayı değil, gerçeğe dayandırmayı öneriyor. Gerçeğe dayanmayan bir savunma karşı taraf onu yıktığında dosyanın tamamını götürür. Kırmızı takım kullanan avukat karşı tarafı haklı bulmuyor, onun ne yapacağını önceden öğreniyor.

Belirsizliği müvekkile aktarmak da sorumluluğu ona yüklemek demek değil. "Ne yapalım, siz karar verin" demek avukatlık sayılmaz. Müvekkilin karar verebilmesi için gereken bilgiyi ve sizin tavsiyenizi vermek zorundasınız. Belirsizliği paylaşır, kararı desteklersiniz: "Şu ihtimaller var, şu riskler var, ben şunu öneriyorum, sebebi şu." On yedinci bölümde uzman görüşü için de aynısını söylemiştim. Sınırlarını yazan bir görüş, yazmayandan daha güvenilirdir.

Goodman-Delahunty ve arkadaşlarının çalışması Amerikan avukatlarıyla yapıldı ve Türk avukatlarında aşırı güvenin düzeyi ölçülmedi. Ancak aşırı güven kültürler arasında en tutarlı gözlenen yanlılıklardan biri ve mesleki uzmanlık gerektiren her alanda görülüyor. Türkiye'de farklı olması için bir sebep görünmüyor.

Çalışmada kadın avukatlar erkek meslektaşlarından biraz daha iyi kalibre çıktı ve daha az aşırı güven gösterdi. Bu bulgu tek bir çalışmaya dayanıyor ve etki büyüklüğü sınırlı, üzerine bir şey inşa etmemek gerekir. Yine de kayda değer.

Tahmin defteri önerisinin ölçülmüş bir etkisi yok. Kalibrasyon literatüründeki genel bulgudan çıkarılmış bir uygulama ve aynı mekanizmanın avukatlarda da çalışması bekleniyor ama test edilmedi. Test etmek zor da değil. Bir baro üyelerinden gönüllü bir grupla üç yıllık bir tahmin kaydı çalışması yürütebilir ve bu, Türkiye'de bekleyen boşluklar arasında muhtemelen en kolay doldurulabilecek olanı.

BÖLÜM 21

Müvekkil Zihni ve Kaybın Psikolojisi

Karar geldi ve kaybettiniz. Şimdi telefonu açıp müvekkilinize söyleyeceksiniz.

Bu konuşmayı kaç kez yaptınız? Nasıl yapılacağını size kim öğretti? Hukuk fakültesinde böyle bir ders yoktu, stajda da kimse anlatmadı. Ustanız bunu kendi ustasından görmemişti. O da bir gün telefonu açıp konuşmak zorunda kalmıştı.

Bu bölüm iki konuşmayı ele alıyor: müvekkilinizle yapacağınız konuşmayı ve ondan sonra kendinizle yapacağınızı.

Müvekkil için bu hukuki bir mesele değil

Bir dava sizin için kırk dosyadan biri, müvekkiliniz içinse bir hayat dönemidir. Avukatla müvekkil arasındaki yanlış anlamaların çoğu bu asimetriden doğuyor. Avukatlar bunu genellikle biliyor ama davranışlarına yeterince yansıtmıyor.

Bir işçilik alacağı davası sizin için bir hesaplama meselesi. Müvekkiliniz için on dört yıl çalıştığı yerden nasıl çıkarıldığının hikâyesi, uykusuz geceler, ailesine verdiği hesaplar ve kendine dair bir soru. Boşanma davası sizin için nafaka ve mal rejimi, müvekkiliniz için hayatının parçalanması. Bir ceza dosyası sizin için CMK maddelerinden oluşur, sanık için her sabah uyanınca hatırladığı ilk şeydir.

Yedinci bölümde süreç adaleti bulgularını ele almıştık. İnsanların bir sürece dair değerlendirmesi, sonuçtan bağımsız olarak, duyulup duyulmadıklarına da bağlı. O bölümde bunun duruşma salonundaki hâlini konuşmuştuk, şimdi sıra ofiste.

İlk görüşme her şeyi belirliyor

Dördüncü bölümde gördüğümüz çıpalama müvekkil ilişkisinde de çalışıyor. İlk görüşmede söylediğiniz şey müvekkilinizin beklentisinin çıpası olur ve yıllarca yerinde kalır. "Bu davayı kazanırız" dediyseniz, üç yıl sonra kaybettiğinizde müvekkiliniz yanıldığınızı değil, bir şeyi eksik yaptığınızı düşünecek. "Bu davada şansımız var ama şu riskler mevcut" dediyseniz aynı sonuç bambaşka karşılanacak. Buradaki fark dürüstlükten de öte, o insanın kaybı nasıl yaşayacağıyla ilgili.

Bu yüzden ilk görüşmede kaybetme ihtimalini açıkça söyleyin. "Bu davayı kaybedebiliriz" cümlesini yumuşatmadan kurmak gerekiyor. Süre için yirminci bölümdeki planlama yanılgısını hatırlayın ve kendi tahmininiz yerine istatistiği aktarın: "Bu tür davalarda ilk derece ortalama iki yüz kırk üç gün sürüyor. İstinaf ve temyizle üç ile beş yıl." Bilirkişi raporu, hâkim değişikliği ve karşı tarafın hamleleri gibi kontrolünüz dışındaki şeyleri de baştan anlatırsınız. Müvekkiliniz

her şeye sizin hükmettiğinizi sanıyorsa her olumsuz gelişme sizin başarısızlığınız olur.

Bunları söylemek müvekkili kaybetme riski taşıyor, çünkü bazı müvekkiller emin konuşan avukatı tercih ediyor. Ama emin konuşarak aldığınız müvekkil, kaybettiğinizde en zor müvekkiliniz olur.

Kötü haberi vermek

Tıpta kötü haber verme üzerine kırk yıllık bir literatür var. Onkolojide geliştirilen altı adımlı bir protokol baş harfleriyle SPIKES olarak biliniyor.[100] Hukuka uyarlanabilir ve bence uyarlanmalı.

Her şey ortamla başlar. Kötü haberi telefonda, koridorda, iki dosya arasında vermeyin. Oturarak, kesintisiz ve yeterli zaman ayırarak, mümkünse yüz yüze konuşun. Basit görünen bu adım en çok ihlal edilenidir. Kararı UYAP'ta görüp hemen aradınız ve iki dakikada söylediniz. O iki dakikayı müvekkiliniz yıllarca hatırlayacak.

Konuşmaya siz başlamak yerine müvekkilin ne bildiğini sorun: "Dosyayla ilgili son durumu biliyor musunuz?" Bazen müvekkil zaten öğrenmiş, bazen bir şey sezmiştir. Nereden başlayacağınızı bilmek için önce onun nerede durduğunu öğrenmeniz gerekir. İnsanlar ne kadar bilmek istedikleri konusunda da farklıdır. Bazıları bütün ayrıntıyı ister, bazıları önce sonucu duymak ister: "Kararın gerekçesini ayrıntılı anlatayım mı, yoksa önce ne anlama geldiğini mi konuşalım?"

Bilgiyi verirken bir uyarı cümlesiyle başlayın: "Maalesef iyi bir haber değil." Bu cümle karşınızdakine hazırlanması

[100] Walter F. Baile vd., "SPIKES: A Six-Step Protocol for Delivering Bad News: Application to the Patient With Cancer", *The Oncologist* 5/4 (2000), 302-311.

için bir saniye verir ve o saniye önemlidir. Ardından sonucu dolandırmadan söyleyin, "Mahkeme davamızı reddetti" deyin ve durun.

Duyguya yer açmak avukatların en çok atladığı adım. Müvekkiliniz öfkeyle, sessizlikle, gözyaşıyla ya da inkârla tepki verecek. Ne gelirse gelsin hemen açıklamaya geçmeyin. Türkiye'de avukatların refleksi bu anı hukuki bilgiyle doldurmak: "İstinafa gideriz, şu gerekçe bozulabilir, şansımız var." Bunu kendi rahatsızlığınızı yönetmek için yaparsınız ve müvekkile faydası olmaz, çünkü o anda hukuki bilgiyi işleyemez. Gerekirse sessizce bekleyin, sonra basit bir cümle kurun: "Bu sizin için çok zor, biliyorum."

Ne yapılabileceğini ancak duygusal tepki geçtikten sonra anlatırsınız. Burada da dürüst olmak gerekiyor. İstinafta gerçek bir şans varsa söyleyin, yoksa söylemeyin. Umut vermek o an rahatlatır ama iki yıl sonra ikinci bir kayıp üretir.

Söylememeniz gereken şeyler

İyi niyetle kurulup zarar veren bazı cümleler var. "Hâkim yanlış karar verdi" cümlesi sizi aklar ama müvekkilinizi adalet sistemine dair taşıyacak yeri olmayan bir öfkeyle baş başa bırakır. Çoğu zaman doğru da değildir. Üçüncü bölümde gördüğümüz gibi, bir kararın hangi mekanizmalarla oluştuğunu bilmek onu yanlış diye nitelemekten farklı bir şey.

"Elimizden gelen her şeyi yaptık" bir savunmadır. Müvekkil sizi suçlamadan önce kendinizi savunuyorsunuz ve bu, savunulacak bir şey olduğunu ima ediyor.

En kötüsü "zaten şansımız düşüktü" demek. Şans gerçekten düşükse bunu üç yıl önce söylemeniz gerekirdi. Şimdi söylemek geriye dönük bir düzeltmedir. Altıncı bölümdeki mekanizmaya göre sonucu bilen zihin sonucun önceden belli olduğunu düşünür ve siz de bu yanılgıya düşüyorsunuz.

"Bu kararı anlamıyorum" demeden önce de anlamaya çalışın. Müvekkilinize gitmeden kararı okuyun ve neden bu sonuca varıldığını kendinize açıklayabilir hâle gelin.

Kabul etmeyen müvekkil

Bazı müvekkiller sonucu kabul etmiyor. Kanun yollarını tükettikten sonra da yeni davalar açmak, şikâyette bulunmak ya da süreci başka biçimlerde sürdürmek istiyorlar. Bu çoğu zaman hukuki bir tavırdan çok, takılıp kalmış bir yas sürecidir.

Burada iki sorumluluğunuz var ve bazen çatışıyorlar. Müvekkilinizin talimatını yerine getirmeniz de, ona gerçeği söylemeniz de gerekiyor. Çatıştıklarında gerçeği söylemek önce gelir:

"Bu başvurunun kabul edilme ihtimalini şu civarda görüyorum. Yine de yapmamı isterseniz yaparım, ama size şunu söylemek zorundayım: bu süreç size hem para hem zaman kaybettirecek ve sonucu değiştirme ihtimali düşük."

Bunu yazılı olarak da bildirmek hem müvekkilinizi hem sizi korur.

Bazen müvekkilin ihtiyacı hukuki bir sonuç değil, bir kabul, bir kapanış ya da birinin ona haksızlığa uğradığını söylemesidir. Bunu siz veremezsiniz. Verebilecek yerler var ve müvekkilinizi oraya yönlendirmek yeni bir dava açmaktan daha faydalı olabilir.

Avukatın Payına Düşen

Buraya kadar müvekkilinizden söz ettik. Bundan sonrası mesleğin en az konuşulan kısmı ve konuşulmamasının bir bedeli var.

Rakamlar

2016 yılında Patrick Krill, Ryan Johnson ve Linda Albert, Amerika Birleşik Devletleri'nde 12.825 çalışan avukatla bir tarama yaptılar.[101] Amerikan Barolar Birliği ve bir bağımlılık tedavi kurumunun desteklediği çalışma, yayımlandığında alanın en geniş verisiydi.

Katılımcıların yüzde yirmi virgül altısı riskli veya zararlı düzeyde alkol kullanımı ölçütlerini karşıladı. Katılımcıların yüzde yirmi sekizinde depresyon, yüzde on dokuzunda kaygı, yüzde yirmi üçünde stres belirtileri hafif ya da daha yüksek düzeydeydi. Belki hepsinden önemli olan rakam, katılımcıların yalnızca yüzde altı virgül sekizinin geçmişte alkol veya madde kullanımı için tedavi gördüğünü bildirmesi. Bu oran riskli kullanım saptanan grubun tedavi oranı değil, bütün katılımcılara ait.

Bu veriler Amerikan hukuk mesleğine ait ve Türkiye'de karşılaştırılabilir bir çalışma yok. Bu yokluk sorunun olmadığını değil, ölçülmediğini gösteriyor.

Neden bu meslek zor

Bunu bir yakınma olarak değil yapısal bir çözümleme olarak yazıyorum, çünkü sebebi bilmek baş etmeyi kolaylaştırıyor.

Kaybetmek mesleğin yapısında var. Çekişmeli her davanın bir kaybedeni olur ve uzun bir kariyerde yüzlerce dosya kaybedeceksiniz. Bu kötü avukat olduğunuzu göstermez, sistemin yapısı böyle. Ama her kayıp bir insanın hayatındaki kötü bir gün ve o günü ona siz haber veriyorsunuz.

Geri bildirim de yok. On beşinci ve yirminci bölümlerde bunu yalan tespiti ve tahmin isabeti için gördük. Aynı boşluk

[101] Patrick R. Krill vd., "The Prevalence of Substance Use and Other Mental Health Concerns Among American Attorneys", *Journal of Addiction Medicine* 10/1 (2016), 46-52.

kendi performansınızı değerlendirirken de karşınıza çıkıyor. İyi bir iş çıkardığınızı nereden bileceksiniz? Kazanmak işinizin kalitesinden bağımsız olabilir. Geri bildirimsiz bir işte çalışan insan değerini ölçmek için elindeki tek şeye, sonuçlara bakıyor ve sonuçlar büyük ölçüde kontrolü dışında.

Üstelik başkalarının en kötü anlarını taşıyorsunuz. Bir avukat insanların hayatlarının en kötü dönemlerinde, boşanma, iflas, ceza, kaza ve ölüm karşısında onlarla oturuyor. Hiçbir eğitim almadan yaptığınız duygusal bir iş bu ve biriktiği fark edilmiyor.

Bir de sınır yok. Dosya sayısı sınırsız, süre baskısı sürekli ve telefon her saat çalabiliyor. Türkiye Barolar Birliği verilerine göre avukat sayısı beş yılda yüzde kırk dört arttı ve rekabet sertleşti.

Karar kalitesi ile sonuç kalitesi

Bir kararın kalitesiyle sonucunun kalitesi aynı şey değil. İyi bir karar verip kötü bir sonuç alabilir, kötü bir karardan iyi bir sonuç da çıkarabilirsiniz. Belirsizlik altında çalışılan her alanda bu böyledir ve poker oyuncuları, yatırımcılar, cerrahlar bunu bilir. Avukatlar genellikle bilmez ve kendilerini sonuçlarla yargılar.

Bu iki yönden zarar veriyor. Kaybettiğinizde hak etmediğiniz bir suçluluk, kazandığınızda hak etmediğiniz bir güven taşıyorsunuz ve ikincisi yirminci bölümdeki aşırı güveni besliyor. Sorulacak soru kazanıp kazanmadığınız değil, elinizdeki bilgiyle o anda verilebilecek en iyi kararı verip vermediğiniz. Bu sorunun cevabını, sonucu bilmeden önce tutulmuş bir kayda bakarak bulabilirsiniz.

Yirminci bölümdeki tahmin defteri bu yüzden bir kalibrasyon aracı olmanın ötesinde, kendinizi adil değerlendirmenizi de sağlıyor. Dosyayı aldığınızda kazanma ihtimalini

yüzde otuz diye yazdıysanız ve kaybettiyseniz, beklenen şey olmuştur ve suçluluk duymanız için bir sebep yoktur. Yazmadıysanız kaybettiğinizde geriye dönüp bakarsınız ve altıncı bölümdeki mekanizma devreye girer. Kayıp kaçınılmaz değil önlenebilir görünür, hata apaçık durur. Muhtemelen o kadar apaçık değildi.

Ne işe yarıyor

Dava sonucunu kendi emeğinizden ayırmanıza yardımcı olacak bazı uygulamalar var. Kaybettiğiniz bir dosyayı bir meslektaşınıza tavsiye almak için değil, yalnızca anlatmak için anlatabilirsiniz. Tek başına çalışan avukatlar büro içinde çalışanlardan daha fazla zorlanıyor.

Müvekkilinizin acısı sizin acınız değil. Empati kurmakla o acıyı üstlenmek farklı şeyler ve ikincisi kimseye yaramaz. Sizi tüketir ve müvekkilinize daha kötü hizmet vermenize yol açar. Bu ayrımı kurmak soğukluk sayılmaz, uzun vadede daha iyi avukatlıktır.

Tahmin defteri burada da işe yarıyor, çünkü kendinizi adil değerlendirmenin tek yolu kayıt tutmak. Belli bir saatten sonra dosya açmamak, hafta sonu telefona bakmamak gibi fiziksel sınırlar küçük görünse de etkileri birikiyor.

Profesyonel destek en zor olanı, çünkü hukukçular yardım istemekte özellikle zorlanıyor. Yukarıdaki çalışmanın en dikkat çeken rakamı da buydu: Sorun yaygın, tedaviye başvuru yüzde yedinin altında. Uyku düzeniniz uzun süredir bozuksa, sürekli bir gerginlik hissediyorsanız, işten uzaklaşmakta zorlanıyorsanız, alkol kullanımınız artmışsa ya da uzun süredir kendinizi kötü hissediyorsanız, bunlar mesleğin olağan parçaları değil. Ele alınabilir şeyler ve ele alınmaları gerekiyor. Bu meslekte bir psikoloğa ya da

psikiyatriste başvurmak zayıflık işareti sayılıyor. Öyle değil ve bu algı yukarıdaki rakamların sebeplerinden biri.

Bu bölüm hassas bir konuya değiniyor. Kendinizi zorlanmış hissediyorsanız ve nereye başvuracağınızı bilmiyorsanız, bunu konuşabileceğiniz kaynaklar ve bulmanıza yardımcı olabilecek kişiler var.

Sınır

Müvekkile dürüst olmak umut kırmak demek değildir. Gerçekçi bir beklenti kurmakla müvekkili cesaretsizleştirmek arasında fark var. Dosyanız güçlüyse bunu, zayıfsa onu söylersiniz. Yaptığınız şey, o insanın kendi hayatı hakkında bilgiyle karar verebilmesini sağlamak.

Bu bölüm avukatın kendi zorluğunu müvekkile taşımasını da önermiyor. Müvekkiliniz sizin yorgunluğunuzu, dosya sayınızı ve kaygılarınızı bilmek zorunda değil, o ilişkide taşıyan taraf sizsiniz. Ama taşıyan tarafın da yükü bir yerde bırakması gerekiyor ve o yer müvekkil olamaz.

Pratikte bu, ilk görüşmede kaybetme ihtimalini yumuşatmadan söylemek, süreyi istatistikle vermek ve kontrolünüz dışındaki değişkenleri baştan anlatmak demek. Kötü haberi oturarak ve zaman ayırarak verirsiniz, önce müvekkilin ne bildiğini sorar, kısa bir uyarıdan sonra sonucu net söyler ve susarsınız. Duygusal tepkiyi hukuki bilgiyle doldurmaz, yukarıdaki üç cümleyi kurmaz, istinafta gerçek şans yoksa umut vermezsiniz. Kabul etmeyen müvekkile görüşünüzü yazılı bildirirsiniz. Kendi tarafınızda ise kaybettiğiniz dosyayı bir meslektaşa anlatır, kendinizi sonuçla değil karar anındaki bilgiyle değerlendirir ve tahmin defterini bunun için de kullanırsınız.

Krill ve arkadaşlarının çalışması Amerikan hukuk mesleğine ait ve Türkiye'ye doğrudan aktarılamaz. Çalışma koşul-

ları, meslek yapısı, sosyal destek ağları ve alkol kullanım kültürü farklı.

Türkiye'de avukatların ruh sağlığı üzerine sistemli bir çalışma yapılmadı. Barolar bu çalışmayı yürütebilir ve yürütmeli.

Kötü haber verme protokolü onkolojiden alındı ve hukuka uyarlanması benim önerim. Tıpta etkisi ölçüldü, hukukta ölçülmedi. Ancak protokolün dayandığı ilkeler yedinci bölümdeki süreç adaleti bulgularıyla, yani ses, saygı ve anlaşılabilirlikle örtüşüyor.

Bu bölümü yazarken en çok zorlandığım şey, meslektaşlara ne söyleyeceğim değil ne söylemeyeceğimdi. Bu alanda kolay tavsiyeler bol: "Kendine iyi bak", "dengeyi kur", "bırakmayı öğren". Bunların çoğu sorunu yaşayan kişiye yeni bir başarısızlık alanı ekliyor. O yüzden bu bölümde yalnızca somut ve yapılabilir olanları yazdım. ### Kısım IV'ün sonu {-}

Bu kısımda kendi zihninize baktık. Avukatlar dava sonuçlarını tahmin ederken aşırı güvenli ve ne deneyim ne farkındalık bunu düzeltiyor. Müvekkil için dava bir hayat dönemi olduğundan, ilk görüşmede kurulan beklenti ve kaybın haber verilme biçimi o insanın hafızasında kalıyor. Kendinizle ilgili kısımda işe yarayan ayrım, karar kalitesiyle sonuç kalitesinin aynı şey olmadığı.

Kitabın geri kalanında önce dünyanın geri kalanına bakacağız: Alman, Fransız ve İngiliz sistemleri bu meselelerle nasıl baş ediyor ve bizim onlardan alabileceğimiz ne var? Ardından kitabın baştan beri ertelediği soru geliyor. Buraya kadar anlatılan her şey karar vericinin zihinsel işleyişinden yararlanmayı öğretiyor, peki nerede duracağız? En sonda da bu kitabın beş yıl sonra hâlâ geçerli olup olmayacağını belirleyecek meseleye bakacağız.

BEŞİNCİ KISIM

Karşılaştırma ve Sınır

BÖLÜM 22

Başka Sistemler Ne Öğretiyor

Türkiye'de hukuk mesleğinin ithalatla arası iyidir. Bir seminer düzenlenir, Amerikalı bir avukat çapraz sorgu tekniklerini anlatır ve herkes not alır. Jüri ikna psikolojisini anlatan bir kitap çevrilir ve okunur. Sonra herkes duruşma salonuna döner ve hiçbir şey değişmez.

Teknikler kötü olduğu için değil, başka bir makine için tasarlandıkları için değişmez. Bu bölüm hangi parçanın bizim makinemize takılabildiğini arıyor.

Aktarılabilirlik filtresi

Bir tekniğin Türkiye'de işe yarayıp yaramayacağını anlamak için önce kararı kimin verdiğine bakmak gerekiyor. Jüri için tasarlanmış her şey burada elenir. Jüri hukuk eğitimi almamış, davayı yalnızca duruşmada gördüğü kadarıyla bilen ve üyeleri birbirini etkileyen bir gruptur. Türk hâkimi bunların hiçbirine benzemiyor.

Ardından bilginin karar vericiye nasıl ulaştığına bakılır. Amerikan duruşmasında delil sözlü, sıralı ve tarafların kont-

rolünde gelir, Türk dosyasında yazılı, toplu ve mahkemenin kontrolünde. Sunum sırasına dayanan teknikler bu noktada düşer.

Son ölçüt tekniğin insan bilişine dayanıp dayanmadığı. Dayanıyorsa aktarılabilir, çünkü biliş hukuk sistemine göre değişmez. Bu kitabın tamamı bu ölçüte yaslanıyor. Tutarlılık mekanizması Alman hâkiminde, Amerikan jürisinde ve Türk hâkiminde aynı çalışıyor, değişen yalnızca onu besleyen malzeme.

Bu ölçütün altındaki varsayımı açıkça masaya koymam gerekiyor, çünkü kitap onu yirmi iki bölümdür bir ruhsat gibi kullanıyor. Varsayıma göre mekanizmalar aktarılabilir, sayılar aktarılamaz. Kulağa temkinli gelse de bu sınanmış bir önerme değil. Test edilmediği için Amerikan bulgularını Türkiye'ye taşımanın kolay yolu hâline gelme riski taşıyor. O yüzden sınırlarını yazayım.

Varsayım işleyen belleğin kapasitesi, cümlenin ortasına sıkışan açıklamanın maliyeti ve sonucu bilmenin öngörülebilirlik yargısını bozması gibi konularda güçlü. Bunlar dile, hukuk sistemine ya da mesleki role değil bilişsel mimariye ait özellikler ve aktarımlarında ciddi bir sorun görünmüyor.

Bir mekanizmanın varlığıyla belirli bir kurumsal ortamda ne kadar iş göreceği ise ayrı şeyler ve varsayım burada zayıflıyor. Tutarlılık kayması bir Türk hâkiminde de çalışıyordur ama o hâkim dosyayı jüri üyesinden farklı bir sırayla, farklı bir zaman diliminde ve farklı bir sorumlulukla okuyor. Mekanizma aynı, girdi farklı ve çıktı öngörülemez.

Karar vericinin rolüne bağlı bulgularda varsayım çöküyor. Jüri üyesinin grup içinde etkilenmesi, meslekten olmayan birinin uzman otoritesine tepkisi ve jüri müzakeresinin dinamiği mekanizmadan çok ortama ait. Bunlar aktarılamaz ve kitap onları dışarıda bıraktı.

Bu ilke bir kanıt değil, bir çalışma kuralı. Onu kullanarak vardığım sonuçların hiçbiri Türkiye'de ölçülmedi. Kitabın her bölümündeki notlar bunu tek tek söylüyor, burada bir kez de topluca söylemiş olayım.

Amerikan literatüründen ne gelmiyor

Elenmesi gerekenleri bilmek zaman kazandırıyor. Jüri seçimi bizde jüri olmadığı için baştan konu dışı. Amerikan açılış konuşması hikâyeyi kurar ve tonu belirler, Türk duruşmasında ise böyle bir an yok. Bizdeki karşılığı dava dilekçesinin ilk sayfası ve onu sekizinci bölümde ele aldık.

Reptile teorisi jüriyi toplum güvenliği kaygısı üzerinden harekete geçirmeye dayanıyor. Bir jüri üyesi kendisinin ve ailesinin güvenliğini düşünerek karar verebilir ama meslekten bir hâkimde aynı çerçeve işlemez, hatta ters teper. Discovery taktiklerinin de karşılığı yok. Amerikan delil toplama süreci taraflar arasında yürüdüğü için karşı tarafı kaynak tüketmeye zorlamak bir strateji olabiliyor, Türk usulünde ise delil toplama mahkemenin denetiminde.

Uzun çapraz sorgu da aktarılamıyor. On altıncı bölümde gördüğümüz gibi hak var ama süre yok ve kırk dakikalık bir sorgu kurgusu Türk duruşmasında uygulanamaz. Karar vericinin profilini önceden test eden jüri danışmanlığı ve deneme duruşması sanayiinin de tek bir meslekten hâkim karşısında karşılığı bulunmuyor.

Bu, Amerikan literatürünün değersiz olduğunu göstermez. Kendi sisteminde son derece işlevsel, yalnızca bizim sistemimiz için yazılmadı.

Almanya: Kararın haritası

Alman hukukçularının üniversiteden sonra yaptığı zorunlu stajda (Referendariat) Relationstechnik, yani ilişkilendirme

tekniği adlı bir yöntem öğretiliyor.[102] Bir dava dosyasının nasıl çözümleneceğini gösteren yapılandırılmış bir yöntem bu ve önemi, Alman hâkiminin dosyayı bu sırayla düşünmek üzere yetiştirilmesinden geliyor.

Yöntem beş istasyondan oluşuyor. Usul istasyonunda davanın caiz olup olmadığına, dava şartlarına ve usuli koşullara bakılır. Davacı istasyonunda davacının anlattığı olguların tamamının doğru olduğu varsayılır ve bu olgular doğruysa talebin haklı çıkıp çıkmayacağı sorulur. Davalı istasyonunda bu kez davalının karşı olguları doğru kabul edilir ve aynı soru sorulur. Delil istasyonunda yalnızca hem tartışmalı hem de sonucu değiştirecek olgular için delil değerlendirmesi yapılır. Hüküm istasyonunda da karar formüle edilir.

İkinci istasyon: Kendi dilekçenizin sınavı

İkinci istasyon tek başına bir avukat aracı. Davacının söylediği her şeyi doğru kabul edip bunun yeterli olup olmadığını soruyor. Almancada buna tutarlılık ya da yeterlilik denetimi deniyor. Davacının anlattığı olgular doğru olsalar bile talebi karşılamıyorsa delil toplamaya gerek kalmaz, dava zaten reddedilir.

Bunu kendi dilekçenize uygulayabilirsiniz. Dilekçeyi yazdıktan sonra delilleri bir kenara bırakın, yalnızca anlattığınız olgulara bakın ve hepsi doğru kabul edilse talebinizin kabul edilip edilmeyeceğini sorun. Zincirde eksik bir halka, hukuki sonucun doğması için gereken ama anlatmayı unuttuğunuz bir olgu olabilir. Bu soruyu soran avukat çok az, oysa dosya açılmadan yakalanabilecek en ölümcül hataları bu soru yakalıyor.

[102] Monika Anders - Burkhard Gehle, *Das Assessorexamen im Zivilrecht* (München: Vahlen, 17. Basım, 2026).

Diyelim ki teslimin gecikmesi nedeniyle tazminat istiyorsunuz. Dilekçenizde sözleşmenin varlığını, teslimin geciktiğini ve zararı anlattınız ama borçlunun temerrüde düşürüldüğünü anlatmadınız. Deliliniz mükemmel olabilir, zincir yine de kopuktur.

Davalı vekiliyseniz aynı denetimi karşı tarafın dilekçesine uygulayın. Kopuk halkayı bulduğunuzda dava delil tartışmasına hiç girilmeden reddedilebilir.

Dördüncü istasyon: Delil tartışmasının sınırı

Alman yöntemi delil incelemesini yalnızca iki koşulu birden karşılayan olgularla sınırlıyor: Olgu tartışmalı olmalı ve sonucu değiştirecek olmalı. Türk dosyalarında delil tartışması genellikle bu filtreden geçmiyor. Tartışmalı ama sonucu değiştirmeyen olgular için sayfalarca delil sunuluyor, tanık dinletiliyor, bilirkişi isteniyor ve birinci bölümdeki dikkat bütçesi boşa harcanıyor.

Bir olgu sizin lehinize çözülse davanın sonucu değişmeyecekse, o olgu için delil yığmanın anlamı yok. Emin değilseniz yine de delili gösterin, çünkü süresinden sonra delil göstermek kural olarak mümkün değil (HMK m. 145). On sekizinci bölümdeki ön inceleme tutanağında uyuşmazlık konularının tespit edildiği an, bu filtrenin uygulanacağı andır.

Almanya: Hâkime soru sordurmak

Alman usul kanunu hâkime bir aydınlatma ödevi yüklüyor.[103] Hâkim eksik veya belirsiz gördüğü noktalarda taraflara işaret etmek ve açıklama istemek zorunda. Amaç, tarafların bilmedikleri bir eksiklik yüzünden dava kaybetmelerini önlemek.

[103] Zivilprozessordnung (ZPO), § 139.

Türk hukukunda bunun karşılığı var ve yeterince kullanılmıyor. HMK'nın 31. maddesine göre hâkim, uyuşmazlığın aydınlatılmasının zorunlu kıldığı durumlarda, maddi veya hukuki açıdan belirsiz yahut çelişkili gördüğü hususlar hakkında taraflara açıklama yaptırabilir, soru sorabilir, delil gösterilmesini isteyebilir.

Karşı tarafın dilekçesinde belirsiz veya çelişkili bir nokta varsa mahkemeden bu maddeye dayanarak açıklama istenmesini talep edebilirsiniz:

"Davacının dilekçesinin 4 ve 11 numaralı vakıaları birbiriyle çelişmektedir. HMK m.31 uyarınca bu çelişkinin giderilmesi için davacıya açıklama yaptırılmasını talep ederiz."

Talep kabul edilirse karşı taraf bir konumda kilitlenir. Kabul edilmese bile çelişki dosyada görünür hâle gelir. İkinci bölümdeki sindirilemez olgu mantığının usuldeki aracı bu.

Fransa: Kısalık disiplini

Fransız yargı geleneğinin en dikkat çekici özelliği kararların kısalığı. Klasik Fransız kararı tek bir mantıksal yapı içinde ve son derece sıkı bir dille yazılır. Fransız Yargıtayı (*Cour de cassation*) son yıllarda gerekçelendirme üslubunu daha açıklayıcı hâle getiren bir reform yaptı ama disiplin sürüyor.

Buradan çıkan ders kararlardan çok dilekçelerle ilgili. Bir argüman taşıdığı mantıksal yapı kadar uzundur, fazlası dolgudur. Onuncu bölümdeki bilişsel yük mimarisi de başka bir yoldan aynı sonuca varmıştı.

İngiltere: İskelet argüman

İngiliz sisteminden alınacak en somut şey iskelet argüman.[104] Duruşmadan önce mahkemeye sunulan ve tarafın argümanının yapısını gösteren kısa bir metin bu, kuralları da katı. İstinaf mahkemesine (Court of Appeal) sunulan iskelet argüman kural olarak yirmi beş sayfayı geçemez. Kural metninin ifadesiyle uyuşmazlığın alanlarını tanımlamak ve sınırlamak zorundadır. İlgili her belgeye dava dosyasındaki yeri gösterilerek çapraz atıf yapılır. Metin kendi başına ayakta durmalıdır ve önceki metinlere atıfla eksik bırakılamaz. Kural metnine göre başvuruların çoğunda ilgili olayların bir kronolojisi de gerekecektir.

Önceki bölümlerde uyuşmazlığı tek soruya indirmeyi, sayfa sayısını sınırlamayı, her iddiayı ek numarası ve sayfayla belgelemeyi ve bir kronoloji tablosu yapmayı önermiştim. İngiliz sistemi bunları avukatın iyi niyetine bırakmamış, kural hâline getirmiş.

Türkiye'de böyle bir kural yok ama kuralın olmaması uygulamamanızı gerektirmiyor. Duruşmadan önce iki sayfayı geçmeyen kendi iskelet argümanınızı sunabilirsiniz. Bu metinde uyuşmazlığın tek cümlelik tanımı, tartışmasız ve tartışmalı olgular, her biri için dosyadaki dayanak ve talebiniz yer alır. On sekizinci bölümde önerdiğim "gelinen aşama ve talebimiz" dilekçesinin genişletilmiş hâli gibi düşünebilirsiniz. Bunu yapan avukat sayısı sıfıra yakın, oysa etkisi kırk sayfalık bir beyan dilekçesinden yüksek.

[104] Practice Direction 52A, para. 5.1-5.2; Practice Direction 52C, para. 31, *Civil Procedure Rules* (İngiltere ve Galler), https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part52.

Bizde olup onlarda olmayanlar

Türk usul hukukunda başka sistemlerin imrenebileceği araçlar var ve kullanılmıyorlar. HMK 140, uyuşmazlık konularının taraflarca imzalanmış bir belgeyle tespit edilmesini ve tahkikatın buna göre yürütülmesini öngörüyor. Ön inceleme tutanağı böylece İngiliz iskelet argümanının yaptığı işi kanun düzeyinde yapıyor ve onu on sekizinci bölümde ele aldık.

HMK 293 tarafın kendi uzmanından bilimsel mütalaa almasına imkân veriyor. Bu, mahkeme bilirkişisinin yanında bir denetim mekanizması. Beşinci bölümde neredeyse hiç kullanılmadığını söylemiştik. Doğrudan soru yöneltme hakkını HMK 152 ve CMK 201 tanıyor ve on altıncı bölümde ele aldık. Hâkimin aydınlatma ödevi de HMK 31 ile bu bölümün konusu oldu.

Bilirkişilik kurumunu eleştirdik ama mahkemenin görevlendirdiği tarafsız bir uzman Amerikan sistemindeki karşılıklı uzman çekişmesinden yapısal olarak daha iyi. On yedinci bölümdeki çekişmeli bağlılık bulgusu bunu gösteriyor. Bu araçları kullanmak için yeni bir düzenleme beklemek gerekmiyor.

Amerikan literatüründen ne geliyor

İkinci bölümde ele aldığımız tek cümlelik dava teorisi sistemden bağımsız. On altıncı bölümdeki bir soru fazla sormama öğüdü Anglosakson çapraz sorgu geleneğinin en eski öğretisi ve Türk duruşmasında daha da geçerli. Tanık hazırlığının etik sınırlarını en net çizen literatür Amerikan literatürü ve on dördüncü ile on altıncı bölümlerde bundan yararlandık. Amerikan duruşma kültürünün görsel malzemeye verdiği önem on ikinci bölümde gördüğümüz gibi yazılı dosyalarımıza aktarılabilir. On birinci bölümdeki zayıflığı önce söyle-

me yöntemi duruşma bağlamında ölçüldü ama mekanizması evrensel. Rafları dolduran kitaplardan geriye kalan bu kadar.

Sentez

Aşağıdaki tablo bölümün karşılaştırmasını bir arada gösteriyor.

Kaynak	Alınacak	Alınmayacak
ABD	Tek cümlelik teori, bir soru fazla sormamak, tanık hazırlığı etiği, görsel savunuculuk, zayıflık kabulü	Jüri seçimi, açılış kurgusu, Reptile, discovery taktikleri, uzun çapraz sorgu
Almanya	Beş istasyon yöntemi, yeterlilik denetimi, delil filtresi, aydınlatma ödevinin kullanımı	Kendine özgü usul kurumları
Fransa	Kısalık disiplini, mantıksal yapı	Karar yazım üslubu
İngiltere	İskelet argüman biçimi, sayfa sınırı, çapraz atıf, kronoloji	Barrister-solicitor ayrımına dayalı uygulamalar
Türkiye	Ön inceleme tutanağı, uzman görüşü, doğrudan soru hakkı, aydınlatma ödevi	

Türkiye satırında “alınmayacak” hanesi boş, çünkü oradaki araçlar zaten sizin elinizde.

Sınır

Bu bölümün etik meselesi sınırlı ama karşılaştırmalı hukuk argümanlarını dilekçede dikkatli kullanmak gerekiyor. “Alman hukukunda şöyledir” demek Türk hâkimi için bağlayıcı bir şey söylemiyor. Fazla kullanıldığında da elinizde Türk hukukuna dayanan bir argüman olmadığı izlenimini veriyor.

Karşılaştırmalı referans Türk hukukunda gerçek bir boşluk olduğunda ya da bir kavramın yorumu tartışmalıyken

karşılaştırmalı çözüm sizin yorumunuzu desteklediğinde yerini bulur. Bunun dışında bu bölümdeki her şey dilekçenizde değil kendi çalışma yönteminizde kullanılır. Beş istasyon yöntemini uygulayın ama dilekçede ondan söz etmeyin. İskelet argümanı yazarken adını koymanıza gerek yok. Yöntem sizin, ürün Türk hukukuna ait.

Bu bölümde Alman ve İngiliz sistemlerine ağırlık verdim, Fransız sistemine az yer ayırdım. Sebebi, Fransız usulünden avukat pratiğine doğrudan aktarılabilir somut bir teknik bulamamış olmam. Bu bir eksiklik olabilir ve Fransız hukuku çalışan meslektaşların katkısına açığım.

İlişkilendirme tekniği Alman hukuk stajının merkezinde duruyor ve uzun bir geçmişi var. Türkiye'de hukuk eğitimi Alman modelinden önemli ölçüde etkilenmiş olmasına rağmen bu yöntem sistemli olarak aktarılmamış. Neden aktarılmadığı ilginç bir soru ve cevabını bilmiyorum.

Bu bölümdeki karşılaştırmalar sistemlerin resmî kurallarını üzerinden yapıldı. Uygulamada her sistem kendi kurallarından sapıyor. Alman hâkimlerinin ilişkilendirme tekniğini ne ölçüde uyguladığı, İngiliz avukatlarının sayfa sınırlarına ne ölçüde uyduğu ayrı bir soru. Kâğıt üstündeki sistemle sahadaki sistem hiçbir ülkede aynı değil. Türkiye'de de değil ve bu kitabın tamamı o farkın üzerine yazıldı.

BÖLÜM 23

İkna mı Manipülasyon mu

Yirmi iki bölümdür karar verecek kişinin zihninin nasıl çalıştığını anlattım. Dikkatinin nasıl tükendiğini, bilgiyi nasıl tutarlı hâle getirdiğini, bir sayının onu nasıl çektiğini ve sonucu bildiğinde geçmişi nasıl çarpıttığını gösterdim. Her bölümde bundan nasıl yararlanacağınızı yazdım. Bu meşru mu?

Giriş bölümünde bir ölçüt vermiştim: Bir teknik karar vericinin gerçeğe ulaşma ihtimalini artırıyorsa savunuculuktur, azaltıyorsa manipülasyondur. O ölçüt kitabı buraya kadar taşımaya yetti ama tek başına eksik ve bu bölümde onu onarmamız gerekiyor.

Neden basit ölçüt yetmiyor

Avukat tarafsız değildir ve olmamalıdır. Avukatın işi gerçeği bulmak değil, müvekkilinin en güçlü savunmasını yapmaktır. Sistem iki taraf da en iyi savunmasını yaptığında mahkemenin doğru karara ulaşma ihtimalinin yükseleceği varsayı-

mına dayanıyor. Her avukattan tek tek tarafsızlık beklemek bu tasarıma aykırı düşer.

Ceza savunmasında ölçüt hiç işlemiyor. Müdafi sanığın suçlu olduğunu düşünse bile savunmasını yapmak zorunda. Masumiyet karinesi ve ispat yükü savunmanın işini gerçeği bulmak olmaktan çıkarıyor. Savunma avukatı iddia makamının ispat yükünü yerine getirip getirmediğini denetler. Bu kendi başına değerli bir iştir ve gerçeğe ulaşmakla aynı şey değildir.

Üstelik "gerçek" çoğu dosyada belirsiz. Ticari bir uyuşmazlıkta iki tarafın da makul yorumları olan bir sözleşme maddesinin hangi yorumu gerçektir? Davaların çoğu gizlenmiş bir gerçeğin bulunmasından çok belirsiz bir durumun hukuken sınıflandırılmasıdır. Başka bir ölçüte ihtiyacımız var.

Açıklanabilirlik testi

Önerdiğim ölçüt şu: Yaptığınız şeyi karşınızdaki hâkime açıkça anlatabilir misiniz ve anlattığınızda tekniğiniz hâlâ işe yarar mı? İki parçası var ve ikisi de gerekli. Hâkim bilse bile işleyen bir teknik meşrudur. Ancak hâkim bilmediği sürece işleyen bir teknik manipülasyondur.

Dilekçenin ilk sayfasında uyuşmazlığı özetlediğinizi düşünün. Hâkime işini kolaylaştırmak için özet koyduğunuzu söyleyebilirsiniz ve bunu bilmesi tekniği bozmaz, hatta daha iyi işletir. Zayıflığınızı kendiniz söylediğinizde de "aleyhime olan bu olguyu kendim yazdım çünkü karşı taraf söylerse daha ağır olur" diyebilirsiniz. Biraz garip kaçar ama hâkim bunu bilse de olguyu dürüstçe sunmuş olmanız değişmez. Kronoloji tablosu açıkça söylenebilir ve söylendiğinde işlevini kaybetmez. Talep miktarını hesabıyla birlikte sunmak da öyle.

Dayanaksız yüksek bir rakamı çıpa olarak atmak ise testi geçemez. "Bu rakamın hukuki dayanağı yok, ama sizi yukarı çekmesi için yazdım" diyemezsiniz, dediğiniz anda etkisi biter. Bir belgeyi bağlamından koparıp sunarken öncesindeki yazışmayı anlamını değiştirdiği için sunmadığınızı söyleyemezsiniz. Tanığa ne söyleyeceğini söylediğinizi ya da karşı tarafın anlatısında olmayan bir boşluk imal ettiğinizi de söyleyemezsiniz.

Testin gücü buradan geliyor: Meşru teknikler ışıkta, manipülasyon karanlıkta çalışır. Test tarafsızlık da istemiyor. Taraf olabilir ve en güçlü savunmayı yapabilirsiniz, yeter ki yaptığınız şeyi savunabilecek durumda olun.

Kanun zaten çizgiyi çizmiş

Bu ölçüt bir icat değil. Türk hukuku aynı ayrımı çoktan yapmış ve dikkatli okunduğunda çok net. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 29. maddesinin birinci fıkrası tarafların dürüstlük kuralına uygun davranmak zorunda olduğunu söylüyor. İkinci fıkraya göre taraflar, davanın dayanağı olan **vakıalara ilişkin açıklamalarını gerçeğe uygun bir biçimde** yapmakla yükümlüdür.

İkinci fıkradaki sınırlamaya dikkat edin. Doğruyu söyleme yükümlülüğü hukuki argümanlar için değil vakıalar için öngörülmüş. Kendiniz inanmasanız bile bir hukuki görüşü savunabilir, bir kanun maddesini lehinize yorumlayabilir, bir içtihadın somut olaya uygulanabileceğini ileri sürebilirsiniz. Ama bir olguyu olduğundan farklı anlatamazsınız.

Bu ayrım açıklanabilirlik testiyle birebir örtüşüyor. Hukuki bir yorumu savunduğunuzu açıkça söyleyebilirsiniz, çünkü savunmanın kendisi budur. Bir olguyu çarpıttığınızı söyleyemezsiniz.

Avukatlık Kanunu'nun 34. maddesi de aynı yöne bakıyor ve avukatların görevlerini özen, doğruluk ve onur içinde yerine getirmesini istiyor. Türkiye Barolar Birliği Meslek Kuralları da avukatın mesleki çalışmasını kamunun inancını ve mesleğe güvenini sağlayacak biçimde yürütmesini bekliyor. Kamunun inancını sağlayacak biçimde çalışmak, açıklanabilir biçimde çalışmak demek.

Zor vakalar

Kolay örneklerle test kurmak kolay. Asıl sınav zor vakalarda.

İnanmadığınız şüphe

Bir ceza dosyasındasınız. Müvekkilinizin suçu işlediğini düşünüyorsunuz ama iddia makamının delili zayıf. Delilin zayıflığını ortaya koyabilirsiniz ve bu testi geçer, çünkü hâkime bunu açıkça söyleyebilirsiniz: "Ben müvekkilimin ne yaptığını bilmiyorum ve bilmem de gerekmiyor. Benim işim, iddia makamının ispat yükünü yerine getirip getirmediğini denetlemek. Yerine getirmedi." Bunu söylediğinizde savunmanız zayıflamaz, güçlenir.

Sınır var olmayan bir olguyu ileri sürmekte başlıyor. Müvekkilinizin o gece başka yerde olmadığını bildiğiniz hâlde başka yerde olduğunu iddia edemezsiniz. Şüphe göstermek savunmanın özüdür. Olay uydurmak ise meslek kurallarının açık ihlali ve kimi durumlarda suçtur.

Size yalan söyleyen müvekkil

Müvekkiliniz size bir şey anlattı, sonra dosyadaki bir belge bunun doğru olmadığını gösterdi. Bildiğiniz yanlış olguyu savunamazsınız, HMK 29 bu konuda açık. Ama müvekkilinizi terk etmek zorunda da değilsiniz. Savunmayı bildiğiniz yanlış olguya dayandırmamanız yeterli.

Pratikte müvekkilinizle konuşur ve belgeyi gösterirsiniz. Anlatısını değiştirmesi gerekiyorsa değiştirir ve bunun dosyaya nasıl yansıyacağını birlikte konuşursunuz. Değiştirmiyorsa o olguyu dilekçenizde ileri sürmez, savunmayı başka bir zemine taşırsınız. Bir noktadan sonra Avukatlık Kanunu işi bırakma imkânı da tanıyor. Son çare ama var olan bir çare.

Karşı taraf bilmiyorsa

En rahatsız edici vaka bu. Bu kitaptaki teknikleri siz kullanıyorsunuz, karşı vekil kullanmıyor ve avantajlısınız. Testi uygularsanız hâkime dilekçenizi okunabilir yazdığınızı, karşı tarafın yazmadığını söyleyebilirsiniz ve bunda utanılacak bir şey yok. Beceri farkı adaletsizlik sayılmaz. Bir avukatın daha iyi hazırlanmış olması sistemin kusuru değil, çalışma biçimidir. Bir sonraki soru ise daha zor.

Herkes okursa ne olur

Diyelim ki bu kitap işini yaptı ve iki taraf da aynı teknikleri kullanıyor. Bir kısmı birbirini götürür. İki taraf da çerçevesini erken kurar, iskelet argüman sunar ve zayıflığını kendisi söyler. Bu iyi bir sonuçtur, çünkü geriye daha iyi bir dosya kalır. Hâkim iki taraftan da net, düzenli ve dürüst sunulmuş bilgi alır ve kararın kalitesi yükselir.

Kitabın en iyi ihtimali, tekniklerin yaygınlaşıp avantaj olmaktan çıkması ve standart hâline gelmesi. On altıncı bölümün sonunda kitabın kendi başarısının bazı bölümlerin değerini düşüreceğini yazmıştım ve öyle olmasını istiyorum. Ama tekniklerin bir kısmı birbirini götürmüyor.

Asıl sorun simetri değil

Bu kitapta anlatılan tekniklerin çoğu zaman istiyor. Kırmızı takım kurmak büroda başka avukat olmasını, uzman görüşü almak para gerektiriyor. Bilirkişiye sunulacak teknik dilekçe o dosyaya fazladan bir gün ayırmayı, tahmin defteri tutmak dosya sayınızın takip edilebilir olmasını gerektiriyor. Günde üç adliye dolaşan, tek başına çalışan ve dosya başına düşük ücret alan bir avukat için bunların hiçbiri kolay değil. Kitaptaki teknikler kaynağı olan tarafın işine daha çok yarıyor.

Bu sorunu kitap yaratmadı, var olan bir eşitsizliği görünür kılıyor. Ama görünür kılmak da bir sorumluluk doğuruyor ve o yüzden açıkça yazayım: Bu kitaptaki tekniklerin hiçbiri para gerektirmiyor. Zaman gerektiriyor ve zaman da bir kaynak ama para değil.

İlk sayfayı düzenlemek, cümleleri bölmek ve kronoloji tablosu yapmak bedava. Ön inceleme duruşmasına hazırlanmak, HMK 31 talebi yazmak, zayıflığı kendiniz söylemek ve soruları önceden yazmak da bedava. En pahalısı uzman görüşü ve onun maliyet hesabını beşinci bölümde gösterdim. Bu eşitsizliği çözmüyor ama kitabın kaynağı olmayan avukat için de kullanılabilir olmasını sağlıyor. Yazarken buna dikkat ettim.

Hâkimler bu kitabı okumalı

Giriş bölümünde söylediğim bu cümlenin gerekçesini burada vereyim. Kitapta anlatılan mekanizmaların hiçbiri mahkemeye karşı kurulmuş bir hile değil. Tutarlılık kayması insan bilişinin olağan işleyişi, çıpalama yargıda bulunmanın doğal bir yan ürünü, geriye dönük bakış yanılgısı da yargılamanın yapısından doğuyor.

Bunları bilen bir hâkim daha iyi karar verir. Kendi eğilimini fark eden hâkim dosyayı yeniden açar. Bilirkişi rapo-

runun bir çıpa olduğunu bilen hâkim ona daha dikkatli bakar. Tanık güveninin hangi koşullarda anlamlı olduğunu bilen hâkim tavır ve davranışa dayanan bir gerekçe yazmaz. Bu teknikleri bilen bir hâkim karşısındaki avukatın ne yaptığını da görür.

Sınır: Yazmadıklarım

Bu kitapta yer almayan bazı teknikler var ve neden yer almadıklarını yazmak çizgiyi netleştiriyor.

Beden diline dayalı yalan tespiti işe yaramadığı için yok, on beşinci bölümde bunu gösterdim. Karşı tarafı yormak için usuli talep üretmeyi de yazmadım. Beşinci bölümde bunun dosyada size karşı bir izlenim biriktirdiğini söylemiştim ama asıl sebep başka: Dosyada gerçek karşılığı olmayan bir talep mahkemenin zamanını çalıyor ve o zaman başka bir dosyadan çalınıyor. Duruşmada kontrollü öfke gösterisi de yok. Yedinci bölümde amacı olmayan sertliğin maliyetini yazdım.

Medyayı dava stratejisinin parçası yapmak ayrı bir kitabın konusu. Türkiye'de Avukatlık Kanunu'nun reklam yasağı ve derdest dosyalara ilişkin sınırlamalar çerçevesinde ayrıca değerlendirilmesi gerekiyor. Psikolojik olarak söyleyebileceğim şu: Kamuoyu baskısıyla karar üretmeye çalışmak açıklanabilirlik testini geçmiyor. Hâkimi kişisel olarak tanımaya dayalı stratejiler yer almadı ve almayacak.

"Az bilinen sırlar" listesi de yok, çünkü öyle bir şey yok. Bu kitapta anlatılan her şeyin kaynağı verildi ve çoğu kamuya açık akademik literatürde duruyor. Sır değil, yalnızca okunmamış.

Açıklanabilirlik testi etik felsefede yeni bir şey değil. Bir eylemin, ilkesi açıkça ilan edildiğinde de işlevini koruyup

korumadığını sormak Kant'tan bu yana kullanılan bir ölçüt. Ben onu hukuki savunuculuğa uyarladım.

Testin bir zayıflığı var ve söylemem gerekiyor. Bazı meşru teknikler açıklandığında etkilerinin bir kısmını kaybedebilir. On birinci bölümdeki zayıflık kabulü güvenilirlik sinyali üzerinden çalışıyor ve hâkim tekniğin farkındaysa sinyal biraz zayıflayabilir. Yine de tamamen kaybolmuyor, çünkü zayıflığı kabul etmiş olmanız, teknik olsun ya da olmasın, bir olguyu dürüstçe sunduğunuzu gösteriyor. Manipülatif tekniklerde ise açıklama etkiyi tamamen sıfırlıyor. Bu fark testi ayakta tutuyor ama testin sınırında durduğunu kabul ediyorum.

Bu bölümde Türk mevzuatına dayandım ancak avukatlık etiğinin ayrıntılı tartışması kitabın kapsamını aşıyor. Meslek kuralları ve disiplin kararları üzerine ayrı bir literatür var ve bir dosyada tereddüde düştüğünüzde barodan görüş istemek her zaman mümkün.

BÖLÜM 24

Dosya, Algoritma ve 2026

Bu kitap dosyayı bir insanın okuduğu varsayımına dayanıyor. Yirmi üç bölümdür anlattığım her mekanizma, sınırlı dikkat, tutarlılık baskısı, çıpalama ve geriye dönük bakış, o insanın zihnine ve insan bilişine ait. Şimdi o varsayım değişiyor.

Ne oldu

2026'da Adalet Bakanlığı yargıda yapay zekâdan yararlanacak "UYAP AI" projesini gündemine aldı. Eylül 2026 sonunda Bakan Akın Gürlek projenin faaliyete geçirilmesi sürecinin hızlandırıldığını açıkladı.[105] Sistemin emsal kararları ve dosya içeriğini çözümleyerek çalışması, yargılama süreçlerini hızlandırması ve hâkim ile savcılara karar sürecinde destek sağlaması bekleniyor.

[105] Adalet Bakanlığı, "Adalet Bakanı Akın Gürlek Yargının Etkinliği İzleme ve Değerlendirme Toplantısına Katıldı" (25 Eylül 2026), https://www.adalet.gov.tr/adalet-bakani-akin-gurlek-yarginin-etkinligi-izleme-ve-degerlendirme-toplantisina-katildi.

Bakanlığın açıklamalarında nihai kararın her zaman hâkim ve savcılarda kalacağı, sistemin insan merkezli bir destek aracı olarak tasarlandığı vurgulanıyor. Bu vurgu doğru ve gerekli. Bu bölüm de o vurgunun ne kadar koruma sağladığını soruyor.

Anayasa Mahkemesi de aynı yolda. Bireysel başvurunun on dördüncü yıl dönümünde, Eylül 2026'da, Mahkeme Başkanı yapay zekâ tabanlı bir karar destek sisteminin geliştirilmesinde son aşamaya gelindiğini açıkladı. Mahkemeye on dört yılda yedi yüz elli altı bini aşkın başvuru yapılmıştı. Başkan, yargısal kararın sorumluluğunun insana ait olduğunu da söyledi.[106]

Bu meseleyi üzerinde çalıştığım ayrı bir makalede de ele alıyorum: Her yıl on binlerce başvurunun geldiği bireysel başvuru sürecinde yapay zekâ araçları hangi güvencelerle kullanılabilir? Vardığım sonuç, bu araçları şeffaflıkla, itiraz imkânıyla ve insan denetimiyle çerçeveleyerek kullanmak.

Birinci bölümdeki iş yükü hesabı, emsal aramasında kazanılan zamanın neden değerli olduğunu gösteriyor. Emsal kararı saniyeler içinde bulan bir sistem o kıtlığı gerçekten azaltabilir ve iyi kullanıldığında hâkime düşünmek için zaman kazandırabilir. Destek sisteminin işe yarayıp yaramayacağı, hâkimin çıktıyı dosyanın aslıyla karşılaştırmaya ayırabildiği zamana da bağlı.

Otomasyon yanlılığı

Havacılık ve tıpta otuz yıldır çalışılan bir olgu var: İnsanlar otomatik sistemlerin çıktısına, onu bağımsız olarak denetle-

[106] Anayasa Mahkemesi, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurunun 14. Yıldönümü Sempozyumu Düzenlendi" (23 Eylül 2026), https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/faaliyetler/anayasa-mahkemesine-bireysel-basvurunun-14-yildonumu-sempozyumu-duzenlendi.

meleri gereken durumlarda bile fazla güveniyor. Buna otomasyon yanlılığı deniyor ve iki biçimde ortaya çıkıyor. İhmal hatasında sistem bir şeyi işaretlemediyse insan da fark etmiyor, sistemin sessizliği sorun olmadığına işaret sayılıyor. İşleme hatasında ise sistem yanlış bir yönlendirme verdiğinde insan, kendi bilgisi aksini söylese bile onu izliyor.

Linda Skitka ve arkadaşlarının çalışmaları, otomatik uyarı sistemleri kullanan kişilerin bazı hata türlerinde kullanmayanlardan daha kötü performans gösterdiğini ortaya koydu.[107] Sistem doğru çalıştığında performans artıyor, yanıldığında ise insan denetimi devreye girmiyor. Bizim için en önemli bulgu, otomasyon yanlılığının zaman baskısı ve iş yükü arttıkça güçlenmesi.[108]

Türk hâkimi zaten aşırı iş yükü ve zaman kıtlığı içinde çalışıyor ve denetleyici düşünceyi çalıştırmaya yetecek kapasitesi yok. Karar destek sistemi otomasyon yanlılığının en güçlü olduğu koşullara giriyor. Buradan sistemin kötü olduğu sonucu çıkmaz ama risk iş yükünün en yüksek olduğu masada toplanıyor.

Akıcılık sorunu

İkinci mesele daha ince ve bence daha önemli. Bu kitapta neyin ikna ettiğini anlattım. Onuncu bölümde kolay işlenen metnin daha ikna edici olduğunu, bilişsel yük azaldıkça argümana ayrılan kapasitenin arttığını gördük. İkinci bölümde tutarlı bir bütün oluşturan bilginin kabul edildiğini, pürüzsüz bir resme bakan kişinin malzemenin ne kadar pürüzlü olduğunu göremediğini konuştuk. Dokuzuncu bölümde de

[107] Linda J. Skitka vd., "Does Automation Bias Decision-Making?", *International Journal of Human-Computer Studies* 51/5 (1999), 991-1006.

[108] Raja Parasuraman - Victor Riley, "Humans and Automation: Use, Misuse, Disuse, Abuse", *Human Factors* 39/2 (1997), 230-253.

beş parçası tam olan bir hikâyenin kabul gördüğünü, boşluk kalmadığında zihnin rahatladığını anlattım.

Bir dil modeli akıcı, tutarlı ve boşluksuz metin üretiyor. Her cümle bir öncekiyle uyumlu, her paragraf bir sonrakine bağlanıyor. Yapay zekâ çıktısı bu kitabın ikna edici bulduğu bütün özellikleri en yüksek düzeyde taşıyor ama doğrulukla zorunlu bir bağı yok. İkna eden şey akıcılık ve tutarlılık ve yapay zekâ bunları doğruluktan bağımsız üretebiliyor.

İnsanlar da yanlış şeyleri akıcı ve tutarlı biçimde anlatabilir, bu yeni değil. Yeni olan ölçek ve maliyet. Akıcı bir yanlışı üretmek artık neredeyse bedava.

Çıpa daha da erkene kayıyor

Üçüncü mesele kitabın en merkezi bulgusuyla ilgili. İkinci bölümde dosyanın ilk aşamasında kurulan çerçevenin sonraki bütün bilginin okunma açısını belirlediğini anlattım, sekizinci bölümde bunu dilekçenin ilk sayfasına bağladım. Şimdi o an bir adım daha geriye gidiyor. Hâkim dosyayı bir sistemin hazırladığı özetle açıyorsa çerçeveyi artık sizin ilk sayfanız değil o özet kuruyor.

Dördüncü bölümdeki çıpalama mekanizması burada da işliyor. Sistem bir tazminat aralığı önerdiyse o aralık çıpa, bir emsal kararı öne çıkardıysa o karar referans oluyor. Bu, beşinci bölümdeki bilirkişi çıpasıyla yapısal olarak aynı şey: mahkemenin kendi kullandığı, tarafsız görünen ve teknik yetki taşıyan bir kaynaktan gelen bir sayı. Fark şu ki bilirkişi raporuna itiraz edebiliyorsunuz ve HMK 281 size bunun için bir usul veriyor. Bir karar destek sisteminin çıktısına nasıl itiraz edeceğinizin bugün bir cevabı yok ama olması gerekiyor.

Artık iki okuyucunuz var

Dilekçenizi bir insan okuyacak ama muhtemelen önce bir sistem onu özetleyecek, sınıflandıracak ve ilgili emsalleri çıkaracak. Metniniz iki kez okunacak ve ilk okuyucu insan olmayacak.

Bir metnin iyi özetlenebilmesi yapısının açık olmasına bağlı. Başlıklar bilgi taşımalı, iddialar açıkça kurulmalı, tarihler ve tutarlar net olmalı, talep tek yerde ve tek biçimde yazılmalı. Sekizinci ve onuncu bölümlerdeki tavsiyeler artık iki sebeple geçerli.

Alt başlıklarınızı iddia cümlesi olarak yazmanın sekizinci bölümde söylediğim gerekçesine bir yenisi ekleniyor, çünkü özetleme sistemleri başlıklara ağırlık veriyor ve "Açıklamalar" başlığı özete hiçbir şey katmıyor. Anahtar cümleyi paragrafın başına koymak da önemli, paragrafın ortasına gömülmüş bir tespit özette kaybolabilir. Sayı ve tarihleri metinde açıkça yazın. "Geçen yılın sonlarında" yerine "14.11.2024", "yaklaşık iki milyon" yerine "1.850.000 TL" yazmak gerekir. Farklı yerlerde farklı biçimlerde ifade edilmiş bir talep özetlendiğinde bozulduğu için talebi tek yerde toplamak da aynı mantığa dayanıyor.

Belirsizliği açıkça işaretlemek de gerekiyor. "Bu husus tartışmalıdır" gibi ifadeler metnin kesinlik derecesini taşır, bunlar yoksa özet tartışmalı olanı tartışmasız gibi aktarabilir. Özetleme doğası gereği nüans kaybettirir ve kaybolan nüansın hangi tarafın işine yarayacağını siz belirleyebilirsiniz.

Bin beş yüz doksan sekiz dosya

Mahkemenin kullandığı araçlar kadar avukatın dosya üzerinde çalışırken kullandığı araçlar da sonucu etkileyebilir. HEC Paris'ten Damien Charlotin'in yürüttüğü bir veri tabanı, mahkemelere sunulan dilekçelerde yapay zekânın

uydurduğu içeriğe rastlanan dosyaları takip ediyor.[109] 2025 ortasında yaklaşık 200 olan dosya sayısı 2026 Ocak ayında 719'a, 2026 Nisan başında 1.227'ye, 2026 Haziran'ında 1.598'e ulaştı. Bir yılda sekiz katına çıkmış. Bunlar var olmayan emsal kararlara atıf yapan, var olmayan alıntılar içeren ya da gerçek kararları yanlış aktaran dilekçeler.

Amerika Birleşik Devletleri'nde verilen yaptırımlar da ağırlaşıyor. Otuza yakın hatalı atıf içeren bir dilekçe nedeniyle iki avukata üç biner dolar para cezası verildi. Dokuz karara atıf yapan ve bunların sekizi uydurma çıkan dilekçeleri hazırlayan avukata üç bin dolar ceza verildi ve o davadaki vekillik izni kaldırıldı. Tek bir dosyada para cezası ile karşı tarafa ödetilen vekâlet ücreti ve masraflar toplamda yüz on bin doları aştı. Türkiye'de böyle bir veri tabanı yok ama bu sorunun olmadığını göstermiyor.

Neyi asla devretmeyeceksiniz

Kitap boyunca teknikler anlattım. Burada kısa bir yasak listesi var ve hepsi tek bir kuraldan türüyor: Atıf yaptığınız her kararı kendiniz okuyun. Bir kararın var olduğunu doğrulamak yetmez, gerçekten sizin dediğiniz şeyi söylediğini de doğrulamanız gerekir. Uydurma atıflar kadar yaygın bir sorun, gerçek kararların yanlış aktarılması.

Dilekçenizdeki her tarih, tutar ve olay dosyadaki bir belgeye dayanmalı. Yirmi üçüncü bölümde gördüğümüz gibi HMK 29 doğruyu söyleme yükümlülüğünü vakıalara bağlıyor ve bu yükümlülük metni kimin yazdığına göre değişmiyor.

Hukuki sonucu da kendiniz kurarsınız. Bir metnin akıcı olması hukuki muhakemesinin doğru olduğunu göstermez.

[109] Damien Charlotin, *AI Hallucination Cases* (çevrim içi veri tabanı), https://www.damiencharlotin.com/hallucinations/.

Onuncu bölümde akıcılığın ikna ettiğini gösterdim ve aynı etki kendi önünüzdeki metin üzerinde de çalışıyor, akıcı bir taslak size doğru görünüyor. Yirminci bölümdeki bilgi laneti burada tersine dönüyor. Orada kendi metninizi fazla anlaşılır buluyordunuz, burada yazmadığınız bir metni fazla doğru buluyorsunuz.

Dosya içeriğini bir sisteme yüklerken avukatlık sırrı ve kişisel veri mevzuatından doğan yükümlülükleriniz de sürüyor. Bu teknik bir ayrıntı değil, mesleki bir yükümlülük.

Karşı taraf kullanıyorsa

Karşı tarafın dilekçesinde uydurma olduğundan şüphelendiğiniz bir atıf görürseniz önce doğrulayın. Kararı arayın, bulamazsanız yeniden arayın, çünkü karar numarası yanlış yazılmış olabilir. Ardından durumu somut olarak gösterin:

"Karşı tarafın dilekçesinde atıf yapılan Yargıtay 11. Hukuk Dairesi 2023/XXXX E. sayılı karara ulaşılamamıştır. Bu kararın dosyaya sunulmasını talep ederiz."

Suçlamak yerine talep edersiniz. Yirmi üçüncü bölümdeki ayrım burada da geçerli: "Uydurmuş" bir iddiadır, "ulaşılamamıştır" bir tespit. Genellemeye de gitmeyin. Bir hatalı atıf dilekçenin tamamını çürütmez ve on dördüncü bölümde söylediğim gibi her şeye aynı itirazı yönelten avukatın hiçbir itirazı ciddiye alınmaz.

Ne sorulmalı

Bu bölümü avukatın tek başına cevaplayamayacağı sorularla bitirmek istiyorum. Bunlara barolar, akademi ve Bakanlık cevap vermeli. Karar destek sisteminin bir dosyada ne önerdiği taraflara bildirilecek mi? Bildirilmezse itiraz nasıl mümkün olacak? Sistemin önerisi ile hâkimin kararı farklılaştı-

ğında bu bir yerde kayda geçecek mi? Sistem hangi verilerle eğitildi ve o veriler hangi dönemin içtihadını taşıyor?

Geçmiş kararlar üzerine kurulmuş bir sistemin geçmişteki eğilimleri geleceğe taşıyıp taşımayacağı en zor soru. Milyonlarca karardan öğrenen bir sistem o kararlardaki örüntüleri de öğreniyor ve bunların içinde iyi olanlar da var, olmayanlar da. Bu sorular teknik değil hukuki ve avukatların bu tartışmanın dışında kalmaması gerekiyor.

Sınır

Avukat bir yazılımı araştırma, taslak veya metin denetimi için kullandığında dosyaya sunduğu metnin sorumluluğunu üstlenir. Yirmi üçüncü bölümdeki açıklanabilirlik testi burada da işe yarar. Hâkime "İlk taslağı yazılımla hazırladım, her atfı kaynağından doğruladım ve hukuki muhakemeyi kendim kurdum" diyebiliyorsanız süreçteki rolünüzü açıkça tarif etmiş olursunuz. Varlığını ve içeriğini doğrulamadığınız bir karar dilekçeye girmemeli.

Emsal aramasını hızlandıran bir sistem hâkime dosyayı incelemek için zaman kazandırabilir. Bu kazanımın koşulu, karar vericinin sistem önerisini dosyanın aslı ve doğrulanmış kaynaklar üzerinden denetleyebilmesi.

Bu bölüm kitabın en hızlı eskiyecek bölümü ve bunu bilerek yazdım. UYAP AI'ın nasıl çalışacağı, hangi çıktıları üreteceği ve taraflara ne ölçüde açık olacağı bu satırlar yazılırken henüz tam olarak bilinmiyor. Buradaki değerlendirmeler duyurulan çerçeve ve otomasyon yanlılığı literatürü üzerinden yapılmış çıkarımlar.

Sistem uygulamaya girdikten sonra hâkimlerin öneriden ayrıldığı dosyaları izlemek gerekecek. Sorulacak soru, bu dosyaların oranı olacak. Oran çok düşükse otomasyon yanlılığı gerçekleşmiş, çok yüksekse sistem işe yaramıyor

demektir. Arada bir yerde olması gerekiyor ve o yerin neresi olduğunu şu an kimse bilmiyor. Bu oranın ölçülmesi ve yayımlanması kitabın önerdiği en somut politika talebi.

Halüsinasyon veri tabanındaki dosyaların üçte ikiden fazlası Amerikan mahkemelerine ait, onları Kanada ve Avustralya izliyor. Türkiye'de böyle bir takip yok. Barolar bu takibi kurabilir ve kurmalı. ### Kitabın sonu {-}

Bir dilekçeyi yazan kişi dosyayı çoğu zaman aylarca taşır. Dilekçeyi ilk kez açan hâkimin ise olayın taraflarını, uyuşmazlığı ve dayanak belgeleri o anda birbirine bağlaması gerekir. Kitap boyunca bu iki okuma arasındaki farka döndüm.

İlk okumada oluşan kanaat yeni bir belgenin nasıl anlaşılacağını etkileyebilir. Bu yüzden ilk sayfaya koyduğunuz olguyu, daha sonra denetlenebilecek bir delile bağlayın. Aynı işi kendi ilk izleniminiz için de yapın. Dosyayı sizden önce okumamış bir meslektaşınıza hangi olguyu eksik bulduğunu sorabilir, dava sonlanmadan önce tahmininizi yazabilirsiniz. Böylece karar çıktığında neyi doğru gördüğünüzü, neyi kaçırdığınızı anlarsınız.

Bazı bulguları aktarırken sınırlarını özellikle belirttim. Beden dilinin yalanı ele verdiğine dair güvenilir bir ölçümüz yok. "Aç hâkim" diye anılan çalışmanın yöntemi tartışmalı. Amerikan jüri pratiğinden gelen bir öneri ise Türkiye'de ancak burada kararın nasıl verildiği hesaba katılarak kullanılabilir.

Bu kitap boyunca hâkimin dikkatine, bilirkişinin önüne gelen bilgiye ve tanığın hatırladıklarına baktım. Dosyanızı okuyan hâkim vereceği kararın birinin hayatını değiştirebileceğini bilir. Tanık hatırladığı kadarıyla o günü anlatmaya çalışır. Müvekkiliniz içinse dosya çoğu zaman hayatının en zor dönemlerinden birine aittir.

Daha iyi bir dilekçe, okuyan kişiye neyi nerede sınayacağını gösterir. Benim için iyi savunuculuğun ölçüsü de budur.

ALTINCI KISIM

Referans Aparatı

Ek A. Uygulama Formları

Bu ekteki formlar kitaptaki bölümlerin pratik karşılıklarıdır ve her birinin altında hangi bölümden geldiği yazılıdır. Bölümlerde anlattığım uygulamaları burada kısa sorular hâlinde topladım. Onları olduğu gibi kullanmak zorunda değilsiniz. Kendi çalışma biçiminize uyarlayın. Biçimin pek önemi yok, önemli olan bu soruları kendinize gerçekten sormanız.

Form 1. Dosya Analiz Protokolü

İlk 48 saat. Bölüm 2, 3, 8, 9, 22.

Dava teorisi

☐ Dosyanın hangi soruya ilişkin olduğunu tek cümleyle yazdım mı?

☐ Bu cümle aleyhime olan en güçlü olguyu da açıklıyor mu? Açıklamıyorsa teoriyi değiştirdim mi?

☐ Çerçevem bir hukuk kuralına oturuyor ve en güçlü delilimle uyuşuyor mu?

☐ Aynı cümle her dilekçede aynı kelimelerle geçiyor mu?

Olgular

☐ Tartışmasız olguları dayanaklarıyla, ek numarası ve sayfasıyla not ettim mi?

☐ Tartışmalı her olgunun yanına kendi dayanağımı ve karşı tarafınkini yazdım mı?

☐ Sonucu değiştirmeyen olgular için delil sunmaktan vazgeçtim mi? (Bölüm 22, dördüncü istasyon)

☐ Anlattığım olguların hepsi doğru kabul edilse talebim kabul edilir mi? Edilmiyorsa eksik olguyu yazdım mı? (Bölüm 22, ikinci istasyon)

En zararlı olgu (Bölüm 11)

☐ Adıyla yazdım mı?

☐ Ortaya çıkacak mı? Olgu mu, hukuki sonuç mu? Cevabım var mı?

☐ Üçüne de cevap verebiliyorsam dilekçede onu kendim söylüyor muyum? Cevabım yoksa yazmamaya karar verdim mi?

Delil ve zamanlama (Bölüm 2, 3)

☐ En güçlü delil en erken aşamada sunuluyor mu?

☐ Dilekçenin ilk paragrafı mevzuat maddesiyle değil en güçlü olguyla mı başlıyor?

☐ Dosyada kararda açıklanmasını isteyeceğim en az bir çelişkiyi kurdum mu?

☐ Dosyayı geç devraldıysam hacim eklemek yerine tek bir sindirilemez olgu aradım mı? Aramaya karşı tarafın kendi belgelerinden başladım mı?

☐ İstinaf dilekçesini dosyayı hiç bilmeyen birine yazıyormuş gibi sıfırdan kurdum mu?

Kronoloji, sayılar, tahmin

☐ Kronoloji en az 8, en fazla 12 satır mı? Her satırda tarih, olay, kaynak ve önem var mı?

☐ Sayılar kalem kalem, tutarı ve hesap dayanağıyla çıkarıldı mı? (Bölüm 4)

☐ Beklediğim sonucu, ihtimalini yüzde olarak, tahmini süreyi, tahmini tutarı ve kayıt tarihini tahmin defterine işledim mi? (Bölüm 20)

Form 2. Dilekçe Denetim Listesi

Teslimden önce. Bölüm 1, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12.

Yapı

☐ İlk cümle tarih ve taraf bilgisiyle oyalanmadan uyuşmazlığı söylüyor mu?

☐ İlk sayfada uyuşmazlık, tartışmasız olgular, tartışmalı olgular ve talep ayrı ayrı görünüyor mu?

☐ Alt başlıklar kutu ismi değil iddia cümlesi mi?

☐ Vakıalar numaralandı mı? (HMK m.119)

☐ Talep tek bir yerde ve tek bir biçimde mi yazıldı?

☐ Zayıf argümanları çıkardım mı?

☐ Cevap dilekçesini sürenin son gününe bırakmadan hazırladım mı?

Anlatı

☐ Başlatıcı olay, fiziksel durum, psikolojik durum, eylem ve sonuç tam mı?

☐ Herkesin neden öyle davrandığı yazılı mı?

☐ "Çünkü" ve "bu yüzden", "sonra" ve "bunun üzerine"den sık mı geçiyor?

☐ Olay anlatımı kanun maddesinden arınmış mı? Hukuki değerlendirme kendi başlığında mı?

☐ Karşı tarafın hikâyesinde eksik parçayı, çoğu zaman saiki, aradım mı?

Cümle ve paragraf

☐ İki satırı geçen cümleleri saydım mı?

☐ Özneyle yüklem arasına sıkışmış uzun açıklamaları ayrı cümleye aldım mı?

☐ Edilgen çatıyı etkene çevirdim mi?

☐ Her paragraf tek iddia taşıyor ve beş cümleyi geçmiyor mu?

☐ İşbu, mezkûr, keşide, tebellüğ, hasıl olmak gibi jargonu ayıkladım mı?

Gösterme

☐ Kronoloji tablo hâlinde mi, hesap kalem kalem ve dayanak sütunuyla mı?

☐ Aynı bilgiyi hem metinde hem tabloda tekrarlamaktan kaçındım mı?

☐ "Ekte görüleceği üzere" yerine ilgili parçayı oraya alıntıladım mı?

☐ Her belge atfında ek numarası ve sayfa birlikte mi?

☐ Olasılık ifadeleri doğal sıklığa çevrildi mi?

Sayılar ve sonuç (Bölüm 4, 6)

☐ Her rakamın hemen yanında hesabı duruyor mu?

☐ Manevi tazminat talebi Yargıtay ölçütleri üzerinden kalem kalem gerekçelendirildi mi?

☐ Kısmi davada harca esas değer ile öngörülen toplam zarar ayrı ayrı yazıldı mı?

☐ Davalı vekiliysem "fahiştir" yerine kendi hesabımı sundum mu? Karşı tarafın rakamını yalnız bir kez andım mı?

☐ Ceza dosyasında TCK 61 ölçütlerini tek tek ele aldım mı?

☐ Davalı vekiliysem cevabı karar anıyla başlatıp sonucu sonra anlattım mı? O tarihte elde bulunan belgeleri ve canlı alternatifleri gösterdim mi?

☐ Olayın gerçekleşme sıklığına dair bir sayı aradım mı?

Zayıflık ve emsal

☐ En kötü olgu dilekçede mi? Hemen arkasında cevabı var mı?

☐ Olgu kabulü ile hukuki sonuç kabulü açıkça ayrıldı mı?

☐ Emsal kararları ikiye indirdim mi? Her birinin neden uyduğunu iki cümleyle yazdım mı?

☐ Her karara ulaşıp metnini okudum mu? (Bölüm 24)

Son sınama

☐ Bir paragrafı sesli okuduğumda nefesim yetiyor mu?

☐ Yalnız başlıklar okununca dava anlaşılıyor mu?

☐ Paragrafların ilk cümleleri art arda okununca argüman akıyor mu?

☐ Dosyayı bilmeyen birine okutup "Bu dava ne hakkında?" diye sordum mu? Cevabı not ettim mi?

Form 3. Bilirkişi Raporu Analiz Formu

Bölüm 5, 17.

Rapordan önce

☐ Sorulacak soruları yazıp mahkemeye sundum mu? Alternatif varsayımların ayrı ayrı hesaplanmasını istedim mi?

☐ İncelenmesini istediğim belgeleri, aleyhime olanlar dâhil, işaretledim mi?

☐ Teknik konuya odaklanan ayrı ve kısa bir dilekçe verdim mi?

☐ Uzman görüşü alacaksam rapordan önce sunuyor muyum?

Rapor geldiğinde

☐ Tebliğ tarihini ve 2 haftalık itiraz süresinin son gününü yazdım mı? Süre yetişmeyecekse ek süreyi süre içinde istedim mi?

☐ Bilirkişinin uzmanlık alanı verdiği kararı kapsıyor mu?

☐ Rapor HMK m. 266 ve m. 279/4 sınırını aşıp hukuki nitelendirme yapıyor mu? Aştığı yerleri not ettim mi?

☐ Bağlam izleri var mı? (Bölüm 17, Dror) "İhmali açıktır" gibi teknik olmayan dil, taraf beyanlarına atıf, hiç belirsizlik ifade etmeyen anlatım.

Analiz

☐ Raporun iç çelişkilerini iki ifadenin sayfasıyla yan yana koydum mu?

☐ Raporun dayandığı olguları, onlarla çelişen belgelerin ek numarası ve sayfasının karşısına yazdım mı?

☐ Karşı hesabı bilirkişinin yöntemini koruyup tek varsayımı düzelterek yaptım mı? Her kalemde bulunan tutar, düzeltilmiş tutar ve fark görünüyor mu?

☐ İtiraz bir, en fazla iki noktaya iniyor mu? Yalnız sonuca yönelen itirazı çıkardım mı?

Karar

☐ Hata hesapta mı? Ek rapor ve nokta atışı soru.

☐ Hata yöntemde mi? Yeni bilirkişi.

☐ Bilirkişinin duruşmada dinlenmesini isteyeceksem dört sorum hazır mı?

☐ Rapor lehimeyse raporu benimseyen, denetime neden elverişli olduğunu özetleyen ve karşı tarafın muhtemel itirazını önceden karşılayan bir dilekçe verdim mi?

Form 4. Tanık Protokolü

Bölüm 14, 15, 16.

Kendi tanığınız

☐ Olayı tanığa ben anlatmadım, önce o anlattı mı?

☐ Belge göstermeden önce hatırladığını anlattırdım mı?

☐ "Hatırlamıyorum" demenin beyanını güçlendireceğini söyledim mi?

☐ Yönlendirici soru sormaktan kaçındım mı?

☐ Bilişsel görüşmeyi ofiste yaptım mı? Bağlamı (hava, yer, o anki his) ve önemsiz görünen ayrıntıları anlattırdım mı? Olayı bir kez sondan başa, bir kez başka birinin yerinden anlattırdım mı?

Karşı tanık: kodlama

☐ Olayın süresi (insanlar süreyi abartır), ışık, mesafe, dikkatin yönü, stres düzeyi not edildi mi?

☐ Tanığın farklı etnik kökenden birini teşhis edip etmediği not edildi mi?

Saklama

☐ Olay ile ilk beyan arasında kaç gün geçti?

☐ Tanık olayı kaç kez anlattı? Diğer tanıklarla temas etti mi, bu biliniyor mu?

☐ Basından veya sosyal medyadan bilgi aldı mı?

Geri çağırma

☐ Teşhis kaç kişi arasından ve ne kadar benzer kişilerle yapıldı?

☐ Teşhisi yöneten şüpheliyi biliyor muydu? Tanığa sonradan geri bildirim verildi mi?

☐ İlk beyandaki güven kaydedildi mi? Kaydedilmediyse dilekçede belirttim mi?

Karşılaştırma

☐ Kolluk, savcılık ve mahkeme beyanlarını ayrıntı ayrıntı karşılaştırdım mı?

☐ Sonradan beliren ayrıntıları işaretleyip kaynaklarını sordum mu?

☐ Her beyanı tarihiyle, onunla çelişen belgenin ve ek numarasının karşısına yazdım mı?

Çapraz sorgu (Bölüm 16)

☐ Altı soruluk yapı hazır mı? İlk iki soru kilitler, üçüncüsü açık uçludur, dördüncü ve beşinci belgeye yaklaşır, altıncısı belgenin kendisidir.

☐ Her sorunun yanına beklediğim 3 cevabı yazdım mı?

☐ Altıncı sorudan sonra susacak mıyım?

Form 5. Duruşma Hazırlık Formu

Bölüm 7, 18. HMK m.140. Tahkikat ön inceleme tutanağı esas alınarak yürütülür.

Ön inceleme

☐ Tutanağa geçmesini istediğim uyuşmazlık tanımını kelimesi kelimesine yazdım mı? Duruşmada okuyacak mıyım?

☐ Uyuşmazlık dışında kalmasını istediğim hususları, neden tartışmasız olduklarıyla birlikte not ettim mi?

☐ Gösterip henüz sunmadığım belgeleri davetiyedeki iki haftalık kesin süre içinde sundum mu? (HMK m. 139 ve m. 140/5)

☐ Tutanağı imzalamadan önce okudum mu? Eksik hususun eklenmesini istedim mi? Talep reddedildiyse reddi tutanağa geçirttim mi?

Her duruşma (Bölüm 7)

☐ Müvekkile duruşmadan önce o gün ne söylemek istediğini, sonra ne olduğunu sordum ve anlattım mı?

☐ "Beyanlarımız dilekçemizdedir" yerine dilekçenin özünü tek cümleyle söyleyebiliyor muyum?

☐ Ceza dosyasında sanık son söz için hazır mı?

☐ Karşı tarafın haklı olduğu noktayı kabul ettim mi? Amacı olmayan sertlikten kaçındım mı?

☐ Süre isterken gerekçesini ve ne kadar istediğimi söyledim mi?

☐ Ekler numaralı mı, her belge bir kez mi sunuldu?

Form 6. Müzakere Hazırlık Formu

Bölüm 4, 19.

☐ Konumum ne? Davacıysam kazanç bölgesindeyim ve riskten kaçınırım, davalıysam kayıp bölgesindeyim ve riske yatkınım. Müvekkilin bu eğilime kapılma riskini yazdım mı?

☐ Karşı tarafın en güçlü üç argümanını onların yazacağından daha iyi yazdım mı? Bunlar kabul edilse dosyanın değeri ne? (Bu rakam müzakere aralığımın alt sınırı.)

☐ Gerçekçi hesabı beklenen hüküm tutarından başlayarak kazanma olasılığı (yüzde), süre, vekalet ücreti ve giderler, faiz etkisi ve tahsil riskiyle kurup bugünkü net değere ulaştım mı?

☐ İlk teklifi vermeden önce karşı tarafın konumunu kestirebiliyor muyum? (Bölüm 4)

☐ Müvekkil davalıysa teklifi hem ödeme ("şu kadar TL ödeyeceğiz") hem tasarruf ("şu kadar TL'lik riskin şu kadarını ortadan kaldırıyoruz") çerçevesinde gösterdim mi? (Bölüm 23 sınırı)

☐ İlk yarım saati soru sormaya ayırdım mı? Rakamdan önce hesabı anlattım mı?

☐ Teklifi tepkisel değersizleştirmeye karşı arabulucu aracılığıyla ilettim mi?

☐ Tek teklif yerine önceden yazılmış üç seçenek var mı?

☐ Ayrı oturum istedim mi? Arabulucuya oturumdan önce yazılı özet verdim mi?

☐ Anlaşmada rakam kadar metni de müzakere ettim mi? İbranın kapsamını kontrol ettim mi? Müvekkile "bugün imzalamak zorunda değiliz" dedim mi?

Form 7. Kırmızı Takım Formu

Bölüm 20. Bir meslektaşınıza verin. Bir saat sürer.

Meslektaşınıza dosyanın adını ve tarihi yazıp verin. Dosyayı karşı taraf vekili olarak okumasını ve şu sorulara cevap yazmasını isteyin.

☐ Beni nasıl yenersiniz?

☐ Dosyadaki en zayıf halka nedir?

☐ Hangi olguyu görmemişim?

☐ Anlatımdaki hangi boşluğu kullanırsınız?

☐ Bu dilekçeyi okuduğunuzda dava ne hakkında?

Bu son cevap dava teorinizle örtüşmüyorsa dilekçe yeniden yazılmalı.

Form 8. Ön Ölüm Analizi

Bölüm 20. On beş dakika. Dosyanın kritik aşamalarında.

☐ Davanın bittiğini ve kaybettiğimi varsayarak üç sebep yazdım mı?

☐ Bunlardan hangisi bugün önlenebilir?

☐ Bugün ne yapacağımı yazdım mı?

Form 9. Tahmin Defteri

Bölüm 20, 21. Bu, kitaptaki en değerli tek uygulama.

Her dosya için alım tarihini, beklediğiniz sonucu, buna duyduğunuz güveni yüzde olarak, tahmini süreyi ve tahmini tutarı yazın. Dosya bittiğinde aynı satıra gerçek sonucu, bitiş tarihini ve gerçek tutarı ekleyin.

Yılda bir kez kalibrasyon yapın. Dosyaları güven aralıklarına göre %90-100, %70-89, %50-69, %30-49 ve %0-29 diye gruplayın. Her grupta kaç dosya olduğunu, kaçının gerçekleştiğini ve oranı hesaplayın. "%80" dediğiniz dosyaların yaklaşık %80'i gerçekleşmeliydi. Gerçekleşme oranı sistematik olarak düşükse aşırı güvenlisiniz.

Form 10. Etik Denetim

Bölüm 23. Bir teknik kullanmadan önce.

☐ Bu tekniği hâkime açıkça anlatabilir miyim? Anlatamıyorsam dururum.

☐ Anlattığımda hâlâ işe yarıyor mu? Yaramıyorsa manipülasyondur.

☐ Söylediğim bir olgu iddiası mı, hukuki yorum mu? Olgu iddiası HMK m.29/2 gereği gerçeğe uygun olmak zorunda.

☐ Beş yıl sonra bu dilekçeyi okuduğumda ne hissedeceğim? Cevabı yazdım mı? (Bölüm 19, kendine hizmet eden yanlılık)

Form 11. Yapay Zekâ Kullanım Denetimi

Bölüm 24.

☐ Atıf yaptığım her karara ulaştım ve metnini okudum mu? Varlığını doğrulamak yetmez.

☐ Her karar gerçekten benim dediğim şeyi söylüyor mu?

☐ Her tarih ve tutar dosyadaki bir belgeye bağlı mı?

☐ Hukuki muhakemeyi kendim kurdum mu?

☐ Müvekkil verisi bakımından sır ve KVKK yükümlülüklerini gözettim mi?

☐ Karşı tarafın atfına ulaşamadıysam suçlamak yerine kararın sunulmasını istedim mi?

Son olarak hâkime şunu diyebilir misiniz diye sorun: *"Bu dilekçenin ilk taslağını bir yazılımla hazırladım, sonra her atfı doğruladım ve hukuki muhakemeyi kendim kurdum."* Diyemiyorsanız henüz teslim etmeyin.

Ek B. Kavram Sözlüğü

Türkçe / İngilizce / Almanca karşılıklarıyla.

Bu sözlük iki işe yarıyor. Birincisi, kitaptaki kavramları hatırlatmak. İkincisi, kaynak taramak istediğinizde doğru terimle arayabilmenizi sağlamak. Türkçe literatür bu alanda çok sınırlı olduğu için, arama yapacağınız dil büyük ihtimalle İngilizce veya Almanca olacak.

A. Karar verme ve yargı

Tutarlılık temelli akıl yürütme

Coherence-based reasoning

Karar vericinin, dağınık bilgiden tutarlı bir bütün kurma eğilimi. Ortaya çıkan eğilim, delillerin ağırlığını geriye dönük olarak yeniden belirliyor. Süreç, karar verilmeden önce başlıyor. → Bölüm 2

Çıpalama etkisi

Anchoring effect / Ankereffekt

İlk sunulan sayının, sonraki tahmini kendine doğru çekmesi. Sayının hukuki dayanağı olmasa bile etkiliyor. → Bölüm 4, 5

Seçici erişilebilirlik

Selective accessibility / Selektive Zugänglichkeit

Çıpalamanın çalışma mekanizması. Bir sayı, kendisiyle uyumlu bilgileri hafızada etkin hale getiriyor. → Bölüm 4

Geriye dönük bakış yanılgısı

Hindsight bias / Rückschaufehler

Sonucu bilen kişinin, o sonucun önceden ne kadar öngörülebilir olduğunu abartması. Türk sorumluluk hukukunun büyük kısmı bu yanılgının çalıştığı zeminde. → Bölüm 6

Doğrulama yanlılığı

Confirmation bias / Bestätigungsfehler

İnanılan şeyi destekleyen bilgiyi arama, desteklemeyeni görmezden gelme eğilimi. Tutarlılık kaymasından farklı: burada bilgi seçiliyor, tutarlılık kaymasında bilgi değer değiştiriyor. → Bölüm 2, 20

Sezgisel karar ve denetim modeli

Intuitive-override model

Hâkimin önce hızlı ve otomatik bir cevap üretmesi, sonra koşullar uygunsa denetleyici düşüncenin devreye girmesi. Denetim pahalı ve iş yükü altında zayıflıyor. → Bölüm 3

Karar yorgunluğu

Decision fatigue / Entscheidungsmüdigkeit

Üst üste karar vermenin karar kalitesini düşürmesi. Dikkat bütçesinin tükenmesiyle açıklanır; iradenin tükendiğini öne süren kuram ise yineleme denemelerinde doğrulanmadı. → Bölüm 1

Otomasyon yanlılığı

Automation bias

Otomatik sistemlerin çıktısına, bağımsız denetim gerektiği hallerde bile fazla güvenme. Zaman baskısı arttıkça güçleniyor. → Bölüm 24

Süreç adaleti

Procedural justice / Verfahrensgerechtigkeit

Sürecin adil algılanmasının, sonuçtan bağımsız olarak karara uyumu ve kuruma güveni etkilemesi. Dört unsuru: ses, tarafsızlık, saygı, güvenilir saik. → Bölüm 7

B. Dikkat, bellek ve işleme

Bilişsel yük

Cognitive load / Kognitive Belastung

Bir görevin zihne bindirdiği işlem yükü. Üçe ayrılıyor: konunun kendi zorluğu, sunumdan doğan gereksiz yük, anlamlı işlemeye kalan kapasite. İkincisi tamamen yazarın sorumluluğunda. → Bölüm 1, 10

İşleyen bellek

Working memory / Arbeitsgedächtnis

Aynı anda tutulabilen bilgi miktarı. Yaygın olarak bilinen "yedi" sayısı geçerliliğini yitirdi; güncel tahmin dörde yakın. → Bölüm 1

Dikkat kalıntısı

Attention residue

Bir işten diğerine geçerken, öncekine ait düşüncelerin bir süre daha zihinde kalması. Yeni işe verilen dikkat, kalan kalıntı kadar eksik oluyor. → Bölüm 1

Ortaya yerleştirme

Center-embedding / Zentraleinbettung

Cümlenin öznesi ile yüklemi arasına uzun bir açıklama sıkıştırmak. Hukuki metinlerdeki en zarar verici yapısal özellik. Türkçe, sona dayalı yapısı yüzünden bu hataya İngilizceden yatkın. → Bölüm 10

Uzamsal yakınlık ilkesi

Spatial contiguity principle

Birbiriyle ilgili sözcük ve görselin sayfada yan yana olması gerektiği. Yirmi iki deneyin yirmi ikisinde doğrulandı. → Bölüm 12

Bölünmüş dikkat etkisi

Split-attention effect / Split-Attention-Effekt

Okuyucunun iki yere birden bakmak zorunda kalmasının yarattığı ek yük. "Ekte görüleceği üzere" ifadesinin sorunu. → Bölüm 10

Bilgi laneti

Curse of knowledge / Fluch des Wissens

Bir şeyi bilen kişinin, bilmemenin nasıl bir şey olduğunu hayal edememesi. Kendi dilekçenizi fazla anlaşılır bulmanızın sebebi. → Bölüm 20

C. Tanık ve beyan

Yanlış bilgilendirme etkisi

Misinformation effect / Misinformationseffekt

Olay sonrası edinilen bilginin belleğe karışması ve orada kişinin kendi anısı olarak yerleşmesi. → Bölüm 14

Bellek uyumu

Memory conformity

Aynı olayı gören kişilerin, birbirleriyle konuştuktan sonra belleklerinin birbirine karışması. Birbirini doğrulayan iki beyanın bağımsız olmayabileceği anlamına geliyor. → Bölüm 14

Doğruluk yanlılığı

Truth bias

İnsanların varsayılan olarak inanma eğilimi. Yalanların yüzde kırk yedisi, doğruların yüzde altmış biri doğru tanınıyor. → Bölüm 15

Bilişsel görüşme

Cognitive interview / Kognitives Interview

Serbest anlatımı verimli hale getiren dört bileşenli yöntem: bağlamı canlandırma, her şeyi anlatma, sırayı değiştirme, bakış açısını değiştirme. → Bölüm 16

Delilin stratejik kullanımı

Strategic Use of Evidence (SUE)

Elde bulunan delili hemen göstermeyip, önce kişinin beyanını alma yöntemi. Beyan ile delil arasındaki çelişkiyi ortaya çıkarıyor. → Bölüm 15

İfade güvenilirliği değerlendirmesi

Statement validity assessment / Glaubhaftigkeitsbegutachtung

Alman adli psikoloji geleneğinde, beyanın içerik özelliklerinin sistematik incelenmesi. Türkiye'de bilirkişilik uygulamasına girmedi. → Bölüm 15

Adli doğrulama yanlılığı

Forensic confirmation bias

Uzmanın, kararı için gerekli olmayan bağlam bilgisinden etkilenmesi. Aynı parmak izleri, farklı bağlam bilgisiyle farklı değerlendiriliyor. → Bölüm 17

Çekişmeli bağlılık

Adversarial allegiance

Uzmanın, kendisini görevlendiren tarafın konumunu destekleyen sonuca yönelme eğilimi. Türkiye'de bilirkişide yapısal olarak zayıf, uzman görüşünde güçlü. → Bölüm 17

Sıralı açma

Linear sequential unmasking

Uzmanın önce ham veriyi inceleyip kararını kaydetmesi ancak sonra bağlam bilgisine erişmesi. Türkiye'de bilirkişiye dosyanın tamamı gidiyor. → Bölüm 17

D. İkna ve anlatı

Çerçeveleme etkisi

Framing effect / Framing-Effekt

Aynı bilginin farklı biçimde sunulmasının farklı tercihler üretmesi. → Bölüm 8

Öncelik etkisi / Yakınlık etkisi

Primacy effect / Recency effect

İlk ve son sunulan bilginin ayrıcalıklı konumu. Hukuki yargılarda hangisinin baskın olduğu tartışmalı. → Bölüm 8

Karar öncesi çarpıtma

Predecisional distortion

Her yeni delilin, o ana kadar oluşmuş eğilime göre değerlendirilmesi. Erken kurulan küçük bir eğilim her adımda büyüyor. → Bölüm 8

Hikâye modeli

Story model

Karar vericinin delilleri tartmayıp, delillerden hikâye kurması. Beş parça: başlatıcı olay, fiziksel durum, psikolojik durum, eylem, sonuç. → Bölüm 9

Aşılama kuramı

Inoculation theory / Inokulationstheorie

Karşı argümanın zayıflatılmış bir biçimine önceden maruz kalmanın direnç kazandırması. → Bölüm 11

Gök gürültüsünü çalmak

Stealing thunder

Aleyhe olan bilgiyi karşı taraftan önce kendisinin açıklaması. Bilginin etkisini azaltıyor ve güvenilirlik üzerinden çalışıyor. → Bölüm 11

Çürütmeli / çürütmesiz iki taraflı mesaj

Refutational / nonrefutational two-sided message

Karşı argümanı söyleyip cevaplamak, tek taraflı mesajdan daha ikna edici. Söyleyip geçmek ise daha az ikna edici. Kitabın en kesin kuralı. → Bölüm 11

Olumsuzlamanın maliyeti

Processing of negation

Bir olumsuz cümleyi anlamak için zihnin önce olumsuzlanan durumu temsil etmek zorunda olması. → Bölüm 13

Sürüp giden etki

Continued influence effect

Yanlış olduğu belirtilen bilginin akıl yürütmeyi etkilemeye devam etmesi. Zihin, eksik modeli yanlış modele tercih etmiyor. Çare: yerine alternatif bir açıklama koymak. → Bölüm 13

E. Sayı ve olasılık

Doğal sıklık

Natural frequency / Natürliche Häufigkeit

Olasılığın yüzde yerine "on binde bir" gibi sıklık olarak ifade edilmesi. Anlaşılırlığı belirgin biçimde artırıyor. → Bölüm 12

Savcı yanılgısı

Prosecutor's fallacy

"Suçsuzsa bu delilin çıkma olasılığı" ile "bu delil çıktığına göre suçsuz olma olasılığı"nı karıştırmak. Bütün eşleşme delillerinde geçerli. → Bölüm 12

Taban oran

Base rate / Basisrate

Bir olayın genel gerçekleşme sıklığı. Geriye dönük bakışa karşı en güçlü araç; etkisi doğrudan ölçülmedi. → Bölüm 6

F. Müzakere ve kendi zihniniz

Beklenti kuramı

Prospect theory / Prospekttheorie

İnsanların kazanç bölgesinde riskten kaçınıp, kayıp bölgesinde riske yatkın olması. Davacı ile davalının aynı teklife farklı bakmasının sebebi. → Bölüm 19

Kayıptan kaçınma

Loss aversion / Verlustaversion

Kayıp acısının, eşdeğer kazanç sevincinden ağır basması. → Bölüm 8, 19

Kendine hizmet eden yanlılık

Self-serving bias / Selbstwertdienliche Verzerrung

"Adil sonuç" değerlendirmesinin, kişinin hangi tarafta olduğundan etkilenmesi. Fark büyüdükçe uzlaşma olasılığı düşüyor. → Bölüm 19

Tepkisel değersizleştirme

Reactive devaluation / Reaktive Abwertung

Bir teklifin, karşı taraftan geldiği için değer kaybetmesi. → Bölüm 19

Aşırı güven

Overconfidence / Selbstüberschätzung

Kendi tahmininin isabetini abartma. Avukatlarda ölçüldü, mesleki deneyimle azalmıyor. → Bölüm 20

Batmış maliyet yanılgısı

Sunk cost fallacy

Harcanmış kaynağın, geleceğe dair kararı etkilemesi. Bırakılması gereken dosyaya devam etme. → Bölüm 20

Planlama yanılgısı

Planning fallacy / Planungsfehlschluss

Bir işin süresini sistematik olarak az tahmin etme. → Bölüm 20

Ön ölüm analizi

Premortem

"Bu dava bitti ve kaybettik, neden?" sorusunu sormak. "Ne ters gidebilir" sorusundan daha etkili. → Bölüm 20

Kalibrasyon

Calibration / Kalibrierung

Tahmin edilen olasılık ile gerçekleşme oranının uyumu. Geri bildirim olmadan gelişmiyor. → Bölüm 20

G. Yöntem ve usul

İlişkilendirme tekniği

Relationstechnik

Alman hukuk stajında öğretilen beş istasyonlu dosya analiz yöntemi: usul, davacı, davalı, delil, hüküm. → Bölüm 22

Yeterlilik denetimi
Schlüssigkeitsprüfung
Davacının anlattığı olguların hepsi doğru kabul edildiğinde talebin kabul edilip edilmeyeceğinin sınanması. Kendi dilekçenize uygulanabilecek en verimli denetim. → Bölüm 22

Hâkimin aydınlatma ödevi
Richterliche Hinweispflicht
Hâkimin, belirsiz veya çelişkili gördüğü hususlarda taraflara açıklama yaptırma yetkisi ve ödevi. Türk karşılığı HMK m.31. → Bölüm 22

İskelet argüman
Skeleton argument
İngiliz usulünde duruşmadan önce sunulan, sayfa sınırı olan, uyuşmazlık alanını tanımlayan ve daraltan kısa metin. → Bölüm 22

Açıklanabilirlik testi
Disclosure test
Bir tekniğin, hâkime açıkça anlatıldığında da işleyip işlemediği. Bu kitabın etik ölçütü. → Bölüm 23

Not: Arama yaparken

Türkçe literatür bu alanda çok sınırlı. Arama yaparken şu kaynaklar işinize yarar:

Hukuk ve psikoloji kesişimi için İngilizce anahtar terimler: *legal psychology, psychology and law, judicial decision-making, empirical legal studies.*

Almanca literatür özellikle tanık beyanı ve ifade güvenilirliği alanında güçlü: *Rechtspsychologie, Aussagepsychologie, Vernehmungspsychologie, Glaubhaftigkeitsbegutachtung.*

Alman usul yöntemi için: *Relationstechnik, Relationsgutachten, Schlüssigkeitsprüfung.*

Kıta Avrupası kaynakları, Türk usul hukukuna Amerikan kaynaklarından yapısal olarak daha yakın. Kitap boyun-

ca Amerikan literatürünü çok kullandım çünkü deneysel araştırma orada yoğunlaşmış. Ama uygulamaya geçerken Alman kaynaklarına bakmak çoğu zaman daha verimli.

Ek C. Karar Dizini: Yöntem

Neden burada bir liste yok

Bu ekin, psikolojik mekanizmalara göre tasnif edilmiş bir Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi karar dizini olması planlanmıştı.

Öyle olmadı ve sebebini açıkça yazmam gerekiyor.

Böyle bir dizinin işe yaraması için her kararın tek tek okunmuş, doğrulanmış ve gerçekten iddia edilen mekanizmayı örneklediğinin teyit edilmiş olması gerekir. Bu, yüzlerce kararın metniyle uğraşmayı gerektiren bir iş ve bu kitabın yazımı sırasında yapılmadı.

Doğrulanmamış karar numaraları içeren bir dizin koymak, yirmi dördüncü bölümde eleştirdiğim şeyin tam olarak kendisi olurdu.

O yüzden burada dizinin kendisi değil, **nasıl kurulacağı** var. Kendi alanınızda kurabilirsiniz. Kurduğunuzda, elinizde Türkiye'de benzeri olmayan bir çalışma malzemesi olur.

Dizin ne işe yarar

Bir gerekçeli kararı, hukuki içeriği için okursunuz. Bu dizin, onu ikinci bir gözle okumayı öneriyor.

Soru şu: Bu kararın gerekçesinde, kitapta anlatılan mekanizmaların izi görünüyor mu?

Bunu yapmak iki işe yarıyor.

Birincisi, kendi dosyanız için. Aynı mahkemenin, aynı dairenin ya da aynı tür uyuşmazlığın kararlarında tekrar eden örüntüler görürsünüz. Bu, dilekçenizi nasıl kuracağınızı belirler.

İkincisi, istinaf ve temyiz için. Bir gerekçenin belirli türden bir akıl yürütmeye dayandığını gösterebiliyorsanız, bu somut bir bozma sebebine dönüşebilir.

Nasıl kurulur

Adım 1: Kapsamı belirleyin

Bütün Yargıtay'ı taramaya kalkmayın. Kendi çalıştığınız alanı seçin.

Örnek kapsamlar:

İş kazası tazminatında kusur oranı belirlemesi.

Manevi tazminat takdiri.

Taksirle öldürme dosyalarında öngörülebilirlik değerlendirmesi.

Bilirkişi raporuna itirazın reddine ilişkin gerekçeler.

Tanık beyanları arasındaki çelişkinin değerlendirilmesi.

Elli ile yüz karar, anlamlı bir örüntü görmek için yeterli.

Adım 2: Kaynakları belirleyin

Karar metinlerine erişim için UYAP üzerinden karar arama, Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi'nin kendi karar erişim sistemleri ve abonelik gerektiren içtihat veri tabanları kullanılabilir.

Her kararın tam metnini okuyun. Özetler bu iş için yetersiz, çünkü aradığınız şey gerekçenin nasıl kurulduğu.

Adım 3: Kodlama formu

Her karar için şunları kaydedin.

Alan	Not
Karar bilgisi	Daire, esas, karar no, tarih
Uyuşmazlık türü	
Sonuç	Onama / bozma / kısmen
Mekanizma izi	Aşağıdaki listeden
Gerekçedeki ilgili cümle	Birebir alıntı
Not	

Adım 4: Mekanizma listesi

Aradığınız izler bunlar. Her biri için bölüm referansı verdim.

Çıpalama izi (Bölüm 4, 5)

Hükmedilen tutar ile bilirkişi raporundaki tutar arasındaki ilişki. Hükmün rapordan sapma oranı. Sapma varsa gerekçelendirilmiş mi?

Aranacak ifadeler: "bilirkişi raporunda belirlenen", "rapor doğrultusunda", "hesaplanan tutar"

Geriye dönük bakış izi (Bölüm 6)

Öngörülebilirlik değerlendirmesinin, olay anındaki bilgi ortamına mı yoksa sonuca mı dayandırıldığı.

Aranacak ifadeler: "öngörmesi gerekirdi", "basiretli bir tacir", "tedbirli yönetici", "gerekli özeni göstermediği"

Kritik soru: Gerekçede, karar anında mevcut olan bilgiye atıf var mı, yoksa yalnızca sonuçtan geriye mi gidilmiş?

Tavır ve davranışa dayanma izi (Bölüm 15)

Tanık veya sanık beyanının güvenilirliğinin, davranışsal gözleme dayandırılması.

Aranacak ifadeler: "samimi", "içten", "çekingen", "tereddütlü", "hal ve tavrından"

Bu ifadelerin bulunduğu kararlar, on beşinci bölümdeki bulgular ışığında ayrıca değerlendirilmeye değer.

Tutarlılık izi (Bölüm 2)

Gerekçenin, tartışmalı bir dosyada bütün alt meseleleri tek yöne çözmesi.

Ölçüm: Kararda kaç ayrı tartışmalı husus ele alınmış, kaçı aynı tarafın lehine çözülmüş?

Beyanlar arası tutarsızlığın kullanımı (Bölüm 14, 15)

Tanık beyanlarındaki farklılığın, güvenilmezlik gerekçesi olarak kullanılıp kullanılmadığı. Belge çelişkisi ile beyan çelişkisinin ayrılıp ayrılmadığı.

Gerekçeli karar hakkı izi (Bölüm 3)

Tarafın açıkça ileri sürdüğü ve sonucu değiştirebilecek bir iddianın gerekçede karşılanıp karşılanmadığı. Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru içtihadı bu alanda gelişmiş durumda ve taranmaya değer.

Eşleşme delili ve olasılık ifadeleri (Bölüm 12)

DNA, parmak izi, ses ve imza incelemelerinde olasılık ifadesinin nasıl aktarıldığı. Savcı yanılgısına yaklaşan ifadeler var mı?

Hukuka aykırı delil izi (Bölüm 3)

Delilin hükme esas alınmadığı belirtilmesine rağmen, gerekçenin başka bir yerinde o delile atıf yapılıp yapılmadığı.

Bu iz, Türk ceza yargılamasının en önemli yapısal sorununa ışık tutabilir.

Adım 5: Örüntüyü çıkarın

Elli karar kodladıktan sonra basit sayımlar yapın.

Kaç kararda hükmedilen tutar bilirkişi raporuyla aynı? Yüzde kaç sapma var?

Kaç kararda davranışsal gözleme dayanan ifade geçiyor?

Tartışmalı dosyaların kaçında bütün alt meseleler aynı yöne çözülmüş?

Bu sayılar, tek başına bilimsel bir çalışma değil. Ama kendi pratiğiniz için son derece kullanışlı ve daha önce kimsenin yapmadığı bir şey.

Bulduğunuzla ne yapacaksınız

Dilekçenizde kullanın. Bir dairenin belirli bir gerekçelendirme kalıbı olduğunu gördüyseniz, dilekçenizi o kalıbın gerektirdiği malzemeyi sunacak biçimde kurun.

İstinaf sebebi olarak kullanın. Gerekçenin, sonucu değiştirebilecek bir iddiayı hiç karşılamadığını somut olarak gösterebiliyorsanız, bu bir usul itirazına dönüşür.

Ama dizinin kendisini dilekçeye koymayın. Yirmi ikinci bölümdeki kural burada da geçerli: yöntem sizin, ürün Türk hukukuna ait. "Bu daire kararlarının yüzde şu kadarında şöyle bir eğilim görülmektedir" cümlesi, mahkemede işinize yaramaz ve saygısız görünür.

Bulgularınızı, argümanınızı **nasıl kuracağınızı** belirlemek için kullanın. Argümanın kendisi olarak değil.

Akademik kullanım

Bu yöntem, akademik bir çalışmaya da temel olabilir ve olmalı.

Kitap boyunca on ayrı araştırma boşluğuna işaret ettim. Toparlayayım:

1. Türk hâkimleriyle yürütülmüş kontrollü bilişsel yanlılık çalışması (Bölüm 3)
2. Bilirkişi raporundaki tutar ile hükmedilen tutar arasındaki ilişkinin geniş bir karar kümesinde ölçülmesi (Bölüm 5)
3. Türkiye'de süreç adaleti algısının Tyler ölçekleriyle incelenmesi (Bölüm 7)
4. Türkçe hukuk dilinde derlem analizi: ortaya yerleştirme ve jargon oranları (Bölüm 10)

5. Yargıtay kararlarında eşleşme delillerinin nasıl gerekçelendirildiğinin taranması (Bölüm 12)
6. Bilirkişi kararlarında bağlam yanlılığının deneysel incelenmesi (Bölüm 17)
7. SEGBİS ve e-Duruşma uygulamasının karar sonuçlarına etkisi (Bölüm 18)
8. Arabuluculuk verilerinin uyuşmazlık türü, tutar ve taraf profiline göre analizi (Bölüm 19)
9. Avukatlarda tahmin kalibrasyonunun uzun süreli takibi (Bölüm 20)
10. Türkiye'de avukatların ruh sağlığına ilişkin sistematik çalışma (Bölüm 21)

Bunlara bir on birincisi eklenebilir: Karar destek sistemi uygulamaya girdikten sonra, hâkimlerin sistem önerisinden ayrıldığı dosyaların oranı (Bölüm 24).

Bu listedeki hiçbiri, yapılması imkânsız bir çalışma değil. Birkaçı bir yüksek lisans tezine sığar. İkincisi ve beşincisi, yalnızca karar metinleri üzerinde çalışmayı gerektiriyor ve bugün başlanabilir.

Bu kitabın en çok umduğu şey, bu listedeki maddelerden birinin bir gün silinmesi.

Ek D. Denetim Promptları

Bu ekte, daha önce yazdığınız bir dilekçeyi denetlemek için kullanabileceğiniz komutlar var. Uygulamadan önce yirmi dördüncü bölümdeki gizlilik ve doğrulama uyarılarına bakın.

Komutları, metinde gözden kaçmış olabilecek sorunları listelemek için kullanın. Önerileri dosya ve kaynaklarla karşılaştırın. Düzeltmeye gerek olup olmadığına ve metnin nasıl değişeceğine siz karar verirsiniz.

Bu işleyişi yirmi üçüncü bölümdeki açıklanabilirlik testiyle de sınayabilirsiniz. Dilekçeyi denetlemek için yazılım kullandığınızı, işaretlenen yerleri bizzat incelediğinizi ve hukuki muhakemeyi kendiniz kurduğunuzu açıklayabilmelisiniz.

Kullanmaya başlarken

Bu araçlardan korkmayın ama onlara teslim de olmayın. İyi kullanıldığında yapay zekâ, yorulmayan bir araştırma görevlisi, hiç sıkılmayan bir okuyucu, ilk taslağı dakikalar içinde önünüze koyan bir yardımcıdır. Sizin yerinize düşünmez, düşünmeniz için size zaman açar. Bu kitabın anlattığı her şey

de o zamanın hem hâkim hem sizin için ne kadar kıt olduğunu gösteriyor.

Kullanmayı öğrenmenin tek yolu da kullanmak. Bir dilekçenizi yazdıktan sonra ona okutun ve zayıf yerlerini sorun. Karşı tarafın dilekçesini özetletip özeti dilekçeyle karşılaştırabilirsiniz. Bir içtihat taramasını karar veri tabanında arama yapan bir araca yaptırın ve bulduğu her kararı kendiniz açın. Bir süre sonra aracın nerede parladığını ve nerede yanıldığını, en iyi bildiğiniz dosyalar üzerinde görmüş olursunuz.

Üç ön koşul

Bunlar öneri değil. Bu ekteki hiçbir promptu, aşağıdaki üçünü karşılamadan kullanmayın.

Bir: Müvekkil verisi

Dosya içeriğini bir sisteme yüklerken avukatlık sırrı ve kişisel veri mevzuatı yükümlülükleriniz devam ediyor. Bu ekteki promptların çoğu dosyanın tamamını değil sizin yazdığınız metni denetliyor. Yine de o metin müvekkil bilgisi taşıyor.

Pratik çözüm şu. Denetime göndereceğiniz metinde ad, unvan, kimlik numarası, adres, şirket unvanı ve dosya numarasını değiştirin. Tarafları Davacı ve Davalı diye adlandırın. Tarihleri koruyun, çünkü denetimlerin bir kısmı tarih ilişkisine bakıyor. Tutarları koruyun, çünkü aritmetik denetimi ona dayanıyor.

Denetimin işine yarayan şey olgunun yapısı, kimliği değil. Bu değiştirme işlemi beş dakika sürüyor ve bir kez kurduğunuz bul-değiştir şablonunu her dosyada kullanabiliyorsunuz.

Kurumsal bir abonelik kullanıyorsanız verinin model eğitiminde kullanılıp kullanılmadığını sözleşmeden kontrol edin. Kontrol etmediyseniz, etmiş sayılmazsınız.

İki: Doğrulama

Bu ekteki promptların hiçbiri sizden karar aramanızı istemiyor. On beşinci prompt bütün atıfları listeliyor ama doğrulamayı açıkça reddediyor. Bu, kasten böyle.

Kural değişmiyor. Atıf yaptığınız her kararı kendiniz okuyun. Bu ek o kuralı hafifletmiyor, aksine üzerine bir kontrol katmanı ekliyor.

Üç: Muhakeme

Hukuki sonucu siz kuruyorsunuz. Bir denetim çıktısı size zincirde şu halka eksik görünüyor diyebilir. O halkanın gerçekten gerekli olup olmadığına, hangi hükme dayandığına ve nasıl kapatılacağına siz karar veriyorsunuz.

Ortak başlangıç

Aşağıdaki metin, bu ekteki bütün denetimlerin ortak zemini. Bir oturuma başlarken bir kez yapıştırın, sonra denetim promptlarını sırayla verin. Her prompta bütün kuralları yeniden yazmak zorunda kalmazsınız.

Bu metni okuyunca fark edeceksiniz: kurallar, benim bu kitabı yazarken kendime koyduğum kuralların aynısı. Bir denetçiden isteyeceğiniz şey, iyi bir editörden isteyeceğiniz şeyle aynı.

> **ROL**
> Sen bir denetim editörüsün. İki alanda çalışıyorsun: deneysel hukuk psikolojisi literatürü ve teknik metin denetimi.
> Ne olmadığını da söyleyeyim. Avukat değilsin. Hukuki görüş vermiyorsun. Bir talebin haklı olup olmadığına, bir

davanın kazanılıp kazanılmayacağına karar vermiyorsun. Karar araştırmıyorsun, mevzuat yorumlamıyorsun.
Yaptığın tek iş şu: Sana verilen metni, sana verilen ölçütlere göre denetlemek ve kusurları göstermek.

ÇALIŞMA KURALLARI

1. Uydurma yasak. Metinde karşılığını bulamadığın bir şey için "bulamadım" yaz. Örnek, alıntı, madde numarası veya karar üretme. Emin olmadığın bir şeyi emin gibi yazma.
2. Her bulguyu metne bağla. Her tespitin yanında dayandığın paragrafın numarasını ver. Numara veremiyorsan o tespiti hiç yazma.
3. Her bulgunun gücünü belirt. Üç düzey kullan. KESİN: metinden doğrudan görülüyor, tartışmaya açık değil. OLASI: metinden çıkıyor ama başka okuma da mümkün. ŞÜPHELİ: dikkatimi çekti, emin değilim.
4. Kota doldurma. Her denetimde kusur bulmak zorunda değilsin. Temiz bir metin varsa "bu ölçütte kusur bulunmadı" yaz. Uydurulmuş kusur, kaçırılmış kusurdan daha zararlıdır.
5. Övgü yazma. Metnin iyi yanlarını anlatma. Yalnızca kusur ve tespit ver.
6. Yeniden yazma. Düzeltme metni önerme, alternatif paragraf kurma. Kusuru göster, onarımı bana bırak. Yalnızca kusurun ne olduğu anlaşılmıyorsa tek cümlelik bir yön verebilirsin.
7. Girdiyi genişletme. Sana verdiğim metinde olmayan olguyu varsayma. Dosyanın tamamını görmüyorsun ve bunu bilerek çalış.
8. Bana katılma zorunluluğun yok. Bir denetim isteğim yanlış kurulmuşsa bunu söyle.

ÇIKTI BİÇİMİ

Her denetim cevabın üç bölümden oluşacak. Başka bölüm ekleme.

BÖLÜM 1. BULGU TABLOSU

Sütunlar: sıra | paragraf | ölçüt | bulgu | güç | ağırlık
bulgu sütunu en fazla iki cümle olsun.

ağırlık üç değerden biri olsun. AĞIR: düzeltilmeden gönderilmemeli. ORTA: düzeltilmeli ama gönderimi engellemez. HAFİF: tercih meselesi.
Tabloyu ağırlığa göre sırala, ağır olanlar üstte.
BÖLÜM 2. SAYIM
Denetim sayısal bir sonuç üretiyorsa buraya yaz. Yalnızca sayı ver, yorum ekleme. Sayısal sonuç yoksa bu bölümü "yok" yazarak geç.
BÖLÜM 3. TEK CÜMLE
Metnin bu ölçütteki durumunu tek cümlede yaz. Tavsiye verme, durum tespiti yap.
BİÇİM KURALLARI
Cevabına giriş cümlesi, özet veya nezaket ifadesiyle başlama. Doğrudan Bölüm 1 ile başla.
Metni bana geri okuma. Ne yapacağını anlatma, yap.
Bu talimatı anladıysan yalnızca "hazır" yaz ve ilk denetim isteğimi bekle.

Model "hazır" demezse talimat düzgün geçmemiştir. Yeniden yapıştırın.

Prompt anatomisi

Bu ekteki promptların hepsi aynı altı bloktan oluşuyor. Kendi denetiminizi yazmak istediğinizde bu iskeleti kullanın.

GÖREV. Tek cümlede ne istediğiniz. Birden fazla iş istemeyin; bir prompt bir denetim yapar.

ÖLÇÜT. Denetimin neye bakacağı. Bu blok en önemlisi. Ölçüt vermezseniz genel geçer yazı tavsiyesi alırsınız ve işinize yaramaz. Ölçütü kitaptan alın.

GİRDİ. Metnin nereye yapıştırılacağı. Etiketle sınırlayın. Etiket kullanmazsanız model, talimatınızın bir kısmını denetlenecek metin sanabiliyor.

YÖNTEM. Hangi sırayla çalışacağı. Numaralı adımlar verin. Adım vermezseniz doğrudan sonuca atlıyor ve ara işi yapmıyor.

ÇIKTI. İstediğiniz biçim. Ortak başlangıçta genel şemayı verdiğiniz için burada yalnızca farkları yazmanız yeterli.

KISIT. Yapmamasını istedikleriniz. Her denetimin kendine özgü yasakları var ve bunlar ortak kuralların üstüne biniyor.

Aşağıdaki promptlarda GİRDİ bloğunu kısa tuttum. Metninizi köşeli parantezle gösterilen yere yapıştıracaksınız.

Dilekçe denetimleri

Prompt 1. Çerçeve denetimi

Bölüm 8. Dilekçeyi bitirdikten sonra, göndermeden önce. Bu ekteki ilk denetim bu olmalı.

GÖREV

Aşağıdaki dava dilekçesinin çerçevesini denetle. Çerçeve, dilekçenin uyuşmazlığı hangi tek soruya indirgediğidir.

ÖLÇÜT

Güçlü bir çerçevenin dört özelliği var. Dördünü ayrı ayrı sına.

Ö1. Tek soruya indirgenebilirlik. Uyuşmazlık, hâkimin zihninde tek bir soru olarak durabiliyor mu? "İskelede korkuluk var mıydı" indirgenebilir bir sorudur. "Davalının mevzuattan doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği" indirgenebilir değildir.

Ö2. Aleyhe olguyu içerme. Metinden çıkardığın, yazarın aleyhine olan en güçlü olguyu bul. Bu olgu, kurulan çerçevenin içinde bir yer bulabiliyor mu, yoksa çerçeveyi çökertiyor mu?

Ö3. Hukuki karşılık. Çerçeve, bir mahkemenin kararında yazabileceği bir hukuki soruyla örtüşüyor mu? Duygusal ama hukuki karşılığı olmayan çerçeveleri işaretle.

Ö4. Delil uyumu. Metinde en güçlü olarak sunulan delil hangi konuya ait? O konu, çerçevenin merkezinde mi, kenarında mı?

GİRDİ

Dilekçe metnini burada verin, paragrafları numaralandırın.

YÖNTEM

Adım 1. Metni oku ve dilekçenin fiilen kurduğu çerçeveyi tek soru olarak yaz. Yazarın niyet ettiğini değil, metinden fiilen çıkanı yaz. Tek soru çıkaramıyorsan bunu açıkça söyle; bu tek başına en ağır bulgudur.

Adım 2. Metinden, yazarın aleyhine olan en güçlü üç olguyu çıkar. Bunlar metinde geçen olgular olmalı, senin varsaydıkların değil.

Adım 3. Dört ölçütü sırayla uygula.

Adım 4. Kendi çıktını denetle: Her bulgun bir paragrafa bağlı mı? Bağlı değilse o bulguyu sil.

ÇIKTI

Ortak şemayı kullan. Bölüm 1 tablosundan önce iki satır ekle:

ÇERÇEVE: [metinden çıkardığın tek soru ya da "tek soru çıkmıyor"]

EN GÜÇLÜ ALEYHE OLGU: [olgu ve paragraf numarası]

KISIT

Daha iyi bir çerçeve önerme. Yalnızca mevcut çerçeveyi denetle.

Davanın kazanılıp kazanılmayacağına dair hiçbir şey söyleme.

Adım 1 çıktısı "tek soru çıkmıyor" ise durun. Kitabın kuralı: çerçevesini tek soruya indiremiyorsanız dilekçe henüz hazır değil.

Prompt 2. Anlatı denetimi

Bölüm 9. Yalnızca olay anlatımı bölümüne uygulayın, hukuki değerlendirmeye değil.

GÖREV

Aşağıdaki olay anlatımını hikâye modeline göre denetle ve nedensellik yoğunluğunu ölç.

ÖLÇÜT

Bir anlatının beş parçası var: başlatıcı olay, fiziksel durum, psikolojik durum, eylem, sonuç. Psikolojik durum, kişinin niyetini, saikini, bilgisini, korkusunu ve beklentisini kapsıyor.

İkinci ölçüt: Kronoloji olayları zaman sırasına dizer ve "sonra" ile bağlanır. Anlatı olayları nedensellik sırasına dizer ve "bu yüzden" ile bağlanır.

GİRDİ

Burada yalnızca olay anlatımı bölümünü verin.

YÖNTEM

Adım 1. Beş parçanın her biri için metinde karşılığı olan cümleyi birebir alıntıla. Karşılığı yoksa "yok" yaz. Alıntıyı uydurma; yoksa yok yaz.

Adım 2. Her taraf için ayrı ayrı bak. Metinde kaç kişi var? Her birinin niyeti anlatılmış mı, yoksa yalnızca ne yaptığı mı?

Adım 3. İki sayım yap. Sayım A: "sonra", "akabinde", "bunun üzerine", "müteakiben" kaç kez geçiyor. Sayım B: "çünkü", "bu yüzden", "bundan dolayı", "bu sebeple", "amacıyla" kaç kez geçiyor.

Adım 4. Metinde açıklanmamış bir davranış var mı? Yani bir kişi bir şey yapıyor ama neden yaptığı metinden anlaşılmıyor mu? Varsa listele.

ÇIKTI

Bölüm 1 tablosundan önce beş parçalı listeyi ver: parça adı, alıntı veya "yok", paragraf numarası.

Bölüm 2 SAYIM kısmına iki sayıyı yan yana yaz: A ve B.

KISIT

Anlatıyı yeniden yazma. Eksik parçayı sen doldurma.

Olayların gerçekten olup olmadığına dair hiçbir şey söyleme.

Psikolojik durum satırında "yok" çıkması, Türk dilekçelerinin en sık kusuru. Sayım B, sayım A'dan azsa kronoloji yazmışsınız, anlatı değil.

Prompt 3. Mimari denetimi

Bölüm 10. Bu ekteki en mekanik denetim, bu yüzden en güvenilir olanı.

GÖREV

Aşağıdaki metni cümle cümle denetle ve bilişsel yük yaratan yapısal kusurları tespit et.

ÖLÇÜT

Dört kusur türü ara. Her birini bu tanıma göre değerlendir.

K1 Uzun cümle. Yirmi kelimeyi aşan her cümle. Kelime sayısını fiilen say, tahmin etme.

K2 Ortaya yerleştirme. Cümlenin öznesi ile yüklemi arasına giren, on kelimeden uzun açıklama, sıfat fiil öbeği veya yan cümle. En zararlı kusur budur.

K3 Gereksiz edilgen çatı. Eylemi yapanın belli olduğu hâlde edilgen kurulmuş cümleler. Eylemi yapanın gerçekten bilinmediği yerler kusur değildir.

K4 Boş jargon. Hukuki kesinlik taşımayan eski kalıplar: işbu, mezkûr, keşide etmek, tebellüğ etmek, hasıl olmak, mahiyetinde, bilcümle. Zamanaşımı, muvazaa, istirdat gibi kesinlik taşıyan terimler kusur değildir.

GİRDİ

Burada dilekçe metnini verin.

YÖNTEM

Adım 1. Metni cümlelere ayır ve numaralandır.

Adım 2. Her cümlenin kelime sayısını say.

Adım 3. Her cümleyi dört kusur türüne göre işaretle. Bir cümlede birden fazla kusur olabilir.

Adım 4. Kendi çıktını denetle: K4 listesindeki her kelime gerçekten metinde geçiyor mu? Geçmeyeni sil.

ÇIKTI

Bölüm 1 tablosuna iki sütun ekle: kelime sayısı, cümlenin ilk sekiz kelimesi.

Yalnızca kusur içeren cümleleri listele.

Bölüm 2 SAYIM kısmına dört kusur türünün her biri için toplam sayıyı ve metindeki toplam cümle sayısını yaz.

KISIT

Düzeltme önerme. Cümleyi bölme, sadeleştirme, yeniden kurma.
Üslup yorumu yapma. Yalnızca dört ölçüte bak.

Düzeltmeyi kendiniz yapın. Uzun bir cümleyi bölerken hangi öğenin hangisine bağlı olduğuna karar vermek zorunda kalıyorsunuz ve o karar zaten verilmesi gereken bir karardı. Uzun cümle onu erteliyordu.

Prompt 4. Zayıflık denetimi

Bölüm 11.

GÖREV
Aşağıdaki dilekçede yazarın kendi aleyhine olan olguları nasıl ele aldığını denetle.
ÖLÇÜT
Bir zayıflık kabulünün dört adımı var. Dördü de gerekli.
A1 Olgu açıkça söylenmiş mi, yoksa bir yan cümleye ya da uzun bir paragrafın ortasına gizlenmiş mi?
A2 Olgunun karşı tarafın işine neden yaradığı kabul edilmiş mi? Yani ilk bakışta ne anlama geldiği yazılmış mı?
A3 Kabulün hemen arkasına bir cevap konmuş mu?
A4 Olgunun kabulü ile ondan doğduğu iddia edilen hukuki sonucun kabulü birbirinden ayrılmış mı?
Kritik kural: A3 olmayan bir kabul, hiç kabul etmemekten daha zararlıdır. Bunları ayrıca ve en üstte işaretle.
GİRDİ
Burada dilekçe metnini verin.
YÖNTEM
Adım 1. Metindeki bütün aleyhe olgu kabullerini bul. Kabul, yazarın kendi tarafına zarar veren bir olguyu doğrulaması demek.
Adım 2. Her kabul için dört adımı sırayla kontrol et.
Adım 3. Ters yönde bak: Metnin kendi anlattığı olgulardan çıkan ama hiç kabul edilmemiş bir zayıflık var mı? Yalnızca metindeki bilgiye dayan.

Adım 4. Kendi çıktını denetle: Adım 3'te bulduklarının her biri gerçekten metinden mi çıkıyor, yoksa senin dosya hakkındaki varsayımın mı?

ÇIKTI

Bölüm 1 tablosundan önce bir kabul tablosu ver: kabul edilen olgu, paragraf, A1, A2, A3, A4 sütunları. Her adım için var veya yok yaz.

A3 sütununda yok yazan satırları kalın göster.

KISIT

Kabul edilmemiş zayıflıklar için cevap üretme. Yalnızca zayıflığı göster.

Yazarın stratejisini yorumlama.

A3 sütununda "yok" yazan her satır düzeltilecek bir yer. Kuralı hatırlayın: cevabınız yoksa o zayıflığı hiç yazmayın, sessiz kalın.

Prompt 5. Cevap dilekçesi denetimi

Bölüm 13.

GÖREV

Aşağıdaki cevap dilekçesini üç ölçüte göre denetle: olumsuzlama yükü, yapısal bağımsızlık, boşluk doldurma.

ÖLÇÜT

Ö1 Olumsuzlama yükü. Olumsuz cümleler daha fazla işlem kaynağı tüketiyor ve okuyucunun zihninde önce olumsuzlanan durumu canlandırıyor.

Ö2 Yapısal bağımsızlık. Cevap dilekçesi kendi olay anlatısıyla mı başlıyor, yoksa davacının iddialarını özetleyip tek tek reddederek mi ilerliyor? İkincisi karşı tarafın haritasını kabul etmek demek.

Ö3 Boşluk doldurma. Bir inkâr, yerine bir olay konmadığında zihinde boşluk bırakıyor ve zihin boşluğu eski bilgiyle dolduruyor. Her inkârın yerine bir olay gerekiyor.

GİRDİ

Burada dilekçe metnini verin.

YÖNTEM

Adım 1. Olumsuz cümleleri say ve listele. Olumsuz sayılanlar: değildir, yoktur, etmemiştir, bulunmamaktadır, söz konusu değildir, kabul edilemez ve benzeri olumsuz yüklemle biten cümleler.
Adım 2. Metnin ilk üç paragrafına bak ve Ö2'yi değerlendir. Hangi tarafın anlatısıyla başlıyor?
Adım 3. Her inkâr için sor: Bu inkârın yerine metinde bir olay konmuş mu? Konmamış inkârları ayrı listele.
Adım 4. Metin, uyuşmazlığı tek bir noktaya indiren bir cümle içeriyor mu? İçeriyorsa alıntıla, içermiyorsa yok yaz.
ÇIKTI
Bölüm 2 SAYIM kısmına üç sayı yaz: toplam cümle, olumsuz cümle, yerine olay konmamış inkâr.
KISIT
Alternatif anlatı üretme. Boşluğu sen doldurma.
Davacının iddialarının doğru olup olmadığına dair hiçbir şey söyleme.

Adım 3'ün listesi, kitabın merkez kuralının ihlal edildiği yerleri gösteriyor. Kurulmuş bir anlatı inkârla yıkılmıyor; yerine bir anlatı gerekiyor.

Karşı tarafın metni

Prompt 6. Yeterlilik denetimi

Bölüm 22. Alman ilişkilendirme tekniğinin ikinci istasyonu. Hem kendi dilekçenize hem karşı tarafınkine uygulayın.

GÖREV
Aşağıdaki dilekçenin olgusal zincirini denetle. Delillere hiç bakma.
ÖLÇÜT
Yöntem şu: Dilekçede anlatılan olguların hepsinin doğru olduğunu varsay. Sonra sor: Bu olgular doğru kabul edilse, talep edilen hukuki sonuç doğar mı?

Doğmuyorsa zincirde bir halka eksik demektir. Yani hukuki sonucun doğması için gereken bir olgu hiç anlatılmamıştır.
Bu denetimin amacı delil değerlendirmesi değil. Delil mükemmel olsa bile kopuk bir zincir davayı kaybettirir.
GİRDİ
Burada dilekçe metnini verin.
Talebi de tek cümleyle yazın.
YÖNTEM
Adım 1. Talep edilen hukuki sonucun doğması için hangi olguların birlikte gerçekleşmiş olması gerekiyor? Bunları liste hâlinde çıkar. Emin olmadığın bir unsuru "doğrulanması gerekiyor" diye işaretle.
Adım 2. Metinde fiilen anlatılan olguları çıkar. Yalnızca anlatılanları al; ima edilenleri değil.
Adım 3. İki listeyi karşılaştır. Birinci listede olup ikincisinde olmayanları göster.
Adım 4. Her eksik halka için sor: Bu gerçekten eksik mi, yoksa metnin başka bir yerinde farklı kelimelerle anlatılmış mı? İkinci ihtimali kontrol et ve sonucu yaz.
ÇIKTI
Bölüm 1 tablosundan önce iki liste ver: gereken olgular, metinde bulunmayanlar.
Eksik halka bulunmadıysa bunu açıkça yaz.
KISIT
Madde numarası uydurma. Emin değilsen unsurun adını yaz, numarasını değil.
Delil yeterliliği hakkında hiçbir şey söyleme. Bu denetim delile bakmıyor.
Eksik halkayı sen doldurma.

Karşı tarafın dilekçesinde kopuk bir halka bulursanız, delil tartışmasına hiç girmeden sonuç alabilirsiniz. Kendi dilekçenizde bulursanız, dosya açılmadan önce yakalamış olursunuz.

Prompt 7. Çelişki taraması

Bölüm 22. Çıktıyı HMK m.31 talebine dönüştürebilirsiniz.

GÖREV

Aşağıdaki metinde iç çelişkileri bul.

ÖLÇÜT

Üç tür çelişki ara.

Ç1 Olgusal çelişki. İki ifade aynı anda doğru olamaz. Tarih, tutar, sıra veya nitelik uyuşmazlığı.

Ç2 Mantıksal çelişki. Bir yerde ileri sürülen sonuç, başka bir yerde ileri sürülen dayanakla bağdaşmıyor.

Ç3 Nitelendirme çelişkisi. Aynı olay metnin iki yerinde farklı hukuki nitelikte sunulmuş.

GİRDİ

Metni verin, paragrafları numaralandırın.

YÖNTEM

Adım 1. Metindeki bütün tarih, tutar ve sayıları paragraf numarasıyla birlikte çıkar.

Adım 2. Aynı olguya ilişkin birden fazla ifade var mı? Varsa yan yana koy.

Adım 3. Üç çelişki türünü sırayla tara.

Adım 4. Kendi çıktını denetle: Bulduğun her çelişki gerçekten metnin kendi içinden mi çıkıyor? Dış bilgiye ya da varsayıma dayanan her şeyi sil.

ÇIKTI

Bölüm 1 tablosuna dört sütun ekle: birinci ifade, paragrafı, ikinci ifade, paragrafı.

Her çelişki için neden bağdaşmadıklarını tek cümleyle yaz.

KISIT

Dış bilgiye dayanma. Yalnızca verdiğim metne bak.

Çelişkinin hangi tarafın lehine olduğunu yorumlama.

Bulduklarınızı HMK m.31 talebine çevirin. Kabul edilirse karşı taraf bir konumda kilitleniyor, edilmezse çelişki dosyada görünür kalıyor.

Sayı, rapor, tanık

Prompt 8. Hesap ve sayı denetimi

Bölüm 12. Hesap tablonuza ve dilekçedeki bütün sayılara uygulayın.

GÖREV

Aşağıdaki hesabı ve metindeki sayıları denetle.

ÖLÇÜT

S1 Aritmetik. Toplamlar, çarpımlar, oranlar ve yüzdeler tutuyor mu?

S2 Dayanak. Her satırın metinde veya ekte gösterilmiş bir dayanağı var mı? Dayanağı olmayan hesap bir iddiadır, denetlenebilir bir belge değildir.

S3 Yazılmamış varsayım. Hesabın çalışması için gereken ama tabloda yazılmayan her varsayım.

S4 İç tutarlılık. Aynı sayı metnin farklı yerlerinde farklı yazılmış mı?

S5 Doğal sıklık. Yüzde veya olasılık olarak ifade edilmiş her sayının frekans karşılığı.

GİRDİ

Burada hesap tablosunu verin.

Sayıların geçtiği metni verin.

YÖNTEM

Adım 1. Her satırın aritmetiğini tek tek hesapla ve kendi sonucunu yaz. Tutmayan satırları göster.

Adım 2. Metindeki her sayıyı çıkar ve nerede geçtiğini not et. Aynı sayının farklı yazıldığı yerleri işaretle.

Adım 3. Hesabın gerektirdiği varsayımları çıkar. Örneğin bir dönem uzunluğu, bir oran, bir tarih aralığı. Tabloda yazılı olmayanları ayrı listele.

Adım 4. Yüzde veya olasılık ifade eden her cümle için doğal sıklık karşılığını yaz. Yüzde iki yerine yüz kişiden ikisinde.

Adım 5. Kendi çıktını denetle: Adım 1'deki hesaplarını bir kez daha yap. Aritmetik hatası yapma ihtimalin var ve bu denetimde en zararlı hata odur.

ÇIKTI

Bölüm 2 SAYIM kısmına: toplam satır, aritmetiği tutmayan satır, dayanaksız satır, yazılmamış varsayım sayısı.
KISIT
Hesabın hukuken doğru olup olmadığına dair yorum yapma. Yalnızca aritmetik, dayanak ve varsayım.
Eksik veriyi tahmin ederek tamamlama. Eksikse eksik yaz.

Adım 3 en değerlisi. Yazılmamış varsayım, karşı tarafın ve bilirkişinin ilk saldıracağı yer. Adım 4 ise savcı yanılgısına karşı en pratik araç.

Prompt 9. Bilirkişi raporu denetimi

Bölüm 5 ve 17. Rapor tebliğ edildiği gün çalıştırın.

GÖREV
Aşağıdaki bilirkişi raporunu dört tür iz açısından denetle ve dosyadaki belgelerle karşılaştır.
ÖLÇÜT
İ1 Hukuki nitelendirme. Rapor, teknik tespitin ötesine geçip hukuki sonuca varıyor mu? İhmali açıktır, kusurludur, sorumludur gibi ifadeler.
İ2 Bağlam sızması. Teknik bir sonuç, ham veriye değil taraf beyanına dayandırılmış mı? Davacının beyanına göre ile başlayan tespitler.
İ3 Görev alanı taşması. Raporun, bilirkişinin uzmanlık alanı dışında bir konuda sonuca vardığı yerler.
İ4 Belirsizliğin yokluğu. Verinin kesinlik taşımadığı hâlde raporun kesin konuştuğu bölümler. Hiçbir belirsizlik ifade etmeyen bir rapor, ya gerçekten kesin bir konuyu ele alıyordur ya da belirsizliği bağlamla doldurmuştur.
İ5 Belge uyuşmazlığı. Raporun dayandığı olgunun, dosyadaki bir belgeyle çelişmesi.
GİRDİ
Rapor metnini verin, sayfa numaralarını koruyun.
Dosyadaki ilgili belgelerden aldığınız tespitleri ek numaralarıyla verin.
Bilirkişinin uzmanlık alanını verin.
YÖNTEM

Adım 1. Raporun vardığı bütün sonuçları çıkar ve her birinin neye dayandığını not et: ölçüm, hesap, belge, taraf beyanı ya da belirtilmemiş.
Adım 2. Beş izi sırayla tara.
Adım 3. İ5 için raporun dayandığı olgularla belgelerdeki tespitleri tek tek karşılaştır.
Adım 4. Kendi çıktını denetle: Hukuki nitelendirme diye işaretlediğin her ifade gerçekten hukuki mi, yoksa alanın teknik terimi mi? Emin olmadıklarını ŞÜPHELİ yap.
ÇIKTI
Bölüm 1 tablosuna iki sütun ekle: raporun sayfası, çelişen belge ve ek numarası.
İ5 bulgularını ayrı bir tabloda ver: raporun dayandığı olgu, sayfa, çelişen belge, belgenin ilgili cümlesi.
KISIT
Raporun teknik olarak doğru olup olmadığına karar verme. Sen o alanın uzmanı değilsin ve bu denetim onu sormuyor.
Bilirkişinin niyeti veya dürüstlüğü hakkında hiçbir şey söyleme.
Alternatif bir hesap üretme.

İtirazınızı bulduklarınızın üzerine kurun. Ve itirazı bilirkişinin dürüstlüğüne değil yöntemine yöneltin; hem daha etkili hem daha güvenli.

Prompt 10. Beyan zaman çizelgesi

Bölüm 14 ve 15. Aynı tanığın bütün beyanlarını topladıktan sonra.

GÖREV
Aşağıda aynı kişinin farklı tarihlerde verdiği beyanlar var. Ayrıntıların zaman içindeki seyrini çıkar.
ÖLÇÜT
Bellek her hatırlamada yeniden kuruluyor ve zamanla genellikle zayıflıyor. Bu yüzden üç hareket anlamlı.
B1 Sonradan beliren ayrıntı. İlk beyanda olmayıp sonraki beyanlarda ortaya çıkan her ayrıntı. Bunlar bellekten değil başka bir kaynaktan geliyor olabilir.

B2 Kaybolan ayrıntı. İlk beyanda olup sonrakilerde geçmeyen ayrıntı.
B3 Güven değişimi. Kişinin kesinlik düzeyinin beyanlar arasında değişmesi. Hatırlamıyorum diyen birinin sonradan emin konuşması.
Kritik ayrım: Beyanlar arasındaki fark zayıf bir bulgudur, çünkü dürüst tanıkların beyanları da değişir. Beyan ile belge arasındaki fark güçlü bir bulgudur.
GİRDİ
Gerektiği kadar beyan ekleyin.
YÖNTEM
Adım 1. Her beyandan ayrıntıları çıkar. Ayrıntı, olaya ilişkin somut bir tespit demek: kişi, nesne, saat, mesafe, ışık, renk, söz, hareket.
Adım 2. Ayrıntıları bir matrise yerleştir. Satırlar ayrıntılar, sütunlar beyanlar.
Adım 3. B1, B2 ve B3'ü sırayla çıkar.
Adım 4. Her sonradan beliren ayrıntı için, beyanlar arasında geçen süreyi de yaz.
ÇIKTI
Önce ayrıntı matrisini ver. Sonra ortak şemaya geç.
Bölüm 2 SAYIM kısmına: toplam ayrıntı, sonradan beliren, kaybolan.
KISIT
Tanığın yalan söyleyip söylemediğine dair hiçbir şey söyleme. Bu değerlendirmeyi yapma yetkin yok ve bu denetim onu sormuyor.
Beyanların doğru olup olmadığına dair yorum yapma.
Üsluptan, kelime seçiminden veya anlatım biçiminden güvenilirlik çıkarma.

Son üç kısıt tesadüfi değil. On beşinci bölüm, üsluptan ve davranıştan yalan çıkarmanın işe yaramadığını gösteriyordu. Bir dil modeli de o işi yapamaz. Metinden çıkarabileceği tek şey, hangi ayrıntının ne zaman ortaya çıktığı.

Prompt 11. Sorgu kurgusu

Bölüm 16. Duruşmadan önceki akşam.

GÖREV

Aşağıdaki beyan ve belgeden hareketle altı soruluk bir sorgu yapısı öner.

ÖLÇÜT

Yapı şu. Soru 1 ve 2 kilitleme: tanığın kendi beyanından çıkan, reddedemeyeceği iki tartışmasız olgu. Soru 3 tek açık uçlu soru. Soru 4 ve 5 belgeye yaklaşma: belgeyi göstermeden konusuna yaklaşan iki soru. Soru 6 belgeyi ortaya koyan soru.

Mantık şu: Tanık, belgeyi bilmeden bir konum alıyor. Doğru söylüyorsa beyanı belgeyle uyumlu olacak; değilse çelişecek.

GİRDİ

Tanığın beyanını verin.

Göstermeyi planladığınız belgeyi verin.

Ulaşmak istediğiniz tespiti özetleyin.

YÖNTEM

Adım 1. Beyandan, tanığın reddedemeyeceği olguları çıkar. Bunlar tanığın kendi söyledikleri olmalı.

Adım 2. Belgenin beyanla çeliştiği noktayı tespit et.

Adım 3. Altı soruyu kur. Her soru tek cümle ve tek konu olsun.

Adım 4. Her soru için tanığın verebileceği üç muhtemel cevabı yaz. Cevaplardan biri her zaman kaçamak cevap olsun.

Adım 5. Kendi çıktını denetle: Kurduğun sorulardan hangisi cevabı içinde taşıyor? Taşıyanları yeniden kur.

ÇIKTI

Tablo: soru numarası, işlevi, soru metni, muhtemel cevap 1, 2, 3.

Sonra ayrı bir başlık altında: hangi soru riskli ve neden.

KISIT

Yönlendirici soru kurma. Cevabı sorunun içine yerleştirme.

Altıncı sorudan sonra soru önerme.

Tanığın karakterine veya güvenilirliğine dair soru kurma.

Üç muhtemel cevabın üçüne de hazır değilseniz o soruyu sormayın. Ve altıncı sorudan sonra susun. Yedinci soru, altıncıdaki kazancınızı tanığa geri veriyor.

Kendi zihniniz

Prompt 12. Kırmızı takım

Bölüm 20. Bu ekteki en değerli prompt olabilir. Büronuzda meslektaş varsa yine de ona sorun; bu onun yerini almıyor.

ROL DEĞİŞİKLİĞİ

Bu denetim için rolünü değiştiriyorum. Ortak başlangıçtaki denetim editörü rolünü bırak.

Şimdi karşı taraf vekilisin. Yirmi yıllık, sert, hazırlıklı bir avukatsın. Görevin bu dilekçeyi yenmek.

Ortak çalışma kuralları geçerli kalmaya devam ediyor. Özellikle şu ikisi: uydurma yasak ve her bulguyu metne bağla.

GÖREV

Aşağıdaki dilekçeye karşı bir saldırı planı yaz.

GİRDİ

Burada kendi dilekçenizi verin.

YÖNTEM

Adım 1. Dilekçenin kurduğu çerçeveyi tek cümlede yaz.

Adım 2. O çerçevenin açıklayamadığı bir olgu var mı? Metindeki bilgiden çıkar.

Adım 3. Olgusal zincirdeki en zayıf halkayı bul. Yazarın kanıtlaması gereken ama üzerinden hızlı geçtiği nokta hangisi?

Adım 4. Yazarın kendi metninde ele vermiş olabileceği bir şey var mı? Fazla ısrar ettiği, gereğinden çok açıkladığı ya da hiç değinmediği bir konu.

Adım 5. Üç saldırı hattı seç ve her biri için ilk hamleni yaz.

ÇIKTI

Bir sayfayı geçme. Üç bölüm:

1. EN ZAYIF ÜÇ NOKTA. En zayıftan başlayarak. Her biri için paragraf numarası.
2. SALDIRI HATLARI. Her zayıf nokta için nasıl saldıracağın, tek paragraf.
3. FARK EDİLMEMİŞ. Yazarın gözden kaçırdığını düşündüğün bir şey.

KISIT

Nazik olma. Övgü yazma. Metnin iyi yanlarından hiç söz etme.

Dosyada olmayan bir olgu uydurma. Yalnızca metindeki bilgiye dayan.

Yazarın yerine düzeltme önerme. Sen karşı taraftasın.

Genel geçer eleştiri yazma. Her tespitin bu metne özgü olsun.

Yirminci bölümde anlattığım bilgi laneti ancak dışarıdan bir zihinle aşılıyor. Kendi metninizin ne kadar kapalı olduğunu göremiyorsunuz, çünkü melodiyi siz duyuyorsunuz.

Prompt 13. Ön ölüm analizi

Bölüm 20. Dosyayı aldığınızda bir kez, sonra altı ayda bir.

ROL DEĞİŞİKLİĞİ

Bu denetim için rolünü değiştiriyorum. Şimdi dava sonrası inceleme yapan bir analistsin.

GÖREV

Aşağıdaki dosya özetini oku. Şunu varsay: Dava bitti ve kaybedildi. Neden kaybedildiğini açıkla.

ÖLÇÜT

Bu, ne ters gidebilir sorusu değil. Zihin ihtimal taramada kötü, açıklama üretmede iyi. Kaybın gerçekleştiğini varsayarak yazdığında farklı ve daha kullanışlı bir liste çıkıyor.

GİRDİ

Davadaki tartışmasız olgular, tartışmalı olgular, deliller, karşı tarafın konumu.

YÖNTEM

Adım 1. Kaybın beş ayrı sebebini yaz. En muhtemelden başla.

Adım 2. Her sebep için üç şey belirt: kaybın hangi aşamada gerçekleştiği, sebebin bugünden görülüp görülemeyeceği, bugün alınabilecek bir önlem olup olmadığı.
Adım 3. Beş sebepten hangisi dosya özetinde hiç ele alınmamış? Onu ayrıca işaretle.
ÇIKTI
Tablo: sıra, sebep, aşama, bugünden görülür mü, dosyada ele alınmış mı.
Sonra tek cümle: Bu beş sebepten en çok hangisi endişe verici ve neden.
KISIT
Ne ters gidebilir sorusuna cevap verme. Kaybın gerçekleştiğini varsayarak yaz.
Teselli cümlesi kurma. Dosyanın güçlü yanlarını sayma.
Dosyada olmayan olgu uydurma.

On beş dakika sürüyor ve genellikle daha önce düşünmediğiniz bir şey çıkıyor. Adım 3'ün çıktısı en değerlisi.

Prompt 14. Açıklanabilirlik denetimi

Bölüm 23. Dilekçeyi göndermeden önceki son denetim.
GÖREV
Aşağıdaki metni açıklanabilirlik testine göre denetle.
ÖLÇÜT
Test şu: Bir teknik, hâkim onu bilse bile işliyorsa meşrudur. Ancak hâkim onu bilmediği sürece işliyorsa manipülasyondur.
İki soruyu birlikte sor. Birinci soru: Yazar bu unsuru hâkime açıkça anlatabilir mi? Örneğin bu cümleyi şu etkiyi yaratmak için böyle kurdum diyebilir mi? İkinci soru: Anlattığında unsur hâlâ işe yarar mı?
İkinci ölçüt: HMK m.29 doğruyu söyleme yükümlülüğünü vakıalara bağlıyor. Hukuki yorumda geniş bir alan var, olgu iddiasında yok. Bu yüzden her iddianın hangisi olduğu ayrılmalı.
GİRDİ
Burada dilekçeyi verin.

YÖNTEM

Adım 1. Metindeki ikna edici unsurları çıkar. Unsur, yazarın okuyucu üzerinde etki yaratmak için yaptığı seçim demek: sıralama, vurgu, kelime seçimi, sayı sunumu, neyin öne çıkarıldığı, neyin kısa geçildiği.

Adım 2. Her unsura iki soruyu uygula.

Adım 3. Metindeki her iddiayı ikiye ayır: olgu iddiası mı, hukuki yorum mu?

Adım 4. Metinde eksik bırakılmış bir şey var mı? Yani metnin kendi anlattıklarından, okuyucunun bilmesi gereken ama yazılmamış bir olgu çıkıyor mu?

ÇIKTI

Tablo 1: unsur, paragraf, soru 1 cevabı, soru 2 cevabı, sınıf. Sınıf iki değerden biri olsun: SAVUNUCULUK ya da GİZLİLİK GEREKTİRİYOR.

Tablo 2: iddia, paragraf, tür. Tür iki değerden biri: OLGU ya da HUKUKİ YORUM.

Sonra ortak şemanın Bölüm 3 tek cümlesi.

KISIT

Metnin etik olup olmadığına dair genel bir hüküm verme. Yalnızca unsurları sınıfla.

Yazarın niyetine dair varsayım kurma. Yalnızca metne bak.

GİZLİLİK GEREKTİRİYOR sütununda çıkan her şeye yeniden bakın. Ve son ayrımı ciddiye alın: hukuki yorumda geniş bir alanınız var, olguda yok.

Doğrulama

Prompt 15. Atıf envanteri

Bölüm 24. Bu promptun çıktısı bir sonuç değil, sizin doğrulayacağınız bir kontrol listesi.

GÖREV

Aşağıdaki metinde geçen bütün mevzuat ve içtihat atıflarını envantere çıkar.

GİRDİ

Burada dilekçeyi verin.
YÖNTEM
Adım 1. Metindeki her mevzuat atfını çıkar: kanun adı, madde, fıkra, bent.
Adım 2. Her içtihat atfını çıkar: mahkeme, daire, esas, karar, tarih.
Adım 3. Her atıf için, metinde ne için kullanıldığını tek cümleyle yaz.
Adım 4. Eksik künye bilgisi olan atıfları işaretle. Örneğin daire belirtilmemiş, tarih yok, fıkra numarası yok.
ÇIKTI
Tablo: sıra, atıf, paragraf, metinde ne için kullanıldığı, künye eksiği var mı, doğruladım kutusu.
Son sütunu boş bırak. Onu ben dolduracağım.
KISIT
Hiçbir atfın doğru olup olmadığına dair bir şey söyleme.
Kararların içeriğini anlatma.
Maddelerin metnini yazma.
Eksik künyeyi tamamlama. Eksikse eksik yaz.
Bu tabloda kendi bilgine dayanan tek bir bilgi olmasın. Yalnızca metinden çıkar.

Beş kısıtın tamamı kasten. Doğrulamayı bir sisteme devrettiğiniz an, yirmi dördüncü bölümdeki veri tabanına girme yolundasınız. Listeyi alın ve her satırı kendiniz doğrulayın.

Zincirleme kullanım

Denetimleri rastgele sırayla çalıştırmayın. Bir sıra var ve sebebi şu: erken denetimler geç denetimlerin girdisini değiştiriyor. Mimari denetiminden geçmiş bir metni sonra çerçeve denetimine sokarsanız, iki kez çalışmış olursunuz.

Dava dilekçesi için sıra şu: önce 1, sonra 6, sonra 2, sonra 4, sonra 3, sonra 8, sonra 12, en son 14.

Gerekçesi şu. Çerçeve yanlışsa geri kalan her şey boşa gidiyor, o yüzden 1 en başta. Zincirde kopuk halka varsa dilekçe zaten eksik, o yüzden 6 ikinci sırada. Anlatı ve kabuller

içerik kararı, mimari ise biçim kararı; içerik kararlarını önce verin. Kırmızı takımı en sona bırakmayın, düzeltecek vaktiniz kalsın diye sondan bir öncekine koyun. Açıklanabilirlik denetimi son olsun, çünkü nihai metni denetliyor.

Cevap dilekçesi için sıra: önce 6 karşı tarafın metnine, sonra 7 karşı tarafın metnine, sonra 1 kendi metninize, sonra 5, sonra 3, sonra 12, en son 14.

Bilirkişi raporu geldiğinde: 9, sonra 8, sonra 7. Üçü de aynı gün yapılabilir ve itiraz süreniz iki hafta.

Tanık dinlenecekse: 10 duruşmadan bir hafta önce, 11 duruşmadan bir gün önce.

Her denetimden sonra metni düzeltin, sonra bir sonrakine geçin. Düzeltmeden zincirlemek, ikinci denetimin birinci denetimin kusurlarını yeniden bulmasına yol açıyor ve çıktı kullanılamaz hale geliyor.

Kullanmayacağınız promptlar

Yirmi üçüncü bölümde yaptığım şeyi burada da yapayım. Bazı promptlar bu ekte yok ve neden olmadıklarını yazmak çizgiyi netleştiriyor.

Bana şu konuda emsal karar bul. Yok. Sebebi yirmi dördüncü bölümde. Karar aramak için karar veri tabanı kullanın, dil modeli değil. On beşinci promptun beş kısıtı bu yüzden var.

Bu dilekçeyi yaz. Yok. Taslak üretmek meşru ve yirmi dördüncü bölümde bunu söyledim. Ama bu bir denetim rehberi ve ikisini karıştırmak, doğrulama yükünü fark etmeden üstlenmek demek.

Bu hâkimin geçmiş kararlarına göre bana strateji kur. Yok ve olmayacak. Yirmi üçüncü bölümde hâkimi kişisel olarak tanımaya dayalı stratejileri dışarıda bıraktım. Sebep değişmedi.

Karşı tarafın argümanını çürütecek bir şey uydur. Yok. Açıklanabilirlik testini geçmiyor ve on dördüncü prompt tam da bunu yakalamak için var.

Bu tanığın yalan söyleyip söylemediğini analiz et. Yok. On beşinci bölümün tamamı bunun neden işe yaramadığı üzerineydi. İnsanların yüzde elli dört doğrulukla yaptığı bir işi bir dil modeli metinden yapmıyor. Onuncu promptun üç ayrı kısıtla bunu yasaklaması bu yüzden.

Müvekkilime ne tavsiye etmeliyim. Yok. Bu, mesleğin kendisi. Onaltıncı bir prompt yazsaydım bile o promptun çıktısını imzalayacak olan sizsiniz.

Son not

Bu ek, kitabın en hızlı eskiyecek bölümü. Yirmi dördüncü bölümden bile hızlı. Promptların biçimi değişecek, araçlar değişecek, bir kısmı gereksizleşecek. Bazı denetimler modelin içine gömülecek ve ayrıca istemeniz gerekmeyecek.

Değişmeyecek olan üç şey var.

Birincisi: Denetlenen şey sizin işiniz, denetleyen araç sizin sorumluluğunuz. Çıktı kötüyse prompt kötüdür ve promptu siz yazdınız.

İkincisi: Ölçütü siz veriyorsunuz. Bu ekteki promptların hepsi, kitabın yirmi dört bölümünde anlattığım ölçütleri tekrar ediyor. Ölçütü bilmeden promptu kullanırsanız çıktıyı değerlendiremezsiniz. Bir denetim çıktısını okumak, denetimin neye baktığını bilmeyi gerektiriyor.

Üçüncüsü: İyi bir denetim size rahatsız edici bir liste veriyor. Çıktıdan memnun kaldığınız gün, muhtemelen yanlış soru sordunuz.

Bu ek kitabı okuduktan sonra işe yarar!

Kaynakça

Adalet Bakanlığı. "Adalet Bakanı Akın Gürlek Yargının Etkinliği İzleme ve Değerlendirme Toplantısına Katıldı". 25 Eylül 2026. https://www.adalet.gov.tr/adalet-bakani-akin-gurlek-yargin in-etkinligi-izleme-ve-degerlendirme-toplantisina-katildi.

Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. *Adalet İstatistikleri 2025*. Ankara: Adalet Bakanlığı, 2026.

Allen, Mike. "Meta-Analysis Comparing the Persuasiveness of One-Sided and Two-Sided Messages". *Western Journal of Speech Communication* 55/4 (1991), 390-404.

Anders, Monika - Gehle, Burkhard. *Das Assessorexamen im Zivilrecht*. München: Vahlen, 17. Basım, 2026.

Arkes, Hal R. - Blumer, Catherine. "The Psychology of Sunk Cost". *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 35/1 (1985), 124-140.

Arntzen, Friedrich. *Vernehmungspsychologie*. München: C.H. Beck, 3. Basım, 2008.

Asch, Solomon E. "Forming Impressions of Personality". *Journal of Abnormal and Social Psychology* 41/3 (1946), 258-290.

Babcock, Linda - Loewenstein, George. "Explaining Bargaining Impasse: The Role of Self-Serving Biases". *Journal of Economic Perspectives* 11/1 (1997), 109-126.

Baile, Walter F. vd. "SPIKES: A Six-Step Protocol for Delivering Bad News: Application to the Patient With Cancer". *The Oncologist* 5/4 (2000), 302-311.

Berger, Linda L. - Stanchi, Kathryn M. *Legal Persuasion: A Rhetorical Approach to the Science*. Abingdon: Routledge, 2018.

Bond, Charles F. - DePaulo, Bella M. "Accuracy of Deception Judgments". *Personality and Social Psychology Review* 10/3 (2006), 214-234.

Bannon, Alicia - Adelstein, Janna. *The Impact of Video Proceedings on Fairness and Access to Justice in Court*. New York: Brennan Center for Justice, 2020.

Bruner, Jerome. *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986.

Buehler, Roger vd. "Exploring the 'Planning Fallacy': Why People Underestimate Their Task Completion Times". *Journal of Personality and Social Psychology* 67/3 (1994), 366-381.

Camerer, Colin vd. "The Curse of Knowledge in Economic Settings: An Experimental Analysis". *Journal of Political Economy* 97/5 (1989), 1232-1254.

Carlson, Kurt A. - Russo, J. Edward. "Biased Interpretation of Evidence by Mock Jurors". *Journal of Experimental Psychology: Applied* 7/2 (2001), 91-103.

Chandler, Paul - Sweller, John. "The Split-Attention Effect as a Factor in the Design of Instruction". *British Journal of Educational Psychology* 62/2 (1992), 233-246.

Charlotin, Damien. *AI Hallucination Cases*. Çevrim içi veri tabanı. https://www.damiencharlotin.com/hallucinations/.

Cook, John - Lewandowsky, Stephan. *The Debunking Handbook*. St. Lucia: University of Queensland, 2011.

Cowan, Nelson. "The Magical Number 4 in Short-Term Memory: A Reconsideration of Mental Storage Capacity". *Behavioral and Brain Sciences* 24/1 (2001), 87-114.

Danziger, Shai vd. "Extraneous Factors in Judicial Decisions". *Proceedings of the National Academy of Sciences* 108/17 (2011), 6889-6892.

DePaulo, Bella M. vd. "Cues to Deception". *Psychological Bulletin* 129/1 (2003), 74-118.

Diamond, Shari Seidman vd. "Efficiency and Cost: The Impact of Videoconferenced Hearings on Bail Decisions". *Journal of Criminal Law and Criminology* 100/3 (2010), 869-902.

Dolnik, Lara vd. "Stealing Thunder as a Courtroom Tactic Revisited: Processes and Boundaries". *Law and Human Behavior* 27/3 (2003), 267-287.

Dror, Itiel E. "Cognitive and Human Factors in Expert Decision Making: Six Fallacies and the Eight Sources of Bias". *Analytical Chemistry* 92/12 (2020), 7998-8004.

Dror, Itiel E. - Charlton, David. "Why Experts Make Errors". *Journal of Forensic Identification* 56/4 (2006), 600-616.

Eagly, Ingrid V. "Remote Adjudication in Immigration". *Northwestern University Law Review* 109/4 (2015), 933-1020.

Englich, Birte vd. "Playing Dice With Criminal Sentences: The Influence of Irrelevant Anchors on Experts' Judicial Decision Making". *Personality and Social Psychology Bulletin* 32/2 (2006), 188-200.

Festinger, Leon. *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford: Stanford University Press, 1957.

Fischhoff, Baruch. "Hindsight Is Not Equal to Foresight: The Effect of Outcome Knowledge on Judgment Under Uncertainty". *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 1/3 (1975), 288-299.

Fisher, Ronald P. - Geiselman, R. Edward. *Memory-Enhancing Techniques for Investigative Interviewing: The Cognitive Interview*. Springfield: Charles C. Thomas, 1992.

Gabbert, Fiona vd. "Memory Conformity: Can Eyewitnesses Influence Each Other's Memories for an Event?". *Applied Cognitive Psychology* 17/5 (2003), 533-543.

Galinsky, Adam D. - Mussweiler, Thomas. "First Offers as Anchors: The Role of Perspective-Taking and Negotiator Focus". *Journal of Personality and Social Psychology* 81/4 (2001), 657-669.

Geiselman, R. Edward vd. "Eyewitness Memory Enhancement in the Police Interview: Cognitive Retrieval Mnemonics Versus Hypnosis". *Journal of Applied Psychology* 70/2 (1985), 401-412.

Gigerenzer, Gerd - Hoffrage, Ulrich. "How to Improve Bayesian Reasoning Without Instruction: Frequency Formats". *Psychological Review* 102/4 (1995), 684-704.

Glöckner, Andreas. "The Irrational Hungry Judge Effect Revisited: Simulations Reveal That the Magnitude of the Effect Is Overestimated". *Judgment and Decision Making* 11/6 (2016), 601-610.

Goodman-Delahunty, Jane vd. "Insightful or Wishful: Lawyers' Ability to Predict Case Outcomes". *Psychology, Public Policy, and Law* 16/2 (2010), 133-157.

Granhag, Pär Anders - Hartwig, Maria. "The Strategic Use of Evidence Technique: A Conceptual Overview". *Detecting Deception: Current Challenges and Cognitive Approaches*. ed. Pär Anders Granhag vd. 231-251. Chichester: Wiley, 2015.

Griffin, Dale W. - Ross, Lee. "Subjective Construal, Social Inference, and Human Misunderstanding". *Advances in Experimental Social Psychology* 24 (1991), 319-359.

Guthrie, Chris vd. "Blinking on the Bench: How Judges Decide Cases". *Cornell Law Review* 93/1 (2007), 1-43.

Guthrie, Chris vd. "Inside the Judicial Mind". *Cornell Law Review* 86/4 (2001), 777-830.

Harley, Erin M. "Hindsight Bias in Legal Decision Making". *Social Cognition* 25/1 (2007), 48-63.

Hoffrage, Ulrich vd. "Communicating Statistical Information". *Science* 290/5500 (2000), 2261-2262.

Holyoak, Keith J. - Simon, Dan. "Bidirectional Reasoning in Decision Making by Constraint Satisfaction". *Journal of Experimental Psychology: General* 128/1 (1999), 3-31.

Imhoff, Roland - Nickolaus, Christoph. "Combined Anchoring: Prosecution and Defense Claims as Sequential Anchors in the Courtroom". *Legal and Criminological Psychology* 26/2 (2021), 215-227.

Innocence Project. "How Eyewitness Misidentification Can Send Innocent People to Prison". 15 Nisan 2020. https://innocenceproject.org/news/how-eyewitness-misidentification-can-send-innocent-people-to-prison/.

Johnson, Hollyn M. - Seifert, Colleen M. "Sources of the Continued Influence Effect: When Misinformation in Memory Affects

Later Inferences". *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 20/6 (1994), 1420-1436.

Kahneman, Daniel - Tversky, Amos. "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk". *Econometrica* 47/2 (1979), 263-291.

Kamin, Kim A. - Rachlinski, Jeffrey J. "Ex Post ≠ Ex Ante: Determining Liability in Hindsight". *Law and Human Behavior* 19/1 (1995), 89-104.

Kassin, Saul M. - Fong, Christina T. "'I'm Innocent!': Effects of Training on Judgments of Truth and Deception in the Interrogation Room". *Law and Human Behavior* 23/5 (1999), 499-516.

Kassin, Saul M. vd. "The Forensic Confirmation Bias: Problems, Perspectives, and Proposed Solutions". *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 2/1 (2013), 42-52.

Kaup, Barbara vd. "Processing Negated Sentences With Contradictory Predicates: Is a Door That Is Not Open Mentally Closed?". *Journal of Pragmatics* 38/7 (2006), 1033-1050.

Klein, Gary. "Performing a Project Premortem". *Harvard Business Review* 85/9 (2007), 18-19.

Klein, Richard A. vd. "Investigating Variation in Replicability: A 'Many Labs' Replication Project". *Social Psychology* 45/3 (2014), 142-152.

Köhnken, Günter vd. "The Cognitive Interview: A Meta-Analysis". *Psychology, Crime & Law* 5/1-2 (1999), 3-27.

Krill, Patrick R. vd. "The Prevalence of Substance Use and Other Mental Health Concerns Among American Attorneys". *Journal of Addiction Medicine* 10/1 (2016), 46-52.

Leroy, Sophie. "Why Is It So Hard to Do My Work? The Challenge of Attention Residue When Switching Between Work Tasks". *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 109/2 (2009), 168-181.

Lewandowsky, Stephan vd. "Misinformation and Its Correction: Continued Influence and Successful Debiasing". *Psychological Science in the Public Interest* 13/3 (2012), 106-131.

Lind, E. Allan - Tyler, Tom R. *The Social Psychology of Procedural Justice*. New York: Plenum Press, 1988.

Loewenstein, George vd. "Self-Serving Assessments of Fairness and Pretrial Bargaining". *Journal of Legal Studies* 22/1 (1993), 135-159.

Loftus, Elizabeth F. "Planting Misinformation in the Human Mind: A 30-Year Investigation of the Malleability of Memory". *Learning & Memory* 12/4 (2005), 361-366.

Loftus, Elizabeth F. - Palmer, John C. "Reconstruction of Automobile Destruction: An Example of the Interaction Between Language and Memory". *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 13/5 (1974), 585-589.

Martínez, Eric vd. "Even Lawyers Do Not Like Legalese". *Proceedings of the National Academy of Sciences* 120/23 (2023), e2302672120.

Martínez, Eric vd. "Poor Writing, Not Specialized Concepts, Drives Processing Difficulty in Legal Language". *Cognition* 224 (2022), 105070.

Marti, Mollie W. - Wissler, Roselle L. "Be Careful What You Ask For: The Effect of Anchors on Personal Injury Damages Awards". *Journal of Experimental Psychology: Applied* 6/2 (2000), 91-103.

Mayer, Richard E. *Multimedia Learning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2. Basım, 2009.

Mayer, Richard E. - Fiorella, Logan. "Principles for Reducing Extraneous Processing in Multimedia Learning: Coherence, Signaling, Redundancy, Spatial Contiguity, and Temporal Contiguity Principles". *The Cambridge Handbook of Multimedia Learning*. ed. Richard E. Mayer. 279-315. Cambridge: Cambridge University Press, 2. Basım, 2014.

McGuire, William J. "Resistance to Persuasion Conferred by Active and Passive Prior Refutation of the Same and Alternative Counterarguments". *Journal of Abnormal and Social Psychology* 63/2 (1961), 326-332.

Memon, Amina vd. "The Cognitive Interview: A Meta-Analytic Review and Study Space Analysis of the Past 25 Years". *Psychology, Public Policy, and Law* 16/4 (2010), 340-372.

Meyer, Philip N. *Storytelling for Lawyers*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

Miller, George A. "The Magical Number Seven, Plus or Minus Two: Some Limits on Our Capacity for Processing Information". *Psychological Review* 63/2 (1956), 81-97.

Milne, Rebecca - Bull, Ray. *Investigative Interviewing: Psychology and Practice*. Chichester: Wiley, 1999.

Murrie, Daniel C. vd. "Are Forensic Experts Biased by the Side That Retained Them?". *Psychological Science* 24/10 (2013), 1889-1897.

Mussweiler, Thomas - Strack, Fritz. "Hypothesis-Consistent Testing and Semantic Priming in the Anchoring Paradigm: A Selective Accessibility Model". *Journal of Experimental Social Psychology* 35/2 (1999), 136-164.

Nickerson, Raymond S. "The Projective Way of Knowing: A Useful Heuristic That Sometimes Misleads". *Current Directions in Psychological Science* 10/5 (2001), 168-172.

O'Keefe, Daniel J. "How to Handle Opposing Arguments in Persuasive Messages: A Meta-Analytic Review of the Effects of One-Sided and Two-Sided Messages". *Communication Yearbook* 22 (1999), 209-249.

Parasuraman, Raja - Riley, Victor. "Humans and Automation: Use, Misuse, Disuse, Abuse". *Human Factors* 39/2 (1997), 230-253.

Pennington, Nancy - Hastie, Reid. "Evidence Evaluation in Complex Decision Making". *Journal of Personality and Social Psychology* 51/2 (1986), 242-258.

Pennington, Nancy - Hastie, Reid. "Explaining the Evidence: Tests of the Story Model for Juror Decision Making". *Journal of Personality and Social Psychology* 62/2 (1992), 189-206.

Pennington, Nancy - Hastie, Reid. "Explanation-Based Decision Making: Effects of Memory Structure on Judgment". *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 14/3 (1988), 521-533.

Rachlinski, Jeffrey J. "A Positive Psychological Theory of Judging in Hindsight". *University of Chicago Law Review* 65/2 (1998), 571-625.

Rachlinski, Jeffrey J. "Gains, Losses, and the Psychology of Litigation". *Southern California Law Review* 70/1 (1996), 113 vd.

Rachlinski, Jeffrey J. vd. "Can Judges Make Reliable Numeric Judgments? Distorted Damages and Skewed Sentences". *Indiana Law Journal* 90/2 (2015), 695-739.

Ross, Lee - Stillinger, Constance. "Barriers to Conflict Resolution". *Negotiation Journal* 7/4 (1991), 389-404.

Simon, Dan. "A Third View of the Black Box: Cognitive Coherence in Legal Decision Making". *University of Chicago Law Review* 71/2 (2004), 511-586.

Simon, Dan. *In Doubt: The Psychology of the Criminal Justice Process*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012.

Simon, Dan vd. "The Emergence of Coherence Over the Course of Decision Making". *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 27/5 (2001), 1250-1260.

Simon, Dan vd. "The Redux of Cognitive Consistency Theories: Evidence Judgments by Constraint Satisfaction". *Journal of Personality and Social Psychology* 86/6 (2004), 814-837.

Skitka, Linda J. vd. "Does Automation Bias Decision-Making?". *International Journal of Human-Computer Studies* 51/5 (1999), 991-1006.

Sweller, John vd. "Cognitive Architecture and Instructional Design". *Educational Psychology Review* 10/3 (1998), 251-296.

Thibaut, John - Walker, Laurens. *Procedural Justice: A Psychological Analysis*. Hillsdale: Erlbaum, 1975.

Thompson, William C. - Schumann, Edward L. "Interpretation of Statistical Evidence in Criminal Trials: The Prosecutor's Fallacy and the Defense Attorney's Fallacy". *Law and Human Behavior* 11/3 (1987), 167-187.

Tversky, Amos - Kahneman, Daniel. "Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases". *Science* 185/4157 (1974), 1124-1131.

Tversky, Amos - Kahneman, Daniel. "The Framing of Decisions and the Psychology of Choice". *Science* 211/4481 (1981), 453-458.

Tyler, Tom R. *Why People Obey the Law*. Princeton: Princeton University Press, 2006.

Volbert, Renate - Steller, Max (ed.). *Handbuch der Rechtspsychologie*. Göttingen: Hogrefe, 2008.

Vrij, Aldert. *Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities*. Chichester: Wiley, 2. Basım, 2008.

Vrij, Aldert vd. "Pitfalls and Opportunities in Nonverbal and Verbal Lie Detection". *Psychological Science in the Public Interest* 11/3 (2010), 89-121.

Weinshall-Margel, Keren - Shapard, John. "Overlooked Factors in the Analysis of Parole Decisions". *Proceedings of the National Academy of Sciences* 108/42 (2011), E833.

Wells, Gary L. vd. "Policy and Procedure Recommendations for the Collection and Preservation of Eyewitness Identification Evidence". *Law and Human Behavior* 44/1 (2020), 3-36.

Williams, Kipling D. vd. "The Effects of Stealing Thunder in Criminal and Civil Trials". *Law and Human Behavior* 17/6 (1993), 597-609.

Wistrich, Andrew J. vd. "Can Judges Ignore Inadmissible Information? The Difficulty of Deliberately Disregarding". *University of Pennsylvania Law Review* 153/4 (2005), 1251-1345.

Wixted, John T. - Wells, Gary L. "The Relationship Between Eyewitness Confidence and Identification Accuracy: A New Synthesis". *Psychological Science in the Public Interest* 18/1 (2017), 10-65.

Mevzuat

1136 sayılı Avukatlık Kanunu.
5237 sayılı Türk Ceza Kanunu.
5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu.
6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu.
6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu.
6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu.
6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu.
6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu.
6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu.
6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu.
7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu.
Practice Direction 52A ve 52C. *Civil Procedure Rules* (İngiltere ve Galler).

Türkiye Barolar Birliği Meslek Kuralları.
Zivilprozessordnung (ZPO), Almanya.

Kaynaklar üzerine not

Bu kaynakçadaki çalışmaların ezici çoğunluğu İngilizce ve Amerikan hukuk sistemi bağlamında üretildi. Bu, kitabın bir tercihi değil, alanın gerçeği. Deneysel hukuk psikolojisi büyük ölçüde orada gelişti.

Kitap boyunca her bulguyu aktarırken bunun sınırını belirtmeye çalıştım. Mekanizmalar aktarılabilir, sayılar aktarılamaz.

Türkçe kaynak eksikliği, bu kitabın en büyük zaafı ve aynı zamanda varlık sebebi.

Alman kaynakları ve Alman usul yöntemi, Türk hukuk sistemine yapısal olarak daha yakın ve daha az kullanılmış durumda. Bu alanda çalışacak meslektaşlara, önce oraya bakmalarını öneririm.

KİTAPTAKİ ON İKİ KURAL

Bir kitabı özetlemek mümkün değil ama denemek gerekiyorsa:

1. Yazdığın her fazla sayfa, argümanına ayrılan kapasiteden çalıyor.

2. Zihin bilgiyi karar verilmeden önce tutarlı hale getiriyor. Erken olan belirleyici.

3. Bu mekanizmalar mesleki eğitimle ortadan kalkmıyor. Hiç kimsede.

4. Dosyaya giren ilk sayı, hukuki dayanağı olmasa bile etki ediyor. Bu, dikkatli olma sebebi; dayanaksız sayı yazma izni değil.

5. Bilirkişi raporu dosyaya girdiği anda çıpa kurulmuştur. Asıl mücadele ondan öncedir.

6. Sonucu bilen zihin öngörülebilirliği abartıyor. Uyarmak işe yaramıyor; o anı yeniden kurmak gerekiyor.

7. Karar verici delilleri tartmıyor, delillerden hikâye kuruyor. Eksik parça genellikle "neden".

8. Zayıflığını söyle ama arkasına cevabını koy. Cevabın yoksa söyleme.

9. İnsanlar doğru ile yalanı yüzde elli dört isabetle ayırt ediyor. Kişiyi değil beyanı değerlendir. Beyanla belgeyi karşılaştır.

10. Kurulmuş bir anlatıyı inkârla yıkamazsın. Yerine bir anlatı koyman gerekir.
11. Kendi metnini fazla anlaşılır buluyorsun, çünkü melodiyi sen duyuyorsun. Tahminini yazmadığın sürece ne kadar yanıldığını hiç öğrenemeyeceksin.
12. Bir teknik, hâkime açıkça anlatıldığında da işliyorsa savunuculuktur. Ancak gizli kaldığı sürece işliyorsa manipülasyondur.

Yazar Hakkında

Lisans eğitimini TOBB ETÜ Bilgisayar Mühendisliği Bölümünde tam burslu olarak tamamlayan Tarık İsmet Alkan, yüksek lisansını Millî Eğitim Bakanlığı bursuyla Birleşik Krallık'ta tamamlamıştır. İktisat alanında ikinci bir lisans derecesine ve SPL Düzey 2 Lisansına da sahiptir. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Bilişim ve Teknoloji Hukuku programındaki Dijital Türk Lirası konulu yüksek lisans teziyle teknoloji, finans ve hukuku bir araya getirmiştir.
Dağıtık defter teknolojileri ve merkeziyetsiz finans alanlarında çalışmaktadır. Hâlen Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulunda, Bilgisayar Programcılığı alanında Bilişim Hukuku başta olmak üzere çeşitli dersler vermektedir.